

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15

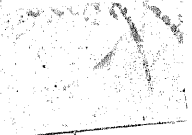

02

0

28074
No 4
35-80

39
343

Del Coll. de la Compañía
de Granada, diólo el
ill. Sr. D. Martin
de Argence.

DE 1713284

CONSERVANDA
BONA VALETU-
DINE,

OPUSCVLVM SCHOLAE
Salernitanæ, ad Regem Angliæ, Cum
Arnoldi Nouicomensis, Medici & Phi-
losophi antiqui Enarrationibus vtilissi-
mis, nouissimè recognitis & auctis per
Ioannem Curionem.

Reliqua sequens pagella indicabit.

VENETIIS, M D LXVII.

Contenta.

- I. De Conseruanda bona valetudine, opusculum Scholæ Salernitanæ ad Regem Anglię, cum Arnoldi Nouicomensis enarrationibus, nouissimè auctis & recognitis per Ioan. Curionem.
- II. De ratione victus salutaris post incisam venam Anastasii.
- III. Victus & cultus ratio exposita quatuor per singulos menses versibus per Ioachimum Cameriarum.
- IV. De moderatione cibi & potus, item somni & vigiliarum doctrine saluberrimæ.
- V. De victus salubris ratione priuatum Polybi tractatus Ioan. Guinterio Andernaco interprete.

+
Anus Agnati
277 tra

Reue-

REVERENDO ET
AMPLISSIMO IN

CHRISTOPATRIAC DOMINO, D. Ioanni Pico, Regii Monasterii Montis Sancti Petri apud clarissimam Erphordiam, Abbati dignissimo, domino ac Mœccenati suo plurimum obseruando, Ioannes Curio Bercken.

Ἰωάννου Βερκεν.

Niterum sub Gratiosi nominis tui patrocinio, Amplissimo Patre, Salernitanæ Scholæ πειρὶ ὑγιεινῶν ἔσθης, de tuenda Sanitate præcepta, cum luculenta & succincta

Arnoldi Villa nouani in singula capita exegesi in lucem exeunt, sed solito (vt equidem arbitror) haud paulò emendatiora nitidioraq; vt quæ ab innumeris fere antea parum animaduersis atq; notatis errorum mendarumq; portentis exemerim, ad oq; ab inculta, squalida, ac impura barbarie, maximam cura & diligentia repurgauerim, adniexus nimirum, vt hoc quicquid est operis, eo, quod prius ediderã, cum elegantius, tum melius, ac ob id longè gratius etiam atq; optatius in manus eorum, qui sanitatis tuendæ

EPISTOLA

curam susceperint, rediret. Plurima igitur
ex Hippocrate, Galeno, Paulo, Alexandro,
atque alijs Grecis autoribus ab Arnaldo, hi-
sce commentarijs passim inserta, sed corrup-
tè ac perperam citata, ex doctis & fideli-
bus Latinis interpretibus in genuinum ac-
verum sensum restitui. Ex Rhaze, Serapio-
ne, Avicenna, Auerrohe, Mesue, & reliquis
Arabice doctrina scriptoribus desumpta,
in Latiniorem sermonem conuerti. Multa
superflua rescui, omissa non pauca reposui.
Saniores alicubi expositiones, reiectis quæ
absurdiores videbãtur, substitui, reliqua quæ
ab Arnaldo ipso rudius tradita fuerant, ne
delicatio lectori nauisam concitarent, paulò
tersius ac nitidus reddere contendi. Quin
ipsum quoque versiculos numeris suis, quoad
fieri potuit, restitui: plurimum interim in
id studij impendens, ne rhythmus, quo ma-
iores nostri in pensus delictati sunt, peni-
tus deperiret. Sciebam equidem hoc labo-
ris genus mihi molestia, tædy, atque calum-
niæ plurimum, gloriæ vero quam minimum
pariturum (præsertim cum pauci hodie re-
putent, quantum sudoris exhauriatur in re-
stituendo, dum collatione veterum codicum
emendantur deprauata: quotq; autores
necessariò excutiantur ei, qui scriptores, bo-
nos quidem illos, sed verborum spurcitie
horridos, & non vno modo deprauatos, ita
emendare refingereq; iussit, ut tutius
studiosorum manibus teri deinceps queant).

ricit

NUNCVPATORIA.

ricit tamen impulsiq; ardens cum primis
iuuanda iuuentutis amor quem auteponen-
dum rebus omnibus arbitror: vicerunt de-
inde & præstantissimorum virorum, vt
hanc sarcinam in humeros attollerent, assu-
dæ & frequentes adhortationes. Siquidem
anno ab hinc, ni fallor, quinto, Theodorici
Lohera Stratis, vir pietate & eruditione
admirandus, Carthusianorumq; per infæ-
rioris Germaniæ prouinciam Visiator sa-
gacissimus, primus ad hoc laboris suscipiens-
dum haud segniter adhortatus est. In cuius
iam subito ceu flusculi parcarum pollice
succisi locum, multò acrior successit insti-
gator Reuerendus & eruditus bonarum ar-
tium magister Simeon Crusus, olim Cano-
nicus Magdeburgensis, nunc Moderator ac
Prior Carthusianorum domus Saluatoris
prope Erophordiam, incredibilis eruditorum
piorumq; omnium adiutor ac cultor. Qui-
etiam Valentinus Craticula, Serenissima
atque inuictissima Roman. Regiæ Maie-
statis beneficentia ac liberalitate celeberr-
ma iam Reipub. Buduicensis in Bohemia
Eclesiastes & Pastor Verè, κατὰ τοὺς καὶ
Decanus Bechiuensis, vir optimè cum primis
de me meritus, ἐμὲ ὑὸν σπεύδοντα καὶ
ἐὐτὸν ὠτρυνε, Sed his omnibus vehemen-
tius hæctenus extimulauit vir humanita-
te inxtà ac pietate insignis ac Reuerendus
M. Hemmingus Hoffse, ædis Deiparæ virgi-
nis in clarissimo hoc oppido Canonicus &

EPISTOLA

Prepositus longè dignissimus, nostraq; Scho-
la Rector magnificus, compater ac fautor
meus verè candidus, & ob id micè mihi
semper colendus, qui nonnunquam Aristar-
chi quoque vices subire in hoc opere graua-
tus non est. De te verò quid dicam, eximie
ac clarissime I. V. Doctor Georgi Iuda, fra-
terna mihi necessitudine tantum non con-
iunctior? qui doctissimus certè ac candidissi-
mus optimo quidem iure nunc apud doctissi-
mum, maximèq; piuum, ac Reuerendissimum
Dn. Iulium dignissimum Ecclesie Nembur-
gensis Episcopum, doctorumq; omnium in-
comparabilem fautorem ac patronum Can-
cellarium fungeris? Te profectò autore at-
que impulsore, vt verè & ingenuè fatear,
hoc quicquid fuit molestie audacter argres-
sus ad finem perduxit, vltimam aquè feliciter.
Strenuè quoque incitauit I. V. designatus
Doctor Valentinus Seyd. lius, vir humanita-
te ac motum integritate nemini secundus,
qui iudicem hic agit, & in profanis ac secu-
laribus negotijs vices implet Reuerendissi-
mi in Christo Patris, ac principis illustrissi-
mi Dn. Danielis sancte Moguntinensis Ec-
clesie Archiepiscopi, Sacri Romani imperij,
principis Electoris & ce summi & singula-
ris studioserum literarumq; omnium Mece-
natis. Nihil etiam intentatum reliquit, nul-
lum non mouit lapidem, felicitis memorie
vir Christianus Egenolphus typographus
Francfordiensis, propter distractam om-
nia

NVNCPATORIA.

nia proximè editionis exemplaria. Ad hos
Simulatores haud quaquam segnes accessit.
tandem & doctissimus excellentissimuq;
medicinae Doctor Dn. Adamus Loucerus,
Physicus Francfordiensis, sedulus studio-
rum meorum adiuter ac fautor. Idem & a-
lij ex amicis non pauci instanter à me pu-
gnaciterq; contenderunt. Quum itaque nul-
lum vndiquaque vrgentium cernerem mo-
dum, nūq; potissimum incitarem, quibus de-
negare quicquam turpe videretur, passus
sum equidem imponi mihi clitellas: & hoc
quicquid est opusculi, pro virili mea portio-
ne reformare, ac veluti recoquere cappi, id
solum circa arrogantiam quærens, vt opti-
ma hæc medicinae præcepta, quoad possem di-
lucidiora auctioraq; efficerem. In quo qui-
dem, dum plusculum tribuentibus mihi ami-
cis operam dedi, si affectus sum, quod desi-
derarunt, gaudeo: sin cupiam pulcherrimæ
materie parum decoris à me additum, & di-
cendi series totaq; interpretatio deformior
adhuc, inutilisq; plerisq; in locis videbitur,
illud mihi confugium, patrociniumq; conce-
dat, quod non sponte, sed importunis amico-
rum efflagitationibus, ac quotidianis ferè cõ-
uitijs ad hanc prouinciam capeffendam inci-
tatus sim. Has autem meas qualescunq; ine-
ptias, Reuerende Pater, tui amplissimi no-
minis auspicijs, tuoque favore commendatas,
in manus hominum redire volui, ac princi-
pio quidem, vt pro eo, quod in R. G. tua be-

EPISTOLA

dignitate hastenus ac fide studia mea omnia, velut in tutissimo sinu conqueuerint, mei vicissim amoris erga R. G. tuam eximij aliquid extaret $\mu\upsilon\eta\mu\epsilon\sigma\upsilon\upsilon\upsilon\upsilon$ gratiq; animi erga promptissimam. R. G. tua in me voluuntatem darem aliquam significationem. Deinde vero vt hac etiam qualicumque mea nuncupatione posteritate testatum foret, quanto in hunc vsque diem amore R. G. tua Academiæ hanc nostram prof. cura sit, vt in quam, haud secus atque Louanij quondam Hieronymus ille Busidius, non adificijs solum reparandis instaurandisq;, verum multo magis etiam augendis professorum salarijs, ingentem pecuniarum summam transferis: sed hoc quoq; laudabiliter, quod is moriens, cum vt amplius non concederetur, in publicam studiorum vtilitatem sua transtulerit, tu vero firmo adhuc & vigeo corporis robore idem quotidie prestes. Quod ad me qui idem attinet, quandiu quicquam spiritus in hoc corpusculo calebit, non desinam pro vrbibus seruire R. G. tue, & sancto fratrum tuorum collegio, idq; certe magna cum animi sinceritate. Nec ingratos R. G. tua expectetur delectissimos simul & humanissimos Academiæ nostræ proceres quot sunt, quosq; post alij erunt in annis: imò vero non alibi solum sine matriculis, vt vocant, sed parietibus etiam atque publicis Academiæ monumentis inscribent, quo vel omnium seculorum p. Steritas intelligit se R. G. tue quam plurimum.

NVNCVPATORIA.

plurimum debere. Deinde precibus quoque suis Deum optimum maximum suppliciter pro tua, tuorumq; omnium incolumitate & salute nunquam desinent interpellare. Optime in Domino valeat R. G. tua, & non minus sculum hoc, quod vile admodum, minimiq; precij offero, sed animum offerentis expendat, ac me, meaq; studia in clientela sua coiservare dignetur. Ephordie IIII.

Calend. Octob. Anno 1556.

A 5 M. Mar.

M. MARCVS
FRYTSCHIVS LAV-
banus, Candido Le-
ctori. S.

Quisquis es, & medicam non planè re-
spuis artem,
Hunc studiose librum (sic quia dignus)
ama,

Qui novus egrediēs, vitio purgatus ab om-
Liberus Clarias gestit adire domos,

Curio fatidici decus insuperabile Thæbi
Edidit hoc plenum frugis & artis opus.

Vlnis ipsum igitur cemple clere virisque
Iuventus,

Ac bene de merito dic bona vota viro.
Nam quibus instructus, sine morbis mem-
bra tueri

Possit homo, liber hic dogmata certa te-
net.

Magnanimo Anglorum regi quæ dedita
quondam,

Iam renouata tibi Tertonis ora vides.

Tuq; cohors iuuenum, teneris quæ protinus
annis

Sedula das operam verba
Incoluem, moneo si gest
Membrorumq; cubi

Quæ discet, magna commoditatis erunt.
Nā docet, affectus quæ sint ratione regēdi,
Omnis ab excessu semina morbus habet.
Vini epuliq; modum præscribit, Cypridis v-
sum

Temperat, & quæ sint sana lauacra mo-
net.

Cū corpus nimio repletum sanguine turget,
Incisis venis euacuare iubet.

Vespere ait somnum capiendum, nanq; diur-
na

Tempore qui dormit, multa pericula cieo
Inscius in febrim dilabatur, atq; catarrhum
Colligit, & toto corpore languet iners.

Hic quoque certa lēges anni discrimina
namq;

Diversos radios ardor, & algor habent.
Nō eadē veri, Mesi, Autumnq;, Hyemiq;
Cōueniunt, tribui vult sibi quodq; suum.
Quid sibi quodq; velit, quid qualibet exigat
atas,

Curio monstrabit, si tibi lectus erit (tus
Si sapias ergo, moras tollens studiosa Iuuen-
Hunc titi emes (paruo venditur are) librū.

Insuper Antori, grato pro pignore fata
Optabis Pyllo non citiora sene.

Sic tibi non deerunt, qui scripta salubria
condant,

Materia ingenj's conueniente suis,
Hisce vale, atq; bono feliciter vtere seculo,
Castalium ad fontem iam via trita patet.

Tempora q; forsū subitō ventura sequētur

Non ita sæcondæ conditionis erunt.
Si sapias ergo, tibi hac quos porrigit arripere
crimes,

An bona vel mala sit, secula futura latet.

E I D E M M. H E N R I -
cus Spinæus Berckenfis.

Q uod male curarent homines languen-
tia membra,

Viderat ex alto pulcher Apollo loco.

Tertius exclamat: quæ morbis quæ eritis egri
Pharmaca mortales? quæ medicina da-
tur?

Tenditis in mortem tali ratione medendi:

Corruit & labens non reparatur opus.

Restitui in melius si vultis corpora lasa,

Vivendiq; frui commodiore via:

Huic operi vigilans oculos imponite claro,

Voluit tam doctum tempus in omne li-
brum.

Discitis hinc certas medicandi saucia leges
Inte gra quomodo sit retinenda sa-
lus.

Præstitit hoc artis medice tibi Curio Do-
ctor,

Curio Apollinei gloria magna chori.

Extendi vitam qui longum vultis in aevum,

Curio Titboni, dicite, vivite dies.

O D E M. L V D V I C I
Helmboldi Mulhufini.

N Villa vis, virtusq; manet perennis
Rebus his, quæ viribus extruuntur
Corporis, quæ a meo operatur, omni
Tem-

Tempore durant.

Nunc ager, vel sylva, vel est rubetum,
Quod fuit quondam Phrygiæ aula Regis,
Atx sit econtra modo Carolæa,

Quod seges olim.

Firma sunt, fidumq; sibi tventur

Nomen, & famam, documenta, quorum
auctor est Phœbus, siue honore nunquam

Commemorandus.

Vtilis res est medicina, totum

Sustinet mundum, nisi salva nenque

Membra sunt, præceps domui univërse

Turbo minatur.

Claret idcirco podalyriana,

Fama, nec laus Hippocratis remittit,

Æmulus fertur volucrum per alta

Astra Calenus.

Hos duces, hos signiferos secutus

Curio, excellit simul, & refertur

Inter heroes medicos profunda

Mente meretur.

Mentis hic index liber est, amomum

Plantat, extirpat tribulos, venena

Enecat, morbos fugat, atque sanos.

Protegit artus,

Sanitas cura sua sit cuius,

Huc viam monstrans igitur tuenda,

Gratys omnem comitatus ibi

Curio in orbem.

INDEX SVMMMA RIVS EORVM QVAE hoc libello tractantur.

¶ A.

Aceti proprietates	153
Aeris electio	83
Aestatis cibus	94
Albica piscis marinus	123
Allium contra venena	75
Amarellus auis aquatica	120
Anguillaefus calculosis noxius	129
Anguillarum, lampretarum coctio	128
Animalium viscera	156
Anisi vtilitates	159
Animus hilaris	5
Anni tempora quatuor	212
Aqua crapulae confert	111
Aqua intercus	22
Aque potus noxius	109
Athanasia	182
Auditus grauitas	200
Aues esui aptae	112
Aurium tinnitus causae	201
¶ B.	
Brasica temulentiam curat	175
Brodium pisorum	132
Butyri proprietates	136
Butyrum ad quid conducatur	136
¶ C.	
Caparum affectus	184
Caprae contra venena	77

Cal.

INDEX

Caluitiem emendare	186
Calx	211
Cancrum durat chærefolium	190
Capitis dolor	212
Capo, siue gallus castratus	113
Caput purgare	186
Capitis dolorem viola pellit	187
Arietina	
bouina	46
bouina	44
caprina	46
ceruina	43
leporina	44
porcina	64.106
vitulina	112
Calsa	43
Carpio piscis squamosus	113
Casei esus	42
Casei facultates	138
Caseus recens	63
Catarrhus	17
Castorium	181
Caulium effectus	174
Cerebra stomacho inimica	64
Cerebri confortatio	7
Cerasorum esus commoda	145.157
Cernisæ confectio	153
Cernisæ potus	92.93.151
Chærefolij herbae effectus	191
Chelidonia	194
Cholerica complexio	232.240
Cibi bene nutrientes	52.60
Cibi & potus alternatio	130

INDEX.

Cibi uarii temperaturæ officium	36
Ciborum ratio	35
Cibi melancholici vitandi	38
Cibus iucundus	64
Cœna parca	24
Colorum hominis indicia	238
Columba cibus cholericus	115
Colica passio	23, 188
Conchulæ marinæ	175
Condimenta generalia	100
Conspicilia vitrea	13
Consuetudo altera natura	168
Consuetudo varianda	170
Coturnix siue Quiscula	116
Croci proprietates	196
Cruſta panis	105

¶D.

Dentes à putredine, &c. conseruandi	
modus	9
Dentes molares	218
Dentes quot	218
Dentium dolori conducentia	207
Dentium immundities	9
Diætæ administratio	172
Diætæ habenda ratio	168
Diæta moderata	7
Dispositio cibi, edendi item ac ciborum	
ratio	31
Dolor capitis	11
Dormiendi ratio	21

¶E.

Ebrietatis incommoda	8
Ebrietas	8

INDEX.

Ebrietatem viola pellit	187
Edendi & bibendi modus	141
Enula campana	191
Epilepsiæ mederi	187
Excrementorum retentio	4

¶F.

Fames duplex	33
Febris causa	15
Ficum proprietates .66. & facultates	149
Fistulæ curatio	210, 211
Flatuum in aluo retentorum nocumta	21
Fœniculi semen	158
Fons oculos recreat	12
Frigellus auis cibo accommoda	118

¶G.

Galbio piscis marinus	123
Gallinæ commendatio in cibo	112
Gaudii repentini incommoda	5
Gornus piscis marinus albus	128
Gulosi valentes	36

¶H.

Humores quatuor in homine	219
Hydrops	22
Hyemis cibi parci	97
Hyssopi virtutes	189

¶I.

Ira	3
Iraſci vtile quibus	3
Iura è Carnibus	60

¶L.

Lac

INDEX.

Lac	62
Lactis electio	134
Lactis esus	40
Lac muliebre	135
Læritia valetudini confert	5
Lampreta piscis	128
Lingua boni alimenti esus	157
Lotii retentio	4
Lucius piscium tyrannus.	121
¶M.	
Macrellus piscis	126
Maluæ facultates.	176
Manuum lotio	8
Manuum lotionis vtilitas	102
Manuum tremor	179
Medulla ossium	65
Malancholica complexio	227.236
Mentha	177
Mens hilaris	5
Merlengus piscis	126
Merula avis	117
Mespilorum vtilitates	150
Mictio nocturna	150
Morhua piscis.	126
Multi potionis nocumenta	107.151
Mutatio subita nocua	169
¶N.	
Nasturtium herba	181.193
Nauseam marinam quæ prohibeât	98
Nocturna repletio noxia	4
Nuces contra venena	82
Nuces post pisces	142
¶O.	

INDEX.

¶O.	
Ortygometra avis optimi succi	117
Ossa,nerui & dentes homini quot	217
Ostræ marina	175
Oris,gallinæ syluestris.	119
Oua forbilia.	66
Quorum differentia.	25
¶P.	
Pandiculari membra	8
Panis calidus nociuus.	103
Panis crusta	105
Pao is electio & ratio.	104
Pectere crines	8
Panis triticeus.	61
Panis odor	103
Perca piscis squamosus.	122
Perdicis in cibo vsus	118
Perfica,passulæ,racemi	148
Perfica prima mensa edenda	38
Petroselinum	100
Phasianus gallus syluestris	117
Phlebotomia & venę sectio	241
Phlebot. quibus mēsis cōueniat	244
Phlebotomia quibus morbis & ætati- bus cōueniat, & quantum sanguinis quoque tempore detrahendum	258
Phlebotomiæ effectus	252
Phlebotomiæ impedimenta	245
post Phlebotomiã cōsiderãda quę	257
circa Phlebotomiã quę obseruãda	255
Plegmatica complexio	220.222.234
Pigrities	16. Piper
Piper	100

INDEX.

Pipe ^r nigrum	198
Pifa	131
Piforum coctio	133
Pifces qui, & quibus conducant	121
Pifcium electio	124
Pifcium falſa calida	102
Plagitia piſcis	123
Pomorum eſus	39
Porri effectus	198
Potus mali correctio	98
Potus triplex	130
Primula veris	181
Prunorum facultates	147
Pulgii effectus	192
Pulices fugare	183
Pulmonis eſus	157
Pyra ſylueſtria cōtra venena valēt.	79
Pyrorum nutrimentum	39.144
¶ R.	
Raporum cōmoda & incōmoda	154
Raphanus fatius viperarum icſus diſcutit	80
Rheumatis remedia	209
Ruta contra venena valet	78.98
Ruta cruda, faleque condita, viſus aciem exacuit	78
Rutæ duo genera	78
Rutę facultates	182
¶ S.	
Salis commoda	161
Sal cum vino	100
Salicis effectus	195
Sal.	

INDEX.

Salfamenta varia	100
Salis commendatio in cibis	161
Salis & falſorum nocumenta	162
Saluatelle ſectionis commoda	264
Salvia potus malitiam emendat	98
Saluæ operationes & effectus	180
Sanguinea complexio	229
Sanguis	220
Sapo ſive ſmigma	211
Sapores & eorum qualitates	163
Saxatilis piſcis	122
Serpentes fugat ſinapi ſuffitum	186
Serum lactis	137
Sinapis effectus	186
Sitis aqua extingucnda	110
Somni tempus conuenientiſſimū nocturnum	19
Somnus meridianus	4.15
Spaſmus, ſive conuulſio	21
Speculum oculorum aciem excitat	12
Spodium	160
Starna auis magnitudine anſeris	115
Stomachi eſus	156
Sturnus cibo commendatur	114
Sulphur	211
¶ T.	
Tenafmus	5
Tencha, vel tinca, piſcis glaber	118
Teſticuli gallorum	63
Theriaca contra venena auxilio eſt	81
Timor nocet valetudini	2
Torminum curatio	191
Tran-	

INDEX.

Tranquillitas sanitati confert	6
Tremor manuum	179
Tremulus auri, vulgo Motacilla	119
Tristari vtile quibus	2
Tristitia nocet valetudini	1
Truta piscium generosissimus	124
Turtur boni alimentis	113
Tussis remedium	188
¶ V.	
Vapores stomachi prohibentia	99
Venæ scilura quanta	255
circa Venæ sectionem quæ consideranda	251
Venenorum lethalium remedia	75
Vermes prognerantia	8
Vertigo	23
Vina theologica	56
Vini boni proprietates	89
Vini differentia	56
Vini nimia potatio	86
Vini nitor	71
Vini color	71
Vini sapor	70
Vini odor	70
Vino parce vtendum	4
Vinum dilutum	90
Vinum enulatum	192
Vinum forte	71
Vinum formosum	71
Vinum fragans	71
Vinum frigidum	71
Vinum friscum	71

Vi-

INDEX

Vinum candidum & dulce	72
Vinum est lac senum	92
Vinum melius	89
Vinum saluiatum	179
Vinum vetus	90
Vinum rubrum nociuum	74
Vinum Landonium	74
Violæ effectus	187
Vippa panis cum vino	167
Viridia oculis dant releuamen	13
Visum conseruantia	7206
Visus nocumenta	203
Visus recreatio	12
Vocis raucedinis causæ	208
Vomitum sistentia	188.191
Vrticæ effectus	188
Vuæ recentes	67

Indicis finis

An-

ANTONII MVSÆ
BRASAVOLIDE
hoc Libello iu-
diciū.

Vulgatus Salernitarum de
tuenda valetudine Libellus,
his, qui legunt, non parum vtili-
tatis praestat: illisque multo ma-
iorem, qui libelli praecepta ob-
feruant.

*Pone gula metas, vt sit tibi lon-
gior aetas.*

*Esse cupis sanus? sit tibi parca ma-
nus.*

I
DE CONSERVANDA
bona valetudine, liber scholæ
Salernitanæ.

¶ *De animi Pathematis, & remedijs quibus-
dam generalibus. Caput. I.*

ANglorum Regi scribit scholæ
tota Salerni:

Si vis incolumem, si vis te red-
dere sanum.

Curas tolle graues, irasci crede
profanum:

Parce mero, coenato parum,
non sit tibi uanum

Surgere post epulas, somnum
fuge meridianum,

Nemictum retine nec compri-
me fortiter anum.

Haec bene si serues, tu longo
tempore viues.

Ræsens hic liber a
Doctoribus Scholæ
Salernitanæ in gra-
tiâ regis Angliæ cõ-
scriptus, multa & va-
ria conseruandæ bo-
næ valetudinis præ-
cepta complectitur.

B IN

DE CONSERVANDA

IN hoc autē capite octo imprimis generatim referuntur, quæ nos singularitatem deinde, ac suo quodq; ordine explicabimus. PRIMVM ergo est, vt tuendæ sanitatis suæ studiosus, anxioferas, graueis, & pertinaces curas relaxans, ex animo penitus exterminet. CVRAE enim corpus vehementer extenuât & exiccat, somnū impediūt perpetuisq; vigiliis conficiunt, vires destruant, febres etiā accendunt, ac grauissimis valetudinibus initia præbent: ipsæ quoq; Melancholiam generant, pariterq; calorem innatum resoluunt, & extinguunt, & magis si diutius durarint. Autor Galenus, cum multis aliis locis, tum præcipue Aphor. libr. 2. cōment. 28. & lib. 3. comment. 31. & de tuenda sanitate lib. 1. cap. 11.

Tristitia.

SVB eodem præcepto comprehendendi debent & TRISTITIAE, quæ & ipsæ corporis naturam frigiditate & siccitate corrumpunt, id quod Salomon quoq; cap. 17. Proverbiorum suorum attestatur. Spiritus tristis, inquit, exiccat ossa. Sed cum omnis mœstitia generandæ melancholiæ vim habeat, quod tamen vehemētiôr ac diuturnior hæc affectio fuerit, eò plus adfert periculi. Nā extra hoc, quod corpus macie paulatim extabescit, cor etiam ipsum immodicè constringit, spiritum obte-

VALETVDINE.

obtenebrat, ingenium hebetat, rationem impedit, iudiciū obscurat, & memoriam obtundit. In mœroribus item fortibus, vti à Nemesio capite vigesimo de natura hominis, ex tertio libro Demonstrationum Galeni refertur, biliosa quædam superfluitas consuevit in ventriculum defluere; & multo magis quā ipse malè affectus fuerit, quæ sanè molestiam exhibet, vt non prius à mœstitia & cruciatu cesset, quam superfluitas illa vomitu eiecta fuerit, id quod Galenus etiam Aphor. libro 6. comment. 50. attestatur.

IDEM de timore quoque intelligendū: nā & ipse intro & ad principium spiritum, tum sanguinem vnā cū refrigeratione eorum, quæ in summo corpore sunt, abducit ac contrahit: itaq; etiam pulsus tum arteriarum, tum cordis, iis qui timent, minimi ac maxime imbecilli sunt: partes in superficie positæ algēt, corpusq; pallefcit, tremor incidit vox interrumpitur, & vires deniq; cōuelluntur omnes. Quod autem in tristitia paulatim patiuntur homines, id in timore confertim accidit, disfidētibus scilicet inter se passionibus iis, non toto genere, sed magnitudine & vehementia. Itaque etiam ob timorem & immensum mœrorē nonnulli repentina morte interierunt,

Timor.

DE CONSERVANDA

quod scilicet imbecilla sunt natura animula eorum sub valido affectu oppressa, confertim extincta & suffocata sit, quemadmodum luculenter & perspicue docet Galenus libro 2. cap. 5. de causis sympt. Quippe extingui eam accidit propter affectus ipsius naturam, ut cuius generatio infrigerando consistat: suffocari autem, eo quod totus sanguis una commect, atque ad principium deferatur. Cuius sane rei insignia exempla extant apud Plinium libr. 7. cap. 36. naturalis historię. Quocirca eum, qui sanitatis suę tuendę curam susceperit, cane peius & angue, omnia illa, quę non aspectu & auditu modo verum & metis agitatione tristitia existunt, fugere oportebit. Quod Aristoteles quoque innuisse videtur, cum problemat. 5. sect. 7. scribit *λειποθυμια* incidisse quandoque, qui homines suffocari laqueo vidissent solum. Lege plura apud Stephanum Atheniensem in lib. 1 ad Glauconem comm. 12.

*Tristitia
vtilis.*

HOC tamen ignorandum non est, quod obesitas nonnullis, quibus corpus immodice plenum est, ac iis etiam, qui spiritus admodum mobiles & calidos habent, interdum vtile sit si curis, timore, & tristitiis conficiantur, quod nimirum spiritus calor hæbetetur, & nimia moles, quę corpus onerat, extenuetur ali qua

VALETVDINE. 3

qua ex parte atque auferatur: id quod uno ore confirmant Paulus Aegineta libr. 1. cap. 57. Aëtius libr. 4. cap. 33. & Rhazes libr. 4. cap. 9. ad Almanforent:

SECVNDVM, ut ab ira temperet. *Ira.*

Nam cum ira sit feruor quidam, ac vehemens motus caloris in ipso cordis corpore, qui in extimas tandem partes cum impetu diffundatur, ut eam plane dilucideque Galenus libr. 1. ca. 4. de different. feb. & in libro de causis morborum, cap. 2. definit, necessarium corpus ipsum immodice calefacit & exiecat, quo fit, ut febrem nonnunquam accendat, in iis præsertim corporibus quę in se admissam caliditatem longo tempore retinere natura apta sunt. Et si enim motus cordis sedetur, in hisce tamen remanet calor præter naturam, atque inde hominem febricitare contingit. Quidam etiam ira commoti, quasi attoniti, ac extra se positi videntur. Sunt præterea qui impotenti ira impetuosi concitatos, *ἀποπληξίω* incidisse multos, repetereque animam expirasse, nonnullos vero furore, comitialis morbi accessione, *παράλυσι*, cōuulsione, podagra, & articulorum maxime ac totius corporis tremore comprehensos, concidisse tradant. Obstat etiam animi iudicio, & rationis opera perturbat, & ut Cicero ait, ira præsen-

DE CONSERVANDA

te nihil rectè fieri potest. Offenduntur autem ab ira potissimum, qui temperaturam corporis totius calidiorem, quàm par sit, aut morbo, aut natura consecuti sunt, præcipuè quando cor & caput naturali intemperie immoderate feruent, aut aliquo aduentitio calido affectu laborant. Animalibus tamen vitiiis, morbis frigidis, & natura frigidiori cordi & capiti, Galeno libr. 6. Epidem. partic. 5. comment. 9. autore, ira non leue præsidium adfert. Innatum enim calorem in ipsis iam torpescentem excitat adaugetq;. Quod Hippocrates etiam libro. 2. epidem. partic. 4. in eum scribens modum confirmat: Diligentia, inquit, adhibenda est, vt excandescencia inducatur, & coloris reparandi, & sanguinis in vasâ subter cuticulam colligendi gratia. Quocirca ipsa à perfrigeratis, pallido colore præditis, & *ναχέξια* laborantibus, ex quibusdam interuallis, & temporibus opportunis assumenda est, non sanè ita cõtinenter, vt facultas offendatur, sed perinde vt exercitationes innatum calorem corroborantes, non immoderatas facere oportet, sed tum opportunè tum moderatè assumere, ita & excandescencia, si clarissimis Medicinæ scriptoribus, Galeno libr. 3. cap. 10. de difficul. respirat. Paulo lib. 1. cap. 58. &

Aëtio

VALETVDINE. 4

Aëtio lib. 4. cap. 34. credendum est.

TERTIVM vt moderatè vino vtatur. Vinū enim modicè hauustum natium calorem adauget, teste Galeno capite 4. de causis morborum. Vbi uerò immoderatus bibitur, quàm ut vinci possit, tantum abest, vt animal calfaciat, vt etiam frigidiora vitia gignat, quemadmodū copiosè Galenus lib. 3. ca. 5. de temperamentis ostendit: quippe apoplexia, paraplegia, & quæ Græcè caros, & comata vocamus, nervorum resolutio, comitiales morbi, conuulsiones, tetani, & debilitas ventriculi, ac reliquorum morborum omnium, immodicum vini potum comitantur, quorum vnumquodq; frigidū est vitium. Sed de his plura infra capite decimo quinto.

Vinum.

QVARTVM, vt in cœna modico cibo vtatur: exiguus nãq; cibus à facultate vinci perfectè & facillè potest. Qui verò noctu multum ingerunt, vetriculumq; nimio cibo onerant, dolorem primum & angustiam perpetiuntur, deinde nec probè dormire, nec recte cõcoquere possunt, quòd nimia copia facultas aggrauetur, ceu nimio pòdere pressa, subindeq; superare ingestū cibum nequeat, id quod & infra cap. 5. vberius ac fusius declarabimus.

QVINTVM, vt statim à sũpto ci-

B 4 bo

Ira scilicet
vtilis.

DE CONSERVANDA

bo surgat: hoc enim ad, concoctionem facit; quia cibum sumptus ita facilius descendit in unum ventriculi, in quo, Galeno libr. 5. cap. 5. de locis affect. teste, coctionis opus perficitur. Infra ca. 2. & 76.

Somnus
meridia-
nus.

SEXTVM, ne à prædio somno in dulgeat. Is namque somnus, qui cibum statim excipit, fumosis exhalationibus caput replet, destillationesq; parit. Sed de hoc vberius infra cap. 3.

Lotij re-
tentio.

SEPTIMVM, ne lotium diutius, quã natura fert, remoretur: hinc enim interdum oriuntur δυσπρία και ισχυρία, hoc est, vitia, in quibus vrina aut ægrè & difficulter excernitur, aut in totum supprimitur ac cohibetur. Eodem modo calculus aliquando & aqua intercus gigni prohibentur, neque aliud quidquam æquè vesicam lædit, atque longior, vltra mingendi voluntatem, lotij retentio, id quod testantur, cum primis Galenus libr. 6. cap. 4. de hoc affect. Rhazes libr. 4. cap. 6. ad Alman. & Auicenn. Fen. 19. 3. tract. 2. cap. 6.

Excrementorum re-
tentio.

OCTAVVM, ne compressis natibus vëtris. onus suppressere & retinere tēter, ita namq; indurantur feces. in intestinis, ob continuam suctionem venatur miseraicarum, quæ cum intestinis continuatur, omnem humiditatem è siccibus exugant, quo fit, vt illæ exic-

VALETVDINE. 5.

exiccatur, difficilius exitus intestina obstruant. oppilentque: opillationem verò, ob flatuum eductionis præclusionem, & aliarum consequentium scæcum coacervationem, nocumenta sequantur, cum illa, quæ cap. 4. enumerantur, tum etiam quæ referuntur à Cornelio Celsò libr. 1. cap. 3. Ex ventre inquit, suppresso, inflammationes, caliginosæ, capitis dolores, aliæq; superioris partis mala crescunt. Quibus accedunt etiam, vt Rhazes testatur, τεινεσμός, & cibi fastidium, quod malum Græci ἀνορεξίαν, Latini verò appetentiæ amissionem vocant.

SVMMO PERE præterea cauendum, ne in exoneranda aluo nimio conatu vtatur, nam & hinc non rarò sequi solet τεινεσμός, siue exitus intestini, quod ob osse sacro ad anum vsque pertinet, Græcis ἀπενδυσμένον και αρχόν dicitur, Latinis Longa non, rectum & princeps, teste Andræa Væsalio libr. 5. ca. 5. fabricæ humani corporis.

VELTIMO tandem loco subiungitur, longissimo tempore victurum, quicumque hæc præcepta studiosè & diligenter obseruauerit.

SI tibi deficient Medici, medicici tibi fiant.

B 5 Hæc

DE CONSERVANDA
Haec tria: mens hilaris, requies,
moderata diaeta.

HOC loco fit mentio trium reme-
diorum, quæ in defectu Medici, vicem
eius cū apud alios, tū nobiles maximè
& excellentes viros supplere possint.

Mens hi-
laris.

PRIMVM, animus hilaris ac læ-
tus: lætitia enim calorem excitat natu-
ralem, spiritus temperat, & puriores
reddit, virtutem corroborat, ætatē flo-
ridam facit, iuuenile corpus diu cōser-
uat, vitā prorogat, ingenium acuit, & ho-
minē negotiis quibuslibet obeūdis ap-
tiorē reddit. Conuenit vt hæc ipsa læ-
ritia siue gaudiū, bonæ valetudinī cō-
modū, sit temperatū, nō excedens mo-
dū, neq; repentinū. Nimio enim & re-
pētino gaudio, quædam dū Gale. li. 2.
cap. 5. de Symptomaton causis, & Ale-
xander Aphroditæus problemate. 21.
memoriæ prodiderunt, tanta fit cor-
dis relaxatio, vt virtus vitalis, vnā cū
annato calore tota egeratur, ac dissi-
petur, adeoq; syncope nonnunquam
& repentina mors cōsequatur. Atque
huius quidem rei extant horribilia ac
pertimescenda exempla apud T. Liviū
Deca. 3. lib. 2. Val. Maximum lib. 9. ca.
12. Plinium lib. 7. ca. 32. & 53. & A. Gel-
lium lib. 3. cap. 15. At enim cū, iuxta
vritissimum scholis medicorum dictū

con-

VALETVDINE. 6

contraria contrariis curentur ac depel-
lantur, illis potissimum gaudiū adsci-
scendum est, qui tristioribus animi pa-
thematis immodicè cōficiuntur. Quod
sanè per illa cumprimis cōsequuntur,
quæ principes facultatū partes corro-
borant, sanguinem bonū generant, &
spiritus instaurant: eadē quippe & mē-
ti, Auicenna. 4. 1. cap. 1. & 11. 3. trac. 2. c.
10. teste gaudiū & lætitiā conciliant
adiunguntq;e. Huiusmodi porro sunt
cibi luauēs & boni succi, vinum subti-
le ac delectabile, boni & fragrantēs o-
dores, delectabilium rerum commemo-
ratio, & cum amicis & familiaribus
frequentior & iucunda conuersatio.
Quare, vt Eobanus noster disertè ca-
nens, admonet:

Vtere conuiuis non tristibus, vtere amicis

Quos nunc, & risus, & ioca falsa iuuat.

*Quem non blanda iuuent varij modulami-
na cantus?*

*Hinc iecur & renes, agraq; corda stu-
pent.*

Nam nihil humanas tāta dulcedine mentes

Afficit, ac melica nobile vocis opus.

Tāge lyram digiris, animi dolor oīs abibit.

Dulcisonum rescit tristia corda melos.

Atque hinc adeo est, quod grauis-
simus autor Plutarchus in libro de vir-
tute morum tradit, Pythagoram ani-
mo pacando sedandoq; ab affectibus

B 6 &

DE CONSERVANDA

& perturbationibus vehementioribus
MUSICAM adhibere solitum . Sic Saul
quoque per David psallentem à spiri-
tu maligno liberatum legimus . His si-
milis & scitu non indigna, lib. 1. & 14.
Dipnosophiston Athenæus refert . At
qui hæcenus quidem dicta magna ex
parte hæc etiam versibus ex Hierony
mo Fracastorio complexi sumus :

*Tu tamen interea effugito, qua trista men-
tem*

*Sollicitat, procul esse iube curasq; metumq;
Pallentem, vitrices vas sint omnia lata.*

*Alma Ceres te in hoc, Bacchi quoque lata
inuabunt,*

*Munera, sic dolces epula, sic copia rerum,
Sic verbis, sic ruris opes, & summa voluptas.
Visere sepe amnes nitidos, iucundaq; Tempe,
Et p' acidas summis sectari in montibus au-
res*

Accedant iuuenumq; chori, mistiq; puellæ.
Trāquilitas: nobiles enim & excellētes viri, ob
maximas & diuersas curas, quas susti-
nēt (si ipsis cætera oīa antè pariter ad-
fuerint) mentis inquietudine magis, q̄
mediocri conditionis homines lædun-
tur. Nā si quid aliud, hæc maxime som-
num impedit, qui nobilibus cū bilio-
sere & siccioris naturæ sint, imprimis
conueniebat. Vigilæ verò, vt Galenus
lib. 7. cap. 6. Therapeu. metho. autor est,

ma-

VALETVDINE. 7

magis adhuc totū corporis habitū sic-
cant, adeoq; iis, qui alioquin ex siccita-
te laborāt, infestissimæ sunt, Vel RE-
QVIES hic ad corporis quietē, quæ
motui opponitur, referenda est . Nam
& hæc quoque ad valetudinē necessa-
riò adhibetur. Calorem enim naturalē
assiduis laboribus fractū ac dissipatum
reuoat, vires exhaustas ac penè perdi-
tas recuperat, adeoq; præter, vt ani-
mal se colligat, ac durare possit, Quod
disertè admodum apud Ouidium libr.
1. epist. 4. Phædra Hyppolyto iis versi-
bus significauit:

Quod caret alterna requie, durable non est

Hæc renouat vires, fessaq; membra leuat.

Elegantior autem alternam requiem
vocat, sicut enim non semper labora-
re, ita nec semper quiescere expedit.

TERTIUM, Moderata diæta, id
est, modus seu ratio viuēdi, Græcis cō-
muniter *Σίσις* dicitur, Latini victus
rationem reddunt . Quidam Græcam
dictionem retinere, ac Latinis charac-
teribus, diætā scribere maluerunt,
vulgus Regimen sanitatis, siue regu-
lam victus appellat. Complectitur au-
tem in se, non modò, quæ ad cibi & po-
tus rationem attinent, sed reliquas e-
tiam res omnes, quas non naturales
medici vno ore vocare solent . Harum
enim commodus & moderatus vsus.

B 7 salu-

Trāquil-
litas. ani-
mi.

Diætā
derata

DE CONSERVANDA

saluberrimus est, & corporis constitutionem conseruat. Intempestiuus verò & immodicus sanitatem, adeoq; naturam hominis corrumpit. Vt igitur vita morbis omnium minimè obnoxia sit, harū legitimus vsus solícite ac diligenter seruāndus est. Plura infrā ca. 55.

¶ De confortatione cerebri. Cap. II.

L Vmina mane, manus surgens
gelida lauet vnda,
Hac illac modicum pergat,
modicum sua membra
Extendat, crines pectat, dentes
fricet, ista
Confortant cerebrum, confortant
caetera membra.
Lote cale, sta pranse, vel i, frige-
sce minute.

Hic traduntur sex præcepta de confortatione tum cerebri, tum reliquorum membrorum omnium.

*visum cō
ernātia.* P R I M V M, vt singulo quoq; die mane oculi ieiuno lauētur: a sordibus. n. & Iemis, quæ in ipsis noctu coaceruantur, & palpebris adhærescunt, ne inde læsionem percipiant, aut corrodamur, diligenter repurgari debent, idque aqua clara, viridi, & frigida, in sperā potius quam per manus admo-

ta

VALETVDINE. ¶

ta faciendum est, vel certè in eadem aperi ambo, quoad poterunt, immergendi, ac longiori deinde temporis spacio supprimendi sunt. Hoc enim non abstergit modò, ac claros nitidosque reddit, sed sanos etiam conseruat, visum acuit & confortat, & maximè in iuuentute, quemadmodum Paulus. Aeg. lib. 1. cap. 31. Rhazes libr. 4. ca. 22. ad Alman. & Auicenna. 33. Trac. 1. ca. 5. & 33. Trac. 4. cap. 3. fidelissimè tradunt. Cur autem frigida magis quam calida lauari debeant, ratio hæc est, quòd, vt Galenus cum alibi sæpè, tum maximè aph. lib. 1. commen. 16. & lib. 3. cap. 41. de alimen. facul. & cap. 86. artis medicinalis testatur, cōseruatio intemperatis semper per similia fiat. Oculi vero, vt li. 5. ca. 1. de generat. animal. & lib. 2. cap. 10. de partibus eorundem, & in li. de sensu & sensibili ca. 2. Aristoteles scribit, sunt de natura aquæ, hoc est, frigidi, quare etiam frigida potius, quàm calida lauari debent. De recreatione & confortatione visus paulò post, & infrā cap. 79.

S E C V N D V M, vt manus quoq; lauentur: cum enim instrumenta sint, *Mannu
lotio.* quibus emundantur organa superfluitatum cerebri, aures nimirum, oculi, nares, & os, conueniet sane & ipsas cum primis esse mundas. Lauanda igitur sunt,

DE CONSERVANDA

sunt, sed frigida magis, quam calida : & hoc quidem cum alias ob causas, tū maxime, quod lotio manuum in aqua calida, & præcipuè post cibi sumptionem, Auicenna. 16. 3. Trac. 5. ca. 1. teste vermes in ventre generet. Quia innatus calor, qui in ventriculo ac reliquis nutritionis membris concoctionem operatur, per eiusmodi lotionē ad exteriora retrahitur, itaque imperfecta fit cōcoctio, quæ potissima generationis vermium causa existit, Plura de lotionē manuum infra capite 23.

Vermes.

TERTIVM, vt postquā è somno experrectus surrexerit, paulatim inambulando se moueat : vt primæ & secundæ concoctionis excrementorum redundantia, quæ sunt fæces & vrina, descendant, & ad faciliorem excretionem præparentur adiuentarique.

*Pandiculi.
Lati.*

QUARTVM, vt sub idem tēpus pandiculetur, hoc est, manus, pedes, & simul totum corpus extēdat : quo vide licet spiritus vitales vnā cum sanguine, qui per somnum intro magis fugiunt, vt libr: 6. part. 5. Ep. apho. 26. doctissimè & breuissimè Hippocrates dixit, ad exteriora membra reuocentur; eoq; modo spiritus cerebri puriores ac temperatiores reddantur.

Poliores.

QUINTVM, vt crines pectat & ornet.

VALETVDINE. 9

ornet. Per hoc enim pori capitis aperiuntur, cerebri vapores in somno collecti ab oculis ad superiora alliciuntur ac dissipantur, & spiritus temperantur, subtilioresq; fiunt. Pectinis igitur supra caput administratio sensuū instrumenta, & corporis reliquum corroborat, visionem acuit, & cogitationem reddit meliorem, adeoq; ob id ipsum interdū sepius reuocanda est, veluti Auicenna. 3. 3. trac. 4. capite. 3. copiosè scribit. Atq; huic sanè instituto pectē eburneus probè politus & laeuigatus tutissimum præstabit vsū, moderatè a frōte ceruicem versus quadragies ductus. Marfilio Ficino lib. 1. de vita, cap. 8. teste.

SEXTVM, vt dētes fricet ac mondet : immundities enim dentium præterquam quod oris graueolentiam parit, spiritus etiam foetidos, impuros, & turbulentos exhalat, qui ad cerebrum eleuati, ipsi non paruam noxam inferunt, Sordes item dentium cum cibo permixtæ & in ventriculum delatæ, cibum ipsum sæpè corrumpunt. Idem de lingua iudicium est, nam & huic ad hærentes sordes, ne in ventriculum deferantur, diligenter abstergendæ sunt. Quare os mane experrecto gargarizandum, & (nisi hyems sit) multa aqua frigida, cui aceti nonnihil admixtum

*Dentium
immundities.*

DE CONSERVANDA

rum sit, fouendum est, vt eleganter admodum lib. 1. cap. 2. Cornelius Celsus præcipit. Nihil autem dentibus æquè nocet, ac frequentior lactis esus, veluti Galenus lib. 3. cap. 14. de alimē. facul. disertè & copiosè scribens admonet. Nocet, inquit, lactis esus asiduus dētibus, & circumdati carnibus, quas gingiuas nominant. Has enim humiditas, dentes vero putrefactioni & erosioni admodum obnoxios reddit. Sumpto igitur lacte, os vino diluto colluere conueniet. Satius autē fuerit, si mellis etiam quidpiam ipsi inieceris. Ita namque omne caseosum, quod ex lacte dentibus ac gingiuis circumfixum fuerit, abstergetur. Quod si etiam cuiuspiam tam robustum sit caput, vt vini meri collutione non offendatur, melius is dentibus & gingiuis consuluerit, veruntamen & mel vino permistū, misturam ex utroque reddit meliorē. Illud verò dentium incolumitari tutissimum aduersus lactis iniurias fuerit præsidium, si quis post sumptum ipsum primò melicrato, deinde vino adstringente os colluat. Hæc ille. Porro modus, quo dentes à putredine erosione, dolore & graueolentia vindicari possint, optimus nobis à Dioscoride lib. 4. cap. 146. Plinio lib. 26. cap. 8. Galeno lib. 8. cap. 136. de simp. medic. facul.

VALETVDINE. 10

facul. & Auicenna. 7. 3. ca. 2. præstituitur: vt os singulo quoque mense vino vel aceto, in quo Tithymalli radix ad dimidias decocta sit, bis colluatur. Hoc enim non solum dentium ac oris commendat odorem, sed eorundem etiam dolori auxiliatur, & sanitatem conseruat. Idem hoc remedium ex Archigene habet Galenus libro. 5. de compos. phar. secundum locos cap. 18. Plura infra ca. 80. Aures quoque bene à suis redundantiis exoneranda sunt, neque solum eorum excrementorum, quæ manifestè per certos meatus, sed omnium etiam, quæ occultè exeunt, vacuatio laceffenda & molienda est.

VLTIMVS versus tria præcepta saluberrima complectitur. PRIMVM, vt balneo lotus atque æstuans omni cura & diligentia aduersus ambientis cœli frigiditatem intemperiem sese muniat & defendat, ne illa scilicet per poros à balneo apertos in omne corpus permanens, ibidem mali quidpiam ingeneret. A contrario siquidem ad contrarium repentina & inordinata transgressio. Galeno aph. li. 3. commen. 22. teste, periculosa admodum existit, præsertim cum facta ad frigiditatem subita commutatio eos, qui antea diffusabatur, & per sudores euacuabantur humores, tam in profundum corporis repellat,

DE CONSERVANDA

pellat, adeoque partes etiam adventriculum atque intestina attinentes offendat.

OBSE RVAND VM etiã, ne à recens accepto cibo, balneo statim utatur: neque protinus post lotionem comedat aut bibat: qui. n. paulò ante bibit, huic caput repletur: qui verò cibũ sumpsit, nõ caput modo, verum & corpus totum alimoniam ad se, priuquam concocta fuerit, trahit, adeoque crudis & incoctis humoribus impletur: Statim verò post lotionem cibum vel potum sumere, caput replet, deuoratumq; interdum superfluitare facit, quemadmodum copiose in. 3. libro. de vic. rat. in moribus acutis commen. 55. &. 56. & in lib. de Marafino cap. 14. Galenus ostendit. De potu idẽ confirmat etiam Cornelius Celsus, qui lib. i. cap. 3. in eum. scribit modum: Illud nosse oportet, quod ex labore sudanti, frigidã potio perniciosissima est, atque etiã (cum sudor se remisit) itinere fatigatis inutilis. A balneo quoque venietibus, Asclepiades inutilem eam iudicauit. Atque ex hac quidem causã, quomodo cunque sudanti adhuc, frigidum bibendum non est. Cauendum etiam ne in ipso balneo comedat, bibat, aut dormiat: inde enim bona ventriculi concoctio ob læditur, & naturæ pugna

cic-

VALETVDINE. II

cietur, dum sanguis, spiritus, & calor naturalis adscititio balnei calore ad exteriora allecti & protensi, ad Interiora retrahuntur, & in profundum secedunt. Inter dormiendum etiam humores aliqui in ventrem confluant, qui non, vt in aliis somnis, cõcoquantur, sed longè plures fiunt, incocti permanentes. Somnus verò à balneo vtilissimè conceditur. Nihil enim est vt Galenus libro. 4. cap. 9. de Sanitate tuenda scribit, quod æquè concoquat ea, quæ concoqui possunt, & malos succos per halitum digerat, vt somnus à balneo.

SECVNDVM, vt paulisper à cibi sumptione cello & erecto corpore consistat: quòd cibus ingestus, in ventriculi fundum, vbi concoctionis officina est æquabiliter descendens, promptius concoquatur, ac raro deinde nec ita longo incessu inambulet, ne ob vehementiorem corporis motum calor è profundo ad partes exteriores attractus, dissipetur, adeoque cibi prapeditur concoctio. Plura infra. cap. 76.

TERTIVM, vt post venæ sectionem frigescat. q̄ est, in paulò frigore ambientis nos aëris constitutione tantisper immoretur, siue decumbat, dum sanguis & spiritus per phlebotomiam exagitati, sedentur & conquiescant.

Atq;

DE CONSERVANDA

pellat, adeoque partes etiam ad ventriculū atque intestina attinentes offendat.

OBSERVANDVM etiā, ne à re cens accepto cibo, balneo statim utatur: neque protinus post lotionem comedat aut bibat: qui. n. paulò ante bibit, huic caput repletur: qui verò cibū sumpsit, nō caput modo, verum & corpus totum alimoniam ad se, priusquā concocta fuerit, trahit, adeoque crudis & incoctis humoribus impletur: Statim verò post lotionem cibum vel potum sumere, caput replet, deuoratumq; interdum superfluitare facit, quemadmodum copiose in. 3. libro. de vic. rat. in moribus acutis commen. 55. & 56. & in lib. de Marasmo cap. 14. Galenus ostendit. De potu idē confirmat etiam Cornelius Celsus, qui lib. i. cap. 3. in eum. scribit modum: Illud nosse oportet, quod ex labore sudanti, frigida potio perniciosissima est, atque etiā (cum sudor se remisit) itinere fatigatis inutilis. A balneo quoque venientibus, Asclepiades inutilem eam iudicauit. Atque ex hac quidem causā, quomodo cunque sudanti adhuc, frigidum bibendum non est. Cauendum etiam ne in ipso balneo comedat, bibat, aut dormiat: inde enim bona ventriculi concoctio ob læditur, & naturæ pugna

cie-

VALETVDINE. II

cietur, dum sanguis, spiritus, & calor naturalis adscititio balnei calore ad exteriora allecti & protensi, ad Interiora retrahuntur, & in profundum secedunt. Inter dormiendum etiam humores aliqui in ventrem confluunt, qui non, vt in aliis somnis, cōcoquantur, sed longè plures fiunt, incocti permanentes. Somnus verò à balneo utilissimè conceditur. Nihil enim est vt Galenus libro. 4. cap. 9. de Sanitate tuenda scribit, quod æquè concoquat ea, quæ concoqui possunt, & malos succos per halitum digerat, vt somnus à balneo.

SECVNDVM, vt paulisper à cibi sumptione cello & erecto corpore consistat: quòd cibus ingestus, in ventriculi fundum, vbi concoctionis officina est æquabiliter descendens, promptius concoquatur, ac raro deinde nec ita longo incessu inambulet, ne ob vehementiorem corporis motum calor è profundo ad partes exteriores attractus, dissipetur, adeoque cibi præparatur concoctio. Plura infra. cap. 76.

TERTIVM, vt post venæ sectionē frigescat. q̄ est, in paulò frigidore ambientis nos aëris constitutione tantisper immoretur, siue decumbat, dum sanguis & spiritus per phlebotomiam exagitati, sedentur & conqueſcant.

Atq;

DE CONSERVANDA

Atque huic quidem interpretationi
astipulatur etiam Ioannes Fernelius,
qui in libello de vacuandi ratione ca.
19. in hunc modum scribit: neque igitur
ad consueta munia properet, neque
celerius inambulet, neque villo exerci-
tationis genere se fatiget, neque vta-
tur Venere, neque protinus calidiora
loca ingrediatur, neque in balneum
descendat: quandoquidem sanguis &
spiritus vehementius incitati, ne dissi-
pentur, aut incalescant, sedandi com-
primendique sunt. Hactenus ille. Vel
M I N V T E, adverbialiter hic accipiē-
dum, pro eo, quod est parum siue pau-
lisper: vt referatur scilicet ad ea, quæ
immediate præcedunt, & fit hic sensus:
Sumpto cibo, cælo frigidiori te pau-
lisper exponito, quo calor innatus, pro-
pter circumstantem extrinsecus frigi-
ditatem, ad interiora refugiens & sece-
dens, meliorem & concoctionem, &
sanguificationem, tum etiam nutritio-
nem operetur. Experientia siquidem
constat, calorem per seipsum, ac spon-
tè quidem post cibi sumptionem, vt eū
mutet facilius, ac cōcoquat, in profun-
dum refugere: atque hinc adeo fit, vt
exteriora corporis membra, quæ antè
vctunque calida sentiebantur, à pran-
dio atque cœna frigore & tremore cō-
cutiantur. Quare naturæ in eo, quod
rectè

VALETVDINE. 12

rectè operatur, opitulandum est. Non-
nulli verò in hunc modum exponere
maluerūt. Ne is, scilicet, cui vena seclta
est, se subito calfaciat, sed paulatim:
quod subitæ mutationes citra læsionē
non facillè contingant. In eiusmodi e-
nim permutationibus, quod plurimū
existit, atque repentè, periculosum est
fatis: quod verò paulatim fit, tutum: vt
inquit Galenus aph. lib. 2. commen. 51.
Idem testatur etiam Aristoteles Sec. 8.
problemate. 15.

¶ De recreatione visus Additio.

Fons, Speculum, Gramen, hæc
dant oculis releuamen.

Mane igitur montes, sub se-
rum inquirito fontes.

Tria hoc loco recensentur, quæ in-
sita naturæ vi & substantiæ quadam
similitudine oculos recreant, & visum
maximè consolantur.

P R I M V M, fons: per quem quæli-
bet pura & perspicua aqua, siue ea sit
fontium, siue fluuiorum, siue etiam pu-
teorum intelligenda est. Hæc enim ob
cognitionē & similitudinē quam cum
oculis habet, visum citra violentiā cō-
gregans, ad naturā reducit & recreat.
Τὸ γὰρ κατὰ εὐσίαν τοῦ χηρῆσι τῶν
ἐμοίων, inquit Galen. aph. li. 1. com. 16.

Oculi

DE CONSERVANDA

Oculi autem frigidi & humidi, perspicui atque omnium partium nitidissimi & pulchre politi sunt, perinde atque aqua, quocirca ab eiusdem aspectu eos corroborari, simul ac refici consentaneum est. Atque hoc sane consilio Aristoteles Alexandrum illum cognomento Magnum instituens, ei præcepisse videtur, uti frequenter ac diutius aquam viridem, claram, & perspicuam intueretur, oculosque in ipsam submergeret: eiusque rei testem habemus non contemnendum Iohannem Mesuen in opere practico de ægritudinibus oculorum. Cæterum si nulla fontium, aut fluviorum inspiciendorum facultas fuerit, oculis protecto ex aquæ frigidæ, claræ, & perspicuæ in peluim viridem infusæ contuitu eadem accedet commoditas.

Speculū.

SECVNDVM, speculū, quod & ipsum utique oculorum aciem eadem ratione excitare putandum est. Oculus namque levis est & lucidus, ac splendens instar speculi: quod tum experientia inter omnes constat, tum à Plin. quoque lib. 11. cap. 37. ostenditur. Oculis, inquit, absoluta vis speculi, adeoque, ut tam parua illa pupilla totam imaginem reddat hominis. Ea causa est, ut plerisque alitum è manib. hominum oculis potissimum appetant, quod

VALETVDINE. 13

quod effigiem suam in iis cernentes, velut ad cognata desideria sua tēdunt. Causa etiam, cur speculi inspectione, oculorum acies excitetur, adeoque vitus substantia conseruetur, hæc assignari potest, quod radii in superficie speculi collecti, quum ob densitatem & duritiem eius ulterius procedere non possint, minime dissoluantur, ac dissi-pentur: ob æqualitatem lænitatemque seruentur infracti, ob nitorem verò augeantur, & multò, quàm prius erāt, reddantur fortiores: quod nec ipsum sane Aristoteles, Mesue referente, ignoravit, cum eundem illum Alexandrum adhortaretur uti se subinde ad tersum & directum speculum contueretur, & longiori deinde temporis spacio oculorum aciem in ipsum defigeret.

VITREA quoque vocata conspici-
cilia vitus substantiā cōseruant, adeoque præstant, ne oculi minoribus rebus contuendis victi fatiscant, nè spiritus resoluantur. Atque hinc certè gemmarū sculptores & aurifices subtiliter quæpiam ac ingeniose sculpturi, eiusmodi vtuntur conspici-
lis, aut sane per vesicam ex tenui, puro atque albo vitro conflatam, eamque clara & perspicua aqua plenam, oculorum aciem rei scalpendæ intendunt. Cur verò ita vitus non defatigetur, in causa

Conspectiva vitrea.

DE CONSERVANDA

est, quòd species de medio clariori, ad densius permeantes, maiores simul & crassiores appareant, adeoq; visum conseruent.

Viridia.

TER TIVM, Gramen, per quod quarumlibet herbarum, frondiumque, ac aliarum etiam rerum virentium conruitus accipiendus est. Oculis enim iucundissimū spectrū viriditas est. Atque hinc sane Aristoteles problemate. 20. Sect. 3. 1. quarit: Quamobrem cum cæteras intuiamur res, conspectus noster peius afficiatur atque fatiscat, cum ad virides, & herbescentes inspicimus, vt olera, cæteraque his similia, recreetur, meliorq; euadat? An, inquit, conspectum in alba, nigrave intendere minimè possumus, propterea quòd vtrunque id genus coloris videndi viribus officit: colores autem illi, quibus oculi acquiescunt, medium albi, nigrive obtinent, itaque aspectus cum medio-cri leniq; obuio afficiatur, nihil debilitatur: imò verò corroboratur atque reficitur. Hæc ille. Quanquam autem viridia omnia, vtpote temperatissima visum maximè colligant, atque oculos reficiant, inter ipsa tamen alia aliis efficaciora inueniuntur. Sic certè nullius aspectus Smaragdo iucundior est. Quod Plinius libro 37. cap. 5. disertè iis significauit verbis: Herbas virentes,

VALETVDINE. 14

tes, inquit, frondesq; auidè spectamus, Smaragdos verò tãtò libentius, quoniam nihil omnino viridius comparatum illis vires. Præterea soli gemmarum contuitu oculos implent, nec fatiant. Cum & ab intentione alia obscurata, aspectu Smaragdī recreatur acies. Scalpentibus gemmas non alia grator oculis refectio est, ita viridi lenitate lassitudinem mulcent. Idem ferè lib. 29. cap. 6. de Scarabæo viridi scriptum reliquit. Scarabæi, inquit, viridis natura, contuentium visum exacuit. Itaque gemmarum sculprores cõtuitu eorum acquiescunt. Neq; obstat quòd Galenus cap. 2. & 6. libro. 1. de Sympt. causis, vbi ex professo de iis agit, quæ oculos aut molestant, aut tristant, & libro. 10. cap. 3. de vsu part. cœruleo & fusco recreandi & reficiendi visus quã maximã vim inesse scribit. Sunt enim & hi colores mediū atque temperati, adeoque ob id oculis gratum & iucundum spectaculum præbent, visumque morbo affectum, aut fatigatum corrigunt ac reficiunt, quod omnibus sanè coloribus ad medium inclinantibus commune est. Hoc igitur prudentes pictores, quando in albis coriis, & cõsimilib. rebus, quibus facile visus ostenditur, pingunt, colores cœruleos ac fuscos apponunt, in quos subinde in-

DE CONSERVANDA

tuentes recreant oculos ac reficiunt .
 Atque etiam ophthalmia laborantes
 lux quidem offendit , eosq; depræhen-
 dit . Fulca verò ac cœrulea sine dolore
 intuentur . Quæ hæc dicta sunt ;
 ea omnia Marfil. Ficin. libr. 2. cap. 14.
 de producenda vita, planius & diluci-
 dius iis verbis expressit . Causam, in-
 quiens, perquiremus, ob quam color
 viridis visum præ cæteris foueat, sa-
 lubriterque delectet. Inueniemus tan-
 dem naturam visus esse lucidam ac lu-
 cis amicam, volatilem tamen ac facile
 dissipabilem. Idcirco dum per lucem
 se dilatat velut amicam interdum ni-
 mio lucis excessu rapitur prorsus, &
 vehemēti dilatatione dissoluitur: tene-
 bras autem naturaliter velut inimicas
 fugit, ideoque radios in angustum in-
 de retrahit . Optat verò visus ita per-
 frui lumine, vt per amicam hoc suum
 amplificetur quidem nec tamen inte-
 rim dissipetur . Iam verò in quocūque
 colore plus admodum tenebrarum, si-
 ue nigredinis est, quam lucis, non di-
 latatur, nec ideo delectatur radius vi-
 sus ad votum. Vbi vicissim plus admo-
 dum splēdidi coloris est, quàm nigri,
 spargitur latius, noxia quadam volu-
 pta: e distractus. Quamobrem color vi-
 ridis, maximè omnium nigrum cum
 candido temperans, præstat vt nunquam
 dele-

VALETVDINE. 15

delectans pariter atque conseruans, &
 molli insuper & adhuc tenera qualita-
 te, sicut & aqua, radiis oculorum absq;
 offensione resistit, ne abeuntes longius
 disperdantur . Quæ enim dura sunt,
 simul & aspera, frangunt quodammo-
 do radios . Quæ vero rarissima sunt,
 dissolutioni aditum patefaciunt . Sed
 quæ soliditatem aliquam habent, le-
 nemq; simul æqualitatem, sicut specu-
 laria corpora, nec ipsa quidem fran-
 gunt, neque longius disperdi permit-
 tunt . Quæ denique præter hæc bene-
 ficia, tenera quoque sunt & mollia, si-
 cut aqua resq; virides, liquidis oculo-
 rum radiis mollitia blandiuntur . De-
 nique visus radius quidam est in qua-
 dam oculorum aqua naturaliter nobis
 accensus, ac temperatum lumen in
 aqua, quodammodo resistente requi-
 rit. Itaque gaudet aqua, delectatur spe-
 culis similibus, viridibus oblectatur .
 Hæc ille. Addit Mesues: Exercita-
 tionem quoque legendi scripta maius-
 culis literis exarata visum corroborare,
 adeoq; non parum ad tuendā oculo-
 rum sanitatem conducere.

POSTERIORE versu innui-
 tur, Oculos matutino quidem tēpore,
 montium, vespertino verò fontium
 collustratione recreandos & reficien-
 dos: quorum ratio ex prædictis facile

DE CONSERVANDA
elici potest. Per montes porro viridaria, hoc est, loca herbis ac plantis virentibus constita intelligenda sunt. De conferentibus visui, plura infra capite 79. De nocentibus verò cap. 78.

¶ De diurno siue meridiano somno.
cap. III.

Sit breuis, aut nullus tibi somnus meridians.

Febris, pigrities, capitis, dolor, atque catarrhus,

Haec tibi proueniunt ex somno meridiano.

QUATVOR diurni siue meridiani somni incommoda hic referuntur.

Febris.
Causa.

PRIMVM, febris, quæ dupliciter per somnum diurnum accendi potest: vno quidem modo in spiritibus, altero vero in humoribus: In spiritibus quidem, quia acres & fumosæ exhalationes, quæ vigiliis dispergi solent, somno diurno non modo retinentur sed etiam augentur: Iis itaque retentis, ac vnâ cum spiritibus permistis contingit, vt calor inde extraneus collectus febrilis fiat. Atque hæc sane febris, cum nihil stabile, nihil firmum habeat, sed vti celeriter generatur, ita sinitur etiam, ἐπιμυσα Græcis, hoc est, diaria vocata est, quod fere diem non

VALETVDINE. 16

nō excedat. In humoribus autem, tum hæc iam dicta febris, ratione nimirum flatuum, qui ex cruditate proueniunt, tum etiam putrida per somnum diurnum accenditur, quod calore & spiritibus interdiu ad exteriora protensis virtus concoctrix debilitetur. Perfecta enim & absoluta concoctio fit, quâdo calor & spiritus cohibentur, & in profundum corporis secedunt. Ob eum namque motum calor naturalis incensus auctiorque redditus, optimè cibos, non solum in ventriculo, verum etiam per vniuersi corporis habitum conficit. Quod noctu potissimum fieri rationi cõsonum videtur, etenim tunc calor propter circumstantem extrinsecus aeris frigiditatem, ad interiora refugiens, cibum facillimè mutat, concoquit, & in membra distribuit. Interdiu vero contra, ad exteriora e ductus & expansus perfectam elaborationem non attingit: quare humorum cruditatem progignit, ex cruditate deinde oppilatio, ex oppilatione putredo nascitur, ex putredine tandem humorum ad cor effumantium febris putrida accenditur, quemadmodum Auicenna. 1.4. Tract. 2. cap. 1. copiose docet.

SECVDVM, pigrities, quæ & *Pigrities*
ipsa eodem ex fonte manat ac funditur.

C 4 tur.

DE CONSERVANDA

tur. Ex crassa nanque & incocta materia in ventre vaporosi ac crassi exhalatur spiritus, qui ad caput elati, plus æquò cerebrum humectant: eo autem humectato, nervi quoque qui à cerebro propagati per corporis partes prorepunt, plurima humiditate opplentur: exuperantia præterea humiditatum, quæ ad musculos, tendines, & articulos confluere solet, tantum abest, ut somno diurno dissipetur, ut multò per tinacius etiam hærens augeatur. Necessè igitur est, ex eiusmodi subinde somno in omnibus motibus voluntariis pigritiam sequi, & veluti in seipso dissolutum hominem apparere, quem admodum disertè Galenus aphor. lib. 3. comment. 5. ostendit. Contra verò, vigiliæ diurnæ hoc præcipue nomine commendantur, quod non modo exuperantem cerebri humiditatem exiccant, adeoq; spiritus extenuet ac temperent, sed certe corpori simul atque animo promptitudinem quãdam & robur ad solitos motus addant.

Dolor
capitis.

TERTIVM, Dolor capitis, qui & ipse ab ipsè iniriis proficiscitur. Ex cibo nanque incocto in ventre vaporosi crassi excitati in caput feruntur, qui ibidem, ob dictas causas retenti, nimia humiditate, quàm potius vigiliis exiccantibus absumere conveniebat,

VALETVDINE. 17

bat, cerebrum opplent, & ob eam rem caput perturbant, eiusq; dolorem, gravedinem & frigidos morbos pariunt: paululum verò inde moti, si ad cutem pervenerint, faciem vitiato colore inficiunt. Materia enim prava existente necesse est, quicquid inde defluit esse pravam: Quod Galenus aphor. lib. 1. com. 14. ita scribens innuere voluit. Oportet similem esse defluxum subiectæ substantiæ: ut quando humida atque aërea substantia existit, tunc quod ab ea defluit, vaporosum est atq; suaue, & cætera.

QVARTVM, catarrhus: quo generatim hoc loco tamen minus propriè omne *ρῆυμα*, hoc est, quilibet excrementum humoris ex capite in subiectas partes descensus significatur. Qui iuxta partium, ad quas defluit, diversitatem, diversâ quoq; nomina sortitus est, quemadmodum Galenus libr. 3. ca. 4. de Sympto. causis, Paulus libr. 3. cap. 28. & Aëcius lib. 8. cap. 53. disertè scribunt. Vbi enim ad os ac fauces, & mox ad stomachum siue gulam, atque inde in ventriculum defluxus contingit, simplici vocabulo Græcis *κατάρρως*, & contractè *κατάρρως*. Latinis destillatio dicitur. Dum ad nares decumbit *καρυζα* Græcis, Latinis gravedo vocatur. Vbi verò ad palatum & asperam

arteriam delabitur, vt etiam membranam interiorem, quæ hanc integit, exasperet, rauca vox efficitur, vocaturq; hoc malum Græce βρωγχος, Latinis raucitas, siue raucedo, id quod ex hisce etiam verficulis, qui infra ca. 82. habentur, manifestò apparet.

Si fluat ad pectus, dicatur Rheuma Catbarus.

Si ad fauces, Branchus: si ad nares, esto Coryza.

Habet autem hoc incommodum eandem omnino cum præcedentibus originem. Vapores enim & fumi, qui vigiliarum tempore per cutem resoluunt ac dissipari solent, somno diurno retenti, dum in caput impetum faciunt, cerebrum nimia humiditate replent. Caput igitur repletum, humores in subiecta refundens, præuicia progignit.

Præter hæc & alia nonnulla somni diurni mala Auicenna. 3. 1. doc. 2. ca. 9. enumerat. Nam & frigidas atque humidas ægritudines, παραλύσεις nimium & defluxus ad articulos ob retentionem humiditatum, quas vigiliæ resoluere ac dissipare solent, nonnunquam procreat. Genuinum faciei colorem, velut paulò antè etià dictum est, corrumpit. In sanguine enim excrementis atque aqueas humiditates, lotio-
similes,

similes, multiplicat: quæ, cum suo tempore per vigilias non dissipentur, vnà cum sanguine ad cutem expulsa, ipsam deprauant, adeoq; subtumidam & decoloratam reddunt. Induratum ad hæc splenis affectionem gignit in corporibus promptè se habentibus ad incidendum in talem passionem. Crassius namque ad melancholicus humor, somno diurno in splene retentus, huic malo initium præbet. Quemadmodum enim vigilantia motum ac liberum crassi humoris transitum per angustos meatus, siue canales, Solis calore vias aperire, promouere: sic cõtra, eundem somnus, & præcipuè diurnus, transitu prohibere solet. Melancholia enim interdum nullo negotio per canales suos transit, & illac cù primis, qua excitandæ appetitæ causa, a splene ad orificiũ ventriculi meatus protèditur. Etenim splen recremèta & redundantias suas per eum expellit, atq; eicit, adeoq; ad cibos auditatè reuocat. Quod interdum potius, quàm nocturno tempore fieri par est. Quinetiam, vt idem autor tradit, ciborũ appetètia diurno somno plurimum debilitatur & restringitur: idque partim ob prohibitionem resolutionis, quæ est prima causa famis, partim verò ob repletionem ventriculi ex fumis, vaporibus, & humiditatibus orifi-
C 6 icum

DE CONSERVANDA

cium eius relaxantibus ac saturatibus. His accedit nonnunquam *σποσμηδαρ*, siue abscessuum generatio: superfluitates nanque ex somno diurno multiplicatæ sæpius in membro aliquo coaceruantur, ipsūmq; tumidum reddūt. Planè igitur ex his omnibus constat somnum diurnum, siue meridianum, à sanitatis tutela, procul abesse debere. Dnas porro causas, cur potissimum lædat, Paulus lib. 1. cap. 97. & Auicenna, 3. 1. doc. 2. ca. 9. assignant. Quarum prima quidem est, quod cito & ante horam suam interrumpatur. Calor enim natiuus per somnum ad partes interiores recedit, contrà verò calor solis eundem ad membra exteriora, tanquam ad simile, educit atque expādit: vnde sanguinis ad spiritū exagitationem, quæ somnum interrumpat, cieri necesse est. Cōsultur ergo, si quādo necessitas per id tempus dormire coegerit, vt in umbra & tenebroso loco, & antè potius, quàm post cibum hoc fiat. Secunda verò, quod naturam stupidam, quasiq; perterritam reddat, adeo vt retrahatur ab eo, in quo erat, nimirum à ciborum concoctione. Tēpus itaque, quo obdormiscunt, ad absolutam ciborum concoctionem non sufficit quo fit, vt à meridie resurgentes, subinde acidos ructus edāt, & flatibus

VALETVDINE. 19

tibus repleantur: nonnulli verò fluctuatione ventris infestentur. Ceterū optimus somnus est nocturnus, quoniam nox naturali humiditate, silentioq; animum in somnum deducens, absolutam molitur concoctionē. Post somnum itē nocturnum plurima parte ad excretionem recrementorū instigamur. Illud tamen ignorandum non est, quod licet somnus diurnus in vniuersum reprobetur, nocturnus verò, vt præstantissimus commendetur, ex diurno tamen minus offendant, si dormiatur, prima luce ad tertiam diei partem. Id quod Hippocrates libro. 2. prognost. aphorismo. 11. clarissimè ostendit. De somno, inquit, quemadmodū secundum naturam nobis in consuetudine est, interdium vigilare, noctu dormire conuenit: si tamen hoc transgressum fuerit deterius est. Minimè verò nocebit, si dormiatur, prima luce ad tertiam diei partem. Quam sententiam Galenus explicans, ita scriptum reliquit: Quod consuetum est, bonum est: Inconsuetum verò malum est. At verò temporibus Hippocratis non aliud fuit ex natura, aliud in consuetudine. Nunc verò diuites econtrariò agunt, tum in quibusdam aliis, tum etiam in somno, interdium dormientes, noctu vigilantes.

In his igitur, vt somnus minus læde
re possit, quinque cōditiones, Bertruo
tiorum auctore obseruandæ sunt.

PRIMA, vt sit in consuetudine. Ex
multo enim tempore consueta, etiam si
deteriora fuerint, inconuetis minus
molestare solent. Aphorismo 50. libr. 2.
SECUNDA, ne statim à sumpto ci-
bo ineatur. **TERCIA**, ne depressio,
sed erecto nonnihil & bene alto capite
fiat. **QUARTA**, ne modum excedat.
QUINTA, ne tumultuosa & subita
ab ipso, sed lenis & modesta fiat ex-
perfactio. Porro q̄ ab Hippocrate dictū
est à prima luce ad tertiam diei partē con-
uenire somnum, id spacium est ab or-
tu Solis quatuor aut quinque horarum.
Nam dies significat spacium temporis,
quo Sol transit nostrū hemisphærium,
vt etiam distinguitur contra noctem.
Quemadmodum Christophorus à ve-
ga fufius in commen. declarat.

ADDITIO.

Tempus itaque somni conuenien-
tissimum est vespertinum, aut noctur-
num: semperq; cauendum, ne statim à
cœna ineatur, sed vnus minimum, aut
duarum horarum interuallo discluda-
tur. Ingestus enim cibus, quem statim
somnia excipit, in suprema ventricu-
li parte supernatans, probè concoqui
non potest, Galeno libr. 5. cap. 5. de lo-
cis

cis affectis teste. Neque enim ventri-
culus tum potest cibum arctè comple-
cti, quod idem libr. 3. cap. 4. de facul. na-
turali. ad bonam concoctionem cum
primis necessarium esse scribit: quare
multos vapores, qui multitudine sua
caput repleant, gigni necesse est, vt re-
ctissimè idem Galenus com. 67. apho-
lib. 4. dixerit: A cibo ad somnum con-
uerfis, hoc est, qui sumpto cibo statim
dormiunt, impletur caput. Vt igitur
huiusmodi periculum excludatur, len-
ta deambulatione, aut aliqua simili,
leuissima tamen exercitatione corpus
dimoueri opus est, priusquam somno
indulgeatur, vt cibus in imum ventri-
culi paulatim descendat. Ibi enim vt
suprà ex Galeno dictum est, concoctio-
nis opus potissimum perficitur. Quo
tempore etiam conuenit audire instru-
menta musica, cantus, facetias, & lu-
storias iucundas, ac cōferre sermones
cum amiculis de rebus lætioribus, do-
nec cibus subsedit videatur. Ceruica
li vtendum est satis elato & eminenti,
vt quoad eius fieri potest, erecto & be-
ne alto capite dormiatur, ne cibus ad
os ventriculi regurgitans, concoctio-
nem impediat. Hoc etiam modo cibus,
qui ad plenum nondum subsedit, fa-
cilis ad inferiores ventriculi partes
descendet, probiusq; concoquetur. In-
ter

ter dormiendum corpus pro ambien-
tis aëris constitutione decenter regen-
dum est : ne calore & spiritibus circa
inferiora detentis , externæ corporis
partes à frigore oblectantur . Caput
quoque noctu conuenienti tegumen-
to, quod κατωροδ'ον habeat, hoc est,
foramen instar infimbulli, eliciendis
vaporibus aptum, operiendū est . Cal-
ceatis verò siue vestitis pedibus dor-
miendum non est . Hoc enim si quid
Magnino excellentissimo medico cre-
dimus, visum debilitat, memoriam læ-
dit, & totum corpus extraneo calore
æstare facit, ob vaporum reflexum .
Supra dextrum latus somnus inchoā-
dus. Hoc. n. modo cibus promptius ad
ventriculum descendet . Nam etsi gu-
la exactè supra mediam cernicis verte-
brarum, & quatuor primarum thora-
cis sedem, in neutram partem inclinet,
ad principium tamen quintæ thora-
cis vertebræ, vt ampliori magnæ ar-
teriæ trunco secundū dorsū vertebras
inferiora petenti cedat, nō nihil in dex-
trum latus à media vertebrarum re-
gione abscedit . Deinde primo som-
no finito reuoluendum est corpus, su-
praq; sinistram redormiendum, quo
scilicet à iecore ventriculo incumben-
te concoctio eius adiuuetur. Hinc rur-
sus post breue temporis interuallum
in

in dextro latere ad consuetum surgen-
di tempus continuandus est . Pronus
decubitus temperatis corporibus non
conuenit: ventriculi enim contorsionē
& repressionem facit, adeoque oculos
obledit: ita enim cubatibus superfluita-
tes in oculos declinant, maximè si fue-
rint natura debiliores. Iis tamen, quib.
ingestus cibus tardius in ventriculo cō-
sicitur, interdum concedendus est, quod
calorem naturalem arctius comprehen-
dens retinere atque augere possit . Su-
pinus verò grauisissimis ægritudinibus,
læpræ nimirum, mania, incubo, epile-
ptiæ, apoplexiæ, stupori, neruorumq;
resolutioni, & similibus initia præbet.
Nam ob superfluitatum ad posteriora
fluorem non potest iusta per nares &
paulatim earundem fieri expulsio .
Plinius libro. 28. cap. 4. pronos decubi-
tus cussibus conducere, at supinos o-
culis tradit . Idem ex Theophrasto re-
fert, celerius concoqui dextri lateris
incubitu, difficilius à supinis. Duratio
autem somni ex alimentorum perfe-
cta concoctione æstimanda est, ita qui-
dem vt septem horarum spacio non
sit minor, neq; octo, vel ad summum
nouem excedat, vt colligitur ex Gale-
ni de sanitate tuenda lib. 6. cap. 6. Plu-
ra habentur apud Auicennam. 3. r. doc.
2. ca. 9. Magninum parte. 3. cap. 7. & no-
stræ

DE CONSERVANDA

stræ ætatis doctissimum Medicæ artis scriptorem Leonhartum Fuchium capite vigesimosexto methodi perueniendi ad Medicinâ . Ex iis itaq; quæ conueniunt, in hunc locû studiosi transferent.

¶ De flatu in aluo detento.

Cap. IIII.

Q Vatuor ex vento veniunt in ventre retento.

Spasmus, hydrops, colica, et vertigo, hoc res probat ipsa.

Hic agitur de quatuor nocuentis, quæ ex flatuum retentione proueniunt.

PRIMVM, est *σπασμοί* Græci, Latine conuulsio dicta. Flatus enim retenti influxu suo sæpe neruos plus iusto referciunt illis ita repletis, Galenus lib. 2. cap. de sympto. caulis, teste, tendi primum; ac deinde in conuulsionem incidere contingit. Ea porrò ibidem à Galeno in hunc modû definitur. Conuulsio malum est, quod neruos, musculosq; ad eundem cogit affectum, in quem ab animali facultate, quem naturalem habitum seruarent, ducebantur. Vel aliter, velut idem apho. lib. 6. comment. 39. definit. Conuulsio est passio in voluntaria, in qua nerui atq; musculi præter voluntatem conuelluntur, in eumq; affectum veniunt, quem et iam

VALETVDINE. 22

etiam in motibus secundum arbitriû factis, assumebant. In hoc enim malo nerui atque musculi in eas partes attrahuntur, quibus innascuntur. Attractio namque fieri non potest, nisi musculi ad suam originem retrahatur.

Quod ad causas eius conuulsionis, quæ primigenia affectio est, attinet, animaduertendum est, Hippocratem aph. 39. lib. 6. duas duntaxat statuisse *πλήρωσις και κένωσις*, hoc est, plenitudinem & inanitionem neruorum cordorum. In conuulsione siquidem à plenitudine membrum crasis & æluri-nosis humoribus impletum extenditur, & extensione conuellitur, quemadmodum lora & chordæ extenduntur, ubi multa madent humiditate, & hæc subito contingit. In ea uerò, quæ ab inanitione proficiscitur, membrum exiccatur, & ad seipsum conuellitur, adeoque secundum longitudinem ac latitudinem contractum diminuitur, quemadmodum membranis accidit, cum igni apponuntur: & hæc sanè paulatim, & ex longiori temporis interuallo accidere solet. Plura Galenus locis iâ citatis, & lib. 2. cap. 2. & libro 3. capite. 5. & lib. 6. ca. 5. de locis affect. & lib. 8. ca. 3. de compos. medic. local. & alibi sæpius.

SECVNDVM, ὑδρωψ, quod malû Latini

DE CONSERVANDA

Latini aquam inter cutem nominant, & definitur à Bertrutio Sec. 3. tracta. 2. ca. 4. in hunc modum: Hydrops est morbus materialis, ex re frigida, extranea, plurima, ingrediente, & membra omnia manifestè, aut loca vacua partium, in quibus cibi & humorum concoctio perficitur, inflante, procreatus. Eadem ferè habet Auicèna. 13. 3. Tract. 4. cap. 4. vel aliter sicuti ab Alexandro Tralliano lib. 9. cap. 1. definitur: Aqua inter cutè, & ipsa longus quidam affectus est, iecore adeò refrigerato proueniens, ut ipsum non amplius deinceps cibos in sanguinem, sed in aliam qualitatem, aut in aquam, aut pituitam, aut flatum transmutare possit. Quod certè & Galenus aphorif. libro. 6. commenta. 12. iis verbis confirmat. Aqua inter cutem fit, cum sanguinis generatio frustratur.

Et huius quidem cum tres sint species: una enim Græcis *δοκίτης*, alia *τυμπανίτης*, & tertia *υποσάρκα, σαρκίτης*, & *λευκοφλεγματία* dicitur, non de omnibus promiscuè, hoc secundum nocuum mentum, sed de tympanite tantum intelligendum est, quæ quidem accidit, quum flatus ac spiritus superuacuis plurimus cum humidi momèto intra membrariam, quæ *περιτόναιος* Græcè, Arabibus verò communi membrarum

VALETVDINE. 23

rum nomine Ziphac appellatur, & abdomen, quod iudem Mirach nominant, colligitur. Stomacho nanque & iecore frigida intemperie laborantibus, fieri non potest, ut cibus ingestus in *χυλόν* benignum aut sanguinem mutetur, cõuertitur ergo in materiam flatulentam, quæ cum neque per superiora ructu, neque per inferiora crepitu, nec aliunde, obstantè viarum obstructione, vel sequestratrice & expultrice superfluitatum vi debili existète, aut inepto aliquo pudore prohibente, expellatur, in prædictis ventris locis colligitur, & aquam intercutem contrahit, in qua abdomen percussum tympani modo crepitum elidit, qua ratione etiam Tympanites nuncupatur.

TERTIVM, Colica passio: quæ *Colicæ passio* grauis quidã ac vehementissimi doloris morbus est. Perinde enim ac si terbro partes perforentur, aut palus infixus sit, molestare solet, Galeno lib. 2. cap. 1. de locis affect. teste. Contingit autem in pleniore & laxiore intestino, quod *κώλον* Græcè vocatur: cuius etiam meritò vehementes cruciatus inducit. Densum enim, crassum, & neruosum est, ac nihil quod, in illud confluit, facile dicuti potest. Et quemadmodum in hoc *καλική ἐξύνη*, ita in gracili ac superiore intestino, quod Gale-

DE CONSERVANDA

no, Iulio Polluci, & aliis Græcis, λεπτὸν vocatur, similis morbus existit, grauisimos & letales dolores inferens Hippocrates in Aphorismis, & pasim aliis in locis εἰλεον appellat, quemadmodum etiam Galenus vbiq; & potissimum libro sexto capite secundo de locis affect. à circumactione nimium doloris. Quippe εἰλεισθαι circum agi, & conuolui significat. Ideo conuolulus etiam Latinis hoc malum nominatur. Rationi porro consentaneum, est flatuosum & frigidum spiritum indistis intestinis retentum, & egredi nequeuntem, hæc mala plurimum progignere, id quod Galenus etiam loco paulò antè citato monstrat.

Vertigo.

Q V A R T V M, Vertigo: Flatuosus enim spiritus inclusus ad cerebrum fertur, & in eius partibus inordinatè mouetur, quò fit, vt obtenebrationes hebetudinesq; oculis obuersiones, & omnia circumagi & rotari videntur. His Auicenna 16.3. trac.4. ca. 29. Epilepsiam quoque adiungit, cuius eadem omnino cum præcedente ratio est. Porro quoniam modo hæc retentio in singulis iam dictis locis malum ingeneret, pulcherrimè ex Galeni lib. 3. de Sympto. causis, cap. 6. demonstrari potest. Crepitus enim qui ad sedem defer-

VALETVDINE. 24

defertur, ac vel in foro, vel alio quopiam loco existentibus, aut negotio aliquo, quod deserere non liceat, violenter retinetur, rursus sursum reducit, ventremq; mordet, ac caput vaporando implet, principio quidem ab animali organo sphinctere. 1. musculo adimum intestinum accepto: hinc verò vnoquoque intestino retro illum à se ad supra se positum trudente, simili modo ac prius in præceps trudebat, atque ita quidè hæc retentio, præsertim fræquētiore, longo tēporis tractu prædicta mala excitat. Proinde rectissimè ab Hippocrate lib. 2. prognost. apho. 24. in hunc modum scribitur. Flatum sane sine sonitu aut crepitu exire optimum est. Melius autem est cum sonitu exire, quàm resolui. Hac etiam ratione inductus Claudius Cæsar, dicitur meditatus edictum, quo veniã daret efflatum, crepitumq; ventris in conuiuio emittendi, cum periclitatum quendam præ pudore ex continentia reperisset. Autor Sueronius in eius uita ca. 32. Veteres enim vt Plinius lib. 28. cap. 2. confirmat per mensas, mundiciarum causâ, deflare vetabant. Extat etiam lepidissimum Nicharchi in crepitum epigramma, quo pestiferam retenti flatus vim describit, quod eleganter admodum à Ioanne Lascare Latinè redditum,

DE CONSERVANDA

tum, placuit hic adscribere.

Interimit crepitus uētris detentus in aluo.

Et seruat, blasum dum canit ille melos.

Ergo si perimit crepitus, seruatq; canendo,

Regibus imperium per habet hic crepitus.

Atque hæc sanè cum ita se habeant satius fuerit, iuxta D. Erasmi Roterodami præscriptum, natura incitante, aut secedere, si liceat: aut deuorato pudore iuxta vetustissimum. Prouerbiū, Tusi potius crepitum dissimulare, quā comprimendo morbum accerfere. Recteque Stoici, quemadmodum Cicero lib. 9. epist. famil. epist. 22. scribit, crepitus aiunt æquè liberos, ac ructus esse oportere.

¶ De Cœna. Caput. V.

EX magna coena, stomacho fit maxima poena.

Vt sis nocte leuis, sit tibi coena breuis.

Cœna parca.

PRAECIPITVR hoc loco sanitatis suæ studiosis, vt instante somni tēpore frugali cœna contenti, ventriculū vario ciborum genere non distendant, sed ea copia ingerant, quæ vires haud grauet. Nam qui noctui multum ingerunt, primū quidem somno destituti, corporis inquietudine agitantur: deinde verò pustulas faciei, graue

dancm

VALETVDINE. 25

dīnem capitis, graueolentiam oris, colli, calculiq; dolores. & podagram sibi accerfunt. Neq; solum immodica hæc sub noctem ingurgitatio bonæ valetudini officit, sed aliàs etiā quælibet: vt quæ cruditatem incoctionemque; obstructions, putredines, febres, apostemata, & lepram haud rarò generet. Atque eius sanè rei grauisimus testis est Auicenna, qui. 13. 3. Tract. 1. cap. 36. scribit: Ex rebus vētriculū maximè lædētibus esse immoderatā cibi ac potus ingestione, & ob id fieri nō posse, vt in tēperantiū, vino forūq; ac vētri gulæq; deditorū corpora alatur atq; auescat. Cōcoctio enim per vitæ intemperatiā impedita, necessario humorū cruditatem efficit. Cruda verò, tantum abest, vt incrementū corpori sufficiant, vt omninò ne alere quidem possint: quo fit, vt per vitam variis etiā ægritudinibus conflictentur. Qui verò temperantes in victus ratione frugalitatē sectantur, si inculpatam vsquequaque ciborum appetentiam conseruant, opti mēq; non in ventriculo modò, verum etiam per vniuersi corporis molem cibos conficiunt. Cauendum igitur vnicè erit, ne venter torqueatur, adeoque ingestis distēdatur, vt pulsus velocior fiat, & vix spirare liceat. Cui enim ad istum modum vorare in delitiis est

D variis

variis sese periculis exponit. Simili modo & nauſeoſa ſatietas, non ex craſſis & prauis ſolum, ſed etiã ſubtilibus & boni ſucci alimentis, vitãda eſt. Hęc enim tum febres acutas & malignas, tum etiã maximi cruciatus apoſtemata: illa verò articulorum & renum dolores podagram, aſthma, hepatis atque lienis obſtructionem ac *ακίππων*, & ægri tudines phlegmaticas & melancholicas inducere ſolet. Proinde optimo quidem iure non nocturna ſolum, ſed quælibet etiã ad nauſeam vſque progrediens ſatietas, à ſanitatis tutela excludẽda eſt. Summopere igitur hoc ſemper curandum, ne deſiderium eden di penitus repleatur, ſed locus aliquis vacuus, & edendi voluptas ventriculo relinquatur. Quod Auicenna quoque 3. 1. doct. 2. cap. 7. præcipiens, in hanc ferè ſententiam ſcribit. Cibo nemo ita replendus eſt, vt nihil loci ſit reliquũ, ſed à menſa ſemper cum fame recedendum eſt. Huic ſimile etiã vulgo dicitur: Nunquã ad eò ventrẽ cibus expleo, quin apud amicos edẽdi cella mihi ſuperſit vacua. Et hoc præceptum eos cum primis tangit, qui natura vehemẽtiorẽ ad cibos auiditatem conſecuti ſunt. Quibus verò hęc debilior exiſtit, iis fortaſſe concedi poteſt, vt largius paulò ingerant, quam appetunt.

Appa-

Apparandi autem, ex ſententia Cornelii Celſi libr. 3. cap. 6. & Aëtii li. 9. c. 20. cibi plures & varii ac optimo apparatu, & vltra dulcedinem etiã eliciẽtes & appetitum irritantes. De cœnæ frugalitate nonnulla etiã ſuprà c. 3. Viſitata hoc loco & à multis agitata oboritur quæſtio: Vtrum videlicet vberius quidẽ prandendũ, parcius verò cœnandum ſit. Quæ ſanè cũ ad hanc materiã propriè pertineat, prætereunda nõ eſt. Breuiter igitur hic ſubiugemus primò quidẽ argumenta, quibus Conciliator plus cibi in prandio aſſumẽdũ eſſe probat: deinde verò Leonharti Fuchſii quibus è diuerſo colligit, cœnam vt plurimũ prandio pleniorẽ eſſe debere. Conciliator igitur differentia. 12 1. in hunc ferè modũ ſcribit: Iuxta corporum diuerſitatẽ maior, mindrve cibi copia exhibẽda eſt. Illa etenim aut iam in morbum lapſa ſunt, aut ſub latitudine ſanitatis adhuc exiſtunt. In morbũ verò lapſa aut iunctũ habet humoris vitiũ, aut nõ. Si ſine humoris vitio fuerint, tũ liberius eſt cœnandũ. Natura enim in eis ciborũ cõcoctiõni ſolum modo, nõ etiã ſuperfluitatum, quibus carent, maturationi intenta eſt. Sin verò humoris vitiũ adiunctum habuerint, largius prædium cõcedendum eſt. Quod Auicenna. 1. 3. tract. 5. cap. 11. iis verbis

D 2 ſigni-

DE CONSERVANDA

significare voluit. Ille, inquiens, cuius consuetudo non substat, vt solum semel in die reficiatur, diuidat cibum suum in tres partes: & sumat duas tertias in prandio, & reliquã tertiam, scilicet partem, in cœna post leue exercitium. Eo namq; tempore, quo calor solaris viuificus naturæ in concoquendo debili operatur, & maior superfluitatum fit resolutio, vberior cibus sumendus est. Hoc autem circa horam prandii magis, quàm cœnæ contingere solet. Ergo, &c. Ad hæc interdiu ob præsentiam caloris vitalis solis & lucis, melior fit concoctio. Sol enim Aristotele libro. 2. cap. 2. Physicōn, & libr. 2. cap. 10. de generat. & corrupt. teste, est vitæ principium. Concoctio itaque diurna duplex habet calidum, nocturna verò non, In eiusmodi etiam natura noctu circa superfluorum cōcoctionem magis occupata est, quare multi cibi exhibitione impedienda non est. Et quamuis calor noctu spirituum ad interiora retractione, & somni reductione in quibusdam confortetur, duo tamen simul, alimentum videlicet, & superfluitates conficere non potest: in his itaq; cœnæ nonnihil subtrahendum est. Corporibus verò, quæ sub latitudine sanitatis adhuc robusta & sufficienter sana consistunt, ac sensibilibus su-

per-

VALETVDINE. 27

perfluitatibus carent, cum eas propriis meatibus omnes expellant, vberiore cœna vti expedit: vel quod eorum natura ciborum cōcoctioni tantum, non etiam superfluitatum, quibus carent, maturationi intenta sit, vel quod soli corporis robori studeant. Hoc autem noctu magis acquiritur, tum enim amplior fit & sanguificatio, & distributio, atque hinc deinde spirituum generatio. Corpora verò si à prædicto temperamento ac robore nonnihil recesserint, sicuti plurima in ægritudinem vt que nunc prolapsa, eiusmodi aut fatigantur exercitio laborioso, vehementi, & continuo, aut non. Si quidem fatigantur, vt sunt eorum qui victum manibus quærunt, ipsis largius prandere quàm cœnare conuenit. Expeditur enim alimentum, non tantum, vt nutriat, sed etiam humectet & irriget membra ne arefiant ex forti motu, & vt resolutioni ex caloris incendio proueniens resistat. In prandio igitur vberior cibus assumendus est: eiusmodi enim corpora, propterea quod ita cōsueuerint, ob exercitia a concoctionis opere non cessant. Vt sus namque, quemadmodum Auicenna. 3. 1. doct. 2. ca. 7. testatur, res est extra rationem. Calor enim ex motu auctior redditus, concoctionem ipsius accelerat. Quare ter in die eliciente ap-

D 3 pec-

DE CONSERVANDA

petentia cibum ingerunt, & ingestum probe efficiunt. Sin verò laborioso, vehementi, & continuo exercitio; quemadmodum prædicti, non agitentur; hoc in præsentiarū dupliciter contingit. Air enim, eo interdum solummodo, & non continuè fatigantur, aut debili tantum vtuntur, quod vtique superfluitatum copiam parit. Si exercitio plurimo, vehementi, ac laborioso vtātur, sicuti viri complures ciuiles & plebei circa fortunæ bona negociātes, aut sanitatis conseruationi intenti, vehementi nonnunquam & laborioso exercitio, diu nimirum equitando, iter pedibus faciendo, vel aliud quiddam à consueto fortius agendo, fatigantur, his largiori vtique cœna, quàm prandio indulgendum est. Nam si prædium auferent, cum, sicuti priores illi consueti non sint exercitio adeo vehementi ac laborioso agitari, cōcoctio ipsorum in pedita, prauos humores generaret: horum etiā calor superfluo motu dissipatus debilitatur, cuius quidem circa in teriora aggregatio, potissima fortitudinis & concoctionis causā existit. Hæc autem noctu magis, quàm interdiu contingit, quare cœna instante nocte copiosius alimentum expetit. Eorundem etiam corpora, propterea, quod tam vehementi motu antè agitari minimè

soleant,

VALETVDINE. 28

soleant, humiditatibus referta sunt, ipsis itaque ad resistendum resolutioni & exiccationi, quæ per motū interdiu occurrentem fiunt; paruus cibus sufficit. Sin verò exercitiis & occupationibus paucis & leuibus in vita vtantur, præcipiendum est eis, vt vberius prandeat, quàm cœnent. Et ratio eius eadem est cum illa, quæ in corporibus nunc ægrotantibus adducta est. Hi namque, cum debilem habeant virtutem concoctricem, à calore viuifico & luce Solis plurimum adiuuenti percipiunt. Inde enim spiritus propter suum simile confortatur. Ipse enim vt testis est Auicenna in lib. de viribus cordis, Trac. 1. cap. 2. & libro. 6. naturalium, partic. 4. est lux, aut effigiem habet lucis. Adiuuentum etiam ex eo percipiunt, quod superfluitates interdiu poris apertis melius quàm noctu expellātur. Nō oportet præterea eos noctu vel ob id multo cibo distendi, quod tum natura magis occupetur circa concoctionem crudorum humorum, quos somnus maxime conficit & benignos reddit. Licet enim virtus concoctrix noctu confortetur, tanta tamen esse non potest, vt simul & cibum & superfluitates superare queat. Insuper quoque animaduertendum est, in exhibitione copiosioris, aut minoris cibi in prandio, quàm

D 4 cœna,

DE CONSERVANDA

cœna, non nihil etiam dandum esse cō-
suetudini. Hæc enim cū in tuenda sa-
nitate, tum etiam in profligandis ægri-
tudinibus, plurimum valet, Hippocra-
te libro. 2. de vi&rat. in morbis acut.
aphorismo. 20. & sequentibus; & ibidē
Galeno testibus. Quod vel ex eo osten-
ditur, quod omnis subita mutatio, si
modū excesserit, non paruum læsionem
afferat. Hinc non temere Damascenus.
apho. 57. ita scriptum reliquit. Mutare
consuetudinem, præsertim veterem,
& noxium & pestilentissimū habetur.
Quare malas & prauas consuetudines
corrigenē oportet sed paulatim ac sen-
sim ad meliora trāsferre. Neque enim
natura patitur eas, quæ subito fiunt
alterationes Galen. cap. 16. artis medi-
cinalis. Plura Rhazes lib. 4. cap. 10. ad
Alman. & infrā ca. 55. Et sic in vniuer-
sum patet, largius prædendum, quàm
cœnandum, cū plurimæ ægritudi-
nes sint materiales, & corpora pluri-
ma lapsa. Attamen si semel tantum in
die comedatur, melius est cœnare, nisi
oculi aut cerebrum affecta sint: tunc
enim Haliabbate. 1. pract. 13. teste, me-
lius est prandere: aliàs non parū ægro-
tantis oculi & cerebrum læderentur.
Exigua namque cœna capiti confert
& oculis, Manardo lib. 6. epist. 4. teste
Hactenus ex Cōciliatore adducta, me-
dici

VALETVDINE. 29

dici excellentissimi, Odus de Odis Pa-
tauinus duob. libris de cœna & pran-
dii portione, Hieronymus Cardanus
lib. 1. Contradictentium trac. 5. contra-
dic. 18. & Leonhartus Fuchsius libro
2. Paradox. cap. 21. magna ex parte fal-
sa esse, firmisimis rationibus conuin-
cit. Ex quibus Leoharti Fuchsi ratio-
nes hic in oppositum subiungere pla-
cuit, vt sanitatis suæ studiosis planè cō-
staret, quid in re tam perplexa aut fu-
gere, aut sequi debeant. Nemo est, in-
quit ille, qui hodie medendi methodū
præscribentium libros vel à limine sa-
lutauit, qui nesciat vulgatum atque
tritum hoc illius esse decretum, vt nun-
quàm non prandio cœna minor sit.
Quantura verò aberrēt, facile depre-
hendet, qui rem alius expendet. Cœ-
nam enim in omnibus, demptis iis, qui
morbis nocturnis & catharrhis seu de-
stillationibus affliguntur, prandio ple-
niorem esse conuenit. Qui enim iam
nominatis corripiuntur morbis ho-
rum cœna omnino modica sit, tenuis,
sicca, ac præter aliorum morem: no-
ctemq; præueniens oportet, vt ingruen-
tibus scilicet morbis, natura ab omni-
bus aliis muniis libera, vnius morbi
concoctioni operā nauare queat. Sunt
& qui consuerunt minus in cœna ci-
borum assumere, quàm in prandio,
D 5 horum

horum certè consuetudo non temerè etiã immutanda erit. Quæ enim ex longo tempore cõsuetæ sunt, vt ait Hippocrates. 2. Aphorism. 50. & si deteriora sint, insuetis minus molestare solent. Cur autem in alius omnibus plenior cœna salubrior sit, multa in causâ sunt. Primum autem omnium noctis mox accedens frigiditas, quæ extrinsecus circumstans calorem natiuum in profundum secedere, & hoc nomine fortiolem fieri cogit, ita vt necessariò ciborum, tum melior fiat concoctio. Et certè idem potest noctis frigiditas, quod aliàs anni tempus hybernium, aut regio frigida potest. Horum enim vnumquodq; calorem natiuum adaugere potis est. Testis Hippocrates, qui libro. 6. epidem. Tom. 6. apho. 6. sic inquit: Perfrigidior in tempore & regione frigidis, per calidior erit. In. 1. aph. 15. quoq; vèteris hyeme & vere natura calidissimos esse asserit. Deinceps est SOMNVS, qui cœnã subsequitur: hic enim nimirum in modum concoctionem adiuuat. Sanguis enim in somno ad interiora magis refugit, vt testatur. Hippocrates. 6. epidem. Tom. 5. apho. 29. Cum itaq; sanguis, cumque eo calor natiuus per somnũ ad interiora secedat, quid mirum si calor auctus fortiolem tum ciborũ coctionem efficiat?

ciat? Hinc rectissimè Hippocrat. libr. 6. epidem. Tom. 5. apho. 10. dixit: Labor articulis & carnibus, cibus verò ac somnus visceribus prodest. Somnum quoque optimè cibum concoquere testatur Galenus libr. 1. de Sympto. causis cap. 8. ita scribens: Itaq; toto hoc tempore, quo quis dormit, animalis facultas quiescere, naturalis verò validius agere videtur. Cuius rei coniecturã ex eo facies, tum quòd ipsa, si quando laborauerit, post somnum robustior euadit, idque maximè, cum à modico cibo somnũ admittimus, tum etiã, quòd per somnum cibus optimè concoquitur, non solum in ventriculo, verumetiam per vniuersi corporis habitum. Cui subscribit quoq; Paulus Aegineta libr. 1. cap. 97. dicens: Somnus est animalium facultatũ quies, ab vtili humore cerebrũ madefaciente proueniens, hunc qui ritè capessit, multa consequitur comoda. Cibos enim conficit, humores digerit. Quòd autè hac ratione plenior cœna esse debeat, testatur Galenus, vel quisquis tandem eius libri autor fuit, in lib. de dissolutione continui, in hanc sententiã scribens: Antiqui cœnã prædico præferabant, præcipientes plus ciborũ in cœna sumendum esse, ob caloris circa interiora aggregationem noctis frigiditate, & per somnum factam:

calor namque in somno ad interiora corporis reuocatur, eademque calefacit, perinde ut in vigilia contrarium plane accidit. Id quod Hippocrates etiam epidem. 6. Tom. 4. apho. 12. iis verbis indicauit. Plane vigilans calidior circa exteriora, frigidior vero circa interiora dormiens contra. Sed hic reclamabunt quidam, pleniorque cœnam ideo damnabunt, quod pleno ventre ingrata sit quies, atque adeo somnus minus conueniens. His ita responsum volo. Nemo est tam sine sensu communi, qui nesciat inter cœnam & somnum aliquid temporis interuenire debere, neque quemadmodum in brutis, nullam aliam nisi vorandi ac mox dormiendi vicissitudinem esse, quum omnium Medicorum consensu consultum sit, quo aut hora aut, amplius intersit. Neque etiam est, ut plenior cœnam quis eam esse putet, qua multa ingeruntur tanta voracitate, ut vix spirare liceat, & periculum sit, ne vel crepent, qui ita sese replent, sed frugalem potius: talem tamen in qua plus, quam in prandio absumitur ciborum. Quod si tamen hic peccatum fuerit, melius certe in cœna quam in prandio fertur, quod somnus post cœnam non diu subsequens, facilius delictum quam vigilia, quæ prandium concomitatur, corrigat. In somno

somno enim, ut diximus, calor interiora petit, & quæ illic sunt, cibus concoquendis solis vacat. Interdium vero ad exteriora protrahitur, neque iis, quæ intus sunt, prospicere potest, adeo ut verissimè dixerit Hippocrates. 2. vietus acutorum. 59. Vigilia vehementem cruditatem incoctionemque ciborum tum portionis efficit. Porro cur cœnam prandio plenior esse oporteat, & hæc ratio, quod rara admodum existat corporis facultas, quæ paulò liberalius prandium spacio vel quinque vel sex horarum, quod ferè inter prandium & cœnam intersit, conficere possit. Quantum autem incommodi adfert, si quis nondum planè concocto eo, quod prius ingestum fuit, aliud ingerit? morbum nimirum facit: Vbi enim cibus præter naturam plus ingestus est, ut ait Hippocrates lib. 2. aphor. 17. hic morbum facit. Et si denuo obiecerit, utrunque somnum à cœna differamus, tamen quando fieri non possit, quin ad somnum conuersis, quod materia tum ad interiora tendat, caput impleatur, huic Galenus quidem respondet, qui lib. 4. aphor. 67. ita scribit. Et quidem sicuti à cibo ad somnum conuersis impletur caput, sic in plethoricis dispositionibus somni ipsum replentes aggrauant cerebrum. Et somni

DE CONSERVANDA

uidelicet semper nocerent, quatenus ad profundum & uiscera materia confluit, nisi coctionis ratione plus afferrent utilitatis, quam sit dānum, quod ex motu ad interiora consequitur. Et hæc ad uulga rem multisq; communē errorem explodendum sufficiant.

¶ *De dispositione ante cibi sumptionem, edendi item atque ciborum ratione.*

Caput V I.

TV nunquam comedas, stomachum nisi noueris esse

Purgatum, uacuumq; cibo, quem sumpseris ante.

Ex desiderio id poteris cognoscere certo.

Haec sint signa tibi, subtilis in ore diaeta.

Hic traduntur præcepta quædam ante cibi sumptionem seruanda.

PRIMVM, ne sumatur cibus, cū uentriculus quibusdam humoribus uitiosis adhuc plenus extiterit. Corruptur enim simul alimentum, quod insuper ingeritur, unā cum prauis humoribus, qui prius sunt in corpore, ita ut ipsorum quidem quantitas augeatur, qualitas uerò seruetur. Eos igitur, ut libro. 6. capite. 9. de Sanitate tuenda

Gale-

VALETVDINE. 32

Galenus autor est, uomitione, in iis, qui suapte natura facilè uomere possunt, expellere prius, quā cibus ingeratur, oportet. Impura namque corpora & uitiosis humoribus referta, uacuatione potius, quā ea, quæ per cibos fit, refectiōne egere, testatur cum primis Hippocrat. apho. 8. & 10. lib. 2. & ibidē Galenus in commen. Ventrículum uero uitiosis humoribus esse plenum, è nādoribus & ructibus deprehēdi potest, quæadmodū copiosè admodum Galen. lib. 1. cap. 4. de loc. affect. docet, ad quē sanè Lectorem nunc ablegamus.

SECUNDVM, ne priore cibo nondum cōcocto, necdum in aluū demisso, alius sumatur: qui enim eo modo sit pereditur, naturā à prius ingesti cōcoctione deturbat, quò fit, ut quicquid eius confectū ex uentre à uenis meseraicis in hepar deducitur, reliqua statim omnia etiā inconcocta secū in corruptionē trahat, adeoq; tum uasa ipsa, tum totū corporis habitum cruditatibus, & uitiosorū humorū multitudine repleat, ac ob id ipsum morbis non raro tentet. Proinde rectissimè Gale. lib. 7. ca. 6. meth. medē. præcipit, ut uacuis purasq; uentriculus secundum cibum excipiat. Quinetiam Auicenna. 3. 1. doct. 2. capite. 7. idem præscribens, ita ferè inquit: Nemo sanitatis suæ studio

fus aliquid comedat, nisi ad hoc certo prius in tante desiderio, & ventriculo vnà cum reliquis superioribus intestinis à præsumpto cibo vacuatis. Priore enim cibo nondum concocto, alium insuper ingerere, corpori perniciosum est. Porro ex ructu nullam alimenti perioris qualitatem referente, ventriculi tumore iam submissio, recrementorum deiectione, & vinarum coloratione, licebit conuicere, num prioribus ad vnguem confestus, ac in aliuum demissus sit, quemadmodum Galen. libr. 7. cap. 6. metho. meden. & post eum Paulus lib. 1. cap. 97. luculenter & perspicue docuerunt. Vrina enim que aquæ speciem præfert, crudum adhuc in ventris succum esse indicat eum, qui à ventre submiiritur. Quæ vero fulua biliosaq; est, iam dudum concoctum esse huiusmodi succum portendit. Quæ modicè pallet, peractæ modò secundæ concoctionis est signum, quemadmodum eleganter Galenus lib. 2. de sanita. tuenda cap. 4. Cornelius Celsus libr. 1. cap. 2. & Plinius lib. 28 cap. 6. docuerunt. Imperfectæ aut concoctionis, vt testis est. 6. sectio. apho. com. 1. Galenus acidus ructus certum indicium est. Signa etiam, quibus certò comprehendipotest, vtrum à vitiosis illis humoribus, ac prius ingesto cibo vacuus sit ven-

venter, nec ne, & hic subiunguntur. PRIMVM, desiderium certum, hoc est, vehementior & vera noui alimentii appetentia, siue fames. Nam de Medicorum ferè omnium sententia duplex fames est, vna quidem vera & naturalis, altera verò mendosa. Veram describit Galenus apho. lib. 2. comment. 16. sic inquit: Famefcere illos dicimus, qui ob ciborum inopiam ad extremam esuritionem perueniunt. Idem libr. 1. cap. 7. de causis sympto. disertè admodum & copiosè harum appetentiarum rationem & diuersitatem describit, quem locum, vt pote scitu dignissimum, hic integrum subiicere placuit. Nam quoniam, inquit, cutetenus vnūquodq; animal in ambiète aërem digeritur, accidit, vt membra, quæ sub ea sunt, prima vacuentur: quorum ingenita vis ex proximis sibi alimentum trahit, id scilicet, quod vacuatur reficiens: deinde rursus illa, ex iis, quæ sibi sunt proxima: sicut quæ tertio loco sunt posita, ab iis, quæ sibi. Atque ita semper per continuum, veluti in choro quopiam translatione celerimè facta, ad venas, quæ ad ventriculum pertinent, vacuatio peruenit. Hæ verò & solent pariter, & natæ sunt ex ventriculo nutrimentum trahere, perinde vt stirpium radices, quæ in terrâ sunt demis-

DE CONSERVANDA

demissæ ab ea. Cum.n.hoc opus vniuersum naturale sit,nō animale, similiter in stirpibus & animalibus perficitur. At in stirpibus quidem, terra perpetuo paratum, largumq; alimentum rigantis ritu subministrat: quamdiu cœlitus temporum status pro natura se habet. Quando si ex terra squaloris excessu siccatus est humor, stirpes nutrimenti penuria marcescunt. Animalibus autem, vt pote terræ non affixis, præter vtique pauca quædam, natura ventrem pro nutrimenti veluti penu fabricauit, quemadmodum stirpibus terram. Dedit autem animalibus & penurix sensum: quo scilicet ad cibum portionemq; proritata, in tēpore expleantur. Vocaturq; eiusmodi implendi desiderium appetentia. Fit autem ex penurix sensu: cum scilicet venæ ex ipso ventriculo, veluti emulgentes fugentesq; aliquid trahunt. Non ferens autem eum suctum ventriculus, sed veluti diuulsus, offensæ eius medelam ebum comparat. Quippe venæ hoc pacto ad obiectos cibos conuertuntur: atque ex iis nutrimentum trahunt: nequaquam ex ventriculo. Fitq; post cibi sumptionem, vt & venæ simul ad cibos se conuertant, & ventriculus ex iis, quātum prius per venas est exhaustum, in se ipsum trahat. Ac suctus quidem ipsius sen-

VALETVDINE. 34

sensus, fames est. Hæc Galenus. Cū igitur ventriculus non appetit, signum est, membra nondum refectione indigere, sed satis adhuc alimentorum in promptu habere. Quod certè & ipsum Galenus libr. 3. cap. 13. de facult. natura lib. innuere voluit, inquit: Venter si melius paratiusq; nutrimentum habet, externum non postulat. Cibi igitur exhibitio diutius adhuc differenda est: nam quicquid tum ingeritur, grauat naturam, non iuuat. Porro mendosa fames, est cibi appetentia corpore non indigente. Quæ quidem, vt idem Galenus libro. 1. capite. 7. de causis sympt. docet, tum maximè fieri solet cum acidus quispiam vitiosus succus ventriculum mordet. vitiosus nanque succus, qui frigidus est, similè suctui morsum infert. Appetentiam verò proritat naturalis affectus similitudine. Alimēti autem, non potus desiderium excitat propter frigus. At vitioso succo, qui salus & biliosus sit ventrem mordente, portio magis quàm cibus expetit. Præterquam enim quod calefiat, siccatq; ab eo ventriculus, quæ utique sitis causa sunt, etiam liquari fundiq; tum in eo, tum uenis succo contingit. Fundendorum autem succorū Symptoma, ea quibus continentur implet, quemadmodū frigiditas uacuat.

Itaque

DE CONSERVANDA

Itaque etiam non parum ad esuriam frigiditas eorum, quæ in ventre habentur, confert. Cum & corpora eorum, tunicasq; vacuet, & cogendo constringendoque ad appetentiam irritet. Atq; ita quidem vitiosus succus acidus, stypticus, & frigidus mendosæ famis existit causa.

SECVNDVM variæ famis signum, est subtilis diæta, videlicet præcedens, hoc est, parua cibi exhibitio: quando enim & hanc famem sequitur, tunc illa & veram & naturalem esse significatur. Vnicè igitur semper cauendum, ut nunc quæ neq; prandeatur, neq; coenetur, nisi si cõsuetâ hora, ac illiciente prius appetitu, nec eo cibo exigente differatur. Omnis enim mora illi nocua est, nisi suspectus sit esse mēdosus, qualis ebriorū, & fastidio laborantiū esse solet. Nam si vētriculus alimentū postulat, ut Galenus li. 3. ca. 13. de facult. naturalibus autor est, nec eius copia est, excrementis impletur. Ea sunt sanies quædam biliosæ, pituitosæq; ; atque serosæ, quas solas trahenti illi, tum scilicet, cum nutrimento indiget, iecur remittit. Hinc non temerè hætenus hoc usurpatum est. Diutius tolerare famem, ventriculus malis ac putridis replet humoribus, quos attrahit ad se loco cibi. Et hoc quidē experientia constat. Quan-

do

VALETVDINE. 35

do enim ieiunamus, tunc per noctem auuiditate quadam ac cibos imitari solemus, sed illis denegatis, nullam omnino appetentiam postero die percipimus. Vnde satis liquet, ventriculum, & maximè orificium eius, iam dudum vitiosis humoribus esse plenum, quæ ramen non uera, sed mendosa replerio est, & ob id paucò assumpto cibo regreditur statim appetentia. Cauendum etiã ne cibus assumatur, non præeunte corporis exercitio. Neque enim temerè ab Hippo. 6. epidem. part. 4. apho. 28. dictum est, *πονοι σιτίων ηγείδωσαν*. i. Labores cibos præcedant. Nam qui cibus manè, antequàm prior descendit, uel paulo antè exercitationem ingeritur, is Galeno lib. 3. cap. 1. de causis Sympt. teste, & intempestiuè sumitur, & cruditatis etiã causa existit. In ciborum præterea ratione, quemadmodum cap. 24. method. perueniendi ad medic. Leonhartus Fuchsius diligentes admonet, id quoque unicè obseruandum, ne illi præpostero ordine ingerantur: id quod fiet, si concoctu facilia iis, quæ difficulter concoquuntur, præmittantur: & si liquida solidis & aridis, & lubricantia astringentibus antecedant. Ordo, uerbi gratia, præposterus erit, si cotonea aut punicã mala primùm ingerantur, postremum autè olera

Ciborū
ratio.

DE CONSERVANDA

olera ex garo. Debent etiam ea præmit-
ti, quæ faciliè & nullo fermè labore sub-
sidunt, ut sunt liquida: quæ uerò tena-
cius hærent & difficulter labuntur, ut
solida & arida, postremo: idq; si uen-
triculus naturaliter se habeat. Nam si
cui uenterculus sit natura laxior, huic
præstiterit adstringentia magis laxan-
tibus præposuisse, quo ab illis robo-
ratus uenterculus reliqua melius con-
ficere possit. Hæc eadem ferè docent
Cornelius Celsus libro. 1. capite. 2. &
Galenus lib. 2. cap. 11. de alimentorum
facultatibus. Iam uerò cautio etiam sit
ne in una eademq; refectione multi si-
mul & uarii assumantur cibi, ac tempus
deinde comedendo ultra quam satis
est producatur, præsertim si ex diuer-
sis illi consent facultatibus. Ex eo au-
tem genere cum primis fuerint cibi ua-
riæ substantiæ, ut exëpli causa, ab Aui-
cenna ponuntur, carnes & pisces, uel
pulli & suilla, &c. Nam quæ ad istum
ingeruntur modum, uarie corpus pro-
succorum diuersitate afficiunt, & cõco-
ctionem non, ut par est, sortiuntur. Po-
stremò enim accedente cibo, iam pri-
mi incepta cõcoctio est, atq; ita partes
quidem in coquendo redduntur dissi-
mile adeo, ut primo loco ingestæ, con-
fecte ferè sint prius, quam ad extremũ
sumptæ, medium concoctionis suæ at-
tingant,

VALETUDINE. 36

tingant, unde sepe numero postorius
coquendorum sequitur corruptio. Id
quidem Auicenna quoque innuere vo-
luit. 3. 1. doc. 2. cap. 7. in hanc ferme sen-
tentiam scribens: Nihil quidem dete-
rius est, quam si multa simul ac uaria
ciborum genera coniungantur, atque
iustò longius deinde in comedendo tẽ-
pus protrahatur: cum enim postremũ
accedit nutrimentum, primum iam ali-
quo modo confectum est: partes ergo
in coquendo nõ adsimilantur. Atq; inde
sane morborum scaturigo, qui ex repu-
gnantium sibi humorum discordia na-
scuntur. Iam ipsius quoque uarius co-
quendi modus bonæ corporis tempera-
turæ non parum officit: ut si in eadem
refectione multi elixi, frixi, & asii cibi
sæpius inuicem modo liquidi, modò
solidi & aridi ministrantur. Atq; hinc
est, quod Horatius lib. 2. Serm. Saty. 2.
ubi uictum frugalem ac simplicem pro-
dignitate laudasset, hanc saporum cõdi-
mentorũq; acerationem, ut perni-
ciosam, his uersibus detestatus sit.

Cibiua-
ry.

*Accipe nunc uictus tenuis quæ, quantaq; se-
cum.*

*Adferat, in primis ualeas bene, nã uaria res.
Ut noceat homini, credas, memor illius esca,
Quæ simplex olim tibi federit, ac simul asue-
miscueris elixa, simul conchyliã turdis.*

Dulcia

DE CONSERVANDA

Dulcia se in bilem vertent, stomachoq; multum.

Lenta feret pituita, vides, vt pallidus omnis, Cæna desurgat dubia? quin corpus onustum Hæsternis vitijs animum quoque pregrauat unâ,

Atq; effigit humo diuinæ particulam auræ.

*Gulose
valentes.*

Pari modo & plin. lib. 11. ca. 52. hæc saporū aceruationē dānauit. Homini, inquis, cibis vtilissimus, simplex. Aceruatio saporū pestifera, & condimenta perniciosiora. Atqui hic nobis fortasse obtrudet, quæpiā plerūq; uentri & gulæ mirificè deditos, qui sese à primo statim diluculo ad summā vsq; noctem multo uarioq; cibo & potu nō impleāt solum, sed etiā distendant, adeoq; cibū cibo excipiāt, & toti sint in cōpotationibus, cū nihil tamen inde mali percipiant, immò uerò multis incōmodis difficultatibusq; afficiantur, si uel minimū ab ista cōsuetudine deflexerint. Huic Galenus quidem respondebit, qui in libr. de cibis boni & mali succi cap. 12. ita scriptum reliquit. Hæc enim quamuis protinus nullam iuuenum corporibus sensibilem læsionem inferant, sensim tamen, occulteq; crescente uitio cū iam ætas progressu temporis inclinaret, articulos, neruosq; & uiscera iis morbis uexāt, qui uel diffi-

VALETVDINE. 37

culter admodum, vel omnino tolli non possunt, neq; id quidē temerè: nanque ea pars corporis, quæ natura imbecillissima est, à ledente quolibet patitur. Quod autē vitiosi humores morbiq; gignantur, cruditas assidua in causa maximè, siue ea ex boni siue ex mali succi oriatur cibus. Quin Auicē. quoq; 3 1. doc. 2. ca. 7. idē cōfirmans sic ferme inquit: Ille, cui mala nutrimenta concoquuntur, non gaudeat ex hoc. Noxa enim etsi ad tempus fortasse delitescit temporis tamen successū sese exerit, & grauisimam certissimamq; neglectæ artis medicæ pœnam adfert. Atq; hinc adeo pauci eorum, qui istum uiuendi modum sectantur, destinatam senectutis metam contingunt, sed crudis ex intemperantia aceruaris succis, podagra, calculo, lepra, carcinomate, febribus aliisq; id genus malis prius torti, vitam cum morte commutant. Præstat igitur, vt disertè à Fuchsio nostro scribitur, temperantia & parcitate animū corpusq; vegetum ac sanum seruare, quam crapulam, crebrisq; cōpotationibus, & immoderatione infirmum, morbosum, Deoq; & hominibus odiosum reddere, ac ne illud quidem silentio prætereundū hoc loco, quod protracta ad vnā ferè horam mora, ac iustæ commanducationis & deglu-

E tionis

DE CONSERVANDA

tionis gratia comestioni interposita, non laudabilis modò, sed ad tuendam etiã valetudinem vtilissima censeatur. Cibus enim qui exactè dentibus manditur, extenuatur, & molitur, ac sensim deinde atque tardè deglutitur, et si imperfectam ac modicam omnino, aliquam tamen, vt in suo genere æstiman- dam alterationem in ore consequitur, quemadmodù libr. 3. cap. 7. de natural. facul. Galeno & Auicennæ. 1. 1. doct. 4. cap. 2. visum est. Cæterùm imperfecta commãducatio vt concoctioni contumax est, ita etiam horrorem quandam & insuauitatem adferens, ciborum appetentiam auerit. Mora verò quæ inter edendum, multis vltro citroq; sermonibus colloctionibusq; interpositis, ad duas vel tres horas protrahitur, admodum noxia est, eamq; nocumenta hæctenus enumerata sequuntur. Vltimus versus in quibusdam Exemplaribus hoc etiam modo legitur.

Haec sint signa tibi, subtilis in ore saliuæ.

NEC malè quidè. Nam saliuæ quæ subtilis & nulla qualitate infecta, sed perinde quasi aquosa gustui offertur, tum coctionis, tum absolutæ sanitatis etiam indicia ostendit, Galeno li. 3. ca. 6. de locis affectis teste.

¶ De

VALETVDINE. 38

¶ De Melancholicis & vitandis cibis.

Caput VII.

PERFICA, poma, pyra, et lac, caseus, et caro salsa,

Et caro ceruina, et leporina, bouina, caprina,

Atra hæc bile nocent, suntq; in firmis inimica.

HIC recensentur decem ciborù genera, quæ sanguinem serosum & Melancholicum efficiunt, eoq; infirmis nocent.

PRIMUM, perficæ de quibus lib. 2. cap. 19. de aliment. facult. disertè ita Galenus scribit. Ipsorum succus, & veluti caro facilè corrumpitur, prauaque omnino est. Quocirca (quod quidem facere solent) non sunt post alios cibos mandenda: corrumpuntur enim in superficie natantia, sed in omnibus, quæ prauæ quidem, sunt succi, verùm humida sunt ac lubrica, & quæ subduci facilè queant, id communiter tenendum, ea ob hoc ipsum ante alios cibos esse sumenda. Ita enim fiet: vt & citius subducantur, & aliis cibis viam muniant. Quæ si sumpta postrema fuerint, vnà secum alia quoque corrumpent. Atque inde sanè patet, hoc dictum de iis intellegendum perficis, quæ matura post alios cibos vltima eduntur. Præsum-

E 2 pta

DE CONSERVANDA

pta enim stomacho conferunt, ventrem leniunt, & ciborum appetentiam præstant. Dioscorides etiam lib. 1. ca. 130. idem testatur in eum modum scribens: Persica matura tam stomacho, quam ventri utilia sunt: Acerba aluum cohibent, sed sicca vehementius. Decoctum est siccis alui stomachiq; fluxiones sistit, Simeon quoque Sethi de persicis hæc refert. Persica, inquit, quidam in tertio ordine refrigerantium humectantiumq; posuerunt, alii in primo, alii vero in secundo, quod etiam certius est Phlegma generant, non facile concoquuntur, celerrimè in vetriculo corumpuntur: propterea qui crebrius ad satietatem his vtuntur, in febres incidunt: lædunt & nervos proprietate quadam. Oportet verò hæc ante cætera cibaria assumere, & super his meracum bibere. Quæ ex his matura sunt, ventrem ducunt: immatura contra sistunt, eoq; efficacius sicca. Foliorum succus in potu sumptus, lumbricos ventris perimit: idem persicit, si cum foliis umbilico apponatur. Suscitant quoq; ciborum appetentiam persica, profunt & inflammato vetriculo; & genitali semini adiiciunt, serosum tamen sanguinem parant: sæpiusque post unum vel altero mensem ob putredinem febris tum longiores, tum etiam difficul-

ter

VALETVDINE. 39

ter solubiles gignunt.

Illud etiam obseruare oportet, ne super hæc aqua bibatur. His amplius addit Plinius Valerianus, persicorum foliis siccis, & in puluerem redactis, plagas cruentorum vulnere claudi, quam facultatem Serapion ipsis etiam persicis siccis attribuit. Quanquam autem persica iam dictis viribus prædita sunt, quia tamen humor inde genitus facile corrumpitur & putrescit, noxia sunt infirmis, & maximè si præpostero ordine ac intempestiuè sumatur. Infrà cap. 42.

SECUNDVM, poma siue mala: In quibus, autore Simeone Sethi, multa differentia est: quæcunque enim adstringunt, frigidum habent & terreis succum. Quæ acria sunt, frigidum quidem verum tenuem illum habent. Medii autem temperamenti sunt dulcia, quæ ad caliditatem magis vergunt. Omnia certè quadam peculiari proprietate nervis nocent: nocent & quæ matura non sunt. Dicuntur & lapidem seu calculum gignere iis, qui ad satietatem ipsis vtuntur. Verum utilia sunt ad *λειποθυμία*. i. animi deliquia, & cordis debilitatem. Spiritum quoque flatulentum in secunda concoctione generant eoque infirmis nocent, sicuti de pyris mox dicitur. Neque verò ab his solum

E 3 fructi-

DE CONSERVANDA

fructibus, sed ab omnibus etiam quæ sanguinem seroso ac ebulliente succo replent, ægrotos abstinere conuenit. Eiusmodi plane sunt recentes, & qui ante perfectam maturitatem eduntur: cum enim humidius alimentum, ob idque excrementosius præbeant, non secus in corpore humano feruent & ebulliunt, atque uinum, quod nuper ex fructibus uel uis expressum est, in doliis: & hoc quidem ob caliditatem ipsa a Sole, cum maturefcerent, ingenitam, quemadmodum lib. 4. ca. 3. de usu partium Galenus attestatur. Et hoc certè Auicem. 3. 1. doc. 2. ca. 7. teste, commune est omnibus cibariis, quæ sanguinem seroso succo implent. Porro & si uerò hoc interim spacio, quo manduntur, hamectent, ob succi tamen ebullitionem præpote in uentriculo corrumpuntur, & sanguini putrido gignendo accommodatissimi sunt, qua de causa non temerè Auicem. 1. 4. trac. 2. ca. 7. fructus recentes omnes febricitantibus interdixit. Plura Galenus lib. 2. ca. 21. de aliment. facul. & infra, cap. 39.

Pyra.

TER TIVM pyra. quæ sanè, perinde ut & alii fructus recetes ac crudi, cõmuniter hoc possident, ut seroso ebullientèq; succo sanguinè expleat, eûq; putrefactioni obnoxium reddant: quo fit, ut eorû cibus Pli. libr. 23. ca. 7. teste, non

VALETVDINE. 40

non ægrotis solum, sed ualentibus etiam onerosus sit. Inflationes quoque excitant, & ob id crebrius esitata colicos affectus suscitât. Sed innoxia sunt, si unâ cum carminatiuis uulgo dictis, hoc est, calfacientib. tenuantib. & flatum expellentib. comedantur, uel super his uinum uetus & odoratum bibatur. Quod Galenus lib. 1. cap. 26. de aliment. facul. palam etiã ita scribens cõfirmat. Quicquid omnibus cibariis inest flatulentum, id per calfacientia & tenuantia corrigitur. Pyris præterea ea facultas inest, ut inter ceteros fructus quam maximè impingunt: quare siues ipsorum esu magis quàm quorumlibet aliorum fructuum pinguescunt. Laudatio ra sunt odorata, & dulcia, & ex ipsis cocta, quam cruda, meliora. Coquenda uerò cum fœniculo, amiso, & saccharo. Infra cap. 13. & 39.

QVARTVM, lac hoc enim facile corrumpitur, inq; nidorem aciditatemue in impuro uentriculo transit. Quapropter putrida febre correptis exhibendum non est, quia plurimo calori conuersatum, in nidorem statim abit. Huc accedit, quod in uentriculo febricitantium haud concoquatur, sed potius corrumpitur, adeoq; febres auget. Caput quoque dolentibus malum est, quod confirmat Galen. qui lib. 3. de

Lat.

DE CONSERVANDA

alimen. facul. ca. 14. lac capiti, nisi quis ipsum habeat admodum firmum, non esse accommodum tradit. Cuius quidem rei causa alia non est, quam quod lac sit nidiosum, ac facile euaporet, caputq; petat, adeoque dolorē augeat. Nocet præterea sitibundis, & aliis nonnullis, de quibus Hippocrates aphor. 64. libr. 5. & ibidem Galenus. In phthi- si tamen, hætica, & aliis quibusdam passionibus, vt Hippocrates loco iam citato autor est, vtilissimè conceditur. Quæ de re copiosius infra ca. 34. Quamquam autem lac infirmis ex vsu non sit, in sanis tamen ad bonos humores gignendos, ex iis præsertim animalibus, quæ bono corporis habitu sunt, probatissimum habetur: Et hoc quidem si in uentriculo & hepate perfectè concoquatur. Tunc enim mordaces succos, quoscunque inuenerit, expurgat, qua de causa in vrinæ difficultate & acri egestione alui, non solū bibere conducit, sed etiam infernè per clysterem infundere. Ad acres enim & mordaces fluxiones commodissimum est, non solum abluens ipsas de partibus infestatis atque hoc per exterforiam humiditatem, quam in serosa sui parte complectitur, sed etiam crassitie ac pinguedine sua corporibus oblitum ac inducūm, non sinit influxum acré nudis

VALETVDINE. 41

nudis ipsis allabi. Ad pulmonis itaque ac intestinorum vlcera, item renum, vesica, ac vteri, & ad papularum eruptiones, & furunculos, & alias cutis asperitudines conuenientissimum est in potu, adeoque cutem ipsam pulchram ac nitidam reddit. Ad hæc lancinamenta ex veneni potione, & quæ in vrinæ meatu fiunt, compescit. Item ad eos qui cantharidas hauserunt, aut buprestin, & in summa ad medicamenta erodentia ac exulcerantia, & ad hyoscyamum velut peculiare remedium est. Nam statim resipiscere affectos facit. Cæterum in gutturis exulcerationibus, quæ cum alias ob causas multas, tum ex anginis fiunt, & his qui ephemerum sumpserunt, lac gargarisare conducit. Corporibus præterea temperatis, quorum ventriculis nihil biliosi & phlegmatici humoris infidet, vtilissimum habetur. His enim bene concoctum multum nutrimenti summittit, probum succum generat, bonam carnem longè meliorem reddit, & corpus conuenienter humedat. Hoc tamen imprimis cauere debet, qui lac bibere voluerit, vt interim à reliquis cibis ac potibus abstineat, donec concoctum sit, ac secesserit. Si enim ante eius concoctionem, alium cibum quis summat, necesse est & ipsum lac corrumpi;

DE CONSERVANDA

& cibum qui superingestus est. Præstat autem manè bibere recens multum, & tunc plures labores detrahere, quietè ac sensim ambulare, & interim cessare, citra somni admissionem. Qui enim hoc modò se gesserit, potum lac excernet, idque inutilia secum educet. Opus est enim si quid aliud, primum acceptum secedere, quo factò aliud bibere. Principio igitur secedit alio comòdè purgans, non totam corporis molem, sed quæ in aluo & intestinis sunt partibusque vicinis. Post hæc in venas defertur, optimeque nutrit, & non amplius secedit, sed ventrem sistit. Corporibus verò distemperatis infestū inimicumque est. In calidioribus enim citò in nidore atq; bilem, in frigidioribus verò in aciditatem & putredinè commutatur. Circa electionem denique lactis sciendum, pro ipsorum animalium specie haud parvam esse differentiam, Boum namq; lac crassissimū ac pinguisimum & concoctu difficile est, & ob id in ventriculo inflatus vertitur, venarumq; obstructionem parit. Liquidissimū autè ac minimè pingue, est camelorum, mox equarum, deinde asinarum: medix autem consistentiæ est caprarum, hoc crassius ouium. Lac igitur caprarum, cum inter cætera lactis genera moderatè se habeat, neque pin-

gue

VALETVDINE. 42

gue admodum, neque crassum sit, merito in victus salubris ratione præferatur. Quin & caprarum inter se inuicemque collatarum, & secundum anni tempora non parua differentia est. Earū enim quæ modò pepererunt, lac liquidissimū, sed teporis progressu magis semper ac magis incrassescit. Aestate verò media, ipsum etiam in medio sive naturæ consistit, post id tempus sensim iam incrassescit, quod penitus deficiat. Vere autè vt liquidissimū, ita etiam copiosissimū est. Quo fit, vt eligendum sit lac caprarū, nō quidè prægnantiū, sed enixarū, quæ tamè, quòd ad partū ipsum attinet, mediocriter se habeāt, hoc est, quæ neq; nuper enixæ sint, neque multum à partu recesserint: hoc interim non neglecto, vt ipsis etiā alimèta propria affatim suppetāt. Ac ne illud quidè silentio prætereundum hoc loco, q̄ lac caprinū sine melle sum ptū, haud citra periculum sit. Plerisq; enim qui purū illud hauserunt, coctū est in vètriculo in speciem casei: quod quidè quā accidit, mirum est, quā aggrauer hominem ac strangulet. Ob eā causam, lac vbi sumunt nonnulli, ne in ventriculo coaguletur, mellis, aque & salis nonnihil admiscant. Atque hæc quidè hoc loco de lacte sufficiant. Plura Galenus libr. 3. ca. 14. de alimen-

E 6 facul.

DE CONSERVANDA

facul. & libro. 10. cap. 7. de medica. simpli. facul. & in libro de cibis boni & mali succi c. 6. Oribasius li. 4. Sinopseos ad Eustathiū c. 12. 18. & 40. Paulus lib. 1. c. 86. & 87. & Aërius li. 2. ca. 9. & 93.

Casens.

QVINTVM, Cascus: quod quidem cū in omni calcorū genere, tum de inuterato. cum primis intelligendum est. Hic. n. ob coaguli & salis, dum præpararetur iniectionē, tēporis progressū acrimoniam assumpfit, humiditatēq; omnem deposuit, quare seipso etiā acrior est, & manifestē calidior, atq; ardētior euasit, & ob id ipsum peioris quoque & crasioris succi, & ægrius cōcoctilis effectus est: prælumptorum quidem concoctionē adiuuat certē, sed ipse difficilius concoquitur. Atque hinc adeo iam vulgo dici solet:

Casens est nequam, quia concoquit omnia, se quam.

Nutrimētū habet exile, stomacho nocet, & ubi forte fortuna in corpore supercalefactus fuerit, quemadmodum diciterte Galenus lib. 3. ca. 6. de Io. affec. scribit, facile melancholicum humorē parit: recēs flatuosus quidē minus est, sed ventrem magis magisq; siticulosus & flatuosus est, nec ad calculorū in renib. procreationem minus existit noxius.

VALETVDINE.

45

xius. Deterrimum præterea edulium est iis, quemadmodum hoc ipsum Hipocrates libro. 4. de vict. rat. in morbis acu. apho. 92. clarissimè ostendit, qui se potu replerunt. Grauat siquidem os ventris primumq; corrumpitur, & alia deinceps secū corrūpit. Fugiendus igitur est eiusmodi, vt qui nihil conferat, neq; ad coctionē, neque ad distributio nē, neq; ad mouendā vrinā, neq; ad ventris deiectionē, ceu vtique nec ad succi probitatem: porrò recens ac mollis caseus, frigidū humidique temperamenti est, & duro siccoque flatuosior existit, sed eo minus adstringit: minusque crassi succi est, nihilominus tamen ægrè conficitur, obstruitque & calculos gignit. At verò qui inter vtrūque, recentem nimirum & inueteratum, glutinosum & friabilem, durum ac mollem rarum laxumve & validè densum coactumve medius existit, qui que dulcedine nonnulla participat, modicēq; salius est, neque lachrymas, cum inciditur, profundit, neque tardius aluo secedit, sed odore & sapore iucundus, moderateque pinguis est, atque ex bono lacte pulcherrimè elaboratus is vtique reliquis omnibus longe multumque præstat. Verū post alios cibos vltimo loco, & exigua plane copia ingerendus est, alioquin & ipse, ni-

DE CONSERVANDA

hilo fecius ac reliqui casei, ventriculū grauat, coctionē impedit, aluū cohibet crassos humores, atq; flatu in corpore, lapidēq; in renib. parit: Solus igitur *Casus ille bonus, quem dat auarā manus.*

Plura de hoc apud Galenum. libr. 3. cap. 16. de alimen. facul. & lib. 10. ca. 9. de simpl. medi. facul. in lib. de cibis boni & mali succi cap. 6. Paulum lib. 1. ca. pite. 89. & Aërium lib. 2. cap. 101.

*Caro sal
sa.*

SEXTVM, caro salā. Caro enim sale cōdita, atq; Sole deinde aut vento siue fumo exarefacta, cuiuscunque ea generis, vel animalis fuerit, substantia cū duriore, tum ad coquendum etiā difficiliore constat, & tardius permeat. Alimentum quoque corpori præbet exiguū & mali succi, ideoque sanguis inde generatus crassus existit, atq; melancholicus, ac proinde, si frequens eius vsus fuerit, non solum infirmis, verumetiam sanis officit, quemadmodū id ipsum ex Galeni libr. 3. cap. 6. de loc. affect. & cōment. 18. lib. 2. apho. & post eum ex Auicennæ. 2. 1. doct. 2. in fine ca. pitis. 15. aperte colligitur.

*Caro cer
uina.*

SEPTIMVM, caro ceruina, cui & ipsi tanē cū omnibus duris & siccioribus carnibus hoc commune est, vt succum vitiosum, concoctū difficilem, ac melancholicum generet. Id quod Galenus in lib. de renum affect. digno.

&

VALETVDINE. 44

& medicat. ca. 26. clarissimè ostendit, Ceruinam, inquit, carnē vitabis, quippe quæ dura sit, concoctū difficilis, & melancholica. De ea hoc amplius Simeon Sethi scribit: Vnicè cauendum, ne quis carne vescatur ceruorum, qui per ætatem capiuntur, quod eo nimirum tempore viperas sæpè & serpentes deuorent, atque ideo sitibundi admodū fiant. Attamen, cū naturæ instinctu edocti nouerint sibi futurum exitio, si ante illorum concoctionē aquā hauserint, fortiter sitim tolerant, eaq; incenduntur. Ceruorū igitur carnes eo anni tēpore venenosæ ac valdè noxiæ sunt: & idcirco obseruandū, ne quis eis per ætatem vescatur. At verdò hyeme tutius sumuntur, meliusq; ab innato calore superantur. Nisi enim probe concoquantur, crassum humorem generant, iecurq; & splenem obsepiunt obstruuntque. Quinetiā corpus tremulum atque infirmum euadere ex frequenti & immoderato eius vsu traditur.

OCTAVVM caro leporina. Hæc Paulus PSELLUS, & Rhazes inter cibaria atram bilem gignentia connumerant. Simeon Sethi, quasi colligens, quæcunque à veteribus dicta erant, in hunc modum de ea scribit: Leporum carnes, his qui exiccare corpus volunt, sunt

*Caro le
porina.*

DE CONSERVANDA

sunt valde viles. Qui verò temperatū
ra sunt sicciore, minus conferunt: san-
guinem enim crassarum partium & me-
lancholicum gignunt, aluum colibēt,
& vrinam proritant. Quod si tamen
probè concoctæ fuerint, non omnino
male nutriunt. Contrà verò, obstru-
ctionem hepatis ac spleni efficiunt, pul-
monique nocent, & immodicis tor-
quent vigilis: Isaacus in diætiis vnuer-
salibus, leporinam pro-pharmaco po-
tius quàm alimento habendam cen-
set. At ne hoc quidem ignorandum,
quòd tum hæc caro, tum ceruina quo-
que, si fuerint animalium ætate de-
clinantium, simpliciter sint euitandæ.
Si quis tamen comedere omnino ex-
perat, ei sanè partui propinquoires
sunt eligendæ, quo nimirum natura-
lis earum siccitas ab ætate temperetur.
Eadem ratione & pinguiores longe cæ-
teris antecellunt. Siccitas namque pin-
guedine correcta ad mediocritatem
in eiusmodi animalibus inflectitur.
Verum de hac ipsa Ioanne Manardo
libro. 13. epistola. 4. diligentius nemo
differuit.

**Caro bo-
uina.** NONVM, caro bouina: circa quã
notandum in primis, & sceminam ip-
sam, quæ vacca dicitur, & utrunq; ma-
rem, tam eum, qui castratus est, quàm
eum etiam, qui integer ad speciei pro-
paga-

VALETVDINE. 45

pagationem reseruatus, taurus nomi-
natur, communi hac bouum appellatio-
ne significari. Atq; hi sanè non parum
inter se ætatis ratione differunt. Extre-
mæ namq; ætates, vt in aliis non pau-
cis, ita in his quoque vitiosæ sunt. Me-
diæ verò optimæ & saluberrimæ. Vi-
tutorum igitur recens editorum caro
nimis mucosa & excrementitia est. Bi-
mestres autè, quiq; paulò vltra citræve
eam ætatem consistunt, temperamen-
to viciniore sunt, & carnes habent
ad concoquendū perfectis bobus præ-
stantiores, & multum alimenti corpo-
ribus exhibent, boniq; succi habentur.
Perfectiores verò, qui tamen floren-
tem ætatem nondum attigerunt, tem-
peramento sunt quàm senes minus sic-
co, magisq; iis iuuenib. conueniunt,
qui bono sunt corporis habitu. His
perfectæ ætatis boues valentius qui-
dem alunt, sed ægrius tum cōcoquun-
tur, tum in membra distrahuntur. Por-
rò ad senium vergentium, atque ipso-
rum etiam senum carnes duræ, siccæ,
neruosæ, concoctioniq; rebelles sunt,
& melancholicum humorem efficiunt,
solisque uentriculos habentibus cali-
diores, atque illis. insuper, qui vehe-
menter sese atque immoderatus exer-
cent, concedi possunt. Quod libr. 4. de
vict. rat. in morb. acu. apho. 99. Hippo-
crates

DE CONSERVANDA

crates etiam ita scribens attestatur. Bullæ carnes melancholica proritant *παραβυσσικα*. Nempe horum natura insuperabilis est, nec quivis ventriculus eas concoquere potest. Galenus quoque li. 3. cap. 1. de alim. facul. idē iis ferē confirmat verbis. Carnes bubulæ alimentum quidem & ipsæ corpori suggerunt non mediocre, neque dissipatu facile: sanguinem tamen generant, quam conueniat crassiores. Quod si quis temperamento naturali melancholicus magis fuerit, affectu aliquo melancholico prehenderetur, si largius his vescatur. Affectus autem melancholici sunt. Cæcer, elaphas, scabies, lepra, febris quartana, & quæ peculiari nomine melancholia nominatur. Lien itē quibusdā à tali succo intumescit: quā rem *καχεξία*. i. prauus habitus, & hydropes sæpe numero consequitur. Cæterum qua ratione incommodis, quæ frequentiores earum usum excipere solent, providendum sit, luculenter & perspicuè. Simeon Sethi in hunc modū scribens edocuit: Si quis eas edere velit, summaque cupiditate appetat, vel cogatur etiā, is medeatur nocumento, quod inde futurū speratur, aceto & aliis cum ruta intingens. Idem quoque autor est, earundē iure sine brodio, *ζωμά* Græcis appellata, fluxus vētris ex flaua bile cohiberi.

Vacci-

VALETVDINE. 46

Vaccinæ, cum præter succi prauitatem etiam sexus ratione frigidiores sint, meritò à sanitatis tutela eximuntur, non tamē ab eis, quemadmodum nec ab aliis, quæ hæctenus dicta sunt, ex toto abstinendum est: sed omnibus interdum, optimis verò, quantum fieri potest, sapius vtendum.

DECIMUM, caro caprina: de qua idē ferme quod de bouina dicēdū. Hæc enim perinde ac vituli, carnes ad conficiendum perfectis capris meliores, & tuendæ valetudini accommodatiores habent. Moderatè nutriunt, sanguinemq; tenuem & humidum gignunt: Præstantiores & probioris succi sunt lactentes adhuc, & maximè si neque tenelli admodum, neque natu grandiores fuerint. Simeone Sethi rufos & glaucos, Rhazes verò rubros in nigrum inclinantes, ac pingues præfert Baldacho fœmellæ quàm masculi carnem temperatorem, & à siccitate remotiorem esse, placet. Mirificè calidis & siccis temperaturis, atque insuper delicatis & ociosæ vitæ deditis, conferunt. Hirci carnem quidem habent minime humidam, pituitosam, ac lentam, ob factorem tamen ingratham, & stomacho inimicā, ægrè concoquitur, & ad succum bonum generandum parum idonea est. Hanc sequitur arietū,

Caro caprina.

Arietin
post

DE CONSERVANDA

pōst taurorum. Porrò in iis omnibus carnes castratorum sunt præstantiores: senum autem pessimæ. Caprina in tota valetudinis cura obseruationeque viranda est. Nam Hippocrate lib. 4. de vict. ratione in morb. acut. teste, habet mala, quæ in bubulis sunt omnia, & cruditatem, estque flatusosior, & rufus magis generat: acris est, malumque succum efficit. Ineunte tamen æstate, & circa eius medium capræ melius agunt, longèque seipis in cibo præstantiores euadunt. Tunc enim arborum & fruticum surculi & germina, quæ iis maximè idoneam præbent alimoniam, frequentissima sunt. Ac proinde habitiores etiam, ac pinguiores, nobisque alendis accommodatiores fiunt. Quod autem alimonia ad carnis bonitatem plurimum possit, argumento sunt euidētissimo vulpes, quæ autumnano probatissimam ob vias habent carnem. Sic passer & ficedula per idem tempus maximè laudabilem carnem obtinent. De caprina plura Galenus lib. 3. cap. 1. de aliment. facul. & de attenuante diæta cap. 6. & comment. 101. & 102. in libro. 4. Hippocratis de vict. rat. in morb. acut. & Paulus libr. 1. cap. 84. & Aëtius libr. 2. cap. 119. Atque hætenus quidem de cibis & carnisbus vitandis. Exigit nunc ordo, vt de electio-

ne

VALETVDINE. 45

ne alimenti, quod partim à iam dictis partim verò ab aliis quibusdam animalibus sumitur, non nihil etiam dicitur. Siquidem de eo haud parua inter ipsos artis medicæ scriptores controuersa est. Galenus enim vt & alii non nulli, porcinae palmam tenuit: Rhazes verò, Auicenna & Auerroës hædinam prætulerunt. Sunt etiam quibus vitulina præstantior videatur. Porro electio hæc & præstantia multipliciter attendi potest. Et primo quidem ratione tum similitudinis, quam cum humanis obtinent carnibus, tum maioris. quoque & discussu difficilioris alimenti. Quo sanè modo porcina cæteris omnibus longè antecellit. Maxima enim illi cum humano corpore similitudo est, quemadmodum Galenus lib. 3. de aliment. facul. cap. 1. difertè iis verbis ostendit. Suillæ carnis similitudinem cum humana ex eo poteris intelligere, quod quidam carnes humanas pro suillis sine vlla in gustu vel olfactu suspitione comederunt: id enim ab improbis hospitibus, & aliis quibusdam factum fuisse, iam comperitum est. Idem lib. 10. de simpl. med. fac. cap. 2. Sanguis, inquit, suillus humano maximè temperie similis est. Siquidem & carnes suum humanis sunt similes. Comperti enim sunt hospites & coqui

DE CONSERVANDA

eo qui cōplures , qui humanas carnes pro suillis venderent : tamen qui eas edissent , nullum omnino discrimen percipere potuerint. Quin & ipse narrans audiui viros fide dignos , sese in diuersorio publico ius edisse delicatum cū carnibus suauissimis : ceterum cū iam pene saturi essent , inuenisse digiti partem anteriore , quæ videlicet ad vnguem est , quo percussi ac metuentes eos qui agebant in diuersorio , ne scilicet se quoque vorarent , ceu ei rei assueti , protinus quidem illinc exiere , ac vomitu redditis quæ ederant , ita iter de nouo ingressi sunt. Sed & in ipso facinore homines mactantes deprehensos , non ita multo post referebant . Itaque iure quispiam existimet suillam carnem humanæ esse simillimam . Quod deinde suillam carnem validissime nutrire diximus , hoc Galen. libr. 3 . cap. 1 . de alimen. facul. in eum modum scribens confirmat . Omnium ciborum suum caro potentissime nutrit . Cuius rei athlete certissimum tibi præbent indicium . Si enim paribus exercitationibus parem molem alterius cibi pridie totum diem comederint , postero die statim sentient sese redditos imbecilliores . Quod si pluribus deinceps diebus id fecerint , non imbecilliores modo , verum etiam alimenti penuria macilentiores

VALETVDINE. 48

tiores palam conspiciuntur . Idem lib. 7 . metho. meden. cap. 6 . iis etiam testatur verbis : Omnium , quos nouimus ciborum , maxime nutriens suilla caro est . Quin & ipse Hippocrates libr. 6 . epidem. part. 3 . apho. 4 . quum iam corpus ex multis exercitiis conciderit , suillas carnes assatas exhibere præcipit . Porro alimentum , quod inde sumitur , firmum esse , neque dissipatu facile , satis confirmat Galenus in libr. de attenuate diæta , cap. 6 . Vbi sic scriptum reliquit : Suum domesticorum caro , omnium aliorum ciborum firmissime nutrit . Multum enim in seipsa habet lentorem , tum propter vitam desidiosam , tum propter cibi humidioris affluentiam . Et similiter in li. de renum affect. dignot. & medic. cap. 26 . E pedestribus optimi succi est caro suilla , & hominibus maximopere familiaris , maximeque tum nutribilis , tum corroborans ob id qui diutius ea victitant , iecoris & renum obstructione corripuntur , quibus hæc à natura strictos meatus habent , eoque longiori ab ea interuallo abstinentum . Quia verò glutinosum , vt dictum est , & crassum succum generat , ideo Hippocrates assatam exhibere iussit : quo nimirum viscositate ac crassitie ab ignis caliditate nonnihil consumpta , minus

DE CONSERVANDA

nus humida ac glutinosa edatur. Idem
 lib. 4. de vict. rat. in morb. caut. aphor.
 103. cuiusmodi carnem absque pelle,
 hoc est, cute mandendam esse docuit.
 Cutis enim animalis, utpote frigidior
 carni similiter concoqui nata non est.
 Quæ autem ob affationem ambrusta
 est, tum ad succi bonitatem, tum ad cõ
 coctionem inhabilis existit, choleram
 que parit propter eam quæ huic acci
 dit acrimoniam. Ibidem pinguis simam
 quoque suam carnem, ea, quam medii
 & bene carnosæ habent, deteriorem
 existimat, suspicionem humiditatis ha
 bens: ob quam pinguedo omnis carne
 sui generis deterior, tum ad cõcoctio
 nem, tum nutritionem existit. De suilla
 hoc amplius Galenus in libro de ci
 bis boni & mali succi cap. 4. Suilla ca
 ro, si exactè in ventriculo concoquat
 ur, tum in sanguinem à iecinore con
 uertatur, probatissimos humores gi
 gnit. Quod intelligendum utique, non
 de carne suum vetustissimorum: ea
 enim ob siccitatem & duritiem ægrè
 concoquitur, ac succum vitiosum ge
 nerat: neque parculorum lactentium:
 nempe hi terrestrium ferè omnium,
 quæ vorant homines animalium, ma
 ximè humidam & incrementitiã obti
 nent carnem. Atque eam ob rem pluri
 ma inde generatur pituita. Sed ætate
 medio-

VALET VDINE. 49

mediocrium, anniculorum videlicet,
 vel bimorum. Idem Galenus etiam li
 bro paulò antè citato, capite duodeci
 mò attestatur. Ex animantibus, inqui
 ens, quorum natura ad bonos humo
 res gignendos aptissima est, & sices
 mediocris ætatis habentur: qui enim
 ad summum creuerint, hominibus vi
 gentis ætatis, seque exercentibus: qui
 verò adhuc increfcunt, iis, quorum æ
 tas inclinat, idonei sunt. Caro ex por
 cellis paruulis excrementis scater. Qua
 re & pedestribus animantibus suilla
 caro probatissimus cibus est. Et hoc
 quidem tamen in utroque genere, tam
 domesticorum, quam agrestium verè
 dicatur, agrestes tamen à Galeno lon
 gè cæteris anteferuntur. Atque hinc
 adeò in libro de attenu. diæta cap. 6.
 sic inquit: Apri suis domesticis in
 cibo sunt anteposendi. Et lib. 8. meth.
 meden. cap. 2. Ex ipsis suillis carnibus
 optima est mœtana. Cuius causam Ga
 lenus lib. 3. de alimen. facul. cap. 13. hæc
 esse tradit. Domestici, inquit, sices tem
 perie humidiores sunt, quam agrestes
 tum ob aëris, in quo degunt, humidit
 atem, tum verò ob vitæ ignauiam.
 Qui uerò in montibus degunt, multū
 exercentur, ac fatigantur: præterea in
 aëre sicciore viuunt: quapropter eorū
 caro est durior, nulliusque profus

DE CONSERVANDA

pinguedinis, aut paucissimæ participes, & alimentum, quod inde prouenit, minus habet excrementi: contra excrementitium est, quod à domesticis sumitur. Necesse igitur est, alimentum eiusmodi nutrire valentius, quàm aliterum, succumque gignere multò meliorem. Addit præterea Auicenna lib. 2. Cano. capite. 146. eodẽm hyeme meliorem sanguinis habitum consequi, longèque seip̄s in cibo euadere præstantiores. Ex omnibus. hætenus adductis, sãtis iam liquet, hominibus ætate florẽtibus, fortibus, sanis, & quãlibet fortè ac vehementè actionè obeũtibus, utpote fossoribus, agricolis, mesforibus, cæterisq; id genus operariis, modò ab oppilationibus puri atq; vacui sint, ac deniq; iis etiam, qui impinguari cupiunt, suillam potissimũ adhibendam. Ad eiusmodi enim corporũ conseruationem alimento plurimo, firmo, atque ægrè dissipabili opus est. Rectè itaq; Rhazes lib. 3. ad Almã. ca. 9. Crassa, inquit, caro multũ sese exercitibus conuenit: iis vero, qui vitam in maiori ocio ac quiete degunt, subtilis & extenuans. Quod Auicenna quoque. 3. 1. doct. 2. cap. 7. ita fermè scribens confirmat: Vehementer sese exercetes, multoq; labore fatigati, firma magis & crassa alimenta requirunt.

SE-

VALETVDINE. 50

SECUNDA vero carnũ electio à temperamento, concoctione, & succi inde geniti probitate sumitur: atque ea quidem ratione hædinæ longè cæteris præferuntur. Nam ut Rhazes loco paulo antè citato autor est, temperatura sunt mediocri, nullius prauitatis participes, facîle concoquuntur, tum sanguinem quoque inter subtilem & crassum, calidum ac frigidum temperatum efficiunt. Illis tamen, qui multum exercentur, in cibo minus idoneæ sunt: siquidem alimentũ, quod corpori summittunt, forti exercitio, siue labore celeriter discutitur. Iuuenibus temperatis mediocri exercitio videntibus, quemadmodum ex illis quoque, de quibus supra dictum est, magis conueniunt. Porro quemadmodũ hac ratione inter animalia domestica caro hædina præstantior est, sic inter agrestia quoque capreoli facile primas obtinent: post hædinam autem secundum locum arietina sibi vendicat, si quid Rhazæ atq; Auerrhoi credimus. Quorum ille quidem libr. 3. ad Alman. ca. 9. ita scriptũ reliquit: Caro arietina q̄ hædina crassior est, viresq; magis auget, sed plures efficit superfluitates, in bonitate tamè hædinã sequitur carnẽ. Hic vero lib. 7. suorũ collecta cap. 32. de eadẽ hæc ferè prodidit.

F 2 Post

DE CONSERVANDA

Post carnem, inquit, hœdinam est arietina, atq; ita omnes propè medici sentiunt, præter Galenum, qui arietum carnes abominatur: persuasum enim habet, vitulinam arietina longè melioris esse nutrimenti. Sed Galenus forsitan hanc præstantiam ex eo attendit, quòd vitulina plurimum nutriat, & nutrimentum eius ægrius dissipetur. Arietina verò insigni humiditate prædita sit. Nam humidius alimentum, ut distribuitur, ita etiam discutitur, celerius. Locus Galeni, quem Auerrhoës citat, est (ni fallor) in libro de cibis boni & mali succi capite. 12. verba Galeni sic habent: Ex pedestribus animalibus caro suilla probatissimus cibus est, deinde hœdina, mox vitulina. Agnina verò humida, tum lentorem, mucoremque in se habere censetur. Quod idem in libro de attenuare diæta cap. 7. velut repetens inquit: Ex terrestribus animalibus, hirci & arietes, & genus omne ouium, ac caprarum, non vndequaquè laudabilis sunt alimentum. Solis autem hœdis innoxie utare. Agnorum esus propter insignem humiditatem est fugiendus. Ex quibus utique locis sic hoc etiam perspicuum apud Rhazen atq; Auerrhoën, agnos masculos, qui aliquantulum increuerint, per arietes esse intelligendos. Id quod

VALETVDINE. 51

quod ipsemet Auerrhoës his verbis confirmare videtur. Magna pars Medicorum laudat carnes arietum iuuenum, & cætera.

TERTIA demùm carniū electio sue præstantia in eo sita est, ut neque insuaue, neq; mali odoris, neq; glutinosum quicquam gustu representent. Tales autem imprimis vitulinæ sunt, quemadmodum Auerrhoës loco citato iis ferè verbis ostendit. Carnes, inquit, vitulinæ bonæ sunt: minus enim quàm bouum ætate declinantium carnes habent tum viscositatis, tum frigiditatis ac siccitatis, tum odore quoque cæteris carnibus suauiores, & iucundiores sunt. Qua certe cõsideratione ipsis etiam hœdinis præferuntur. Siquidem in coctura hœdinarum mucago, hoc est, lentor, siue viscositas quædam apprehenditur, quæ in vitulinis non apparet. Hœdinæ tamen vitulinis succi probitate præstant. Ex omnibus, quæ hætenus adducta sunt, liquido iam constat, non esse tantam inter Medicos de carniū electione controuersiam, quanta prima facie apparet. Hoc quoque scire in vniuersum oportet, quod siccorum animalium carnes in prima ætate, quæ humidior est, præstantiores sunt, & minori momento conficiantur. Cum verò adoleuerint,

DE CONSERVANDA

ob siccitate agrè concoquantur. Contra humidioribus animalibus carnes progressu tēporis cōsumpta humiditate superflua, aptiores, & ad concoquendum & ad nutriendum fiant. Quod Galenus etiam lib. 3. de aliment. facul. cap. 1. in hunc scribens modum innuere voluit. His, inquit, animalibus, quæ natura temperamento sunt sicciore, adolescens ætas ad mediocritatem ipsam confert: humidiorum verò natura, quod sibi ad probam ac conuenientem temperiem deest, id ab ætate florenti adsumit. Non modo. itaq; vituli carnes habent ad conficiendum perfectis bobus præstantiores, sed etiam hæc di capris: velut contra verueces anniculi agnis lactentibus, & porci anniculi vel bimi poculis paruis. Hinc non temerè ab Auicenna. 3. 1. doct. 2. capite. 7. dictum est. Oportet vt cibus, nimirum sanitati conueniens, sit, qualis caro est, præcipuè hœdorum, vitulorum lactentium, & agnorum anniculorum.

Ex quibus omnibus sequitur tandem, carnes hircorum, caprarum, arietum, ouium, boum, atq; verriū antiquorum, non vndequeque laudabilis esse alimenti. Carnes verò vitulorum iuuenum, agnorum anniculorum, & maialium anniculorum vel bimorum vale-

VALETVDINE. 52

valetudini tuendæ esse accommodatissimas. Hoc quoque ignorandum non est, quod carnes naturali temperamento sicciore, sint exliandæ: quod nimirum ab aquæ humiditate contemperentur. Elixatio enim siccitatem temperat. Humidiores verò assandæ, nempe vt earum humiditate ab ignis calore attenuata non nihil atq; imminuta, mediocritatem consequantur. Assatio enim ex Galeni sententia, humiditatem moderatur. Quo fit vt carnes lepōrum, cuniculorum, ceruorum, bouū, & capreolorum elixæ: porcellorum verò ac veruecum assæ sint præferendæ. Eadem etiam ratione in ætatibus, temperaturis, atq; anni constitutionibus humidis, sicciore & assæ carnes magis conueniunt: In sicciorebus verò humidæ atque elixæ.

¶ De cibis bene nutrientibus.

Caput VIII.

O Va recentia, vina rubentia, pinguia iura, Cum similia pura, naturæ sunt ualitura.

Tria alimentorum genera exigua mole plurimum nutrientia his versibus comprehenduntur.

PRIMVM, oua recentia: de quibus

E 4 bus

bus Galenus libro. 3. de aliment. facul. cap. 21. in eis scribit modum: Oua recentia veteribus plurimum præstant: quippe optima sunt recentissima: vetustissima autem pessima. Quæ verò in horum medio sunt, præportione recessus ab extremis, bonitate aut prauitate inter se differunt. Idem lib. 1. aph. comment. 4. ova inter alimenta pleni victus numeravit. Quam sententiam Auicenna quoque cum aliis plerisque locis, tum maximè. 4. 1. cap. 1. iis fere verbis confirmat. Quandoque est nutriendi parvæ quantitatis plurimo reficiens alimentum: eius generis sunt potissimum ova & testes gallinacæ, quorum fere nutrimentum cum ipsorum pensatur potere. Porro ouorum multæ inter se sunt differentiæ: Et prima quidem penes propriam substantiam. Gallinarum enim, perdicum, & phasianorum iuuenum ac pinguium omnibus præstant, & ad victus salubris rationem accommodatissima sunt: anatum verò anserum, pavonum, struthionum & similibus deteriora habentur. In figura quoque ouorum aliquod bonitatis discrimen est: parvula enim, oblonga & candida reliquis, succi probitate excellere creduntur, id quod vulgaris etiam hæc vericulis comprobatur:

Regula

Regula presbyteri iubet hoc pro lege teneri,

Quod bona sint ova, candida, longa, nova,

Quin ab Horatio quoque hoc obseruatum esse, etiam Plinius meminit, qui libro. 10. natural. histori capite. 52. ita scriptum reliquit, Quæ oblonga sunt ova, gratioris saporis putat Horatius Flaccus. Locus est libro. 2. Sermonum, Satyra. 4.

Longa quibus facies ouis erit, illa memento
Et succi melioris, & ut magis alba rotundis.
Ponere.

Candida præstantiora dixit, atque eius rei vel inde certissimum indicium colligas, quod anatum, & anserum ova plus aquæ naturæ possideant, pallidioraque, & ob id cibo minus idonea sint. Quanquam verò ova per se quidem salubria sunt, cocturæ tamen ratione non parum immutantur, adeo ut interdum insalubria fieri possint: Nam quædam diutius coquantur: alia ad mediocrem usque consistentiã: alia in aqua consue duntaxat, dum incaluerint, lixantur. Secundum quas differentias, alia quidem *εσθηδα*, id est, cocta vocantur: alia *τρεμυρα*. i. tremula: alia vero *σοφυρα*. i. sordida. Tremula itaque, hoc est, quæ eatenus per coctionem inspissantur, ut in manu tenentis in testa siue pyramine suo tremere videantur, omnium sunt præstantissima,

F 5 tissima,

Ouorum
differentia.

tissima, plurimum alimenti & optimi succi corporibus exhibent, facillimèq; tum concoquuntur, tum distribuuntur, & sanguinem cordi quam maxime congruentem generant. Quare iis cum primis, qui ex morbo debiles adhuc sète colligunt, senibus, & imbecillibus conueniunt, præcipuè verò eorum vitelli. Quod Auicenna quoque in libro de viribus cordis Tract. 2. cap. 3. Vbi ex professo de ouis agit, sic ferme scribens confirmat: Oua tæmeti cordis medicina non sunt, ad refectionem tamen eius adiscuntur. Nam ipsam valde corroborant, & potissimum eorum vitelli, dummodo fumantur ex ouis bonæ carnis auium, velut gallinarum, perdicum, ac phasianorum. Eiusmodi enim temperatura constant mediocri, cito in sanguinem conuertuntur, & post transmutationem parum superfluitatis relinquunt: sanguis autem inde genitus est subtilis ac clarus, cor maxime corroborans: quo fit, vt ouorum vitelli in dissolutione substantiæ spiritus, & imminutione ipsius sanguinis vitalis, cæteris alimentis iure præferantur. Sorbilia autè oua tremulis minus quidem nutriunt, sed facilius subducuntur, & faucium asperitates ex vociferatione, aut ex humorû acrimonia læuigant:

uigant: humorum quoq; lentore in pectore pulmoneq; incidunt. Oua verò immoderatiore coctura penitus densata, quæ Græcis ἐρθα vocari diximus, & ad coquendum sunt difficilia, & tardi transitis, crassiusque alimentum corpori tribuunt. Porro iisdem ex vario præparationis modo maior adiungitur, aut bonitatis, aut prauitatis occasio: nam hæc quidem assantur, alia elixantur, nonnulla friguntur, quædam denique in iure coquuntur. Assa igitur elixis crassioris sunt succi, ac difficilioris cōcoctionis: eorû enim genuina humiditas à foci caliditate depascitur: atque hinc sanè eousque assata, donec adurantur ac tetrum odorem reddant, venenosam qualitatem induunt quemadmodû Marsilius Ficinus in libro de vita cœlitus cōparanda cap. 22. diligenter admonuit. Solent autem bifariam assari: aut enim cum putamine feruentibus cineribus integra obruantur, aut in testis suis franguntur. Quorum hæc quidem deteriora sunt. Illa vero rursus duobus modis parantur: aut enim tota cinere cooperiuntur, aut ex parte nuda ad prunas collocantur. Quæ cinere tota obruantur peiora euadunt, quia densata vndique à circumfuso igne extrema parte, fumorû exhalatio intercipitur. Nuda verò

prunis imposita fumos exhalant depuranturque. Elixæ asis præstantiora sunt: nam aquæ humiditas, ne foci caliditate exiccantur, obstitit. Parantur & hæc quoque dupliciter. Vel enim integra caldaris supernè infusa elixantur, vel ex testis fractis in aquam ferme feruidâ coniecta coquuntur. Quorum illa quidem, ubi penitus incoacta fuerint: deteriora habentur: testæ enim quo minus crassities eorum arte nectur, ac fumi dissipentur, obstant & impediunt: sed si ab igne, cum liqui dum adhuc coactû densatumque non sit, auferantur, meliora fiunt. Hæc vero calor penetrat, crassitiemque attenuat, & odoris insuauitatem auertit, vnde cæteris omnibus laudabiliora censentur. Longe verò seipsis meliorâ adhuc reddentur, si ad mediocrem consistentiam coctis, confestimque à foco summotis aceti nonnihil cum butyro & croci momento commixtum inspergeretur. Quæ vero *αἰρώτα γήνων*, id est, in sartagine spissantur, atque ob id ipsiū *ταγνυσά*, id est, frixa nuncupantur, pessimum habent omnibus modis alimentum, tardeque transeunt. Nam incertim dum in venriculo concoquuntur, in nidorem ac fumum abeunt, secumque admissos cibos corrumpunt, & succus inde prognatus,

tus, non solum crassus, verum etiam prauus atque excrementitius est. Quapropter inter deterrimas earum rerum habentur, quæ concoqui nequeunt. Iis verò nocentiora adhuc fiunt, quæ in vetere & ferrea sartagine friguntur. In iure denique cocta, Isaaco in dietis vniuersalibus teste, locum inter assa ac ea, quæ in aquam feruidam coniecta coquuntur, medium obtinent. Porro quæ *πυκτα*, id est, suffocata appellantur, elixis & asis sunt meliora. Ea Galenus ad hunc modum parare docet: Vbi ipsa oleo ac garo & pauco vini cõspersa fuerint, vas quo continentur, cacabo aquam calidam habenti inditur: deinde ubi ipsiū totum supernè obturatū fuerit, ignis substruitur, quo ad oua mediocrem habeant consistentiam. Quæ enim supra modum fiunt crassa, elixis & asis sunt similia. Quæ verò ad mediocrem crassitiem peruenerunt, melius quam dura concoquuntur, & alimentum corpori dant præstantius. In ipsis quoque ouorum partibus discrimen est. Vitellus namque sicuti à Rhaze libr. 3. ad Almanso. cap. 14. scribitur, in caliditate temperatus existens optimè nutrit. Albumen vero frigidum & glutinosum est, ægrè concoquitur, & sanguinem prauum generat, eaque ratione adducti nonnulli,

li, albumen debilioribus exhibendum negant. Vitellus quoque proprietate quadam substantiæ facile inflammatur, & in fumos abit, quo fit, vt in febris & ægitudinibus calidioribus non nisi probè alteratus, exhiberi debeat. Alteratur autem ex Ioannis Michaelis Saonarolæ sententia, ad horas plus minus sex in aqua frigida infusus. Simeon Sethi hoc quoq; addit: Oua proprietate quadam peculiari *εὐφωία*, id est, ingenii felicitatem & bonam habitudinem tribuere iis, qui *τὰ νεύματα θυγατέρας ταύρου καὶ βουτύρου*, hoc est, cū textura filiarum tauri, id est, melle & butyro assiduè escitauerint. Sed Galenus libro. 5. de sanitate. tuen. cap. 8. de cibis, ex quibus obstructio incidit, mentionem faciens, senes hortatur, vt à multo ouorum esu abstineant, quod nimirum crassum lentumq; succum creent. Qui vtrique locus non simpliciter de omnibus ouis intelligendus venit, sed de iis, quæ vel elixa, vel tosta penitus densata sunt, item de frixis & veteribus. Leonhartus Fuchsius hunc Galeni locum in Grecis exemplaribus corruptum putat, & pro *ἀών* legendū esse *ἄων* id est, forborū, *ἄα* enim καὶ οὐα Græcis, Galeno lib. 8. de simp. medicam. facult. ca. 13. teste, sôrba sũnt, quæ certè, vt idem tra-

tradit, adstringentem acque adeò obstructiuam facultatem obtinent. Leoncius apud Conitancinum Cæsarem li. 14. de agricultura ca. 17. etiam modum tradit. quo ova diu à corruptela seruari possint. Oua ipsa, inquit, seruabis, hyeme quidem in paleis, æstate in furfuribus. Alii aqua abluta ova, sale renui intringunt, & sic conseruant. Quidam ad tres aut quatuor horas in muriam tepidam mergunt, deinde extracta in fures aut paleas deponunt. Attamen ei, quod in muriam aut salem impositum est, pars aliqua decedet. Cæterum plenum ouum, aut non plenum, cognosces ex immisssu in aquam: defectuosum enim innabit, plenum deorsum demergetur. Eadem etiam à Columella de re rusticalib. 8. cap. 6. & à Plinio libr. 10. cap. 54. & 60. prodita sunt. De ouis plura Galenus libr. 3. de alimen. facult. ca. 21. & in lib. de cibis boni & mali succi, cap. 7. Paulus libro. 1. cap. 83. & Aëcius libro. 2. cap. 132.

SECVNDVM, vina rubentia: vbi ante omnia sciendum, vinum quidem ex eorum esse numero, quæ nostrum corpus alunt. Nam si modo quicquid alit, alimentum est, vinum etiam in genere alimentorum est ponendum. Verum per magna eius secundum colorem dif-

Vini differentia.

differentia est. Nam hæc quidem alba sunt, alia rubra & clara, nonnulla rufa, siue, vt vulgo dicuntur: citrina. quædam verò nigra. alia rursus medium inter hæc obtinent. Ex quibus omnibus alba cæteris tum imbecilliora ac minus calida habentur, tum minoris etiam alimenti: non ergo ab re capiti nervisque noxia sunt. vrinam cient, & meatus aperiunt. Quod debiliora sunt, manifestissimum omnibus fit ex iis, quæ Galenus com. 1. in tertium librum Hippocratis de victus ratione in morbis acutis scribit, inquit: Vinum potens vehementer celeriterque corpus calfacit, caputque ferit. Imbecillum contrario agit modo. Cum igitur minus & calfaciat, & caput tentet, necessario etiã imbecillius erit. Quod deinde minus calfaciant, idem com. 6. in citatum Hippo. lib. clarissimè ostendit. Nempe, inquit, ex vinis albis nullum valenter calfacere potest. Quoc enim summè calidum est, id continuè & flauū existit, veluti & quod ab ipso est fuluum. Mox ab his rubrū, & deinde dulce. Album autem minus quidè his omnibus calfacit. Quod verum vti que experientia comprobabit, si vina eiusdem inter se territorii comparentur. Nam inter vina rubra & rufa Gallica nonnulla albis quibusdam alibi

natis

natis longè & potentia & caliditate inferiora reperias. Quare eiusdem territorii vina inter se conferenda sunt. Quòd verò vina alba minus quam reliqua alant, declarat ipsorum natura, præterea Galenus comment. 1. i. libr. 2. apho. id ipsum in eum scribens modò confirmat: Vina aquosa (sic autem nominat alba & tenuia) sicut aquæ similè formã habent, ita etiã vim: quare vrinam cient, & minimum nutriunt. Idè comment. 18. eiusdem libri. Vina, inquit, aquosa exiguum præbent corpori alimentum. Sunt autem hæc colore quidem alba, tenuia vero substantia. Idem in libro de cibis boni & mali succi cap. 17. de iisdem ita scriptum reliquit: Vina quæ aquosa, tenuiq; substantia sunt, vrinam mouent, & paucissimi sunt nutrimenti. Quòd minus etiam caput feriant, Galenus lib. 5. de locis affectis cap. 5. iis ostendit verbis. Vinum album atque modicè astringens, vt ventriculum robustum efficit, ita haud quaquam tentat caput, id quod facere solent ea, quæ vehementes vires obtinent. Auicenna quoque. 3. 1. doc. 2. ca. 8. in hunc prope modum scribens idem confirmat: Vinum album & tenue calorificis præstat non enim capitis dolorem efficit, sed eundem potius vbi fortè ex stomachi ardore initium

tium

DE CONSERVANDA

rium duxerit, humectando leuar. Cæterum autem cæteris caput minus feriant, eius rei causa alia non est, quam quod minus fument euaporentq; . Quod deniq; meatus aperiant, urinamque moueant, Hippocrates lib. 3. de victus ratio. in morb. acut. aphor. 6. iis verbis discretè significauit: Ad vesicam alio vino magis penetrat, urinamque prouocat, & perpetuo perrupit, atque multa ad opem his morbis ferendam facit. Rationem eius rei tradit Galenus libro. 7. methodi medendi cap. 6. in eum scribens modum: Vina aquosa vires organorum adaugent, & expellendis excrementis viam faciunt. Eoque fit, vt etiam talia vina præter cætera urinam moueant, quando & ipsa totum corpus celeriter transeunt, & impetu cursus sui excrementa secum expellunt. Celeriter certè transeunt, tum quia tenuia & tepida sunt, tum quia astingunt. Tenuitate enim & tepiditate promptè mobilia sunt, adstrictio autem ipsa magis impellit. Ex quibus iam illud quoq; ellicitur nempe alba & tenuia vina tutò exhiberi corporibus intemperie vel naturali, vel quoquo modo aduentitia biliosis: æque verò & studiosis, & quibuscunque caput vel naturæ ipsius habitu, *1 ab alia quapiam extrinsecus obrepen-

VALETVDINE. 58

pente causa, imbecillius existit: pari modo & iis, qui calidam & humidam cerebri temperaturam obtinent: quippe vina potentia ita adfectis aduersissima sunt. Cumulatim enim, quemadmodum loco iam citato Auicenna ostendit, caput humoribus uaporibusque & caliditate replent, valideque cerebrum perturbant, & maturius ebrietatem inducunt. Quòd si tamen res cogat aliquando eis uti, copiosiore prius aqua diluenda sunt. Iam uerò & calidiorum uentriculi atque hepatis temperaturam habentibus, nimioq; æstu & ardore, fameq; , aut mœrore uexatis, atque item in anni tempore, regione, tempestateque calida, uina debilio- ra magis conferunt: ut in quibus calida vina eos, qui refrigerandi sunt impensius calfaciant, capitisque dolores, & febres facile inferant, neruosiq; lædant.

Vina uerò rubra & clara, cuiusmodi Bellouacésia cum primis habentur, cæteris calidiora sunt. Quod breuissime Galenus cōmen. 6. in. 3. Hippo. lib. de vict. rat. in morb. acut. iis verbis significauit: vinum quod summè calidum est, id continuo & flauum existit. Eadem cæteris quoque ualentius alere, idem commen. 11. lib. 2. aphorif. ita scribens attestatur: Quæ crassa sunt

DE CONSERVANDA

sunt & colore rubea, plus alimenti habent, quàm reliqua vina. Inest autem eis, & citissimè implere corpora euacuata; & ob hoc indigentia actione. Quod ita sanè intelligendum venit, vt vina rubea ea de causâ firmius alere dicantur, quòd ex ipsis plus in membrorum substantiam cõuertatur. Hac ratione & nigra cæteris præferri possunt, quòd & ipsa nimirum non medio cre; neque dissipatu facile alimentum corpori tribuant, Atque hinc certè non temerè à Galeno comment. 18. lib. 2. aphor. ita scriptum est: Crassa & falua multò quidem magis corpus alunt, sed tantum vincuntur à nigris in nutriendo plurimū, quantum superant in præstando aceriatum & velox alimentum. Eodem planè modo & illa intelligenda, quæ ab Isaaco in diætis particularibus scribuntur: vbi vinum nigrum plenioris alimenti quàm rubrum esse contendit. Cæterum vina quidem hæc colore rubea, vt vrinam leuius, quàm alba cient, ita maiorem capiti noxam adferunt. Animalis enim facultas promptius quàm naturalis aut viralis, calido offenditur: Quia calidum caput promptè ferit, ac spiritū animale dilicit. Spiritus enim hic subtilis, ac vt ab omni eccellente calido discutitur, idoneus est. Quo fit, vt eius-

VALETVDINE. 79

eiusmodi vina debile cerebrum habentibus exhibenda non sint, nisi diluta, & exigua planè copia. Ab iis verò quibus bona cerebri habitudine ac firma sanitate frui datum est, tutius ebibuntur. Firma nanque cerebri constitutio, vt eleuatis ad sese vaporibus strenuè obsistit, ita ab ipsdem etiam minus offenditur. Vbi hoc quoque ignorandum non est, nempè motus ingeniorū in eiusmodi hominibus, si vino bono ac potente moderatè vtantur, longe seipsis & ad excogitandum acutiores, & ad explicandum ornandumq; vberiores, & ad memoriam denique firmiores atque diuturniores euadere. Spiritus enim tenues, clari, & puri ex bono uino potius, quàm quouis alio potu generantur. Hinc est quod Theologica in cõtemplatione circa sacrosancta Dominicæ passionis mysteria, optima cum primis vina deligunt, quæ ob id idipsum iam passim etiã Theologica nominatur. Hæc vtiliter iis quoque dantur, qui calfaciendi sunt, vt pote pituitosis frigidisq; temperamentis, crudiq; humoris copia referentis, tum iis, qui frigidis in locis ociofius viuunt. Dantur quoque in hyeme frigidaq; & humida tempestate. His enim omnibus, ideo quod frigiditate corrigant, & obstructions tollant, accom-

Vina
Theologi
ca.

DE CONSERVANDA

accommodatissima sunt. Genuinum calorem refocillant, unde concoctio melior & sanguis probus euadit, cibū per omnia corporis membra, vt quæ facillè penetrent, deducunt. Quamobrem ex morbo emaciatos reficiunt, corporaq; ipsorum augent. Etenim cibi cupiditatem faciunt, pituitam extenuant, & in sanguinem commutāt, bonum colorem conciliant, animo lætitiā voluptatemq; pariunt, & robur adiciunt. Harum itaq; commoditatū moderata vini portio, immoderata verò contrariorum occasionem præbet.

VINA vero rufa, siue citrina, minus quidem quàm rubea & clara, excellentius tamen quàm alba tum calfaciunt, tum nutriunt: quo fit, vt caput etiam quàm alba magis offendant quemadmodum fufius comment. 1. & 6. in 3. Hippoc. lib. de vit. rat. in mor. acut. Galenus monstrauit. Hæc etiam alba à quibusdam vocari solent: hinc est quod quidam dicunt, vina alba citro plurimum calfacere.

VINA verò nigra minus quàm rufa calfaciunt, unde minus etiam caput feriunt: sed cū tardius per aluum quàm alba transeant, vrinamq; leuius moueant, vehementius etiam quàm alba caput tentant. Et hæc ipsa pleniùs quidem quàm alba & rufa, minus verò quàm

VALETVDINE. 60

quàm rubea nutriunt, vt copiosius locis paulò antè citatis Galen. ostendit.

TERTIUM, pingui iura: hoc forbilia ex iusculis carniū, & præcipuè pullorum cōfecta, ζωμοὶ καὶ ζαμίδια Grecis, Brodia verò vulgo appellantur. Quæ sanè cū naturæ amica sint, citius tum concoquuntur, tum per ventrem lubeunt; nam quæcumque cum voluptate assumuntur, ista ventriculus auidius amplectitur, faciliusq; concoquit: plurimum corporibus exhibent alimentum, & bonum sanguinem produciunt, idq; excellentius adhuc si cum simlilaceo pane præparentur. Simila. n. vel simlilago. i. subtilissima ac purissima delicatissimi tritici farina, σείδαλις à Grecis dicta, copiosum & laudabile corporibus alimentum præstat, vt testis est Rhazes lib. 3. ad almans. ca. 3. Tria hæc alimentorum genera, quæ exigua mole plurimum nutrire ostendimus, Auicenna quoque. 2. 1. doct. 1. Sum. 3. cap. 15. breuiter iis ferè verbis complexus est: Cibus subtilis, boni fucci, & plurimi alimenti, est, exempli gratia, vt ius carniū, vinum, & οἶα, eaq; tum forbilia, tum tremula. Talia enim exigua mole plurimum nutriunt, quia maxima substantiæ ipsorum portio in alimentum transit. Vnde sequitur tandè

Iura à
carnibus

&

DE CONSERVANDA

& robur infigne conciliare iis, qui ip-
sis sepius vfi fuerint.

*Additio iocosa de vino Theologico ex
Chil. 3. cent. 2. Prouerb. 38. Eras. Rot.*

Hac tépeltate, inquit, apud Parisios
vulgari ioco vinum Theologicum vo-
cant, quod fit validissimum, minimeq;
dilutum. Nec infestiuiter quidam hu-
iuse Prouerbii causam rogatus, respõ-
dit, A iureconsultis occupari, quas vo-
cant Præbendas, Decanatus, & Archi-
diaconatus, Theologis nihil reliquum
feri præter curata, quæ vocant, sacer-
dotia. Cæterum quoniam de pastori-
bus scriptum est, Peccata populi come-
detis, nimirum ad cibi tam duri con-
coctionem opus esse vino efficacissimo
atq; hinc esse natum vulgi dictum.

¶ *De cibus bene nutrientibus &
impinguantibus.*

Caput IX.

NVtrit triticum et impinguat,
lac, caseus infans,
Testiculi, porcina caro, cere-
bella, medullae,
Dulcia uina, cibus gustu iucun-
dior, oua
Sorbilia, et ficus maturae, vuæ-
que recentes.

D V O.

VALETVDINE. 61

DVODECIM alimentorum ge-
nera plurimum nutrientia & impin-
guantia hoc loco referuntur.

P R I M V M, Triticum: vt panem *Triticũ.*
videlicet triticeũ per triticũ intelligas.
Hic enim Auicenna teste. 2. Cano. cap.
572. celeriter impinguat, præsertim si
ex nouo tritico præparatus fuerit.
Porrò quod ad tritici temperamētum
attinet, ipsum est primi ordinis exal-
facientium: non ramen nec reficcare,
nec refrigerare manifestò potest, quẽ-
admodum Galenus libr. 8. capite. 72.
de simpl. medicam. facult. & post eum
Paulus libro. 7. luculenter & perspicuẽ
docuerunt. Hinc etiam Rhazes libr. 3.
ad Almanf. capi. 2. ita ferè scriptum re-
liquit: Triticum moderato proximum
aut paulò calidius est, præstantia e-
ius sumitur, partim quidem à propria
substantia, partim verò à præparatio-
nis modo. Quod quidem ad substan-
tiam attinet, est & in tritico non par-
ua speciatim differentia: quippe quod
graue est ac densum, & in profundo
flauum, copiosissimi id alimenti est,
crasique succi ac lenti: contrà quod
leue est & rarum & album, minus nu-
trit, succumque gignit crassum mi-
nus ac lentum. Atque eius rei locuple-
tissimus idemque grauisissimus testis
est Galenus, qui lib. 1. de alimēt. facult.

G cap. 9.

DE CONSERVANDA

cap. 9. Ita scribit : inter tritica plurimū habent alimenti , quæ densa sunt , totamq; substantiam habent adeo compactam, vt dentibus vix diuidi queat . Talia enim exigua mole corpora plurimum nutriunt : quæ verò iis sunt contraria, quæque dentibus quidem facile franguntur fractaque rara ac laxa apparent, magna mole exiguum reddunt alimentum . Quod si vtrorum parem modum pendere liberit , quæ densa sunt , multò grauiora esse comperies . Hæc autem sunt , colore etiam laxis flauiora . Explorare autem horum naturam non simpliciter oportet , superficiali externam duntaxat contemplando , sed diuidendo quoque , vt diximus, ac frangendo : multa enim quæ extrinsecus flaua ac densa fuerint visa , rara intus, ac laxa albaq; apparuerunt . Hæc ille . E quibus sanè verbis illud etiam sequitur, nempe panem ex densò, graui, ac flauo tritico confectum, omnium esse tum præstantissimum, tum maximi alimenti adeoque magis etiam victus salubris rationi cõuenire , quàm qui ex quibuslibet aliis granis confectus sit . Panem autem , qui ex nigro atque inueterato tritico præparatur , nemo affatim citra sanitatis dispendium mandet . Quòd si quis ei non assueuerit , etiam si minimum sum-

VALETVDINE. 62

sumpserit , ægrotabit . Est enim iniucundus, grauis, concoctu difficilis , & mali succi . Contra verò , qui ex electo tritico conficitur , non modò ad concoquendum est facilis , sed hominum etiam corporibus est saluberrimus , vt qui sanguinem medium consistentia generet . Medium autem Galenus libr. 3. de alimen. facul. ca. 27. vocat , qui neque admodum tenuis est, neque aquosus, neque vehementer crassus . Verum hæc hactenus de tritici secundum substantiam electione hæc dixisse huic sermone , in quo præstantiam inquirere instituimus, satis sit, nunc reliquū est, vt de præparatione non nihil etiam dicatur .

SCIENTIVM igitur, quòd omnia, quæ ex farina tritici fringuntur , crassi sint succi , & tardè tranleant , iecorisque meatus, per quos fertur alimentū , obstruant , lienis imbecillitatem augeant , calculos denique in renibus gignant . Quòd si tamen cocta bellè fuerint, atq; in sanguinem mutata, admodum nutriunt . Triticum verò elixum , graue & concoctu difficile est eduliū , & inflationes creat . Vires tamen habet magnas, si sic sumptum concoquatur , nutritque validè corpus, ac robur insigne iis, qui ipso vsi fuerint , conciliat, vt li. 1. ca. 14. de Alim. fac. & in lib. de attenuante dixta capite . §. testatur

DE CONSERVANDA

Galenus. Concoctu autem inter panes sunt facillimi, qui plurimum sunt fermèrati, & pulcherrimè subacti, quique in clibano igne moderato fuerunt aflati. Nam ignis ardentior primo statim occurfu superficiem externam circumurens in testa modum indurat, acciditq; duplici nomine prauum panem fieri: priori quidem, quòd partem internam habeat crudam atquæ illaboratam: posteriori verò, quòd externam siccam habeat, ac præaflatam ac testaceâ. Porrò ignis moderato remissior, panem minus bellè elaborat, sed ipsum crudiuorem relinquit: & maximè partem omnem eius internam. Qui autem in igne moderato, largiori spacio per totos seipsos æquabiliter aflati fuerint, ii tû bellissimè in ventriculo concoquètur, tum ad cæteras actiones, quæ coctionem consequuntur, erunt accommodatissimi. Pessimi autem panes ii sunt habendi, quibus nihil memoratorum antè, adest. Plura Galenus libro. 1. de alim. facult. cap. 9. & infra capit. 24. huius opusculi.

Lac.

SECVNDVM, lac, quod de eo lactis genere cum primis intelligèdum videtur, quod ὀξύλα Græci, Arabes adohoc vel adahoche, Barbari verò balbucam nominant, id est, lac acidum & butyratum, Germanicè *Botermelc*. Galli-

VALETVDINE. 63

Galicè *Lait au beurre*. Hispanicè *Leche de manteca*. Hoc enim plane calido siue recenti sumptitatum corpora maximè impinguat. Verùm cum frigidum sit, ac crassi succi, non simpliciter omnibus, sed iis solis, qui id probè concoquant, exhibendam est. A ventriculo enim qui quauis de causâ frigidior est, minus belle conficitur: à temperato verò, quamuis ægrè, conficitur tamen aliquantum. Contra ventriculi iusto calidiores, siue ab initio tales fuerint, siue à quapiam causâ postea in eam temperiem sint adducti, præterquàm quòd nihil ab huiuscemodi edulibus læduntur, commodo etiam aliquo fruuntur. Sed de hoc copiosius Galenus lib. 3. de aliment. facult. c. 15. Intelligi etiam de lacte caprino potest, de quo cap. 7. abundè diximus.

TERTIVM, Caseus infans siue recens: de quo Dioscorides lib. 2. c. 63. recensita scriptum reliquit: Caseus recens sine sale sumptus alit, stomacho utilis est, & facilè in membra delegatur: corpus auget, aluum modicè emollit: alius tamen alio præstantior, pro nutura lactis, à quo conficitur. Eadem ferè tradit & Auicenna. 2. Cano. cap. 127. Et si verò caseus iam dictus abundanter alit & corpus impinguat nihilominus

G 3 tamen

DE CONSERVANDA

eamen & ipsius esum consequitur no-
cumenta illa, quæ cap. 7. recensuimus.
Quare ad secundæ valetudinis vsus
inutilis habetur.

Testiculi

QVARTVM, Testiculi: quod
primo quidem de gallorū sagineorū
testiculis intelligendum est. De illis
enim Galenus lib. 3. de aliment. facult.
cap. 5. in eum scribit modum: Gallo-
rum gallinaceorum altilium testes &
suauissimi sunt, & laudabile corpori
præbent alimentum. Et iterum vbi su-
pra capite. 6. Soli gallorum gallinaceo-
rum testes vndequeque sunt præstan-
tissimi, & potissimum eorum, qui sa-
ginati fuerint. Et multò clarius adhuc
cap. 10. eiusdè libri. Gallorum, inquit,
gallinaceorū testes sunt præstâtissimi,
præcipuè altilium, & multò magis, si
cibus eorum, quo sunt nutriti, seroso
lacte fuerit imbutus: nam & boni sunt
succii, & validè nutriunt, & ad coquen-
dum sunt facillimi. Quinetiam Auicè-
næ testimonio. 2. Cano. cap. 7 19. eadem
confirmantur. Exigua prætere à mole,
eodem Auicen. 4. 1. cap. 1. teste, pluri-
mum nutriunt. Deinde verò intelligè-
dum etiam de testibus suum iuuenum
mediocriter pinguium, qui nondum
coierunt. Nam quanto suum caro aliis
est præstantior, tanto horum quoque
testes aliorum animatiū testibus sunt

me-

VALETVDINE. 64

meliore, quemadmodū difertè admo-
dum Galenus libro. 3. capite. 6. de ali-
ment. facult. demonstrauit. Illud quo-
que hoc loco ignorandum non est,
nempe adultiorum animalium testicu-
los, in quibus semen iam fermentatum
est, ad coquendum esse difficiles, ac ma-
li succi: Iuniorum vero, quæ nondum
coierunt, & in quibus semen nondum
fermentatum est, præstantiores sunt,
& laudabile corpori tribuunt alimen-
tum, si belle conficiantur, alii magis,
alii minus, pro ea proportione, quam
in carne inesse diximus.

*Caro pot
cina.*

QVINTVM, porcina caro: de
cuius præstâtia & effectu satis superq;
diximus capite septimo.

SEXTVM, Cerebrum: de quo co-
piose admodum Galenus libro. 3. de
aliment. facult. cap. 7. in eum scribit
modum: Cerebrum omne, cibus est pi-
tuitosior crassiq; succi, & tardè per-
means: ac ad coquendū difficilis. Non
minimum etiam cerebrum omne sto-
macho nocet. Quidā autè ipsius molli-
cie decepti, ipsum ægrotis exhibent,
cum præter alia nauſeam etiam concit-
tet. Quinimo, cum cuiquam à cibo vo-
mitum mouere vis, huius partem pin-
guitur cōditam, postremis epulis eden-
dam exhibe. Illis vero caue exhibeas,
qui cibum non appetunt, quos veteres

Cerebrū.

DE CONSERVANDA

capoitus appellabāt. Meritò igitur nō
mo cerebrum ab aliis epulis mandit,
cūm omnes ipsa experientia docti,
sciant ipsum nauseam excitare. Iure
etiam pleriq; cum origano mandunt,
vt nonnulli cum sale variis modis ap
parato: quippe cūm crassi sit succi, &
excrementitium, omnino fit accom
modatius, quando cum incidētibus, &
calscientibus fuerit paratū. Si tamen
recte conficiatur, alimentum corpori
præstabit non contemnendum. Hæc
ille. Sunt etiam qui cerebrum, prius
quàm mandatur, super craticulam
pro be inaffandum esse moneant: quod
scilicet eius immoderatio per ignis
caliditatem magna ex parte corrigan
tur ac temperetur. Rhazes lib. 3. ad Al
mans. capi. xi. hoc etiam adiungit, nem
pe, cerebrum calidæ quidem tempe
raturæ hominibus in cibo esse vtile,
frigidioribus vero, quique vitam fri
gidis passionibus obnoxiam degunt,
aduersissimum. Neq; id quidem teme
re. Quippe similibus, vt testis est Gale
nus cūm alibi sæpius, tum præcipuè li.
i. de sanitate tuen. cap. 10. quilibet ex
cessus augetur, contrariis emendatur
ac minuitur. Vt autem summam de
cerebro perstringam, ad victus salu
bris rationem parum accommodum
est: quare ex intervallo potius ac parcè,
quàm

VALETVDINE. 65

quàm assidue atque affluenter eo ve
scentur, qui sanitatis tuendæ curam sū
sceperint. Quorundam tamen anima
lium cerebrum ceu medicamentum va
let. Sic cerebrum capreoli aduersus ve
nena, & virulentarum bestiarum mor
sus remedio est. Terrestris leporis inaf
satum cerebrum manditur iuuadis tre
moribus, qui valetudine cōtracti sunt:
affrictu aut cibo facilem infantibus dē
titionem præstet. Quidam etiam ad
uersus merū vtiliter edididerunt.
Cerebrum pulli & caponis in vino bi
bendum datur contra serpentium mor
sus, sanguinem à cerebri mēbrana pro
fluentem sistit, & in cibo cerebri sub
stantiam aūget, vnde & his, qui tardio
ri leuiorūque ingenio ac mente sunt,
prodesse dicitur. Quod ad electionem
attinet, Animalia volucra exiguum
quidem habent cerebrum, sed ipsum
tamen tantò pedestrium cerebro est
præstantius, quantò & siccius: volu
crium autem ipsorum, montana cere
brum habent: quàm palustria præstan
tius, pro aliarum omnium partium pro
portione. Porro ex pedestribus anima
libus Auicenna agnium præferit, post
hoc verò vitulinum præcipue commen
dat. 3. Cano. cap. 129.

SEPTIMVM, medulla: de ea Ga
lenus libro. 3. de aliment. facul. cap. 8.

G 5 hæc

DE CONSERVANDA

hæc prodidit: Medulla, inquit, quæ in ossibus inuenitur, cerebro est dulcior, incundior, ac pinguior: adeò, vt si ea inter se comparando gustes, putaturus sis cerebrum austerum etiam aliquid in se habere. Porro medulla nauſeam prouocat, si liberalius sumatur, quemadmodum & cerebrum: nutrit tamen & ipsa, si probè conficiatur Auicenna cum seminibus & pipere condit. 2. cano. ca. 496. Quod delicati quidam lurcones, & artis obſonaticis periti faciunt cydoniis & passulis. Laudatissima est ceruina, mox vitulina, post hanc taurina, dein caprina, & ouilla Diosco. lib. 2. cap. 69.

OCTAVVM, Dulcia vina, de quibus infra cap. 111.

NONVM, cibus gestu incundior: talis enim non exiguum corpori tribuit alimentum, quemadmodum Hippocrates etiã lib. 2. apho. 38. monet, vbi sic scriptum reliquit, Paulò deterior & potus & cibus, verum incundior, melioribus quidem, sed incundioribus præferendus est. Quam sententiã ipse exponens Galenus, Quæcũque, inquit, cum voluptate assumuntur ista ventriculus arctius amplexatur, & facilius concoquit. Refugere autem consuevit ea, quæ iniucunda & insuaui sunt, vt pote quæ vel nauſeas, vel in-

VALETVDINE. 66

inflationes, vel fluctuationes pariant: quod quidem in plurimis etiam iis qui boni sunt succi cibus, accidit. Quando verò paulò fuerit deterior, tunc in iis, qui libenter hunc assumunt, non modò non etiam deterior, sed quandoque melior redditur.

DECIMVM, oua forbilia, quæ sã *Oua forbilia.* nè præcedenti capite parua mole plurimum alere ostendimus.

VNDECIMVM, Maturæ ficus: De quibus Simeon Sethi hæc tradit: Ficus *Ficus.* admodum nutriunt, carnem tamen non compactam, neq; firmã generant, ceu panis & suilla, sed sublxam ac subinam, vt fabæ. Ventrem flatibus implent, nisi probè concoquãtur, Minus verò cæteris oporis sunt malis succi, & ventrè proritant, & facillè exent. E flatu dignam abstergendi facultatem obtinent, quo fit, vt post ipsarum esum nephretici multas arenas excernant. Maturæ ficus nihil prope modum omnino lædunt, proximeque ad caricas accedunt, multaque cum illis vtilia habent. Si quis tamen largitus esitauerit, in vna re ab eis offendetur: quandoquidem sanguinem non admodum probum gignunt: quo fit, vt ex ipsarũ vlu pediculorum multitudine proueniat. Oportet aut post vsũ ficuũ alimẽtũ quod incidat & extenuet,

ingerere. Ad hæc fici pulmonē & thoracem iuuant. Atunt insuper contra venena facultatem habere, si quis singulis diebus ieiunus iis vtatur. Caricæ pectus iuuant, & ad tussēs faciunt, vrinam cient, satifq; nutriunt, corporis etiam bonam habitudinem efficiunt. Ante cibum sumptæ ventrem irritant, sed nisi celerius ventrem pertranseant, non bonum sanguinem gignunt. Quapropter si ad satietatem vsq; crebro edantur, scabiem & pruritus excitant. Cibus autē bonus est, & aduersus venena remediū, si cū nucibus aut amygdalis comedantur. Renes expurgant, & iecoris lienisq; obstructiones auferunt, verū calfaciunt, & sitim inferunt, & flauum in calidioribus temperamentis bilem procreant. Addit Galenus: Iecori lienique inflammatione obsessis esse noxias, quemadmodum & ficus, non peculiari quadā & eximia facultate, sed communi ratione dulcium omnium ciborum ac potuum: obstructis autem illis, aut *oxippa* adfectis, ipsas ex sese nil commodare, nec officere: sed medicamentis incidentibus ac extenuantibus & abstergentibus mistas, non mediocriter iuuare. Proinde nonnulli medicorū in dictis lienis, ac hepatis affectibus, exhibēt ipsas longe ante cibum cum thymo, aut pipere,

aut

aut zingibere, aut pulegio, aut satureia, aut calamintha, aut origano, aut hisso. Ad eundem autem modum, si caricæ cum alio quopiam eorum, quæ facultatem habent acrem, aut omnino incidendi ac extenuandi, assumantur, iuuabunt non solum sic affectos, sed etiam sanos. Siquidē iecoris meatus, per quos fertur alimentum, apertos esse non ægrotis modò, sed satis etiam est tutissimum. Ad eum igitur modum vulgo ficibus cum attenuantibus, sale, aceto, & garo præparatis, vescuntur, quòd ipsas vtiles esse experientia didicerint. Plura Dioscorides libro. i. cap. 144. Galenus libro. 2. de aliment. facul. capite. 8. Paulus libro. i. capite. 81. & Aërius libro. 1.

DE VODE CIMVM, Vux recetes ^{Vna.} idest, dulces & maturæ. Nam ficus & vux, quemadmodum inter fructus autumnales principatum obtinent, ita fugacibus omnibus magis nutriunt, minimumq; prauis succi habent, præsertim cū exactam maturitatem fuerint adeptæ. Porro quòd ipsa nutriunt, maximo argumento sunt ii qui vinearum fructum custodiunt, qui cū duos menses solis vis ac ficibus, quorum custodiæ præsumt, vescantur (nisi fortè panis quidpiam cum illis addat) corpulenti tamen admodum fiunt: At

caro, quæ ex ipsis gignitur, haud quam est firma ac densa, quemadmodum ea, quæ ex carnibus fit: sed laxa est ac præhumida: ob id celeriter etiã: cum vesci ipsis desierint, constringitur ac confidet. Verùm vix minus alunt quàm ficus, maximumq; id ipsis inest commodum, quòd velociter subeant. Quocirca, si quando hæserint, grauius lædunt neq; enim retentæ bellè concoquantur, & dũ in iecur ac venas distribuuntur, succũ crudum generant, qui non facillè in probum sanguinem mutetur. Vinaceorũ siue nucleorum substantia sicca est, & quodammodo adstringens, omniaq; intestina peruadit, nihil quod sensu deprehendi queat, à sese mutata. Vix verò tantisper à collectione dum membrana extrinsecus ambiens detumuerit, pensiles aëri expositæ, neque sistunt ventrem, neq; proritant, minusq; flatibus implent, cæteris autem facilius cõcoquantur, & melius nutriunt. Non parua autem est inter vnas differentia, quòd aliæ sint dulces, aliæ acidæ, aliæ austeræ, aliæ denique quæ nullam vehementem habeant qualitatem, vocant autem ipsas vinosas. Cæterum quæ dulces sunt, succum habent calidiorẽ, & ob id sunt sitibundæ: austeræ verò & acidæ frigidiorẽ: vinosæ autem locum inter cali-

calidum ac frigidum medium obtinent. Aluum subducunt dulces, & maximè si sint humidæ. Omnium quidem certè vñs (si quis moderatè sumat) est rutissimus, quum natura fuerint carnosæ, ac maturæ, siue in vite summam maturitatem obtinuerunt, siue quod maturitati deerat, ex consequenti suspensione sint adeptæ. Vix quæ albæ sunt, vehementius aluum turbant & subducunt, magisq; stomachum inflant, quàm nigrae. Omnes verò ciborum appetentiam excitant, & Venere. Conuenit cum eduntur, membranam & nucleos expuere, quòd difficulter conficiantur, quemadmodum luculenter & perspicuè docuit Galenus lib. 2. de alimen. facul. c. 9. & li. 1. de locis affec. cap. 4. & post enim Simeon Sethi in Syntagmate de cibariorum facul. Cæterum vix recentes, è quibus vinacei exempti sunt, & celerrimè pertranseunt, cibisque aliis præeunt, si in ventriculũ purũ inciderint, & sumptæ primis epulis fuerint. Quòd si sumptæ post alios cibos fuerint, aut etiã prauũ succũ in ventriculo offenderint, celerrimè vnã cũ aliis cibis corrumpunt. Idẽ de aliis quoq; fructibus aluũ subducẽtibis intelligendũ. Si cui viridibus ac recentibus vis vesci placuerit, ad horam ferè in aqua feruida vt maceret,

DE CONSERVANDA

ac frigida, deinde abluat oportet prius, quam mandere ipsas aggrediatur; quæ enim ita præparantur innoxie fiunt. Vuas, quæ subtilem ac tenuem habeant corticem, citius deorsum concedere, minusque ventrem flatibus implere: his verò contrarias contraria operari, Rhazes libro. 3. ad Alman. capite. 20. autor est. Vuæ acerbæ atque immaturæ, frigidæ & humidæ sunt, ventrem constipant, stomachum corroborant, & caliditatem à flava bile ortam sedant, sed parum nutriunt. Succus inde expressus, qui Græcè vocatur *ὀμφορέλιον*, vulgo Italicorum & officinis Agrestia, bibitur ad recentem sanguinis excreationem, etiamsi rupta parte aliqua contingat: sed pauco & aquatior est vtendem. Plurimis verò ante diebus inueteratus, cumque stillatitio rosarum liquore decoctus atque exhibitus, nauseantibus, & his qui cibaria in ventriculo non retinent, succurrit. In cibo astringit, bilioso alui profluuiò & dysentericæ proficit. Sunt præter has etiam vuæ siccæ, quæ, quòd in siccâdo Solem patiantur & ignem, passæ siue passulæ vocantur: hæ sunt alius visus calidiores, stomacho gratiores. valentius alunt, sed minus subducunt aluum, eandemque fermè cum aliis vuis habent rationem, quam caricæ cum

VALETVDINE. 69

tum sicibus. Multæ enim sunt dulces, acerbæ autem omnino paucæ: plurimæ verò ex vulci & austera qualitate sunt mixtæ: quanquam dulces non nihil quoque austere qualitatis habent, & austere dulcedinis. Cæterum vt dulces temperamento sunt calidiores, ita austere frigidiores. Ad hoc, austere stomachum roborant, & ventrem constipant, & his multo magis acerbæ: mediam autem quodammodo inter ipsas constitutionem dulces obtinent vt quæ nec stomachum dissoluant: nec aluum subducant. Dulcibus tamen, vt vis quædam semper inest contemperandi, ita & mediocriter detergendi, quibus duabus facultatibus exiguæ mordicationes, quæ os ventriculi infestant, obtundunt: bellè nutriunt, excinatæ pectus & pulmonem iuuant, stomachum, iecur, & lienem corroborant. Cum nucleis manducatæ conducunt intestinis. Est tamen præstabilius nucleos expuere, propter duritiem & terram ipsorum essentiam. Vuæ passæ pingues septem drachmarum pondere, per sex dies sumptæ ab ieiuno, purgant phlegma, & sanguinem abundante faciunt. Tota substantia familiares sunt hepatis, & vsu crebro consuætæ. Nutriunt enim ipsum & impinguant, sanguini bonum colorem præstant,

&

DE CONSERVANDA

& humores percoquunt : ob id felicif-
simè, exemptis vinaceis, miscentur me-
dicamentis hepaticis. Sed si paulò lar-
gius sumantur, incendunt & exurunt
sanguinem. Præstantiores autem sunt
quæ tum pingues sunt, tum corticem
habent tenuem, dulcioresq; . Passilæ
minus quidem quam caricæ ventrem
mouent absterguntque, stomacho ta-
men magis accommodantur. Plura Ga-
lenus li. 2. de aliment. facult. ca. 9. & 10.
Paulus lib. 1. ca. 81. Aëtius lib. 1. Simeo
Sethi in Syntagmate. Rhazes libro. 3.
ad Almâ. ca. 20. Auicenna. 2. Cano. ca.
737. Auerrhoës. 5. collectam. c. 37. Rab-
bi Mosès Trac. 3. ad Sultanum Baby-
loniæ, & Iacobus Syluius lib. 1. de me-
dicamen. simpl. natura. Ex quibus sane
omnibus satis liquet, quæ de recentibus
hoc loco dicuntur vuis, ea etiam
de passulis esse intelligenda.

¶ De boni vini proprietatibus.
Caput X.

Vina probantur odore, sapo-
re, nitore, colore.

Si bona uina cupis, quinque
haec laudantur in illis:

Fortia, formosa, et fragantia, fri-
gida, frigida.

Qua-

VALETUDINE. 70

Quatuor generalis boni vini diffe-
rentias primus versus complectitur,
cuiq; eæ omnes insunt, id ipsum vulga-
ri loco, nimirum ob colorem, odorem
& saporem, COS appellari solet.

PRIMA quidem Odor est. Vinum *Vini o-*
enim instar aromatis vnguentiq; sua- *dor;*
ueolens, Constantino Africano lib. 5.
Theorices ca. 28. teste, alimentum cor-
pori suppeditat non mediocre, succum
gignit laudabilem, partes principes fa-
cultatum, ceu fontes corroborat, fa-
cultates animamq; exhilarat, spiritus
quoq; tenues adauget, eosque langui-
dos tantumque non exolutos reficit
& recreat: quo fit, vt solo etiam olfa-
ctu *λειποθυμία* languentibus saepe ani-
mum reuocet. Iucundo enim odore,
quemadmodum in libro de alimentis
Hippocrates testatur, vires celerrimè
reficiuntur. Contra, quod foetidum est,
natura abominatur: Spiritus nanque
crassos & melancholicos, & malum suc-
cum generat, prauamq; humorum qua-
litatem sursum transmittens capiti do-
lorem infert. Humani verò siue Ioan-
nitius de vini differentia, quæ ab odo-
re sumitur, in supplemento comment.
1. Galeni in libr. 3. Hippo. de vict. rat.
in morb. acut. in hunc fermè modum
scriptum reliquit: Vinum boni odoris
succum quidem gignit laudabilem, sed
cum

DE CONSERVANDA

cum calidiorē sit temperamento subtilioreque substantia, corpus celeriter calfacit & caput vaporum copia infestat. Quod vero non boni odoris existit, sed ferientem quandam & in suauem natum est qualitatem, etsi prauū procreat succum, capiti tamen oō frigiditatem & crassitiem suam minorem noxam suggerit. Quod nullo denique pacto odorem habet, sed est aquæ instar inodorum, hoc ipsum, cum insigni crassitudine præditum sit, tantum abest vt caput offendat, ut ei ne vapores quidem aut fumos communicare possit.

*in sa-
pore.*

S E C V N D A, Sapor: quod præcedente capite de iucundiorē cibo diximus, si ad iucundiorē etiam vini saporē transtuleris, nihil erit quod nos de ipso nouum dicere oporteat. Etenim & hoc quoque cum voluptate assumitur, auidius a ventriculo attrahitur, & melius nutrit. Non ignorandum tamen hoc loco, quod & vini secundum gustandi qualitatem permagna sit diuersitas. Dulcia enim eodem Constantino teste, plus aliis nutriunt, sanguinem crassiores generant, ventrem humectant, concoctioni renitentur, & stimulant. Fontica siue *ΣΥΡΤΙΚΑ* stomachum quidem corroborant, ventrem constipant, & intestinis conueniunt

VALETVDINE. 77

tunt, sed in thoracis pulmonisq; ægritudinibus, in quibus spiritum detinetur, inhabilia sunt, neque facillè concoquuntur. Acerba, quæ etiam sunt, hoc est, quemadmodum infra capite quadragesimo quarto ostenditur, vrinam prouocant, crassios humores incidunt atq; dissoluunt. Amara minore caliditate participant.

T E R T I A, Nitor: siue splendor: qui sanè non ipsius modo vini, sed etiam spirituum, qui inde ortum habebunt, subtilitatem arguit.

Q V A R T A, Color: quod enim ad vini nutrimentum attinet, non parua eius secundum colorē differentia est. Rubicundiora namque (si ipsi cætera omnia antè pariter adfuerint) potentius quàm alba nutriunt, atque ea de causa macris etiam quàm alba conuenientiora sunt. Contrà verò obefis ac pinguibus alba magis conferunt. Verum de hac vini differentia capite. 8. abundè diximus. **D V O** sequentes versus quinque speciales boni vini notas continent. Quarum prima quidem est, vt sit fortè: fortitudo vero ex effectu deprehenditur. Vinum enim potens Galeno commen. 1. in lib. 3. Hippo. de vict. rat. in morbis acut. teste, uehementer celeritq; corpus calfacit, caputq; ferit. Idem etiam comment. 1. in citatum

Vini nitor.

Vini color.

Vinum forte.

DE CONSERVANDA

tum Hippocratis librum, iis confirmat verbis: Fortia vina vehementer calfacientia, caput humoribus vaporibusq; & caliditate replent. Eiusmodi namq; vina præterquam quod non mediocriter corpus alunt, spirituum etiam non exiguam copiam generant. Abstinentium tamen ab ipsis, nisi diluta sint, iis potissimum, qui debile cerebrum habent. Cum enim vaporosa admodum sint, facile caput grauant, eaq; occasione cerebrum offendunt.

Vinū formosum. SECUNDA, vt sit formosum. Vinum enim formosum siue pulchrū maiori cum voluptate assumitur, probius concoquitur, & facilius in corpus distribuitur, promptiusque nutrit.

Vinū fragrans. TERTIA, vt sit fragrans. Vinum enim fragrans, siue suaueolens & aromaticum, vires maximè roborat, & vt paulò ante dictum est, spiritus tenues generat.

Vinū frigidum. QUARTA, vt sit frigidum. Nam vinum actu siue *φαστασία* frigidum esse debet, non autem facultate aut potentia. Quod enim ab externo aliquo calido incalcescit, hoc rariùs statim & tenuius penetrantiusque, vt omnia subbeat, redditur: qua ratione nisi quis ipsum parcissimè sumpserit, citius inebriat, nervos debilitat, & caput lædit.

Vinum friscum. QUINTA, vt sit friscum, siue leue, Tale

VALETVDINE. 72

Tale autem cum primis censendum, quòd effundendo sonū efficit, spumâque agit in medio tenuè, ac facile labile ceu euanescentem: vel per cuius fursuram modò sursum, modò deorsum discurrentes conspiciuntur *ἀτομοί*, id est, minutissima quædam corpuscula, qualia, in Sole videntur, quū per fenestrâ radios ac lumen immittit. Nisi enim ita affectum fuerit, pendulum dicitur: ac multò etiam magis, si penitus sono atque atomis destituatur. Quod verò spumâ habet cum magnis ampullis ad scyphi latus diu hærentibus, debile siue dilutum esse dignoscitur.

Annotatiuncula.

In tertio versu *αερόμοιοι* est, nam singula eius verba similiter incipiunt.

¶ De vino dulci & albo.

Caput XI.

Corpora plus augent tibi dulcia, candida uina.

DOCETVR hoc versu, candida & dulcia vina, si ipsis cætera quoq; ad fuerint, quàm reliqua maioris esse nutrimenti. Cuius quidè rei causa dulcedini attribuenda est. Nutrimentū. n. hominis, vt copiose admodū li. 4. de simp. medi. facul. ca. 14. Galenus monstrat, dulce, aut dulci permistū esse oportet.

Quip-

Vinū candidum est dulce.

DE CONSERVANDA

Quippe dulcia, cum naturæ sanguinis nostri & carnis proximè congruant, non solum ori & palato, verum & aliis plerisq; visceribus accepta sunt ideo, vt ab illis auidissimè excipiantur. Vngunt enim, implent, & restitunt erosas particulas. Atque ita sanè fit, vt vina quoque, quæ capit. 8. in numero corpus nostrum alentium posuimus, quo dulciora sunt, eo magis nutriant. Quod etiam Auic. testimonio cõfirmatur qui. 3. i. doct. 2. cap. 8. ita ferè scriptum reliquit: Vinum quod crassum simul est & dulce, iis potissimum cõuenit, qui corporis robur ac molem sibi parare student. Idem trac. 1. 2. can. cap. 3. causam cur dulcia plurimum alant, hanc esse tradit, Nèpe quod dulcibus natura delectetur, & quæ visceribus inest trahendi vis, eadem auidissimè rapiat. Quanquam verò hic virsus de omni vino dulci rectè intelligitur mediocre tamen, quod summum ulcedines gradum non attingit, præferendum est. Nam quæ excellenter dulcia sunt, quale Apianum est, quod muscatellum siue muscatellinum uulgo dicitur, sanguinem corrumpunt, Naturalis enim uis hepatis ea ex uentriculo, priusquam concocta & a superfluitatibus secreta sint: exugit atq; attrahit: quare sanguis serosis & crudis

VALETVDINE. 73

dis expletur humoribus, adeoq; vt ebulliat atque putrescat, idoneus efficitur. Neque id solum de vino, sed & de omnibus extremè dulcibus æstimandum est. Ad hæc, dulcia omnia, quæ sumuntur immodicè, corporibus ad pariendum paratis triplex noxæ genus important. Quorum primum quidem est fastidium: dulcia enim caliditate atque humiditate sua os ventriculi leniunt ac leuigant, illiq; affectionem inanitioni ac corrugationi, famis causæ, contrariam inducunt. Secundum, velox inflammatio atq; in flauâ bilè conuersio: ad cuius generationem dulces humores omnes idonei sunt. Quò fit, vt omniũ horũ maximè mel bilescat, quod dulcissimum sit: deinde & dulcia vina. Hæc eadem & sitim faciunt propter tum caliditatem, tum crassitiam, nec conferunt fabricitantibus, neque biliosis: quemadmodum Galenus comment. 2. in lib. 3. de vict. rat. in morb. acutis luculèter & perspicuè docuit. Tertiũ, hepatis atq; lienis obstructio. Hæc enim viscera, dulcia vehemèter apperunt, eaq; ante perfectam concoctionem ad se vnâ cum fæcibus trahunt, & maximè hepar, vnde facilius etiã in obstructionis periculũ adducuntur, crassa nimirum substantia, in qua dulcis sapor fixus, ac fundatus est,

DE CONSERVANDA

ad hoc cooperante, vt testis est tract. 11, secundi cano. cap. 3. Auicen. Eadem ratione reliquis etiam lotium minus citant ac profundunt. Cæterum aduersus iam dicta tria incommoda acida cū primis remedio sunt. Appetentiam enim aciditate reuocant, inflammationem frigiditate restringunt, & obstructions substantiæ subtilitate recludunt, Et licet vina aliq; nutrimenta dulcia hepar atque lienem obsepiant, in pulmone tamen contrarium operantur: hunc enim ab obstructione liberant. Nam in descensu per *διοσπαζον*, qui Arabibus Meri appellatur, nihil ad ipsū à dulcibus resudat nisi subtile: neque sanguis ex rebus dulcibus genitus ad pulmonē penetrat, nisi prius in hepate depuratus, atque in corde tenuatus. fuerit, quemadmodum id ipsum Galenus comment. 2. libro. 3. de vict. rat. in morb. acut. clarissimè ostendit. vina item dulcia minus inebriant. Cuius rei grauissimum habemus testem Hippocratem, qui lib. 2. de vict. rat. in morb. acut. aph. 2. in eum scribit modum: Vinū dulce vinoso minus caput grauat, minusq; mentem ferit. Rationem reddit Macrobius. libro. 7. cap. 7. Saturnal. Ex dictis iam omnibus colligitur, corpori, quod vel naturæ ipsius habitu, vel ab alia quapiam extrinsecus obre-

pen-

VALETVDINE. 74

pente causā extenuatum est, vinū dulce cū primis, & crassum, ac sufficienter coloratum exhibendum esse. Hoc enim euidenter nutrit, substantiamq; corporis deperditā restituit, & impinguat. Sed corpori obeso ac pingui vina tenuia, odore & sapore iucunda subalbida, & moderate fortia, magis ex usu sunt. Sitis restrictioni adhibendum est vinum albū, tenue ac debile. Hoc enim non refrigerat solū, sed validè etiam humectat: quò fit, vt sitim etiam facilius depellat: & quanto sitis urgentior fuerit, tanto illud conuenientius sumitur. Ad spiritum verò & virtutum tum insaturationem, tum roborationem, vinum subtile, odoratum, sapore gratum, colore moderatum, & sufficientis fortitudinis vtilius bibitur, idque cum paucio cibo. Porro affectus thoracis ac pulmonis, qui diurni sunt, & sine febre, à vinis mediocris substantiæ & sapore dulci, multum iuuantur, & potissimum qui humoris per spūta expectoratione purgantur, quemadmodum copiosius in libro de attenuante diæta cap. vltimo Galenus docet. Eadem ad alui subductionem perquam vitia habentur.

¶ De vino rubro. Cap. XII.

H 2

Si

DE CONSERVANDA

SI vinum rubrum nimium
quandoque bibatur,
Venter stiptatur, uox limpi-
da turbificatur.

HIC recensentur duo incommoda
ex immoderata vini rubri potatione.
P R I M U M, ventris cōstipatio: cu-
ius rei causam nōnulli hanc assignant,
nempe quod vinum rubrum, si cæte-
ra consentiūt, reliquis impensius tum
calfaciat, tum aliat: ac calliditatis qui-
dē ratione magis desiccet: ratione verò
nutritionis auidius à natura detinea-
tur. Alii verò ad immodicam vini ru-
bri stiptici, siue pontici assumptionem
referunt. Hoc enim cū constipandi
defensandi, & astringendi vim habeat,
non solum ægrè in corpus distribui-
tur, sed aluum quoque suppressit.

*Vinum
rubrum
nocturnum*

*Faucium
exasperatio*

S E C V N D U M, gutturis & faucium
exasperatio, siue raucitas. Eā enim vi-
na quædam impensè rubra siccitate &
terrena essentia sua efficiunt. In ho-
rum numero vina quoque rubra Bra-
bantia repenēda sunt. Nam & ipsa fa-
nè ob siccitatem & terrenam essentiam
fauces exasperant, idq; potissimū faci-
unt cum adhuc musta sunt, aluū tamen
non cohibent. Musta enim admodum
rubentia ventris soluendi vim habēt,
& hoc quidem ex multa terrenæ fœcis
ad-

*Vinum
Laudo-
rum.*

VALETVDINE. 75

admissione. Hæc enim propter eā quod
nitrosa ac salia qualitate prædita sint,
intestina mordicantes & abstergētes al-
ui subductionē moliantur. Ab eiusmodi
igitur dū musta, id est, turbida sunt
ac feruent, abstinendum est: Ex quo
enim mordicant, mordax etiam fir-
mus ab ipsis resoluitur, qui ad cere-
brum sublatus, oculos acrimonia sua
corrodit atque rubefacit. Idem de mu-
stis quoque Brabantia, siue ea rubra,
siue alba fuerint, æstimandū est. Cau-
sa autem, cur fumus iste mordicet, ex
eo est, quod vinum, vnde dissoluitur,
sit mordicatum. Oportet enim simi-
lem esse defluxum subiectæ substantiæ,
vt commen. 14. lib. 1. apho. & com. 2. li.
3. de vict. ratio. in morb. acut. Galenus
clarissimè ostendit. In vniuersum, vi-
na crassa pontica siue *ϕυπτινὰ*, rubra
vel nigra opportunè ad retentoria fa-
cultatis ventriculi aliorumque visce-
rum corroboracionem bibuntur: quan-
do nimirum recrementa vel plura in-
sto, vel ramentosa descendunt, velut
in alui profluuio atque dysenteria con-
tingit, sicuti & vina alba austera, &
quæcunque alia adstringentia medica
mèta. In eum vsum & fulua vina, pro-
sunt, non tamen simpliciter fulua, sed
fulua austera, quemadmodum Hippo-
crates libro .3. de vict. ratio. in morb.

DE CONSERVANDA

acut.apho. 7. & post eum in suis comē rariis Galenus manifestè docuerunt. Quibus autē venter non facilè concoquit, iis vina subtilia, vel substantia & colore mediocria, odorata, sapore iucunda sufficienter fortia, ac stypticitate quadam participantia, conferunt.

¶ De lethaliū venenorum remedijs.

Caput XIII.

Allia, ruta, pyra, Et raphanus,
cum theriaca nux,

Praestant antidotum contra
lhetale venenum

HIC sex referuntur

& remedia contra lethalia venena, ac venenatorum morsus. *αντισημανση*
Allium. PRIMVM, alium: quod cum aduersus omne venenorum genus, tum imprimis aduersus vitiosæ ac corruptæ aquæ noxas remedio est. Præsumptum enim, quemadmodum id ipsum Dioscorides li. 2. ca. 145. Plinius li. 20. ca. 6. & Constantinus Cæsar. lib. 12. ca. 30. de agricultura clarissimè ostendunt vires eius, quæ per imprudentiam bibitur, inefficaces atque irritas reddit. Auicenna. 2. Cano. cap. 123. parè facultatè & Cæpe attribuit, quo fit, vt sub alio hoc quoque comprehendi debeat. Idem. 3. 1. doct. 5. capit. 7. ceu theriacen vitiosarum aquarum cæpe commendat,

VALETVDINE. 76

dat, & maximè quidem si cum aceto sumatur: Nam cæpe, cum extenuandi, incidendi, cumque stypticitate quadam abstergendi, & non ignauiter aperiendi vires obtineat, caloreque tertium ordinem accedat, malas aquas, ne frigiditate ventriculum offendant, temperat, crassasque, vt promptius descendant, extenuat, Acetum verò cum ipso permistum, non modò virtutem eius in aquarum tum extenuatione tum penetratione auget, sed à siti quoque, quam cæpe mouere solet, præseruat. Eadem & in alio ratio est: quare post crassæ & turpidæ aquæ potum præcipuè commendatur. Eas enim vt citò descendant, extenuat, & ne ventriculo ac intestinis officiant, venasve obstruant, iuuamentum præstat. Allium præterea, Auicenna. 3. 1. doct. 5. capite. 4. teste. iter facientibus contra occurrentis aëris frigiditatem mirificè prodest: qua ex causâ per diuersas mundi plagas oberrantibus, varioque potu ventibus, vtilissimè præsumitur: id quod Macer libro. 1. capite. 5. hisce etiam verbis innuere voluit:

*Allia qui mane ieiunio sumpserit ore,
Hunc ignotarum nõ lædet potius aquarum,
Nec diuersorum mutatio facta locorum.*

H 4 AL-

DE CONSERVANDA

ALLIUM quoq; contra virulentarum bestiarum, serpentium, & viperarum ictus, & priuatum hæmorrhoi, prodest, ita vt nõ aliud magis, si cum vino iugiter adsumatur, aut tritum in eodẽ ebibatur. Contra rabiosorũ morfus & illitu & cibo valet. Venenatis *μυγαλῆς* hoc est, muris arenei moribus, efficacissimè cum ficulneis frondibus & cymino illinitur. Quin & venenata animalia allii odore fugantur, vt ex illo Vergiliano disticho pater:

Thestylu & rapido fessis messoribus astu,

Allia serpillumq; herbas contundis olètes.
Eius rei causam Aemilius Macer loco paulò ante citato, his versibus exponit:

*Hac idèò miscere cibus messoribus est
mos.*

*Vt si fortè sapor fessos depresserit illos
Vermibus à nocuis tuti requiescere possit.*

Porro cum fœtor allii, qui id non degustarunt, longè grauissimus & molestissimus sit, ei quoque rei, ne qui sumpsérunt, alios offendant, remedium aliquod adhibendum est. Mennander itaque è Græcis autor est, allium edentibus, si radicem betæ, in pruna tostam superederint, odorem extingui. Quidã tradunt, ipsa grauem halitum non esse factura, si quis ab ipsorum esu

VALETVDINE. 77

esu crudam fabã insuper mandat. Hieronymus Tragus eandem facultatem viridibus etiam rutæ foliis adsignat. Macer libr. 3. cap. 6. zedoariæ radicem id efficere, his verbis tradit:

Allia quem faciunt fœtorem pellit ab ore.

CAEPHE quoq; ex Dioscoridis Anazarbei sententia rabiosi canis moribus cum aceto, ruta, & melle illitum auxiliatur. Eadem ad verbum ferè mutatus est Auicenna. 2. cano. ca. 123. Verum in hoc dissentit, quòd acetum omiserit, & salem in mellis locum successerit. Cape præterea flatus Venenatorum in cibo discutit atque expellit. Et succus, qui ex eius esu plurimus in stomacho gignitur, peculiari quadam proprietate venenatorum noxas frangere a quibusdam creditur. Cæterum silentio illud hoc loco minimè prætereundum est, quòd allium, cape ac porrum in cibo non conueniant, neque temperatis, neque calidis corporibus. Nam extra hoc, quòd paucissimum & prauum dant alimentum, acrem etiam atque pungentem sanguinem, maxime si cruda ingerantur, generant: humores tamè crassos tenuant, lentosq; incidunt. In totum, omnia hæc si cruda edantur, peiores quam costia succos procreant, ac plus humoris excrementitii continent. PORRVM Simeon Serhi

DE CONSERVANDA

calidum & siccum in secundo facit ordine. Urinam cit, & noxium succum creat. Assiduè comestum visus habetudinem, & capitis dolorem efficit. Stomacho aduersatur. Difficilia inuehit somnia. Nervos, dentes, & gingiuas acrimonia sua lædit, & sanguinem nigrum atque melancholicum generat. Biliofis itaque & melancholicis vitandum est, potissimum si crudum fuerit. CAEP AE ex quarto sunt ordine excalfacientium: earumque essentia crassum est partium. Si succum exprimas, quod reliquum est admodum terrea substantiæ est, eiusque calidæ: At succus aquæ aëreæque caliditatis. Si crudæ edantur, humores in stomacho malos, putridos, & corruptibiles generant, Difficilia & terribilia inducunt somnia. Largiore cibo capitis dolores cient: In morbis costæ etiam læthargicos & phreniticos efficiunt, memoriam & rationem, vt aliqui ferunt, lædunt. Si verò cum electæ carnis iusculo coquantur, plurimum malignitatis deponunt, appetentiam inuitant, concoctionem promouent, & frigidos cibos, quibus cum percoquantur, temperant. Si quis tamen crebrius his vtatur, in lienis vitia incidit Tutus igitur est, eas raro attingere. ALLIUM, vt Galeno placet, excalfacit quarto

ex-

VALETVDINE. 78

excessu, humiditate quidem particip aliqua, sed minore quàm cæpe. Inflationes permutat alteratve. Veterem tussim crudum coctumve comestum lenit. Asperas arterias clarificat, & scereatum prouocat. Aciem oculorum esu hebetat. Capitis dolorem facit. De hoc amplius Galenus libro duodecimo metho. medendi, capite octauo: Est inquit, allium ex eorum ciborum genere, qui & flatum discutiant, & minime sitim inferant. Sunt qui, parum id experti, existiment maiorem quam cæpas sitim excitare sed planè errore: cum non modò non maiorem quàm cæpæ, sed nec omnino sitim faciat. Idem omnium planè eduliorum maximè flatum discutit. Itaque ipse certè agrestium theriacen id appello. Abstinentum tamen, vt paulò ante dictum est, ab assiduo horum trium vsu, & potissimum cum iis, qui ipsis vescitur, natura fuerit biliosus. Solis enim qui vel succum pituitosum, vel crudum & crassum ac lentum acceruarint, cibi eiusmodi sunt accommodati.

SECVNDVM, Ruta: Eius duo sunt genera. Vnum satiuum atque hor-
Ruta.
 tensè. Alterum montanum syluestreque. Ruta montana syluestrisque incis damnatur, quòd ex quarto sit

H 6 or-

DE CONSERVANDA

ordine exsiccantium & siccantium: Satiua verò cum ex tertio sit, in cibos magis admittitur. Est autem non solum gustu acri, sed & amaro. Ex quo sanè etiam digerere atque incidere crassos lentosq; humores potest. Ob eam vim & per urinas euacuat. Quin & tenuium est partium, flatuque extinguit. Quare ad inflationes coli, vteri, & recti intestini competit, ac Veneris appetitum cohibet. Discutit atque exiccat strenuè: est enim eorù ex numero medicamentorum, quæ valenter desiccant. Traditur etiam quòd cruda, saleque eondita ac comesta, visus aciem mirum in modum exacuat: ob id antiqui sculptores & pictores hoc cibo assidè utebantur. Nonnulli & succum eius cum succo fœniculi & melle commiscentes, medicamentum ad oculorum aciem acuendam conficiunt. verùm cum acrimonia quædam oculis infusa, succo eius insit, ventilando applicari debet, vt vapor eius tantum, & non substantia oculos pertingat. Quæcunque autem ruta & per se pro lethaliu medicamentorum antidoto valet, foliis tritis, & ex vino sumptis: Contra aconitum maximè & iniam. Item fungos, siue in potu derur, siue in cibo. Valet & contra scorpionum icus, & araneorum, apum, crabronum,

VALETVDINE. 79

num, vesparum aculeos & cantharidas, ac salamandras, canisue rabiosi morsus. Acetabuli mensura succus siue semen è vino bibitur, & folia trita vel commanducata imponuntur cum melle & sale, vel cum aceto & pice decocta: Succo verò perunctos, aut eam habentes, negant ferri ab his maleficiis: Serpentesq; si vratur ruta, nidore fugere. Folia per se præsumpta, aut cum nuce iuglandæ, aridisque ficibus, inefficaces venenorum vires reddunt: contra serpentes simili modo sumere conuenit. Ariistoteles lib. 9. cap. 6. de historia animalium tradit, multellam dimicaturam cum serpente, rutam comedere. Odor enim eius infestus est serpentibus. Ruta quoque cum ficibus & amygdalis dulcibus mane sumpta, à veneno præseruat. In sanctuariis Mithridatis maximi regis deuicti, Cn. Pompeius inuenit in peculiari commentario ipsius manu compositionem antidoti, è duabus nucibus ficcis, item ficis totidem, & rutæ foliis viginti simul tritis, addito salis grano: & qui hoc ieiunus sumat, nullum venenù nociturnum illo die. Auctor est Plinius lib. 23. natu. histo. capite. 8. eadem Galenus quoq; lib. 2. de antidotis cap. 47. & lib. 2. de aliment. facult. cap. 28. & in libro de cibis boni &

DE CONSERVANDA

mali succi capite . 14. confirmat . De ruta plura leges apud Dioscoridem libro tertio capite . 43 . Plinium libro vigesimo , capite . 13 . Galenum libro . 8 . capite . 49 . de simpl. medicament. facult. Constantinum Cæsarem lib. 12 . ca. 25 . de Agricult. & Simeonem Sethi in Syntagmate .

Pyra.

TER TIV M, Pyra: Hæc namq; veneni, & præcipuè fungorum malignitatem pellunt abiguntq; . Quod quidem de pyris sylvestribus cum primis intelligendum videtur : De eis enim Dioscorides libro . 1 . capite . 132 . ita scriptum reliquit : Aiunt Fungos, si sylvestria pyra cum eis coquantur , innocios fieri . Et lib . 6 . cap . 23 . Fructus aut folia pyrastræ cum fungis decocta, stranguantem illam vim auferunt, esitataque eisdem auxiliantur . Quod Paulus Aegineta lib . 5 . cap . 55 . in eum scribens modum innuere etiã voluit : Pyra sylvestria, aut folia simul incocta , vim strangulandi : quæ fungis inest, tollunt, eademq; in cibo conferunt . Hanc pyrorum contra fungos efficaciam, Plinius lib . 23 . capite . 7 . ponderi & pugnanti succo attribuit . Intelligi præterea potest & de pyris aromaticis, quæ sanè cum spiritus fragrantia sua corroborent , veneni etiam noxam pellunt .

Q V A R -

VALETVDINE. 80

Q V A R T V M, raphanus: Eius Græcè Raphanus . ci duo faciunt genera, satiuvi & sylvestris . Satiuus hodie peculiariter raphanus minor dicitur , Germanicè *Radys* . Gallicè *me Rane ou Refort* . Hispanicè *Rauano* . Sylvestris , Plinio libro . 19 . cap . 5 . teste, Latinis Armo-racia appellatur , Germanicè *Meeradys* . Satiuus exalfacit ordine tertio, deficcet secundo : Sylvestris autem in vitroque efficacior est . Quin & semen ipsum planta efficacius est . Satiuus contra viperarum ictus auxiliatur . His qui fungis strangulantur , tam cibo, quam potu salutaris est , Si quis ieiunus ipsos accipiat , securus erit, vt ne à medicamentis lædatur . Succus ipsorum ex aqua acceptus, boletis & venenis resistit . Si verò raphani succo quis manus suas probè illinat, ac confricet, intrepidè & citra periculum reptilia ac serpentes apprehendet . Scorpiis impositi raphani, enestigo ipsos interficiunt, & succus in hoc expertus magis ac fortior est . Si quis præsumpto raphano à scorpio percutiatur , non solum non morietur, sed etiam celere sanitatem adipiscetur . Raphanus autem ob eã etiã causam contra venena valere dicitur, quòd vomitiones moueat, quibus stomachus à noxiis humoribus expurgetur . Semen quoque vene-

nis

DE CONSERVANDA

nis & venenatis vermibus aduersatur .
Contra cerastis morsus, potum ex vi-
no auxilio est.

Raphanus ipse cum manifesta calfa-
ctione attenuandi atque incidendi fa-
cultatem habet. Nam qualitas acris in
iplo superat : quibus rebus pituita scin-
dit & absumit . Sanguinem acrem atq;
pugentem efficit, eoque biliosis nocet.
Stomacho aduersatur , ructus ciet, hu-
morem erasum ac lentum, & si virtus
concoctrix debilis fuerit, crudum etiã
generat. Vomitus cieri per raphanum
sumptum ante reliquum cibum, dicit
Dioscorides lib. 2. cap. 105. utpote qui
hoc modo cibum eleuet, & ad euomẽ-
dum protrudat . A reliquo autem ci-
bo sumptum, *ἀνδροσιν*, hoc est, distri-
butionem ciborum in corpus iuuare
perhibet, his verbis: Summo tamen ci-
bo sumi debet, quo magis eius distri-
butionem adiuuet : cum autem præsu-
mitur, cibum suspendit : quare vomit-
uris commodissime datur ante cibum.
Verum Galenus libr. 2. de aliment. fa-
cult. cap. 70. se mirari ait, tum Medi-
cos, tum Idiotas, qui raphanos crudos à
cœna *ἐν πρῆξις ἐνεκεν*, id est, bonæ cõ-
coctiois gratia edunt. Ipsi quidem, in-
quit, hanc rem experientia satis sibi
exploratam esse affirmant, qui tamen
ipsos sunt imitati, omnes læsi fuerunt.

Sum-

VALETVDINE. 81

Sumpti enim post cibum, coctionem
non iuuant, sed impediunt potius. Sub
inde enim eructant, ventriculum pro-
bè claudi non sinunt, caput vaporibus
replent, eique grauitatem inducunt.
Minus tamen officium, qui exigua co-
pia à cœna cum sale & acito ingerun-
tur. Inde *εὐφροσύνη καὶ τὸ δυνάμιον ἐστὶ
πιβόλον*, id est, bonam ingenii habitu-
dinem ac industriam homini, menteq;
quæ rectè ac perspicuè percipiat, atq;
intelligat, efficere tradunt. Dioscori-
di sensum etiam aciem excitant. Lie-
nem extenuant, iccinori & lumborum
doloribus profunt. Nonnulli quoque
cum oximelite vomendi gratia propi-
nant, multamque educunt pituitam, &
à febre quotidiana sepe & quartana
liberantur. Folia, si parua copia sumã-
tur, coctionem adiuuant, & ad appet-
tentiam, quæ collapsa fuerit, excitandam
accommodata sunt. Plura de raphano
Dioscorides atque Galenus lo-
cis paulò antè citatis, Plinius lib. 20.
cap. 4. Constantinus lib. 12. de agricul.
ca. 22. & Simieon in Syntag.

QVINTVM, Theriace. Hæc enim
tota substantia sua tam brutis, quam
ratione præditis animalibus contra
omne veneni genus auxilio est, nemi-
nemq; pollicito frustrari finit. Siqui-
dem nullum vnquam à feris, quæ ho-
mi-

Theriace

DE CONSERVANDA

minem solent interimere, conuorsum hac statim epota antidoto periisse, memoria est proditum. Nullus eadem præsumpta, haud multò post morsu impetitus, belluz veneno, cui illam su perante interiit. In pestifera etiã lue, solum hoc antidotum malo correptis prodesse adèd hætenus visum est, vt nullum aliud præsidium tanto malo resistere fuerit idoneum. Namq; pestis tanquam & ipsa existat quædam bellua, haud paucos interimit, verum ciuitates quoq; totas depascens, malè conficit. Quippe praua quædam aëris ad corruptionem prompta mutatio efficitur, & homines cum respiratio- nis necessitate periculum euitare ne- queant, ipsum aërem veluti venenum quoddam ad se per os attrahunt. The- riacen autem in eiusmodi aëris statu præsumentes, neutiquã à malo corri- piuntur. Quin & correptis iam eadem medetur, aëris inspirati malitiam in- alterans, mutansque, vt quæ corporis temperaturam infici magis prohibeat. Breuiter, totum corpus ita ab iniuriis securum facit, vt nec à deleterio quo- piam possit infici. Consimilis ferè vir- tutis est & aliud quoddam antidotum quod ab eius, cui in frequèti vsu fuit nomine, Mithridatium appellatur. In qualitate enim atq; efficacia theriacæ proxi-

VALETUDINE. 82

proximum est, parumq; differunt, ni- si fortè quoddam theriacæ paulò calidior, & contra serpentum venena potèti- or, est. Proditur magnum illum bellato- rem Mithridatem hoc antidotum præ- sumentem, ob firmam corporis con- stitutionem ex illo præparatam, non potuisse veneno potu interire. Cum enim bellum aduersus Romanos ge- rens, à Pompeo victus, in extremis medicamenti veneno sanus mori co- geretur, medicamento epoto, eoque co- pioso, ipse quidem non interiit: filie autem ob eximium erga patrem amo- rem, cum eo mortem volentes oppe- tere, eiusdem medicamenti potu subi- to conciderunt. Deinde cum mortem ille obire statim non possèt, veneno propter antidotum præsumptū ineffica- ci vocato quodã ipsius amico nomine Bistoco, iniunxit ipsum vt iugularer. Atq; sic medicamenti opus ferro absol- uens, mori ipsum violèter coëgit. Hæc fere Galenus in libro. de Theriaca ad Pisonem cap. 2. & 8. & 28. Lege plura apud eundem in libro. de vsu Theriace ad Pamphilianum per totum, & lib. 1. de antidotis. capit. 19. & Auicennam. 6. 4. tract. 3. ca. 1. & 6. 4. tract. 1. cap. 5.

SEXTVM, nuces: nempe iuglan- des, quas nonnulli etiã regias appellat. Nucos. Hæ multo sanè in vsu sunt. Cum ruta &

DE CONSERVANDA

& ficis præsumptæ, & à summo cibo, lethalius venenis aduersantur: nec minus si à veneni haustu comedantur, Largius estatæ latos lumbricos pellunt. Cum cæpa verò, sale & melle, canis hominisq; morsui conferunt. Et hoc de aridis cū primis intelligendū est. Alimentum porrò, quod corpori præbent, exiguum est. Aridæ viridibus ac humidis peiores habentur: vnguinosiores enim, magisque pingues sunt, itaque faciliè etiam in bilem transeunt: & quò diutius reconditæ fuerint, magis tales efficiuntur. Quamobrem oleum etiam ex inueteratis exprime liceat. Tunc sanè concoctū difficile, & stomacho, præsertim bilioso inutiles sunt, atque bilem augent, faucium & capitis dolorem adferunt, tussientibus inimicæ, oculos lædunt, vertiginem faciunt, idq; cū à cibo sumuntur, linguæ *παράλυσι* inducunt, & in ore inflammationes & vlcera pariunt. Stomacho meliores sunt, si cum caricis edantur. Ad vomitiones ieiunis in cibo vtilis. Cæterum quæ virides adhuc sunt atque humidæ, neque adstringentis qualitatis, neque oleosæ conspicuè participes, sed magis quodammodo qualitatis expertes, hæc stomacho minus nocent: dulciores enim sunt, faciliusq; cōcoquantur, & multò

ma-

VALETVDINE. 83

magis, quando & ipsæ cum caricis māduntur. Humidæ præterea aptæ ad deiectionem sunt, siccæ verò minus: Pleurique autem ventris subducendi gratia cum caro etiam ipsas præsumunt: in quem virides sunt accommodatiores, vt quæ adstringentis qualis minus sint participes. Quin & siccarum quoque, si prius (quod nonnulli faciunt) in aqua fuerit macerata, facultas viridibus est adfimilis. Ad hæc viridium nuclei depellati atq; torrefacti aliquantulum, si à reliquo cibo commandentur, ciborum in corpus distributionem adiuuant. Et sic patet in vniuersum, corporibus sanis nuces virides magis quàm siccas conuenire. Plura Dioscorides lib. 1. cap. 140. Plinius lib. 23. capite. 8. Galenus lib. 2. de aliment. facult. capite. 28. & Simeon Sethi in Syn tagmate.

¶ De Aëre. Caput XIII.

L Vc idus ac mundus sit rite habitabilis aër,

Infectus neq; sit, nec olens foetore cloacæ.

HIC agitur de prima re non naturali nempe de Aëre: cuius, vt Galen. libr. 9. cap. 14. metho. meden. & in arte medicinali capite. 85. testatur, nulla est euitandi

tandi ratio. Nam in aëre nos ambiente semper versari, comedereq; ac bibere, & vigilare, & dormire est necessarium, & sine eo nec tolli morbus, nec generi sanitas potest. Hic igitur causa sine qua non obtinet rationem. Quapropter sedulo hoc agendum, ut in ambiente, quoad fieri potest, quam optimo habitemus. Quod ut recte consequamur, quatuor eius notas hisce verbis expressas diligenter consideremus oportet. Quarum prima quidem est, ut sit lucidus, clarus, minimeque crassus, aut nebulosus. Crassus enim & obscurus humores confundit, turbidusq; ad cor descendit: quo fit, ut spiritus etiam turbidi ac crassi, tum corpus pigrum ac languidum reddentes, tum animam quoque contristantes, ex eo producantur. Nihil autem magis viuidum ac iucundum, minusve circa voluntarios motus pigrum reddit hominem, quam si in lucido ac claro versetur aëre, aut mane surgat. Secunda, ut sit mundus, hoc est, exquisitè sincerus ac purus, nullisq; vaporibus inquinatus. Impurus namq; iuxta qualitatem & naturam illius, quod ipsi admiscetur cordis temperaturam variat atque immutat, quemadmodum id ipsum Hali Roboam comment. 16. in libr. 3. Artis Medicinalis Galeni ostendit. Tertia,

ne

ne sit infectus, cuiusmodi esse solet in locis cadauerum non crematorum multitudinem refertis, sicut in praeliis contingit. Nam hunc pestis ferè subsequitur. Inspiratus enim in corpore spiritus inficit. Quarta, ne foetorem habeat cloacæ: Sub qua sanè comprehenduntur & particulares aëris infectiones omnes, quibus humana natura offenditur: nempe latrinarum, cœni, sterquiliniorum, fouearum, culinæ, locorum in quæ cadauera & ossa mortuorum comportantur, & stagnorum seu paludum, idq; multo quidem magis, si linum insuper aut cannabis in eis putrescit. Quando enim aër, huiusmodi sordibus inquinatus in corpora ingreditur, spiritus inficit, ac maximam cerebro noxam suggerit, viarum spiritus obstructione facultatis animalis transitum prohibens, & halitu suo caput grauens. Huiusmodi ergo aër omnibus ætatibus, omnique temperaturæ noxius est: sicut è diuerso qui purus omnino est, nulli non ætati est utilis. Hinc non temerè Auic. 2. 1. doc. 2. sum. 1. cap. 2. in hunc propè modum scriptum reliquit: Aër quidem optimè temperatus & clarus, qui nihil prorsus admixtum est alienæ materiæ, quæ tota substantia spiritus temperaturæ contraria sit, sanitatem non efficit tantum, sed etiam

DE CONSERVANDA

etiam conseruat. Contrarius verò, effectus producit còtrarios. Verùm quo prædictorum exactior habeatur notitia, sciendum est Aërem pro tuèda bona valetudine duobus modis esse necessarium: Primo quidem ob spirituum & caloris innati refrigerationem: Deinde verò ob fumidi excrementi, spiritibus ac calori innato molestiam exhibentis, expulsionem. Quemadmodum enim externum ignem sine aëris euertilatione suffocari atque extinguere videmus, ita etiam de spiritibus & calore innato imaginari oportet. Nisi enim per assiduum inspirationem & transpirationem calor naturalis refrigeretur, ac quasi ventiletur, necessè est spiritum perire: Aëre enim indiget nutriente, conseruante, temperante, atq; depurante siue segregante. Nutritio ergo, conseruatio, & temperatio caloris innati fiunt per aëris attractionem. Depuratio per eiusdem expulsionem. Ac puriores quidem fiunt asperæ: arte rix dilatatione, quam *Πρασολήν* Greci nominant: ea enim aër frigidus attrahitur, qui vitale robur, vnde spiritus quoque animalis gignitur, excitat & recreat. Altera verò eiusdem arteriæ accidit contractione, *συσπλήν* Græci vocant, qua certè, quòd ex humorum deustione in toto animante contra-

VALET VDINE. 85

tum velut fumi, dum est excrementum, expellitur. Aër itaq; qui sic attrahitur, si fœtidus & impurus fuerit, calorem innatum atque spiritus corrumpit. Hinc etiam intelligi potest, facillimè infici corda venenato aëre. Quare pro tuenda bona valetudine eligendus est aër optimæ essentia, qui nihil vaporis seu halitus alieni in se admistum habeat, neque turbidus, aut nebulosus appareat. Qui enim talis existit, humores conturbat, & vt antea etiam dictum est, animam contristat. Sed sit exquisitè purus ac liber, qui ex terra plana vel edita ventorum perflatu vndique lustretur, & cui fumi, pulueres, & nebula admistæ nō sint. Et qui nec stagni, nec paludis halitu sit infectus, nec ex profundo specu pestilentem auram spiret, qualis circa *σάρδεις*, & Hierapòlin, alibiq; in multis terrarum locis visitur. Nec qui ex cloacis quæ urbem aut numerosum exercitum purgent, vitium contraxit. Nec qui ex animalium, olerum, leguminum, aut prauarum arborum putredine, aut simo coinquinatur. Nec qui ob stagnum vel flumen vicinum nebulosus est. Nec qui editis vndiq; montibus in cauo loco, siue valle conclusus nullum recipit perflatum. Suffocans enim patrisq; est, similis ei, qui in domib. quibusdā est in-

DE CONSERVANDA

clustus, in quibus ob putredinē, & perflatus defectum, plurimus aceruatur squalor ac fœtus. Proinde omni planē ætati noxius est, & vitandus, quemadmodum & quilibet inclusus. Hæc ferè Galenus lib. 1. capite. 16. de sanitate tuenda. In pestilente tamen ambientis constitutione, ob generaliore putrefactionem, inclusus cōuenientior existit: vnde per id tempus domi manere, fenestrasque occludere oportet, ne quā pestilens aër ingrediatur. Quod si cui tamen eas aperire placuerit, curandum imprimis, vt sint versus Orientem, aut Septentrionem constitutæ: idque fiat à Sole iam aliquot horis orto. Calor enim Solis citius irrumpens caliginem atque putredines aëris dissipat, omnemque crassitudinem eius at tenuat. Ad postremum vero cauendum etiam, ne vel minimum quidem aër in qualitatibus suis tam actiuus quā passiuus, caliditate nimirum, frigiditate, humiditate, & siccitate, excedat. Si vero talis loco habitationis nostræ natura defecerit, arte nostra meliendum erit, vt qualem esse expedit, præparetur. Id autem qua ratione fieri possit, Galenus libro. 9. method. meden. capite. 14. & Auicenna. 1. 1. doct. 2. Sum. 1. capite. 6. 7. 8. & 9. copiose admodum docent.

¶ De

VALETVDINE. 86

¶ De nimia vini potatione.

Caput. XV.

SI nocturna tibi noceat potatio vini,

Hoc tu mane bibas iterum, et fuerit medicina.

Præceptum hoc loco de iis traditur qui mane ob pridianum vini potum ægrotant: nempè vt tum quoque ipsis paulum vini propinetur. Porro largior vini inuitatio, quæ vltra quàm fatis est, ac multam in noctem producit, ebrietatem nonnunquam, sæpe fitim matutinam, aliquando verò immodicam etiam corporis excalfactionem suscitare solet. Siquidem excalfactionem, maximus error est, id mane repetere: nam perinde hoc esset, ac si ignem igni adderes, oleoque incendium restringeres. Si ebrietatem cum nausea quadam, nihil incommodauerit, si etiam paulum eius mane propinetur. Sic enim facile vomitus elicitur, ventriculusque à bile, & pituita, cæterisque prauis ac viciosis humoribus, quibus grauatus fuit, exonerabitur, adeoque crapula quum omni eius noxa discutietur. Vomitus enim præstare iuuamentum, vt stomachus à materiis humoralibus euacuetur, auctor est Auicenna. 4. 1. capite. 13. probatque

I 2 batque

DE CONSERVANDA

batq; vomitum bis fieri in mense continuis duobus diebus, ex auctoritate Hippocratis in libro de diæta salubri, & in libro de insomniis, nimirum vt secundus dies prioris vomitus reliquias extrudat. Idem. 3. 1. doct. 2. capite. 8. non parum emolumenti ex eo cõsecuturum adferit, si quis semel in mense inebrietur: quo videlicet per ebrietatem vomitus exciteretur, vt qui maxime ab ægri tudinibus chronicis, hoc est, longis ac malis tueri queat. Sed Rabbi Mosès Tract. 4. ad Soltannum Babylonix hanc sententiam ceu erroneam iis conuellit verbis: Nocet, inquit, ebrietas omnis, & maxime assidua. Errauit ergo qui esse putauit vt - lem ebrietatem semel in mense. Quin eadem etiam a Gulielmo Placentino libro primo capite octauo de curatione morborum, & à Gordonio particul. 2. Lili, capite vigesimo primo, & à Valefcio libro primo Philonii capite octauo redarguitur, vt quibus præseruari, quam curari melius esse videatur. De vomitu plura infra capite 107. Si quis ex nocturna vini potatione, propterea quòd bibere illud non consueuerit, obleditur, huic & manx, quo aduescat, idem propinandum est: sic enim fiet, vt ex vini sumptione minorem læsionem sentiat.

Nam

VALETVDINE. 87

Nam à consuetudo, vt est apud Hippocratem libro. 2. aphor. 50. minor fit læsio. Si verò nocturnam vini potationem, manè sitis excipiat, ea mendosa est, & curatur quidem sumptione vini sed magis tamen aqua. Cæterum minime ignorandum hoc loco, ab assidua & quotidiana ebrietate summopere omnibus tam firmum, quam imbecille cerebrum habentibus, ex æquo cauendum esse. Frequens siquidem ebrietas, quemadmodum. 3. 1. doct. 2. capite. 8. Auicenna testatur, sex morborum genera in humanis corporibus excitat. Primò namque iecoris *εὐεξία*, hoc est, bonum habitum dissoluit. Vinum enim immoderatus sumptum calorem eius naturalem vel obtundit, vel resoluit atque debilitat, aded vt facultatem amittat sanguificam, & aquosas humiditates *ὑδρωπία* efficientes pro sanguine generet. Vel, hepar ipsum vna cum humoribus eius adurit: quã sanè rem magna ex parte sequi solet, vel *ἄλεξυρτία*, quæ est Arabum lepra, vel mania. Deinde assidua fumorum è vino sublatione bonam etiam cerebri constitutionem destruit: Calidum quidem phrenitidi, aut manix, frigidum verò epilepsix, lethargo apoplepsix, aut caro Arabibus Subeth appellato, obnoxium, reddens.

Ebrietas incūmoda.

DE CONSERVANDA

Tertio loco neruorum imbecillitas continuatam vini perpotationem sequitur, atque inde sanè accidit vt biba-
cibus & frequenter inebriari solitis, caput, manus, ac reliqua membra propè omnia tremula efficiantur, idque non tantùm in senio, cuius maximè proprium hoc vitium est, sed in cruda quoque viridique senectâ, & quandoque etiam in iuuentute. Quarto, frigida neruis vitia, nempe conuulsionem, ac paralyfin adducit. Vbi enim immoderatus sumitur vinum, vt quod calidam habeat temperaturam, facillimè eos replere solet. Talis siquidem natura promptè omnia subintrat, præsertim quum non admodum crassam substantiam habuerit. Substantiæ igitur copia vinum neruis hæc adfert mala, Galeno comment. 5. libro quinto aphorismor. teste. Vinum etiam frequenter in ventriculo accessit, vnde non minimum læduntur nerui. Ex defectu præterea concoctionis vinum sæpe conuertitur vel in crudas atque aquosas humiditates quibus laxati nerui resoluuntur, vel in frigidos, crassos, & glutinosos succos, quibus iidem obstructi aut distenduntur, aut contrahuntur. Quinto, Apoplexiam procreat: pituitoso enim hoc est, frigido, crasso, lentoque

VALETVDINE. 88

que humore, quem temporis tractu generat, ad eò principalissimos cerebri ventriculos vna vice & cumulatim replet, vt subito omnes corporis particulae motu simul ac sensu destituantur. Sexto verò repentinam sæpe mortem adfert: locis enim spirationis vini, vel inde generatarum humiditatum multitudine vehementer coarctatis atque impeditis, ebrius stertendo & dormiendo suffocatur. Hæc omnia Galenus etiam libro. 3. de temperamentis, in eum scribens modum cõfirmat: Vinum, inquit, non semper animal calcacit, æquè vt nec oleum flammam accendit, tametsi aptissimum est ignis nutrimentum. Imo si imbecilla & exigua flammæ confertim multum oleum infundas, suffocabis eam, prorsusque extingues potius, quàm augebis, Sic igitur & vinum, vbi plus bibitur, quàm vt vinci possit, tantum abest vt animal calcaciat, vt etiam frigidiora vitia gignat, quippe apoplexia, & paraplegia, & quæ Græci Caros, & comata vocamus, & neruorum resolutio, & comitiales morbi, & conuulsiones, & tetani immodicum vini potum comitantur: quorum vnumquodque frigidum est vitium. Hæc ille. Quanquam verò a nobis hætenus dicta mala vino immoderatus sumpto accepta

DE CONSERVANDA

ferenda sunt, non parum tamen conferre existimandum est, si modice bibatur. Auicēna loco suprā citato quinque eius recenset commoda. Primo namq; calore & subtilitate substantiæ, cum conuenienti quoque & occulta proprietate facilem ellicit ciborum, quibus permiscetur, in omnia membra distributionē: Vnde elegantissimè ab Hippocrate in libro de alimento *ὄχιμα τῆς τροφῆς*, hoc est, alimenti vehiculum nuncupatur, Idq; meritò sane: neq; enim ex vētriculo in venas, quæ sunt in hepate multæ & angustæ, succus facile transmitti posset, nisi aliquis ei tenuis & aquosus humor, tanquam vehiculum, permisceretur. Deinde eadem etiam ratione phlegma incidit atque resoluit, meatuum obstructions aperit, adeoque naturam ipsam ad excretionem incitat. Tertio flauam bilem per vrinam, sudorem, excrementa, & transpirationem insensibilem, *ἂν λοναίσι θῆσει διαπονήη* Græci vocant, expellit: idque intelligendum maxime de vino tenui, subrubeo, siue albo, per naturam debili, vel abundè diluto. Potentia enim flauam bilem augent potius, quam expellunt, quod infra quadam vi in eam facile commutentur, & hepar, vltra quàm satis est, calfaciant. Quarto atram bilem, quæ

crassa

VALETVDINE. 89

crassa & tardi motus est, per proprios meatus ab hepate ad splenem, & à splene ad os ventriculi nullo negotio deducit, eandemque è corpore tandem vna cum fecibus exigit. Quinetiam melancholiæ noxas substantia, temperamento, & effectibus suis contrariis reprimit ac tollit. Melancholia siquidem tristitiam, timorem, pusillanimitatem, & auaritiam: vinum verò lætitiā, audaciam, magnanimitatem, & liberalitatem parit. Quintò medetur omnibus modis seu speciebus. Iasitudinis, nisi multa extranea caliditas ipsis coniuncta fuerit. Spiritus enim languidos, tantumque non exolutos, abundè reficit & recreat, facultates corroborat, & humiditates musculis, nervis, chordis & iuncturis insidentes aut eximit, aut certè minuit. Adhæc, in arefactiua lasitudine, re ita postulante, velociter humectat, præsertim si dilutum fuerit. Præstat præterea & alia quàm plurima commoda. Galeno enim teste libr. 3. de temperamen. cap. 3. omnium celerrimè nutrit: nam vt admisceretur, mutationem desiderat minimam, Calorem & spiritum naturalem corroborat, totum corpus calfacit, cerebrum purgat, intellectum excitat, cor exhilarat, iram mitigat, tristitiam remouet, libidinem incitat, præq; omnibus aliis po-

I 5 tibus

DE CONSERVANDA

tibus concoctionem semicrudorum humorum in quavis corporis parte adiuuat, & , vt vnico verbo rem totam perstringam, hominem & anima & corpore reddit viriliorem: vnde abstemii, si cætera æquabiliter se habeant, reliquis sunt estimatiores.

¶ De meliore vino. Cap. XVI.

Gignit et humores melius vinum meliores,

Si fuerit nigrum, corpus reddet tibi pigrum.

Vinum sit clarumq; vetus, subtile, maturum,

Ac bene dilutum, saliens, moderate ramine sumptum.

HIC docetur imprimis, ex meliore vino meliores humores procreari, neque id sanè immeritò. Nam quanto præstantior humorum materia fuerit, tantò ex ea etiam meliores humores gigni, rationi consentaneum est. Subiungitur deinde, corpus nigri vini potu torpidum ac pigrum reddi, in ne hoc quidem citra rationem. Nam & cum reliquis sit crassius ac terrenæ naturæ magis particeps, spiritus etiam crassiores inde produci necesse est. Similem esse oportet de fluxum subiectæ

VALETVDINE. 90

etæ substantiæ, vt locis supra aliquoties citatis Galenus autor est. Iam verò spiritus crassiores corpus grauant, & ad voluntarios motus perficiendos pigrum reddunt. Tertiò loco septem referuntur præcepta de electione vini.

PRIMUM, vt sit clarum: hoc enim vtpote subtile, spiritus etiam claros ac subtiles generat.

SECUNDUM, vt sit vetus: *Vinum vetus.* Nouum enim siue mustum (si cætera consentiant) facilius inebriat, aluum subducit, colicos cruciatus generat, & alia quædam adfert incommoda, de quibus infra capite. 26. Neque ita tamen hoc intelligendum venit, vt nobis admodum vetus eligendum videatur. Tale enim iuxta Auicennæ sententiam 3. 1. doct. 2. cap. 8. inter medicamenta potius, quam porus repouendum est. Maior si quidem ei corporis ad caliditatem & siccitatem alterandi, quàm alendi facultas inest. Alimentum enim quod ex ipso corpori hominum accedit, exiguum est: eò quòd à fæcibus & viriditate, quibus permixtum & confusum fuit, iam repurgatum, seque ipso calidius quodammodo effectum sit. Vinum namque, sicuti libro 8. capit. 14. de simpl. medicam. facult. à Galeno scribitur, ex secundo est ordine exalfacientium;

DE CONSERVANDA

sed quod admodum vetus est, ex tertio: sicut mustum, quod vocant ex primo. Caliditati eius proportionem respondet siccitas

TERTIVM, ut sit subtile: tale enim spiritus procreat multos atque subtiles: cui est diversus crassum crassos generet.

QUARTVM, ut sit marurū, non austerum, siue stypticum. Austerum namque vinum, quemadmodum comment. 8. libr. 3. de vict. rat. in morb. acu. Galenus attestatur. excretionem omnes cohibet. Quare laedit ea corpora, quibus per viras expurgari est opus, laedit quoque superiora omnia. Sed tamen ipsa astrictionis ratione omnino iuamentum praestat aegritudinibus intestinorum. Verum huiusmodi astrictionem labefactat. exoluitque si aqua temperata fuerit.

Dilutum

QVINTVM, ut sit dilutum Vinum enim cum diluitur, hoc est, aqua temperatur, remittit fumositatem suam, atque ob eam rem minus cum caput grauat, tum inebriat. Sed hoc ipsum de vino subtili potissimum intelligendum videtur, Nempe crassum diluendo subtilius ac magis fumosum efficitur, atque ob id citius inebriat. De eo igitur Auicennam intellexisse censendum est. 3. doct. 3. capite. 8. dum inquit: Mixtum velocius inebriat.

SEX-

VALETVDINE. 91

SEXTVM, ut infundēdo quasi subiliat: & est vna de boni vini conditionibus, de quibus cap. 10. dictum est.

SEPTIMVM, ut modice sumatur. Vinum enim modice sumptum acuit ingenium. Excitat enim vini calor inueniendi vim, quae torpet nonnunquam in ieiunis. Extat haec sententia libro de disciplina scholarum, qui Severino Boethio adscribitur, cap. 2. Vinum, inquit, modice sumptum intellectui videtur conferre acumen, non autem modice sumptum rationem perturbat, intellectum hebetat, memoria encruat, obliuionem inmittit, errorem infundit, ad ignorantiam perducit. Ex omnibus iam dictis colligitur, pro conseruanda bona valetudine eligendum esse vinum aetate medium, clarum, rubedine nonnulla participans, odoratum, sapore aequale, ita ut non acre sit, nec acutum, neque dulce, nec fumosum, neque crassum, neque subtile nimis, sed ad subtilitatem inclinans, neque excellenter potens, neque plus a quo imbecillum, sed medium, natum in colle aperto meridie spectante, regione inter caliditatem ac frigiditatem temperata. Haec ferē Auicenna loco citato. Porro circa vini usum pro aetatis ratione tres notandae sunt regulae. Prima, ne pueris detur vinum in po-

I 7 tu:

*Vergi. 2
Georg.
Apertos
Bacchus
amat co
les. Gre*

DE CONSERVANDA

tu: nam perinde hoc esset, ac si ignem igni addas. Quippe quod haustum & humectat nimium, & calfacit corpus, tum caput halitu replet iis, qui humido calidoq; temperamento sunt, quale est eiusmodi puerorum. Atqui nec repleri his caput est vrile, nec supra quam par est humidos calidosque fieri: quoniam eò iam caloris humorifque peruenerunt, vt si paululum vtramuis qualitatem anxeris, iam modum excesserint. Cùm autem sit omnis excessus fugiendus, maximè hunc fugere expedit, ex quo non corpori modo, vcrumetiam animo damnum accedit. Galenus libro. 1. capite. 17. de sanità. tuenda. Secunda, vt seni detur, quantum citra dispendium valetudinis ferre queat, hoc est, quantum appetit genuina ac regulari appetètia. Què admodum enim ocreæ veteres, aridæ, & corrugatæ oleo, ita corpora senum vino electo, quale est Bellouacense, reficiuntur ac reuocantur. Senibus enim cùm exangues & frigidi sint, vnum illud maximum commodum ex vino accedit, quod ætatis frigiditatem ad symmetriam & mediocritatem caloris reducat, tristitiam & melancholiam, quibus abundant, expellat: & soporem, quod ferè destituuntur, reuocet: obstructions item, quibus iidem obnoxii sunt,

VALETVDINE. 92

sunt, tollat. Sanè vinum sicuti pueris alienissimum, ita senibus aptissimum *Vini esse est Galenus libro. 5. de sanità. tuenda, cap. 7. Tertia, vt iuuenibus non exhibeatur nisi temperatè. Nam, vt Galenus, inquit, libro. 1. de sanità. tuenda cap. 15. Neque iam adultis vinum, nisi modicè sumptum, existimandum est vrile esse: quod videlicet & ad iram & ad libidinem præcipites facit, & partem animi rationalem hebetem turbidamque reddit. Cæterum his ipsis ad bilis excrementa vel mitiganda, vel expellenda, est sane non inutile. Corpus corroborat, & ingenium ob subtilium & tenuium spirituum copiam exacuit. Plura Plato. lib. 2. de legibus, Seneca libro. 2. cap. 20. de Ira, & Galenus in libro, quod animi mores corporis temperaturam sequantur, cap. 10.*

¶ De Ceruisia. Caput XVII.

Non acidum sapiat ceruisia, sit bene clara,
Et granis sit cocta bonis, satis ac veterata.

Hic quinq; traduntur notæ eligendæ ceruisiæ

PRIMA, vt nõ sit acida: hæc enim vètriculo inimica est. Acetum nanq; què admodum comment. 39. li. 3. de victus rat. *Acetum.*
ia

DE CONSERVANDA

in morbo. acut. Galenus docet, si apte natura nervos offendit, idque sanè experimentum testatur, & demonstrat ratio. Nempe exangues sunt & ideo frigidi facileque ab his: quæ refrigerant simul & tenues habent partes, afficiuntur medicamentis. Leduntur præterea & à reliquis perfrigerantibus omnibus: sed substantia aceti, quod tenuium est partium, in eorum mergitur profundum: atque in omnes ita irrupit partes, vt ne minimum quidem ex eis illæsum maneat: Sic igitur acetum nervosos offendit partes. Ventriculus autem nervosus est. Ergo, &c.

SECUNDA, vt sit clara: turbida enim impinguat quidem, sed vinarum meatus obstruit, atque ob id calculosis plurimum nocet, flatus gignit, difficilem atque breuem spirationem efficit, & pituitam auget.

TERCIA, vt sit cocta ex bonis, ac validis, & minimè corruptis granis, nempe ex optimo hordeo, tritico, vel auena: quanto enim grana meliora fuerint, tanto & meliorem inde humorè gigni par est.

QUARTA, vt sit bene ac perfecte cocta. Hæc enim melius concoquitur, & naturæ cõuenientior existit. Male verò cocta, ventris inflationes, tormina, & colicos cruciatus generat.

QVIN-

VALETVDINE. 93

QVINTA, vt sit vetus, & à foetibus repurgata. Recens enim præterquã quòd iisdem malis, quibus male cocta abnoxia est, stranguriam etiam facit. Plura infra cap. 46.

¶ De vsu ceruisæ. Caput XVIII.

DE qua potetur, stomachus non inde grauetur.

HIC vnicum de ceruisæ vsu præceptum traditur, nempe vt modicè sumatur, neque ea stomachus prægrauetur, vel ebrietas concilietur. Ebrietas enim ex ceruisia quàm vino deterior est, & diutius perdurat, quòd crassior, concoctuque difficilior sit, quàm vinum. Fumi namq; crassiores inde ad caput eleuantur, quàm ex vino: quare tardius etiam discutiuntur. Ex quo sanè loco sequitur etiam, in principio prandii vel cœnæ potum à ceruisia vitilius, quàm à vino inchoari, Ventriculus etenim ante cibi sumptionem vacuus & nutrimenti indigus è proximis haud dubiè visceribus attraxit. Illa verò, vt copiosè admodum lib. 3. de facult. natu. cap. 13. Galenus docet, nihil præter superfluitates & excrementa retribuisse certum est: quod fit, vt superfluitatibus iam atque excrementis abundet. Quæ certe porissîma causa est,

DE CONSERVANDA

est, cur in maxima fame Medici consulant, ut ante cibi sumptionem vomitus eliciatur: quo nimirum superfluitates illæ à ventriculo attractæ euacuentur prius, minimèque cum *χυλα* miscantur. Si igitur in principio mensæ biberetur vinum, quo natura præcipuè delectatur, quodque auidissimè ab ea quæ visceribus inest, trahendi vi rapitur: superfluitates à ventriculo attractæ vna cum vino in omnia statim corporis membra non sine sanitatis dispendio distraherentur. Atque ob hoc fortassis Ioannes Matthæus de Gradi. consilio. 90. non in principio solum mensæ, sed in maxima quoque siti, & post quamlibet actionem fortem ac vehementem à vino abstinendum censet: quippe quod ita sumptum incoctum adhuc ac crudum adnervos facile penetret, atque inibi in acetum commutetur. Ceruisia verò utpote crassior, & ad concoctionem pertinacior, non tam auidè rapitur: quare ab ea potus in principio prandii vel cœnæ vtilius inchoatur. Ceruisia humores etiam orificio stomachi incidentes abluit, & sitim, quæ ex nimia vini potatione timetur, præterea & quamlibet aliã mendosam, coërcet ac reprimat.

¶ Quæ

VALETVDINE. 94

¶ Quæ victus ratio quolibet anni tempore fit vtilis. Caput XIX.

Temporibus veris modicum prandere iuberis,

Sed calor aestatis dapibus nocet immoderatis,

Autumni fructus caueas ne sint tibi luctus,

De mensa sume, quantum vis tempore brumæ.

Hic pro singulis anni temporibus conueniens instituitur victus ratio: Et primò quidem de Vere agitur. Verno siquidem tempore modicè prandèdum est, id est, paulum cibo demendum, ad iiciendumq; potioni, Cornelio Celsò lib. 1. capite. 3. & Auicenna. 2. i. doct. 2. cap. 6. testibus. Hyeme enim ob temporis gulositatem, exercitii paruitatem, & resolutionis prohibitionem, humores crudi maximeq; phlegmatici ex tēporis proportione generati in interioribus corporis ob ambientis aëris frigiditatem, siue *ἀντιπερίσσειαν*, adunantur. Ver autem superueniens illos eliquat, & per totum corpus diffundit: Quare natura per id tempus plurimum circa illorum concoctionem occupata est. Si itaque in vere magna daretur cibi copia, natura impedita à

præ-

DE CONSERVANDA

prædictorum humorum concoctione diuertetur, utpote humoribus, & magna ciborum copia plus æquò grauata: unde relictī in corpore humores crudi & incocti facile in membrū aliquod decubentes ægritudinem inducunt. Quare summo perē cauēdum est, ut id temporis cibo non nihil dematur. Ciborum enim diminutio ab ægritudinibus veris maximè præferuat, Auicenna ibidem teste. Et hoc quidem de adulto & extremo vere intelligendum. Nouum enim hyemi adsimilatur, unde & hyemis ritu per id tempus cibis administrandus est. Intelligendum item de corpore crudis & phlegmaticis humoribus referto. Corpore namque in humoribus temperato cibis iuxta coloris innati, atque eius, quæ à corpore fit resolutionis proportionem exhibendus est: ablata enim causa est diminutionis cibi. Unde Hippocrates libro. 1. apho. 15. Ventres hyeme & vere natura calidissimi sunt, & somni longissimi: quare per ea tempora alimenta copiosiora sunt exhibenda. Etenim tunc calor innatus plurimus est, unde & pluribus egent alimentis.

testatis
ibus.

SECVNDO, de æstate: nēpe quòd immoderata cibi sumptio æstate nocet. Si quidem virtus concoctrix tunc

de-

VALETVDINE. 95

debilis existit: Calor enim innatus, qui omnium operum naturalium causa est, propter extrinsecus circumstantis coloris excessum, ad sibi affinem extrā protenditur, atque ita contingit dissolui ac dissipari eius substantiam: ob hoc igitur debilior redditur, quàm ut multum cibum conficere queat, Galenus comment. 15. lib. 1. apho. Vbi minime tamen silentio prætereundū est; ob maximam humiditatum corporis tam substantialium, quàm nutrimentalium, quæ per æstatem fieri solet, distillationem, plurimum quidem ac crassius alimentum exhibendum esse, si virtus concoctioni sufficeret. Verum cum vno eodemque tempore multum conficere non sufficiat, parum de eo ac sæpius exhibendum est. Id quòd comment. 17. lib. 1. aphorismo. Galenus iis significauit verbis: Aestiuo quidem tempore, quantum ad temporis rationem attrinet, sæpius pauca danda sunt, quoniam & pluri egent adiectione, ut qui sunt dissoluti, & vires habeant imbecilles. Idem Cornelius Celsus libro. 1. carite. 3. sic scribens confirmat: Aestate ut sæpius cibo vtendum, sic exiguo est. Quanquam verò cibo non nihil per æstatem demendum est. potioni tamen adiciendum videtur. Maxima siquidem tum fit distillatio & exiccatio cor-

po-

DE CONSERVANDA

poris, & calor humidum longè exuperat, ynde maior etiam fitis exoritur. Elixix itaque frigidisq̃ue cibus, ac portione tum multa, tum diluta vtendum. Vinum verò purum ac vinosum, vt quod facillè inflummetur, & violento æstu vehementem calorem incendat, vitandum.

TERTIO, de Autũno: vt scilicet in eo à pomis ac cæteris autumnalibus fructibus, nimirum uuis, persicis, ficibus, & similibus abstineatur. vel parçè saltem de ipsis assumatur, ob ebullitionem enim quam corpore & humoribus faciunt, sanguinem nimis fluidum & putrefactioni accommodum generant, idq̃ue maximè in ventriculo impuro & corporibus *κακοχυμοις*, qualia per autumnum sæpius occurrunt: quæ ob id etiam malis corripuntur ægitudinibus, cuiusmodi habentur imprimis variolæ, morbilli, & pestilentes. Quod palam etiam Paulus Aegineta libro. 14. capite. 53. ita scribens attestatur: Pomina in autumnno assatim assumere noxiū est, vt quæ non copia tantum obfint, verum etiam vitiosos procreent humores & inflationes. Et enim præstantissima, nempe ficus & vua, flatu pariunt corruptūq̃ue cibos, nisi ante alios præsumatur, ita verò neq;

VALETVDINE. 96

neque inflant neque corrumpunt. Cæterum qua exactior victus ratio per autumnum habeatur, vnicè hoc omnibus, qui sanitatis tuendæ curam susceperint, cauendum est, quemadmodum libro quarto ad Alman. capite. 26. Rhazes præcipit, ne famem vel sitim patiantur, vel cibo vna hora repleantur, vel aqua. Vinum autem bibendum est paulo liberius, non tamen immodicè, ceu in æstate, dilutum: nempe vt corpus humectet, & calorem reprimat. Quod enim aqua immodicè temperatum est, calorem obtundit, inflationes ac inde colicos cruciatus procreat. Minus etiam eius quàm per æstatem sumendum est. Si quidem natura tunc imbecillior existit, quàm vt magnam vini copiam concoquere queat. Sunt apud Galenum in libro de cibus boni & mali succi, cap. 3. pulcherrima quædam ac vtilissima de horæis fructibus præcepta, quem sanè locum, quia valde eruditus est, hic integrum subiicere placuit. Pater meus, inquit, geometriæ, architectoniæ, astronomiæ, arithmeticiæ, logisticiæ studiis plurimum valuit. Maximeq̃ue omnibus, quibus erat notus, ob ipsius iustitiam, modestiam, bonitatem, vt quiuis ex philosophis, admirationi fuit. Is cum puer ipse

ipse adhuc essem, eam mihi victus rationem instituit, ut nullis per id tempus obnoxius morbis vixerim. Vbi verò adolescentiam sum ingressus, ille in agrum rei rusticæ studiosus concessit, ego verò doctrinæ studiis ardentius quam cæteri condiscipuli die noctuque operam dabam. Sed cum per totum id tempus, quod *ὁπώραν* vocant, horæis, hoc est, temporariis vel fugacibus fructibus vnâ cum æqualibus meis vberius vsus essem, adueniente autumno, acuto morbo correptus sum, venamq; incidere opus fuit. Cumque ergo in urbem pater reuertetur, ad me obiurgandum se cōuertit, eiusque generis victus admonuit, quo eodem suadente, vsus ante fueram, utque ab illo impostero minimè discederem, vitaremque sodalium incontinentium consuetudinem præcepit. Tum sequenti etiam anno operam curamque adhibuit ut sobriè viuerem, atque horæos fructus cum moderatione gustarem. Atque ita in eo anno qui erat ætatis meæ undeciesimus, incolumis vixi. Sed cum altero deinde anno pater excessisset è vita, ipseque vnâ cum eiusdem ætatis amicis operæ fructus ad fatieta-tem sumerem, in ægritudinem superiori consimilem incidi, ut tunc quoque san- guinis missione opus esset, Deinde ve-

rò

rò vel singulis annis, vel alternis nonnunquam, ad octauum vsque & vicesimum annum morbo aliquo laborabam. Cumque tunc temporis periculū esset, ne ea pars mihi, qua tecum septo- trarsuerso annexum est, abcessu corriperetur ab esu horæorum omnium mihi penitus abstinendum proposui, exceptis ficibus, vuisque omnino maturis quas neque intemperanter ut antea, sed cum moderatione sumebam. Quam sanè victus rationem, cum quidam ex sodalibus naru me duobus annis maior comprobaret, curam ambo adhibuimus, ut exerceremur, cruditatesque omnino vitaremus, ob idque ad hanc vsque diem multos iam annos, incolumes viximus. Reliqui quoque ex amicis, qui me hortante exercitatione vsi sunt, moderateque cibū sumpserunt, rectè omnes semper valuerunt, sed alii, quidè à quinto iam & vicesimo, alii ab aliquanto paucioribus annis, ut cuique scilicet persuasum fuit, horæos fructus cibosque alios mali succi vitari oportere. Hæc ille.

QVARTO, de hyeme: Hyberno siquidè tēpore, Auicē. 2. 1. doc. 2. ca. 6. te- ste, quātū volumus, hoc est, plus quam ceteris tēporib. edēdū est. Quod Galeni etiā testimonio confirmatur, qui com- ment. 17. li. 1. apho. in eū scribit modū:

K

Hy-

*Hyemis
cibi par-
ci.*

DE CONSERVANDA

Hyberno tempore multa quidem da-
da sunt propter robur virium, sed ra-
rò, quia non valde multa indigent ad-
iectione laborantes, vt quibus nõ mul-
ta fiat euacuatio. Et ratio quidem est,
quia calor innatus hyeme intrèfior est,
tum quia vnitus, tum quia corroboratus,
διὰ τὴν ἀντιπεριστάσιν, id est, iux-
ta positionē sui contrarii, nempe aëris
frigidi corpora ambientis. De qua plu-
ra Aristoteles lib. 1. c. 12. *μετεωρολογί-
κῶν*. Sed hoc veritatem habet in robu-
stis & corpulentis, non autem in raris
& debilibus. In his enim intensum hye-
mis frigus non modò non corrobo-
rat calorem innatum, sed magis debilitat.
Quòd verò hyberno tempore calor
plurimus fit, innuit Hyppo. aphor.
15. lib. 1. Ventres hyeme & vere natura
calidissimi sunt, & somni longissimi:
quare per ea tempora alimenta copio-
siora sunt exhibenda. Etenim tunc calor
innatus plurimus est, vnde & plu-
ribus egent alimentis. Quæ quidem
& crassiora & concoctu difficiliora ex-
hibere licet, eo quod calor intensior fit.
Vino autem vtendum est tum mera-
ciore, tum rubicundiore. Quanquam
verò in hyeme ob robur caloris innati
& fortitudinem virtutis concoctricis,
cibi crassiores ad densiores conueniunt,
quia tamen tunc temporis ob phleg-
matis

VALET VDINE. 98

matis abundantiam corpora facillimè
replentur & obstruuntur, & parua fit
à continente resolutio: tutius est vti ci-
bis inter solidum & rarum mediis: qua-
lis est caro hœdina, vitulina, verueci-
na, luciorum, percarum & cancrorum:
Crassioribus verò, vt bouina, cerui-
na, porcina, concharum, ostrearum,
carpionum, & similibus, abstinentum,
aut certè cum moderatione vtendum:
adhibitis semper rebus apertiuis & diu-
reticis, nimirum petroselinò, nastur-
tio, apio, & exercitio forti. Cæterum
circa victus rationem pro singulis an-
ni temporibus conuenientem hoc etiã
notandum venit: Quod autumno qui-
dem melancholicis cibis ac siccantibus
abstinere oporteat, hyeme verò eis vti,
quemadmodum sanè æstate humectan-
tibus & refrigerantibus: Vere autem,
quòd mediū fit temperamenti, mediæ
facultatis cibos edere, quemadmodum
lib. 1. ca. 25. de aliment. facult. Galenus
attestatur.

¶ De prauo potu corrigendo.

Caput XX.

§ Aluia cum ruta faciunt tibi
pocula tuta,
Adde rosæ florem minuunt-
que potenter amorem.

K 2 Duo

DE CONSERVANDA

Duo traduntur hoc loco pravi potus remedia.

Salvia.

PRIMUM, Salvia, cuius folia potibus immersa vitia eorum proprietate quadam tollunt. Peculiarem præterea habent gratiam roborandi cerebrum ac nervos: his vero roboratis, malis fumis ex paruo potu procedentibus melius resistitur.

Ruta.

SECUNDUM, Ruta: Huius namque folia integra ac citra contritionem ullam potioni imposita, auxiliare vim contra perniciem eius præstant. Etenim caliditate proprietate sua potus vitia emendant. De ruta, quomodo adversus venena conferat, satis dictum est supra capite. 13. Additur in posteriore versu, quod flos rosæ superioribus adiunctus, non modò distam earum vim auget, sed Veneris insuper appetitum cohibeat atque tollat. Quod sane de rosis potissimum intelligendum est, quæ puniceo colore rubent: hæ namque fragrantia ac styptico suo sapore potus nocentum remouent.

¶ De nausea marina. Cap. XXI.

NAUSEA non poterit hæc quam vexare, marinam Vndam cum vino mixtam qui sumpserit ante.

Cum

VALETVDINE. 99

Cum plerisque necessitas incidat nauigo per mare proficiscendi, hic etiam remedia quædam aduersus naufeas & vomitiones, quibus premi solent, qui nauium insueti primùm iam nauigare incipiunt, enumerare placuit: Nèpe si diuites illi fuerint, vt per dies aliquot, antequam nauem conscendant, vinum suum aqua marina temperent: sin pauperes, aquam marinam absque miltionne bibant. Sic enim fiet, vt naufeas citra vllum negotium euitent. Nam vinum & præcipuè aquosum, quod Paulo Aeginetæ οὐδύπνοϋ Græcè dicitur, stomacho vomitionibus turbato maximè conuenit. Aqua verò marina falsâ & astrictoria sua vi os ventriculi claudens vomitiones præcidit atque impedit. Porrò vomitionibus primùm iam oborientibus, nec facile, nec vtiliter resistitur: vt quæ omnino magna ex parte præsidio esse soleant contra magnas & vehementes ægritudines, nimirum elephantiasin, aquam intercutem, apoplexiam, & stomachi tum frigiditatem, tum inflationem. Si quidem ab his non solum præseruant, sed easdem etiam iam abortas vel curât vel certè leuant. At si diucius crebriusque vrgeant, adèd vt nauigantes vehementes debilitentur, comestione stypti corû & acidorum fructuum, cuiusmodi

K 3 sunt

DE CONSERVANDA

sunt mala cydonia, mala Matiana (hoc est, vt interpretatur Iacobus Syluius, poma Syluestria, vt verò Ianus Cornarius, poma Arantia) & nostra orbicularia poma, quæ Epiroticis malis respondere putantur, vulgo Capendata, siue Pommes de Capèdes Gallicè vocàtur, & punica siue granata acida, restinguendæ sunt. Hæc enim os ventriculi corroborant, & humorem sursum repentè deorsum reuellunt, ac infernè per ventrem euacuant, fluentemq; stomachû sistunt. Quin & ipse stomachus ab hisce roboratus fructibus, humores ad se vndarû exagitatione confluètes reprimunt. Apii quoque semen torrefactum ac in vino potum, cõfert. Ablinthium quoq; tam in cibo, quàm in potu sumptum nauasas tollit. Panis item assatus, si ex vino aquoso & odore maceratus ingeratur, prodest. In summa, tota victus ratio tum ex acidis & ventriculû roborantibus, tum vaporibus etiam siue fumos ad caput ascendere prohibentibus, constituenda est: In quorum numero & lenticulæ cum primis in aceto, vel succo vire acerbè incoctæ, reponendæ sunt. Plura Paulus Aegineta. lib. 1. ca. 56. & Auicenna. 3. 1. doct. 5. ca. 8.

Vapores
stomachi
prohiben
tiaz.

¶ De generali condimento.

Caput XXII.

Sal-

VALETVDINE. 100

Saluia, sal, vinum, piper, allia petroselinum,

Ex his fac falsam, ne sit comixtio falsa.

Communes recensentur hoc loco materiæ, ex quibus in mensa ἐμεικτα, hoc est, intinctus, condimenta, siue falsamenta ex tempore parari possunt, si specialia defuerint. Sunt autem ex numero sex. Et prima quidem saluia est: Ex hac enim fit condimentum in assatione siue cõstura anserum & porcellorum. Hi nanque saluia persèpè farciri solent antequàm assentur: vt nimirum superfluis ac glutinosis ipsorum humiditatibus resolutis atque dissipatis, saluiæ penitus sibi cum odorem, tum saporem induant. Saluia tamen post assationem reiicienda & non comedenda est: Quinetiam rusticoræ & plebei homines condimentum ex saluia faciunt, quo in anserum esu vtuntur. Allium enim cum saluia contundunt, vt acrimoniam deponat & vino commiscunt. Secunda Sal: de quo infra ca. 52. Tertia, Vinum: Quod sanè extemporale diuitum, vel nobilium condimentum est. Nam in sinapii, aut veriuri defectu, vinum cum sale temperatum pro falsamento ingerunt. Porrò veriurum (vt hoc obiter etiam

Salsamen
ta varia.

Sal cum
vino.

K 4 hic

DE CONSERVANDA

hic explicetur) Gallicum vocabulū est idem significans, quod *ο μφάκινον* quod est succus acerbe vitæ, nondum maturæscens. Italicè *Agresto*, Officinis *agresta*, Galicè *Veriust*. Hispanicè *Aggrax*, & hinc facta Latina nominis terminatione, *Veriutū*. Quarta, *piper*: Est que rusticorum & agrestium hominū falsamentū: quippe quibus fabæ atque pisæ pipere condita in quotidiano sint vsu. Quinertiam ex pane tosto cum ceruisia, siue vino, ius nigrum pipere conditum pultis instar conficitur, quod ob id vulgato iam ferè vbique nomine *piper* etiam appellatur. Hoc super carnes aut pisces effusum in deliciis habetur. Quinta *allium*: hinc quoque falsamentum rustici conficiunt, quod cum omnibus prope cibis suis, siue asfi illi fuerint, siue elixi, siue dulces, siue falsi, imò verò & cū induratis ouis estant. *Allium* namq; tritum cum molli caseo ac lacte commiscetur, atque epulis deinde apponunt. Sexta, *petroselinum*: Siquidem ex foliis eius contusis, cumque veriuto vel vino albo commistis, fit falsa viridis, quæ cum asfis fere manditur. Cæterum silentio minimè pretereundum hoc loco, quod pro ratione temporum sibi inuicem succedentium, tum cibariorum etiam, quibus cum apponuntur, falsamenta varia-

ri

VALETVDINE. 101

ri conueniat. Calidis siquidem temporibus frigida, aut minima certe caliditate participantia: è contrariò verò frigidis calida conferunt. Salsamentorum igitur statuenda materia est in estate omphacium, turiones vitis, acetum, succus malorum limoniorum, vel citrangelorum, vel Punicorum, siue granatorum, cum saccharo, stillatitio rosarum liquore, qui *σοδός* *μαμα* Græce dicitur, & amygdalis. Quibus tamen interdum serpylli nonnihil ac petroselini ad frigiditatis commodationem addi potest. Temporibus frigidis aptissima constituetur salsamentorum materia, sinapi, eruca, zingiber, piper, cinnamomum, cyarophilion, allium, saluia, serpyllum, mentha, petroselinum, iuscula carniū, vinum, & acetum, idque non acrenimis, sed vini naturæ propinquum. Temperatis autem temporibus inter caliditatem & frigiditatem media magis congruet. Porro quod ad cibaria ipsa attinet, alia aliis, quemadmodum sane coqui non ignorant, egerit condimentis. Carni namque veruecinæ, similiter & vitulinæ, atq; capreolinæ, falsa viridis apponi solet, in ætate quidem ex aceto, & omphacio, cum paucis speciebus, nempe cum petroselino, zingibere alba, omphacio, & pane tosto

K 5 eo-

Piper.

Allium.

Petroselinum.

DE CONSERVANDA

eoque in aceto uel agresta macerato, sine alii admittione: In hyeme uero eadem, sed cum largiore specierum copia, pauco allio, optimo uino, & pauca agresta, apponitur. Nonnunquam uero sinapium & eruca sufficiunt. Carnibus bouinis elixatis perquam uile pro condimento est, duntaxat ad usum eorum qui recte ualent, iusculum nigrum ex pane tosto, cumque iure carniuum, pauco omphacio, & pipere coctum, quod piperis etiam nomine appellari diximus. Hoc idem & pro suillis non inutile hyberno tempore fuerit. Nihil porro uetat in principio refectiois per aetate carnes suillas etiam frigiditas cum aceto ac petroselino mandi. Quod si tamen eadem carnes, nempe bouina atque suilla, pastillata fuerint, hyeme quidem capere atque allium cum exiguo specierum dulcium pondere: aetate uero *ὀμφάκων* sine capis, aut paruulas capas, sed minuta plene copia, assumere alienum non est. Sin uero ex carnibus subtilioribus pastillatura constiterit, repudiato per aetatem caparum usu, lac amygdalarum cum omphacio & exiguo specierum dulcium puluere apponendum est. Ouum etiam conuassatum cum omphacio in sine conceditur. Hyeme uero uinum in omphacii locum sufficere, adeoque

VALETVDINE. 102

adeoque species augere opere precium erit. Cuniculorum & pullorum assaturae conuenit condimentum ex cinnamomo & mica panis, aetate quidem cum omphacio, sed hyeme cum uino. Suilla carni assate per hyemem conueniet liquor qui inde assando destillauerit, cum capis contusis & optimo uino temperatus: per aetatem uero salsa uiridis, cuius supra mentionem fecimus, ex usu magis erit, Phasianorum, perdicum, & turturum assaturae praeter salem aliud non requirunt condimentum. Caponibus uero & gallinis elixatis non inutile condimentum est per hyemem proprium decoctionis earundem ius cum pauco specierum dulcium puluere, & maxime quidem si saluia, hyssopus ac petroselinum iuris simul incocta fuerint, aetate ius ipsum per se cum momento croci & succo turionum uitis sufficit. Caeterum pro caponum & gallinarum pinguium pastillarum condimento, praeter exiguum specierum dulcium copiam nihil penitus apponendum est, idque in sine tantum, per aetatem quidem cum omphacio, per hyemem uero cum optimo uino. Pisces uero tantum calidioribus atque acrioribus opus habent condimentis, quantum crassiore magisque excrementitia carne &

*Piscium
salsa.*

DE CONSERVANDA

humidiore natura constiterint, conco-
ctūq; pertinaciores fuerint. Eadem in
carnibus quoq; habenda est ratio. Plu-
ra Magninus de conseruanda sanitate,
parti. 3. capite. 20. & 21.

¶ De utilitate lotionis manuum
Caput XXII L.

LOtio post mensam tibi con-
fert munera bina,
Mundificat palmas, et lumina
redit acuta.
Si fore vis sanus, ablue saepe
manus.

Dux hic referuntur commoditates
ex lotionis manuum à sumpto cibo. Pri-
mò nanque manus ipsas puras atque
mundas efficit: Deinde verò lumina e-
tiam reddit acuta, id est, visus aciem ex-
citat: Et hoc quidem non per se, sed ex
accidenti. Manus enim instrumenta
sunt, quibus purgantur oculi. Quare pu-
ras eas atque mundas esse conuenit. Sed
de hoc abundè supra ca. 2.

¶ De pane. Caput XXIII L.

PANIS non calidus, nec sit ni-
mis inueteratus,
Sed fermentatusque, oculatus
sit bene coctus,

Et

VALETVDINE. 103

Et falsus modice, ex granis vali-
dis electus.

Ne comedas crustam, choleram
quia gignit adustam

Et panis falsus, fermentatus, be-
ne coctus.

Purus sit sanus, non talis sit tibi
vanus.

Duo circa panis electionem cau-
da esse, hoc loca præcipitur. Primum,
ne actu calidus ingeratur: talis autem
maximè existit recentior & primùm
iam è furno extractus. Nam cum len-
torem quandam adhuc retineat: vehe-
menter inflat, visceraq; obstruat, ne-
cessè est: eoq; ad sanitatem inutilis ha-
betur. Quod. 2. Cano, tract. 2. ca. 572.
in eum propè modum scribens Auicenna
innuere etiam voluit. Non com-
edatur calidus sicut est, quando vi-
delicet è furno extrahitur: huius enim
quemadmodum & reliquorum simi-
lium vsus, propterea quòd inflat, &
immodicè viscera obsepia atque ob-
struat, naturæ aduersus insensūq; est.
Hic idem, vt lib. 2. de vict. rat. in mor-
bis acut. apho. 34. Hippocrates scriptū
reliquit, & loco citato Auicenna cōfir-
mat, manifesta caliditate & recenti fu-
ligine sitim facit, celeriterq; vaporosa

Panis ca-
lidus no-
civus.

DE CONSERVANDA

humiditate faciat, sed supra suspenditur, & tardè descendit. Vetere tamè facilius concoquitur: est enim humidior: Idq; duobus potissimū modis cognoscitur. Primum ex pueris, ferè enim ii maximè eo delectantur, utpote simili. Alterum testitur. nium ab ætate sumitur. Nam si vetus est siccissimus, qui recentissimus est, eum humidissimum esse oportet. Qui quidem & si victus salubris rationi ut alimentum minus congruit, odoratu tamen præstantissimus habetur. Valenti nanq; ac suaueo lenti vino imbutus, & naribus admotus, cor ipsum mirū in modū recreat, ac roborat, atque hac sanè ratione syncope correptis utilissimè adhibetur. Imo verò & solo eius olfactu vitam prorogari nonnulli memoriæ prodiderunt. Quod proinde à Democrito factum esse, Diogenes Laërtius libr. 9. in eius vita iis testatur verbis: Cū iam ex senio deficeret, & propinquus videretur morti, mœrentem sororem, quòd ille in celebritate Cereris moriturus, ipsa deæ vota exoluere nequireret, bono animo esse iussit, panesq; calidos sibi quotidie asferre, eos igitur naribus cū admouisset, viuum se, dū ea celebritas transfret, seruauit, Vbi verò dies illi transierunt, tres autè erāt, quictissimè ac minimo dolore cōclu-

Panis odor.

sit

VALETUDINE. 104

si vitam. 109. ætatis anno. Extat super hac re Græcum eiusdem Laërtii epigramma tale.

Καὶ τίς ἔθυσσός ᾧ δέ, τίς ἔργον ἔρεξε
το σούτων,

ἄσσον ὁ παγκοδαιὶς μίνυσε Δημόκρι-
τος:

ὁ δὲ θάνατον παρῶντα, τριῖν ἡμέρατα δά-
μασιν ἐσχεν

καὶ θερμῶν ἄρτων ἀδάμασιν ἐξένισεν. i.

Quisnam tam sapiens visus, qui tale patrarit:

Vinquam, quale sciens omnia Democritus?

Qui per tres tenuit presentia fata dies, &

Illu recens cocti panis odore aluit.

Plura hac de re Conciliator differētia. 155. & Manardus lib. 18. epist. 6. Secundum, ne vetustate induratus, siue mucidus edatur. Naturæ enim humanæ, propterea quòd nimium exiccet, melancholicumque succum generet, pro alimento non conuenit.

SECVNDO loco quinq; enumerantur panis electi condiciones. Prima, ut sit bene fermentatus. Siquidem concoctu inter panes, ut lib. 1. de alim. facul. capit. 9. Galenus attestatur, sunt facillimi, qui plurimum sunt fermentati & pulcherrimè subacti, quique in clibano igne moderato fuerunt assati. Porrò qui fermento oīno caret, nemini prorsus est accommodus. Qui vero parū habet fermēti, hic, iuxta Auicēnē

Panis electio.

sen-

DE CONSERVANDA

sententiam, vbertim quidem nutrit, sed nisi multo exercitio ac labore fatigetur, qui eo vitur, promptè læditur. Iecoris enim meatus, per quos fertur alimentum, obstruit, lienis imbecillitatem auget, calculos denique in renibus gignit. Secunda, vt sit oculatus, id est, rarus, porosus, & minimum ponderis magna mole nobis præstans: Hinc enim viscositatem omnem sublatam esse perspicuum est. Parum tamen, si Auicennæ credimus, alit, ventrem excrementis implet, & facile per intestina descendit, quemadmodum ille quoque, qui, quod ex farina à furfure non separata, & furfure à pura farina non separato fiat, *ἀυτὸ πύρος* siue *συγκομισθὸς* à Græcis, a Galeno verò *πιτυρίαις*, id est, furfuraceus, & a Cicerone cibarius appellatur. Furfur enim cum nonnihil facultatis habeat absterforiæ, meritò intestinis irritatis vellox fit eius deiectio. Iis autem contrarii quidem sunt panes purissimi, plurimum ponderis exigua mole habentes, omnium verò panum tardissimè deieciuntur. Tertia, vt plurimum ab artifice sit subactus, & in clibano mediocriter calido bellè percoctus: male nanque coctus cum ægrè conficitur, tum ventriculorum etiam grauat. Quod Auicennæ etiam testimonio confirma-

tur,

VALETVDINE. 101

tur, qui loco citato ita fere inquit: Panis qui non probe percoquitur, plurimum quidem nutrit, sed si quis priuatus, & ab exercitatione alienus, eo vtivoluerit, celerrimè in obstructionis periculum incurret. Huius etiam generis est in patella coctus. Nam partes ipsius intima minus bellè elaborantur: Sed de hac conditione abundè supra cap. 9. in tritico dictum est. Quarta, vt mediocri sit sale conditus: dulcior enim obstruit, salior exicat, qui verò in vtriusque excessus medio consistit, si ipsi cætera omnia ante pariter adfuerint optimum præbet alimentum. Modus verò salis gustu iudicandus est, qui nanq; in longiori huius miftura offenderit, prauus existit. Quatenus igitur gustus nullum adhuc sensum tristem ex ea mustura percipit, eatenus ipsius copiam augere præstiterit. Quinta, vt ex optimis granis, laudatissimo nimirum tritico sit confectus: de quo satis superq; dictum est cap. 9. Tertio demum loco præcipitur, vt ab esu crustæ panis, propterea quod choleram adustam atque succos melancholicos generet, abstinemus: quatenus enim ipsa adusta & sicca est, succum etiam inde genitum adustum & siccum esse oportet. Quod Galeni testimonio confirmatur, qui in. 4. Hip. lib.

DE CONSERVANDA

lib. de vict. rat. in morb. acut. com. 103. ita scriptum reliquit : Ob affationem ambusta, tum ad succi bonitatem, tum ad concoctionem sunt inhabilia, choleramq; pariunt propter eam, quæ his accidit acrimoniâ. Meritò igitur nobiles, qui natura biliosi sunt, vtrâq; sibi cruitam, tã superiorem, quam inferiorem auferri à pane curant : quos præcellentes Ecclesiarum proceres, atque delicatiores obsonatricis speculationis magistri imitantur. Deligenda itaq; è pane medulla est: quippe quæ melius, firmitus, atque velocius, quam crusta, præstet alimentum. Iis tamen qui sani adhuc sunt; sed ventriculum habent humidiores, quiq; extenuari cupiunt, crusta nonnunquam post alios cibos vesci conceditur: vt quæ præsumptos cibos deorsum subducatur & os ventriculi roborat. Vltimi duo versus optimi ac saluberrimi panis quinq; notas continent: nêpe vt sit probe salitus & fermentatus, vt bene percoctus, vt purus ac sanus, id est, confectus ex granis mûdis, & validis, ac bonam esse collectis, quæ imbrum multitudinem vitata non sint. Quod Auicena loco citato iis ferè verbis innuere etiam voluit: Oportet, inquiens, vt panis sit mundus, salitus, belle subactus, fermentatus, probe coctus, & hesternus

hoc

Crusta
panis.

VALETVDINE. 106

hoc est, post biduum non repositus. Minimè præterea sitatio prætermittendum, quod maior panis portio ex comparatione semper sumenda sit ad pisces, herbas, & fructus humidiores quàm ad carnes & oua: rursus ad carnes maior quàm ad oua, & ad mollia oua copiosior, quam ad dura. *Additio.* Tritum in scholis Medicorum est dictum, Dissertationem vtiq; omnè incommodam: verum quæ ex pane fiat, pessimam. Quod sane desumptum est ex. 3. 1. doct. 2. capite. 7. Auicennæ, vbi inter reliqua sic fermè scribit: Panis impedimentum, vbi non percoquat venter, maximum censeri debet. Carnis vero non ita. In stomacho quippe residet diu, onere imprimis molesto, quod si non concoctus satis, deniq; dilapsus fuerit, hepar præfarcit; ac meseraicas. Caro autem maiorem ducit cum humano corpore similitudinem, proinde ex ea minus prouenit nocumtenti, & hepatis, aut meseraicarum præfartio leuior, accurationi minus minusque obstitens, imbibentibus membris longe procliuus, ob cognationem quãdam carnis succû, q̃ panis. Hęc Celsius Rhodiginus li. 5. cap. 36. lectio. antiqua. Sciendum præterea, quod panis ex farina cribro succreta, & à furfure repurgata, maius ac purius præstet ali-

DE CONSERVANDA

alimētum : furfuraceus verò , id est ,
cui furfuris nonnihil commistum est ,
minimum quidem omnium nutriat ,
sed facilius , ceu antea etiam diximus ,
per aluum subeat . De Pane plura Ga-
lenus lib. 1. cap. 9. & 10. de aliment. fa-
cul. & libr. 5. capi. 8. de sanitate tuēda.

¶ De carne porcina. Caput. XXV.

Est porcina caro sine vino pe-
ior ouina,

Si tribuas vinum , fuerit ci-
bus ac medicina.

Priore versu carnis porcinae insti-
tuitur cum ouilla comparatio: nempe
quòd porcina absque vino sumpta ,
quàm ouilla peior habeatur . Porro
quòd praua sit ouilla, Galenus libr. 3.
de aliment. facul. capit. 1. iis confirmat
verbis : Agni carnem habent humidif-
simam ac pituitosam : Ouium verò ex
crementosior est , ac succi deterioris .
Hac ipsa tamen suilla , quæ bonum a-
lioqui succu generat , peior esse , si ab-
que vino edatur , hoc loco asseritur .
Idèq; non aliam certè ob causam , nisi
quòd & ipsa pituitosam habeat substā-
tiam , quæ quidem vino corrigitur , &
ad *συνεργία* perducitur . Altero dein
de versu innuitur , eandem cum vino
sumptam , supra quàm quòd valentif-
simè

VALETVDINE. 107

simè nutrit , facultatem etiam habere
ceu medicamenti , vt quæ humectando
corpus inalteret : Id quod de porcellis
aslis potissimùm atque apris pulcher-
rime apparatis intelligendum est . Cæ-
terùm carnes porcine , quæ sale condiū-
tur , ac Sole deinde vel fumo exiccantur
(quemadmodum apud nos in an-
num reponendæ , à rusticis ac plebeis
hominibus apparantur) ouillis nihil-
lo meliores cēsendæ sunt , siue cum vi-
uo , siue absque vino mandantur . Qua-
re de assatis porcellorum carnibus , si-
ue aprugnis hoc ipsum quod hic tradi-
tur , eò videlicet quo diximus modo ac
cipiendum est .

Illia porcorum bona sunt , mala
sunt reliquorum,

Illia siue omasa , id est , pinguiora por-
corum intestina cum reliquorum ani-
malium intestinis hoc versiculo con-
feruntur : quantumque ad victus sal u-
bris rationem attinet , aliorum anima-
lium intestinis natura multò cum præ-
stantiora , tum suauiora sunt , vt testis
est ca. 11. lib. 3. de alimen. facul. Galen.
Neque vilius etiam animalis intesti-
nis libentius quàm eorum quæ san-
guine referta , vel pinguia admodum
sunt , vescimur . Eiusmodi autem porci
cumprimis habentur . Iam verò & san-
guis

DE CONSERVANDA

guis suillus humidus est, & minus ca-
lidus, humano maximè temperie simi-
lis: siquidem & carnes suillæ humanis
sunt similes. Cum itaq; porcorum in-
testina sanguine plena sint, neq; aliud
animal ex brutis facilius tū saginetur,
tum pinguescat, non abs re intestinis
eius libentius vescimur. De carne suil-
la abundè supra cap. 7.

¶ De Musto. Caput. XXVI.

Impedit urinam mustum, sol-
uit cito ventrem.

Hepatis ἐμφοραξιν splenis generat
lapidemque.

Quinq; referuntur hoc loco incom-
moda, quæ vini recentis siue musti po-
tum sapius excipiunt.

PRIMVM quidem reddendæ vri-
næ impedimentum est, quod duplici-
ter sane intelligendum est. Vel enim
crassitudine, quam ex multa terrenæ
fæcis admistione obtinuit, vsq; eo he-
par adeoq; renes ipsos obsepit atq; ob-
struit, vt urina penitus supprimatur:
vel certe consuetū eius reddendæ mo-
rem ac ordinem immurat: Id quod de
mustis nonnullis Rhenēsisibus ac aliis
quibusdam subtilioribus nemini du-
bium est. Siquidem fæces eorum ter-
rena & nitrosa qualitate præditæ sunt,
atq;

VALET VDINE. 108

atq; eam ob rem, vbi in vesicam descē-
derint, ipsam mordicant, vrinamq; in-
ordinatè ac præter morem consuetum
profundere cogunt.

SE CVNDVM, facilis ac citæ vè-
tris solutio: viscera enim nitrosa siue
falsa fæcis suæ qualitate abstergens ad
deiectionem incitat: idq; præstat, pri-
mò quidem fæcis acrimonia, deinde
flatuum etiam, quos progignit, multi-
tudo: tertio verò propterea, quòd
ad coquendū sit difficile, ac stomachū
grauet: citò deorsum subit, inferiorem
que ventriculi meacum, qui Græcis
ἐμφορᾶς nobis autem Ianitor, & infe-
rius os ventriculi, Barbaris Portona-
rius appellatur, compressum, arctissi-
meque coactum & contractum aperit.
Quæ causâ etiam, cur promptius alui
subducatur, potior tamen ea est, quòd ni-
trosū quippiam ipsi insit, ac tergendæ
facultas.

TERTIVM, bonæ hepatis tēpera-
turæ noxa. Hepar enim quemadmo-
dum. 3. 1. doct. 2. cap. 8. Auicenna con-
firmat, plurima fæcis commistione ob-
struit, flatuum multitudine debilitat,
& dysenteriam hepaticam inducit. Pa-
ri modo & καχεξίαν, ac reliquas pra-
uas hepatis ægritudines diuersas nimi-
sum hydropis species generat.

QVAR TVM, Splenis ac cōstitutio-
nis

DE CONSERVANDA

nis eiusdem offensio: Siquidem hoc viscus æquè obstruitur musto atq; hep-
par, imò verò & duro insuper tumore,
quem *σχιππον* Græci dicunt, haud
rarò corripitur.

QVINTVM, calculi generatio,
& potissimū in renibus: qui colore ru-
ber est, & friabilis. Hunc eam maximè
ob causam mustum generare dicitur,
quòd substantia constet crassiore, a-
deoq; crassitudine renes offerat. Et
hoc verè quidem de musto dulcioris
vini, cui nitrosæ ac mordicantes fac-
ces admixtæ non sunt intelligitur. Nā
cui ex admixtæ sunt, tantum abest à
generatione calculi, vt nihil ei magis
possit esse contrarium quippe quòd
vrinam vehementer moueat, ac pro-
uocet. Eiusmodi verò nonnulla ex
Rhenensibus inuenias, quæ non mo-
dò arenulas secum per vrinam agāt,
sed meiere etiam frequentius cogant,
Frequens porro mictio arenulas iam
adhærescentes motu suo abstergit &
aufert. Quare, &c. Plura infra capite
quadragésimo quinto.

¶ *De aqua potu. Caput XXVII.*

Potus aquæ sumptus com-
edenti in commoda præstat.
Hinc friget stomachus, crudus
et inde cibus.

Du-

VALETVDINE. 109

Duplex noxæ genus inter edendum
aquæ potum consequi, hoc loco affe-
ricur. Primò namque ventriculum in-
frigidat, & relaxat, maximeq; omnium
cibi appetentium deiicit. Deinde con-
coctionem interrumpens cruditatem
generat. Pendent autem ea potissimum,
vt testis est libr. 7. metho. meden. cap. 6.
Galenus, ex frigiditate eius omnia, cu-
ius culpa & in præcordiis diutissimè
moratur & fluctuationes exci-
tat, & inflatum mutatur, & corrumpitur, &
ita ventriculi resoluit robur, sic vt de-
terius ob id concoquat. Proinde eod-
em in loco Galenus etiam præcipit,
ne ilico post cibum largius bibatur,
videlicet antequàm cibus fuerit con-
coctus. Siquidem innatant cibi si biba-
tur, ita vt eos ventriculi corpus pro-
pter interpositum humorem non con-
tingat. Quod innuere etiam, 3. 1. doct.
2. cap. 7. His ferè verbis Auicenna vo-
luit. Neque post cibum multa bibenda
est aqua, quæ inter ipsum, videlicet ci-
bum, & ventriculi corpus, separatio-
nem faciat, & fluctuationis sensum in-
uehat. Hoc idem sequente etiam capi-
te, nempe octauo, in huc propè modum
scribens attestatur: Cùm à comestione
natura concoctioni studet, si tantum
aquæ exhaustum prius fuerit, quantum
commodæ ciborum permissioni sufficit

*Aqua
potiss
noxiosa*

L tum

tum ea quæ succedit aquæ potio, inchoatam concoctionem turbat, atque impedit. Idem in Canticis sectio. 2. apho. 29. & 30. Aquæ potu in mensa vrendum non est, nisi ratione adhærentiæ, & tardioris descensus buccellæ. Aqua enim cum cibo sumenda non est. Quem locum Auerrhoës exponens inquit: Causa quidem huius est, quoniam aqua, quæ statim à comestione bibitur, antequam ingestus cibus à ventriculo, incalcescat; infrigidat, concoctionem impedit, & cruditatem parit. Eadem etiam causa est, cur ingestus cibus ventriculo innatet, neque eidem adhæreat, nec vniatur, vt ipsum, sicuti par est, conterat. Actio namque ventriculi in sumprum cibum fit contereudo simul & coquendo. Vnde simile quiddam succedit, quale solet cum multum aquæ in leberem feruentem infundimus: nam tū caloris vis in elixando hebetatur. Ita & in ventriculo contingit. Nam & cibi in corpore concoctio elixationi similis est, vt disertè admodum docet Aristoteles lib. 4. meteorolo. cap. 3. & post eum Galenus libr. 3. de facul. natura. cap. 7. Exigua tamen aquæ potio, quæ paulatim & quasi sugendo sumitur, ante eibi descensum concedi potest, nempè vt per eam cibi promptius ventrem perirent, & ad inferiora descendant, idque

idque magis adhuc si fitis etiam molestant ad bibendum urgeat. Exigua enim frigidæ potio, eo, quo diximus, modo sumpta, ventriculum alleuat ac colligit. Alleuat quidem, quia sitim extinguit, & cibi descensum promouet. Colligit verò quia partes eius in vinum cogit. Et hoc ex locis Auicennæ iam citatis satis liquet. Cæterum notandum, quòd quamuis in depulsiōne fitis aquæ quàm vini potus magis conueniat, omnibus tamen quæ valetudini tuendæ sunt consideratis, vinum haud dubiè præferendum est. Nam dato ac concessio, quòd in fitis extinctione (quæ, ex Aristotelis & Galeni sententia, est appetitus frigidi simul & humidi, aut alterutrius) aqua in vniuersum sit melior, quia frigida & humida, naturaliter tamen in cibi permistione, & eiusdem ad omnes corporis partes delatione, vinum præstantius habetur. Siquidem facilius quum propter substantiæ tenuitatem, tum actionis celeritatem cibus permiscetur. Quinetiam natura eo magis delectatur, adeoque citius attrahit & aliis cibis permiscet: idque eò excellentius etiam, quòd hæc mistio per modum quendam fiat ebullitionis, quam vinū vtique, cum sit potesta te calidum, adiuuat: aqua verò ob in-

*Aqua fitis extinctin
guenda.*

DE CONSERVANDA

natam frigiditatem turbat atque impedit. Et sic omnibus perspicuum fit, vinum in ciborum tum permistione, tum delatione aquæ perferendum esse: quippe ꝑ substantiæ tenuitate & genuina caliditate præoptè permeat & penetrat. Nā quæ calida simul & tenuia sunt, facile penetrant: quo fit, vt vinum etiā, quam aqua, magis ad omnes corporis partes deducat. Aquæ nihil inest potestate calidi, nihil substantiæ aëreæ, nihil igneæ: vnde tardiuscula fit, & plurimum temporis moretur, adeoque omnem cursum impediatur necesse est. Adsignatur præterea & alia ratio cur aqua vino in potu sit postponenda: nempe hæc, quod aqua cum per se neq; cōcoquat, neq; nutriat, alimēti tamē nutritionē vel maximè impediatur. Atq; inde sanè cibi oēs, quando aquæ naturæ magis participes sunt, tātò minus nutriunt. Vinum igitur cōmodius cum cibo bibitur, quippè quod non solum non impediatur nutritionem, sed multum etiā iuuet: Maximè enim celerissimeq; tū nutrit tū instaurat, quem admodū suprā ca. 8. & 11. abundè ostendimus. Insuper & hoc notādū ꝑ Aquæ potio, Auicenna. 3. 1. doct. 2. cap. 8. ceste, nō inter edendū modo, sed in alijs quoq; certis quibusdā vitæ studijs noxia existit. Et primò quidem, si ieiun-

no

VALETVDINE. III

no stomacho sumatur: tunc enim liberè ceu nullo retinaculo præpedita ad principaliora membra penetrans infusa sua frigiditate calorem innatū aut extinguit, aut certè debilitat. Et hoc potissimum in homine verè ieiuno.

Nam ebrius maximum quādoque leuamen adfert, neq; ipse quicquā inde læsionis percipit, si ieiunus aquam bibat. Idq; eā maximè ob rem, quod ieiunus ebrius non sit omnino ieiunus, aut stomacho vacuo, sed nōnullas etiā tū retinet hesternæ crapulæ reliquias; eas igitur, cū nitrosa qualitate præditæ, ac ob id perquā molestæ sint, aqua contemperans stomacho absterget: quinetiam vapores ad caput tendentes deorsum reuellit, ac totum ventriculi habitum in pristinum quodammodo statum reponit, corroboratq; ita vt alimentum rursus appetat, contineat, & concoquat. Secundò, si ab exercitatione vehementiore, aut statim a coitu sumatur: tunc enim pori corporis aperti, ac robur nonnihil dissolutum est: aqua igitur in profundum penetrans calorem innatum aut extinguit, aut certè deteriorem reddit. Tertiò, si mox à balneo sumatur: idq; eis potissimum qui vacuo ventre loti fuerint. Siquidem cutis ipsorum laxata iam, & meatus immodicè aperti sunt: quare

*Aqua
crapulæ
confert.*

L 3 aqua.

DE CONSERVANDA

aqua; vt dictum est, liberè ac citra vllum obstaculum penetrans in summū vitæ discrimen perducit. Hinc est quod Auicenna. 6.4. trac. 1. Sum. 1. cap. 11. ita ferè scriptum reliquit: Ex aqua frigida, quæ ieiuno stomacho, aut ilicò post balneum, siue coitum bibitur, bonæ temperaturæ corruptio & *ὕδραπνις* timenda est. Quartò, si deprauatæ sitis, quæ ebriis sæpe, ac aliis quibusdā ventri ac gulæ feruentibus media nocte aut summo mane oboritur, depellendæ gratia sumatur. Frigidæ enim potu tum cōcoctio impeditur, tū resolutio ac dissipatio vini potentis, vel falsi aut biliosi humoris in ore vētriculi cōtenti, prohibetur. Quo fit, vt sitis aquæ vehemēs statim vrgeat, & tēporis spacio magis augeatur. Proinde hæc sitis fomno tutius placabitur: per hūc enim humores prædicti sitim excitātes cōcoquantur & descēdunt, ideoq; vt subin de cesset sitis necesse est. Quod si verò sitis vehementior fuerit, quàm vt frigidæ aëris inspiratu, aut oris collutione sedari possit, aquæ frigidæ potu resstinguenda est: nam melius est concoctionem aliquantisper impediri, quàm multa siti ventriculum accendi, præfertim ex meraciore vino. Aqua igitur frigida ex vase stricti orificii, siue gracilis colli bibenda est, vt plurimum tem-

VALETVDINE. 112

temporis moretur in orificio stomachi, valentiusq; sitim mitiget: ac de ea sæpius etiam, sed paululum sumēdum est, ne concoctio penitus excludatur. Quintò, generaliter ac cōmuni ratione sanis obest, si multum aquæ frigidæ bibāt: Calorē enim innatū extinguit, pectus offendit, ciborum appetentiam deiicit, & nervosis omnibus aduersatur partibus, vt testis est lib. 5. apho. 18. & 24. Hippocrates. Prudentissime igitur monuisse videtur, quisquis ille fuerit, quia ita cecinit:

Vina bibant homines, animantia cetera fontes,

Absit ab humano pectore potus aqua.

Veruntamen aqua temperatè frigida appetentiam amissam reuocat nonnunquam, non per se quidem, sed ex accidente. Ventriculum namq; ac vna villos eius in vnum cogendo firmat ac eborat.

¶ De carne vitulina. Caput XXVIII.

SVnt nutritiue multum carnes vitulinae.

Laudibus hic efferuntur carnes vitulinae, eo quòd alimentum corpori suggerant non mediocre: Et hoc satis ex Auicenna cōstat. Nā. 3. r. doc. 2. ca. 7. inter cetera præcipit, vt cibus sanitatis tutelæ cōueniens sit talis, quales

DE CONSERVANDA

sunt carnes, & propriè hoedorum, & vitulorum lactentium paruorum, & agnorum anniculorum: vt quæ consimilis ferè sint naturæ, & facile in sanguinem commutentur. Galenus quoq; lib. 3. i. cap. 1. de alimen. facul. Carnes vituli lactentis, sex vel octo hebdomadarum, aslâtas, vt optimas tum ad coquendû, tum ad succû bonum generandum, tum ad nutriendum, commêdat, Sed de his abunde dictû est supra ca. 7. Ideo non est cur hic plura referantur.

¶ De auibus esui aptis. Caput XXIX.

Sunt bona gallina, et capo, turtur, sturna, columba.

Quiescula, phasiades, merulae, simul ortygometra,

Perdix, friggellusq;, tremulusq;, amarellus

Agitur hoc loco de præstantia alimenti, quod ab auium genere sumitur: enumerantur autem quatuordecim, sed ita quidem, vt inde & reliquarum iudicia facitè colligas.

P R I M A, gallina est, quo nomine *Gallina.* non solum gallinæ iuuenes mediocriter pingues, sed galli etiam gallinacei hoc loco intelligèdi veniunt. Siquidem horû omniû caro (vt copiosè admodû differentia. 68. Conciliator ex Haly, Auen-

VALETVDINE. 113

Auenzoari, Auerrhois, & Mesuæ sententia probat) alimenti est inter aues optimi: quia facitè in sanguinem vertitur, & parum excrementosa est. Caro autè gallinarû est melior q̄ gallorum, nisi sint castrati. Nigrarum quoque, & quæ nondum pepererunt, est melior & leuior: vt gallorum, qui nondum coierunt. Miram in corpore obtinet cum ipsius temperamenti, tum humorû equandorum facultatem. Iis maximè conuenit, qui vitam in ocio ac quiete degunt, quique leuiori ingenio ac mente sunt. Colorè viuidum comparat, vocem clarificat, genitali semini adiicit, & cerebri substantiam auget. Insculû eorum optima leprosis medicina est. Ad hæc gallorum cum gallinis nondum coeuntium testes, deperditas in morbis vires mirificè restitunt: quam ob causam hecticis, & marasmo laborantibus, morborumq; diuturnitate macre factis vtiliter exhibentur. Insuper & semen prolificum suppeditant, & Venereas roborant vires. Decrepitorum autem præcipuè gallorum caro nitrosa & salia, cibo inepra, medicamentosa est iure suo maximè: potissimum verò gallorum ruforum, qui ad motum sint alacres, ad coitum ardentes, ad dimicandû fortes, obesorum & marcorum medi, quoque vetustiores, eò

DE CONSERVANDA

magis sunt medicamentosi . Plura
Mefues lib. 2. de medicamen. simp. pur-
gan. diffinff. i. capite . 23. Simeon Sethi
in Syntagma. & Auicenna. 2. Cano. ca-
pite. 296.

Capit.

SECVNDA, Capo siue capus: hoc
nomine feminarem gallum vocant,
cum fuerit castratus: sicuti à M. Varro-
ne libro . 3. capite . 9. & Columella li-
bro . 8. capite . 2. de re rustica traditur .
Hic enim in cibis gratior est, utpote
remoto Veneris viù pinguior atque
salubrioris alimenti redditus . Quare
cum voluptate assumitur à ventricu-
lo, ac facilius concoquitur . De hoc
Platina libr. 5. de honest. volupt. Om-
nium auium laudes, quantum ad ob-
fonia pertinet, vna caro gallinacea cõ-
prehensa est : quid enim popinis asse-
runt reliquæ atiles, quod non vnus
capus in se habeat, siue elixum siue as-
sum velis? Eius auis patina stomachum
iuuat, pectus lenit, vocem sonorem fac-
cit, corpus obefat, &c.

Turtur.

TERTIA, Turtur: huius quoque
caro cibis annumeranda est nulla om-
nino ex parte dānandis, qui neq; tenu-
es neq; crassi sunt, sed veluti in *συμμε-
ρπία*, omnisq; excessus mediocritate
cõsistunt. De ea Galen c. 7. libri de atte-
nuante diæta, in hunc scribit modum:
Qui nõ exercetur, mandanda ei erunt
mo-

VALETVDINE. 114

modicè non modò gallinæ, sed colum-
bæ etiã, ac turrures, tamen si turtur tẽ-
peramẽto est sicca, & potissimum quæ
in montibus degit, itaq; vesci quis po-
terit eis innoxie: recens tamen turtur
non modò non est mandenda, sed nec
perdix, nec alia omnia, quæ carnem ha-
bent moderatè siccam, sed vbi vnum
diem ad minus suspenderit, ita demum
mandas licet: Porrò palumbes, præter
quã quòd carnem habent columbis, &
per dicibus, & turturibus duriorẽ, diffi-
cilem etiam ad coquendum & excre-
mentitia habent. Perdices verò, ac tur-
tures, neque durissimas habent car-
nes, neq; concoctu difficiles neque pra-
uo succo vitiosas, sed & ipsarum duri-
ties, si mortuæ vno die asseruentur, fa-
cilè vincitur, fiuntq; friabiles omnino
atq; inculpatæ. Alimentum enim cor-
pori dant laudabile, sanguinemq; mi-
nimè viscosum generant, & crassi ac te-
nuis medium. Proinde quibus salu-
bris cibus curæ est, eos, ut arbitror, his
vbi conueniet. Hæc ille. Plura Gale-
nus in libro de cibis boni & mali suc-
ci capite. 5. & Rhazes aphorismo . libr.
3. aphor. 17.

QVARTA, quorundã opinione
sturnus est, quem *σάπων* Græci vo-
cant: auis nigra, albis maculis distin-
cta, magnitudine merula. Eius generi

sturnus.

DE CONSERVANDA

proprium cateruatim volare, & quorundam pilæ orbe circumagi, omnibus in medium agmen tendentibus, sicuti ab Aristotele lib. 9. cap. 26. de historia animalium, & à Plinio libr. 10. cap. 24. traditur, Germanicè *ees Spreew*. Gallicè *en Espreuiter*. Hispanice. *Estorvino*. Galenus lib. 6. cap. 16. de sanitate tuenda, inter perdices, attagenas, merulas, & turdos, quæ quidem boni succi esse ab omnibus existimantur, sturnos etiam commemorat: cum tamen à multis illaudabilis esse alimentum iudicetur quippe qui melancholicum atque vitiosum generent succum: & cicuta, quæ venenum esse ab omnibus statuitur, vesciatur, ut est apud Galen. lib. 1. cap. 2. & libr. 3. cap. 17. de simp. medi. facul. Huic obiectioni Aloisius Mundella sic occurrendum putat. Nèpe. Galenum in 6. de sanitate tuenda. in calculi renum vitio sturnos tanquam tenuis alimentum approbasse itemque palumbes & passerulos, qui in turribus nidificant, πυρριτας Græci vocant: Vel sturnos non ita fortasse improbi succi esse, præsertim iuuenulos, ut vulgus putat: quædam namque sunt animalia, quæ adhuc in tenella ætate existentia, boni sunt succi, ut uiculi & hœduli: si verò annosa fiant, pravi. Hæc enim, ut ait Galen. libr. 3. de aliment. facul. ca. 1. & concoctionibus, & boni succi,

&

VALETUDINE. 115

& nutritionis laude carent. Multò autem magis Galeno credendum est, quam vulgo ita inconsultè aliquam generalem proferenti sententiam. Neque etiam quod veneno pascantur ab horum esse abstinendum est. Nonnulla enim animalia sunt, quæ licet venenis quâdoque nutriantur, boni tamen sunt succi, quæadmodum de sturnis iam commemoratis constat. His enim cicuta nutrimentum est, homini medicamentum. Siquidem sturnorum natura cicuta in substantiam suam vertere potest, quod hominum non potest. Sunt tamen quibus Starna hoc loco magis arrideat, ut per eam auis accipiat grandiscula, magnitudine anseris, colore cinereo, cuius caro succi sit laudabilis, præsertim iuenculæ. Atque ita sanè Rhazes lib. 3. ad Almanforem cap. 10. intellixisse videtur, ubi hanc reliquo auium genere præferens in eum prope modum scriptum reliquit: Starnæ caro inter aves leuissima, atque his, qui attenuante victus ratione delectantur, convenientissima inuenitur. Vel per Starnam auis forma & magnitudine pusillæ perdicis intelligenda est. Sic Rabbi Moses accepisse videtur, ita ad Iudæos inquitens: Pari modo nec starnæ domino nostro conuenire putandæ sunt: quia ventrem constringunt. Sed hanc proprietatem alii

STARNA

L 7 per-

perdicibus adscribit. Nā carnes earum, sicuti à Simeone Sethi & Rhaze loco paulò antè citato, asseritur, ventrem si stunt. Quinetiam Baldachus quidam non contemnendus autor starnas mirificè commendans tabula. 15. de rebus non naturalibus: ita ferè scribit, Starnæ, phasianorum, ac perdicum naturæ propinquæ sunt, & secundum ordinem sese in temperamento & subtilitate habent. Præstantissimæ enim sunt starnæ, mox phasiani, deinde perdices ut quæ reliquis excellentius desiccant. Docet præterea Ioannes Michaël Sannonarola, ab harum trium esu abstinendum esse, tum iis qui quamlibet actionem fortem ac vehementem obeunt, tum sanis etiam: ut si quando morbus aliquis incidit, habeant quod ultra consuetudinem ad edendum inuitet.

Colūba. QUINTA, columba: avis vulgo nota, quæ cum biliosam admodum habeat carnem, sanguinem moderato crassiorē & calidiorē necessariò gignit: atq; ob id febres non unquā facit. Quare in pastillis potius cum aceto, aut omphacio: & coriandro preparata, quam assa mandenda est: ita namque exuperantia caliditatis eius ad *συμμετρίαν* commoderationemque reducitur. Re-nes frigiditate dolentes iuvat, semini genitali & sanguini adiicit: sed caput

at-

atque oculos lædit. Quinetiam leprā, si frequentius vsurpetur, generare fertur. Non minimum verò reliquis pullicius volucres tum succi probitate, tum cōcoctionis facilitate præstāt. Involucres enim calidam ac humidam habēt carnem atq; excrementitiam, & maxime domestici. Ex columbis enim, ut Oribasius tradit libro. 4. ad Eustachii capite. 1. agrestes domesticis præstantiores sunt: & omnino agrestia domesticis præcellunt. Electiores quoq; pulli sunt per Ver & Autumnum, quā per Aestatem atque Hyemem exclusi forique. Porro antiquæ & annosæ nō solum columbæ, verum & turtures, tum ob caliditatis & siccitatis excessū, tum verò & coctionis difficultatem vitandæ sunt. Plura Simeon Sethi in Syntag. Rhazes libro. 3. cap. 10. ad Alman. Auicenna lib. 2. Cano cap. 133. & Aucerhoës lib. 5. collectaneor. ca. 32.

SEXTA, Quiscula: vulgare nomen à sono fictum neoterici Qualeam vocāt: Latinis (ut Festus ait) dicta est Coturnix itidem à voce, à qua multis avibus nomina indita sunt, *ὄρνις* à Græcis appellatur, Germanicè, *eē Quackel*. Gal. *me Caille*, Hisp. *Codorniz*. Caro eius iuxta Auerrhois sūiam, temperata est, ad caliditatē tñ paulò propèior, ac tenuis substantiæ, optimiq; succi: quare

sa-

*Quiscu-
la Cotur-
nic.*

fanis, ac iis qui conualescunt, alimentum est ad bonam valetudinem accommodatissimum. Verum Psello, Isaco, atque aliis quibusdam non aspernandis Medicinæ scriptoribus Coturnix avis est, tum ad concoctionē, tum ad succi bonitatem inhabilis: ut quæ & veratrum comedat, & morbo comitiali corripitur: unde Auicenna. 2. Cano. cap. 154. ab eius usu suadet abstinendum veluti à tetanum & spasmi inducente. Vbi notandum tamen, Auicennam non ob id solum coturnicis cibum improbare, quod elleboro nutriatur, sed etiam quod talis facultas spasmi ac tetani generandi, illius insit substantiæ. Hæc ratione igitur Galli coturnices cum molli ac pingui caseo pastillatas edere consueverunt. Potest etiam per coturnicem intelligi alia quædam avis perdice aliquantulum maior, genis, rostro, & pedibus rubeti colore, reliqua verò penarum facie ad leucophæum vergente quæ Itatorum vulgo Coturnix appellatur: estq; de Alpinarum volucrum generis, & in syluestribus, & frigidis locis, montibusque versatur & degit, neque ab Italicis regionibus vnquam recedit. Cuius autem speciei apud veteres fuerit, nondum satis compertum habetur: sed ex gustu, & odoratu, & lo-

ci natura, in quo continuè commoratur, & ex iis quibus pascitur (nam illa grati admodum sunt odoris) boni & laudabilis esse alimenti iudicanda est, & propterea in cibis merito expetenda. Quo sanè modo Rhazes etiam lib. 3. cap. 10. Ad Alman. coturnicem accepisse videtur, cum ei secundum post statnam bonitatis locum tribuit. De vtraque coturnice cum plurima, tum cognita pulcherrima habet Aloisus Mùdella epist. 6.

SEPTIMA, Phasianus: quæ à Phasidae amne apud Colchos, vbi primùm cognita est, ita nuncupatur. Hæc est decantata omnium libris avis, quam primam ferè in mēsis esse iudicant propter carnis bonitatem, a qua medicinæ professores veluti à scopo de temperamentis ciborum iudicia auspicantur: succi enim probitate & iucunditate longè cæteris antecellit, neque solum ad victus salubris rationem, verum ad robur quoque conciliandum accommodatissima est. Caro enim iuuenili ac pinguis conualescentibus & morborum diurnitate macrefactis optimus cibus est. Sed ob nimium atque immensum precium Principum duntaxat mensis atque magnatum dicata est. Meminit Phasiani Galenus lib. 3. de alim. facul. cap. 18. sic inquit: Caro Phasi-

Phasi-
ana.

DE CONSERVANDA

Phasianorum, quod ad concoctionem & nutrimentum attinet, gallinis est similis, voluptate tamen in edendo superat: & sicciore constant temperamento, ut qui in sicciore degat aere, & magis excratur: Lege plura de hoc apud Simonem Sethi, & Rhazen aphorif. li. 3. apho. 13.

Merula. OCTAVA, Merula: quæ quidem avis est nigro pennarum colore: rostro rutilo, & sturni magnitudine. Κορτυπος à Græcis dicitur, Germanicè, een Merle, Gallicè, une Merle, Hispanicè, Mierla. Quanquam verò hæc à Galeno, Oribasio atque Aegineta inter optimi succi alimenta connumeratur, carnem tamen, quam perdicis & attagenis est, duriorē obtinet. Quare & ipsa iuvenula ac pinguis mandenda est. Turdi quoque & reliquæ id genus auiculæ montanæ, omnes in hanc classē referendæ sunt.

Ortyometra.

NONA, ορτυγομήτρα: ea avis est turturis magnitudine, pennarū colore, nec quicquam à coturnice differēs, rostrum longius est & acutius, crura pedesque satis etiam præ corporis spacio longos obtinet, quinetiam frugiuora est, & advena, antequam coturnices haud vsquam audias: neque coturnices te amplius visurum speres, ubi hæc audiri desiit. Vox mirificè est

coa-

VALETUDINE. 118

coaxantium ranarum clamori non ab similibus, nisi quod subtilior multò & acutior sit. Caro eius optimum gignit succum, ubi per diem suspenderit. Gybertus Longolius in eruditissimo suo de auibus Dialogo, eandem esse putat cum cynchramo, quem Scerecum Germanicè, id est, een Smerck, ofi Screcke nūcupamus. Ορτυγομήτρα autē Græcis dicta est, quod coturnicibus per maria terrasque aduolantibus dux & rex itineris esse soleat, ορτυξ, id est coturnix, & μήτρα, id est, matrix. Plura Aristoteles libro. 8. capite. 12. de historia anima Plinius lib. 10. cap. 23. natural. histo. Solinus ca. 18. & Athenæus lib. 9. dipnosoph.

DECIMA, Perdix huius quoque caro medii ferè temperamenti est, & concoctu facilis, probumque succū gignit, præsertim si non illico post occisionē, sed vnum ad minus diem suspensa comedatur. Sic enim quod durum in se continet, abiicit, & friabilis redditur, quæadmodū ex Galeno paulò ante ostensum est. Sanguinem copiosum ac tenuem generat, adeoque crassiozem, si forte in corpore inuenerit, extenuat: idque alæ potissimum præstant: quæ ut in reliquo auium genere, ita in hoc quoque facilius concoquantur. Et vno verbo, optimæ quidē alæ sunt auium iuue-

DE CONSERVANDA

iuuenum saginatarum, pessima verò macilentarum & antiquarum. Alimentum autem perdicum optimum est iis, qui se non exercent, & qui vitam degunt ociosam, quiq; imbecilliores & inualidi sunt, tum etiam attenuantē victus ratione assuetis, & hydropicis, quique humido sunt ventriculo: Vitiōsos enim & corruptos ipsius humores confumit atque absterget. Memoriam assiduē mansa corroborat, impinguat, semen auget, & Venerem stimulat, sed ventrem cohibet: vnde accommodatissimum diarrhœa laborantibus sit edulium, si *assa* cum aceto ingeratur. Medulla cum vino præsumpta ictericos sanat. Iecur comitiali morbo correptis auxilio est. Fel quoque suffusionibus oculorum à principio mirificè prodest: facit & ad ipsorum hebetudinem. Si tempora singulis mensibus eodem felle perungantur, memoriam confert. Plura Galenus libro 3. capite. 18. de aliment. facul. & libro. 8. capite. 2. metho. meden. & Simeon. Sethi in Syntag.

Frigellus

VNDECIMA, frigellus: Ea ex turdorum genere auis est: cuius Aristoteles libr. 9. capite. 20. de historia animalium tres constituit species. Vna visciuora, quæ nisi visco & resina non vescitur, & magnitudine paulò minor quam

V ALETVDINE. 119

quæ pica est: Germanice, *een Krammes-nobel*. Altera pilaris, quæ sonum ædit acutum, & magnitudine merulæ est. Vulgo *een Droffel*. Tertia, quam iliacam vocant nonnulli, minima inter has, minusque maculis distincta, à Germanis *een VVjndrossel* nuncupatur: de quo sanè turdo intelligenda sunt, quæ de frigello hoc loco dicuntur. Hic vtrinque iuxta oculos, & in pectore & in ipso alæ flexu, intus & foris maculas habet latiusculas, rubras. Primum genus non nisi hyeme apud nos cernitur: aut si videatur, rarum est. Secundum per totum annum apparet maculosò valde pectore, & cantus sui gratia à multis in caueis alitur. Tertium per æstatem apud nos nusquam viderur, sed vindemiæ tempore atque instante hyeme primum cernitur, adeoque ob id frigellus, nempe quòd aduentu suo frigus instare prænunciet, nominatur. In vineis potissimum reperiuntur, ac dulcium vuarum esu sæpius inebriantur, velociter volant, & optimi sunt succi, præsertim circa festum omnium Sanctorum. Lege Guilielimum Turnerum in libello de auibus.

DVODECIMA, Otis, quæ & ipsa in cibis gratissima atque optimi succi est nepe ex syluestrium gallinarum

ge-

DE CONSERVANDA

genère: Gybertus Lon. eam esse adferit: quam bonofam vulgo, Germanice, *een Hafelboen* nuncupamus, Gallicè, *vine Ostarle*. Hispan. *Abustarda*. De qua Gale. li. 3. de alim. fa. c. 19. & Atheneus lib. 9. de ipnos. Sunt tamen quibus orex hoc loco magis placeat, vt gallina phasiani p eâ accipiatur. Alii verò gallinâ aquaticam interpretantur. Siue igitur gallina sit aquatica, siue phasiani, cato eius bonum gignit succum.

Tremulus.

DE CIMA TERTIA, Tremulus: quæ quidem auis est fusco pennarum colore, magnitudine quâ gallina minor, velocissimi volatus, altè vociferans ac clamosa, in cuius capite crista plumea, ex earum auium genere; quas *στειροστυιδας* Græci vocant: caudam enim cum pedibus incedit assidue quatit, & ob id tremulus vocatur. Semper fere iuxta maria versatur. Nequis paruiâ illam auiculam longæ caudæ, quæ *Coda tremula* vulgo, siue motacilla, & Germa. *een Bach oft VVater Stelx* dicitur, per tremulū hoc loco intelligendâ putet. Huc et referri posset (si non eadē est) auis quædâ cornice minor, plumis ferè viridibus & nigris per totum dorsum, caput, & collū: ventre albo, longa et semper erecta in capite crista plumea alis obtusioribus & inter volandū magnum strepitum edentibus, vnde &

van-

VALETVDINE. 120

vannellus id barbaris dicitur, clamorosa admodum & quærule: quæ aquis vermium gratia; quibus solis victoratur, appropinquat, sed ipsas non ingreditur, in planis & locis circa confitis plurimum degit. Teutonice, *een Kienir*.

DE CIMA QVARTA, Amarellus anis aquatica, forma perinde ac anas, sed minor: Ab Aristotele libro 8. capite. 3. de historia animalium Bosca appellatur, Germanice, *een Smelense*. Illud porrò nosse in vniuersum expedit, quòd præstantius alimentum ab iis sumatur auibus, quæ volatu magis nituntur, celerius que volant. Et quemadmodum prædictarum auium caro concoctu facilis, & ab bonam valetudinem accommodatissima, sic è diuerso quarundam excrementia est ac mali succi, multo que ad coquendum difficilior, atque inæqualis temperamenti: cuiusmodi imprimis existit paouonum, anserum, gruum, malar dorum, & quotquot oblongum habent collum, ac rostrum, inque paludibus nutriuntur. Huc, quod ad succi prauitatem attinet, passerès etiam referendi sunt, qui in turribus nidificant: pyrgitæ appellati: nam & calidissimi sunt, & longius à temperamento recedunt, ac durius alimentum dant;

ve-

Veneremque impensus stimulant. Cetera electionem vero alimenti, quod ab auium genere fumitur, sciendum est, iuxta diuersas præstantioris alimenti proprietates (si eius quod nutritur, sanitate vel robur spectes) carnes variè laudari. Sic Galenus ad facilem concoctionem & subtilitatem respiciens, bonitatis palmam perdicibus attribuit. Rhazes & Isaacus ob leuitatem & subtilitatem starnam prætulerunt: Idem quoque Isaacus diuersa ductus ratione diuersarum auium carnes laudauit. Auicenna turturis carnem, quod mentis aciem atque intellectum roborat, mirificè commèdat. Auium porro omnium volucrum genus paucissimum præstat alimentum, si ad genus gressillum conferatur, potissimum si ad suillam qua non aliud inuenias, quod copiosior sit nutrimenti: volucrum tamen caro ad coquendum est faciliior: quare iis, qui neglecto corporis exercitio, consiliis potissimùm & studiis ac contemplationi vacant, conuenientissima est, præcipuè perdicis, attagenis, columbæ, galli gallinacei, & gallinæ, quemadmodum libro tertio de aliment. facul. capite. 18. Galenus testatur. Sanguinem enim procreat clarum atque mundum, & spirituum generationi, ac mentis exercitiis, & intelle-

ctui

lectui aptissimum. Siccius namque alimentum, quale dictarum auium est, studio contemplationi que intentis conuenit. Siccitas enim prudentiæ familiaris est, sicuti luculèter & perspicuè docuit Galenus in libro, cui titulus: Quod animi mores corporis reperaturam sequantur, cap. 5. Lege plura apud eundem libro. 8. capite. 2. metho. medendi, & in libro de attenuante diætâ cap. 6. De attagene, quem *een Birchoen* Germanicè vocamus, pulcherrima quædam & scitu dignissima, Gybertus Lon. in dialogo de auibus prodidit.

¶ De piscibus. Cap. XXX.

SI pisces molles sunt, magno corpore tolles.

Si pisces duri, parui sunt plus valituri.

Hic duæ traduntur laudabilium piscium notæ. Pisces enim aut dura carne suapte natura sunt, aut molli. Ex his igitur qui molles sunt, vetuli iunioribus præstant. Carnis namque mollities pro modo humiditatis respondet, quæ crudior in nouello pisce, in vetulo vero còcoctior existit. Quare nouelli pisces lento ac pituitoso succo magis quàm vetuli abundant. Atque hac certè ratione nonnulli anguillam etiam vetulam

M iu-

DE CONSERVANDA

iuniori præferunt. Ex iis, verò qui dura carne præditi sunt, iuniores longe præstantiores & concoctu faciliores habentur: eiusmodi porrò lucii cum primis sunt & perca. Carnis enim durities concoctioni resistet. Quæ sanè sententia ex. 2. Cano, capite. 555. Auicennæ desumpta est, vbi sic fermè scriptum reliquit: Ex piscibus dura carne præditis eligèdi sunt minores: & molli verò maiores ad terminū aliquem. Pluta Galenus lib. 3. de aliment. facul. cap. 29. & 30.

Lucius et perca, et saxatilis, albi ca tencha,

Gornus, plagitia, et cum carpa, galbio truta.

Hic decem recensentur pisces, quorum alimētum hominum corporibus aluberrimum esse putatur.

Lucius.

PRIMVS, Lucius est: piscis vulgo notus, qui quòd non modò in alterius, sed suæ etiam speciei pisces grassetur, tyrāni appellationem vulgato verficulo seruitus est.

Lucius est piscis rex atque tyrannus aquarum.

Natata velox ac duræ carnis est, sed omnium medicorum iudicio εὐπεπτος, atque optimi succi, Germanicè, *een Hecht* est *snocKe*. Gall. *vn Brochet*.

SE-

VALETVDINE. 122

SECVN DVS, Perca: qui brachiis sub rufus est: dorso spinis armatus: vñ *ἀκαυδοσερῆ ἔχει καὶ ποικιλὸχροα* Aristoteles scribit. Duræ quoq; carnis est, & vulgo cognitus, Germanicè *een Baers*. Gal. *vn Perche*. Porrò alimentū, quòd ex eo sumitur, non modo ad coquendum est facile, sed gustui etiam gratum est, atq; hominum corporibus saluberrimum, vt quod sanguinū medium consistencia generet. Medium autem voco (inquit Gale. li. 4. de alimen. facul. ca. 27.) qui neq; admodū tenuis est, neque aquosus, neque vehemēter crassus. Vnde maximo in precio hic piscis semper est hæditus. Ausonius in Mosella sic de eo canit:

Nec te delicias mensarum perca silebo,

Amnigenos inter pisces dignanda marinis.

Quanq̄ certè τὸ πέρκι antiquissimis etiā Græcorū vñtatū sit, reperiuntur tamen quibus per ἀντίρροπον, qd̄ nulli pisciū parcat, à parcēdo sic dictus esse videatur: vt q̄ iratus alios pisces pinis suis, quas supra dorsum habet, vulneret. Qua ratione à Lucio quoq; immunis est. Imò, vt Albertus refert, naturalis quædā lucio cū perca amicitia est. Lesus. n. lucius, non tā facile à quois alio pisciū sanatur quàm à perca. *Solum igitur liquidis percam laceratis in vndis.*

M 2 Ve-

DE CONSERVANDA

Vestigat lustrans, solum hunc medicamina possit.

Qui sic inuentus vulnera eius tangendo lenit atque sanat.

Saxatilis

TER TIVS, Saxatilis: quo quidē nomine piscis à nonnullis hoc loco accipitur ex eorum numero, qui parui perpetuò manent, Latine etiā fundulus, & Germanicè *een Grundel* nuncupatur. Cuius alimētum (licet squamis careat) ad voluptatem, concoctio nem, simul ac distributionem, & succi bonitatem, præstantissimū est. Multos tamen inuenias, quibus Saxaulus potius, siue saxaulis hic legendū esse videatur, vt hoc noīe ex planorū pisciū genere eū intelligamus, q̄ *Βούλοστος* καὶ *Βούλοστος* à Græcis dictus, hodie *γλωττα* nuncupatur. A Varrone & Plauto lingulaca, à linguæ figura, quæ Græcis ē *γλωττα*, cui *β* particula addita est, vt magnitudinem potius quā bubulæ linguæ figuram significet. A Plinio Solea. Item ab Ouidio:

Insurgentes solea candore, & concolor illis Passer.

A figura Soleæ, quæ solo pedis subiicitur, Germanicè, *een Tenge*, Gallicæ, *une Sole*, Hispanicè, *lenguado*: qui & ipse int̄ er marinos pisces alimenti est haudquāq̄ cōtēnendi. Gal. li. 3. de ali. fa.

VALETVDINE. 123

facult. c. 29. similes quodāmodo inter se esse passerē & soleā scribit, nō tamē omnino eiuſdē esse speciei: Soleā enim molliorem esse, ciboq; suauiorē, ac in totū passere præstantiorem. Suauitate quidē, alimenti copia, succi bonitate Solea præstantior est, at carne duriore, solidioreque esse experientia sensusque conuincunt. Plura Gulielmus Rondeletius lib. 1. cap. 11. de piscibus marinis.

Albica

QVARTIVS, albica. qui & ipse marinus, reponendus in numerum sale conditorū, & in fumo deinde, vel in aere exiccatorū, qui à baculo, quo ante cocturam contonduntur, *Stocvisch* Germanorum lingua appellantur. Albica autem ex eo dictus videtur, quod molli, humida, atque candida admodū sit carne: vnde Germanicè quoq; *een Vveisling* & Saxonice, *een VVeittig* est *VVeitling*. nominatur, & pro bono gratoque cibo habetur.

QVINTIVS, Tinca, vel tencha: piscis aquæ dulcis notus, pelle lubrica mucosa, ad nigredinē tendente, ac carne dura: vnde ab his tribus, nempe luccio, perca & tinca post coctionē pellis auferri solet. Ausonius in mosella vulgi solatiū vocat, q̄ pauperibus tātum apponatur. Exremēticius est, & totus lutosus. Teutonicè, *een tinche, scheleihe*,

*Tencha
Tinca.*

DE CONSERVANDA

est *sleig*, Gallice, *vn Tenchè*, Hispanicè,
Tenca.

Cornu. SEXTVS, Cornus, gornatus, si-
ue gurnadus: piscis marinus. albus at-
que minimus, medii digiti longitudi-
nem non excedens: vna cum capite
ac spinis manditur, Teutonice, *een
voerne*.

Plagitia SEPTIMVS, Plagitia: piscis mari-
nus planorū generi subiiciendus, rhō-
bo figura similis, sed contractior, lin-
gulaca latior. Hic piscis supina parte
albicat, prona fuscus est & terrei colo-
ris, instar passerum auium, vnde à La-
tinis passer etiam dicitur, à Græcis
Ἰππία; Germanice, *een Pladiis*, Galli-
ce, *une Playe*. Guilielm. Rondele. libr.
11. capite. 7.

Carpa. OCTAVVS, Carpa, siue Carpio:
piscis fluuiatilis notus squamosus. Cu-
ius caro excrementitia est ac muccosa,
quare à magnatibus in vino decoquitur.
Ita namq; multo quàm ante præ-
stantior euadit: quicquid enim muc-
cosum, aut virosum gustu refert, id to-
tum deponat, Germanice, *een Carper*.
Gallicè, *une Carpe*.

Galbio. NONVS, Galbio: piscis marinus
notus, cartilagineus, corpore tenui, &
in amplissimas alas expanso, Raia La-
tine dicitur, & à quibusdam Roche-
tus, siue Rochus, à Græcis *βάρτος κὰδ*

VALETVDINE. 124

βάρτις à rubi, quem *βάρτον* vocant, si-
militudine. Quæadmodū enim spino-
sus est aculeatusq; rubus, ita raia om-
nis aculeis aspera, non quidē toto cor-
pore: sunt enim *λεϊόβατοι*, id est leues
raia, quibus nulli sunt in corpore acu-
lei, sed siue leues sint raia, siue asperæ,
oēs vncos aculeos in cauda gestāt, sicuti
in rubo, cynosbato, & rolis cernuntur.
Piscis est duræ carnis, cōcoctu diffi-
cilis, sed alimētī firmi & sani. Germa-
een Roch; Galli. *une Raye*. Hisp. *Raye*.
Guliel. Ronde. li. 12. c. 3. Nōnulli Gal-
bionem referunt in baculo cōruforum
piscium classem, vt eum hoc nomine in-
telligamus, qui Germ. *Rotfcher* vocatur,
qui & ipse duræ carnis, est, ac fa-
nus. Alii textus habent Gobio, de quo
Galenus li. 3. de alim. facul. ca. 28. Go-
bio, inquit, littoralis est piscis, ex eorū
numero, qui parui perpetuò manent.
Suauissimus ac cōcoctu facillimus, si-
mulq; ad distributionem & succi boni
tatem optimè cōparatus, Gall. *Gouion*
Teutonice, *een Gouie*. Huc referendi vi-
dentur pisciculi omnes, quos *Pfrellen* oft
Erlitzen Germanice vocamus, & quot-
quot tales occurrunt, nempe iucun-
di, boni succi, & ad coquendum fa-
ciles.

DECIMVS, Truta: Hic omniū, *Truta*
qui in dulcibus aquis generant, pisciū

DE CONSERVANDA

æquali cunctorum gentium iudicio longè nobilissimus habetur. Varius admodum est, purpureis guttis siue maculis totum dorsum speciose pingentibus, carne interius rubra, quemadmodum in salmone etiam conspicitur, ut procul dubio is piscis sit, qui Aufonio in Mosella Salar vocatus, quem dicit:

Purpureisq; Salar Stellatus tergora guttis,

Celebratur apud homines, tanquam voluptate cibos reliquos superet. Carnem habet valde friabilem, ut in qua nihil neque litoris, neque pinguedinis in sit, quo fit ut alimentum, quod ex eo sumitur, hominum etiam corporibus saluberrimum esse censeatur. Huc, quod ad succi bonitatem attinet, aschix etiam & aurate quos *Escheu & Rotesorel* Germanicè nuncupamus, referendi sunt. Porro *Trutta* Gallicum est: nam vulgo *Truiste* vocant, Hispanicè, *Trucha*, Germanicè, *een Forel*. Verum hactenus singularim de piscibus. Nunc generatim enim atque uniuersè nonnihil de præstantia ipsorum dicemus.

Piscium electio.

SCIENDVM igitur in primis, alimentum, quod ex piscibus prouenit, quemadmodum id ipsum li. 3. ca. 25. de alimen. facult. Galenus attestatur, sanguinem genere consistentia tenuiorum,

VALETVDINE. 125

re, quam quod pedestribus animalibus sumitur, adeo ut non affluenter nutriat, & celerius discutiatur: magis tamè excrementium est. Phlegmatici enim, id est, frigidioris humidiorisq; temperamenti sunt pisces. Ob eandem tamè causam quidam, ipsos concoctu difficiles esse, ac tardi transitus censuerunt, quippe ratione frigiditatis: lenti etiam sunt, atq; diutius ob id ventriculo immorantur, & concoctioni repugnant: quo fit, ut sæpius corrumpantur, & putrescendo sitim generent. Carnium itaque laudabilium alimentum hoc nomine, quam piscium salubrius est.

SECVNDO vero hoc etiã sciendum, nempe pelagicos, hoc est, marinos (modò ceteræ bonæ notæ consentiãt) in victus salubris ratione, quam qui in aquis dulcibus nati sunt, esse meliores. Alimentum enim quod præstât minus excrementitium est, & carniû naturæ propinquius. At verò cum pelagici (ceteris paribus) quam fluuiatiles sint carne duriore, consentaneum est, eosdem difficilius etiam concoqui & resolui, ac magis nutrire, sanguinemque gignere puriorem. Aegris tamen ob concoctricis facultatis imbecillitatem fluuiatiles accommodatiores sunt,

TERTIO sciendum, ex piscibus tam marinis quam fluuiatilibus, eligendos

dos esse qui carne sint minimum muc-
cosa aut lenta, sed alba, suavi, subtili,
friabili, odorata, quæ tardè putrescat
& qui non degunt in paludibus, lacu-
busq; . atque id genus locis limosis ac
fordibus, nec in aquis limosas herbas
& mali succi radices habentibus. Pes-
simam enim habent carnem, qui in e-
iusmodi locis degunt.

Eligendi vero non admodum iuue-
nes, neque prægrandes, neque pingue-
dine multa resperfi, sed vt in suo gene-
re carnosî & celerrimi cursus.

Ex marinis præstantiores habètur,
qui in fluminibus longius à mari di-
stantibus capiuntur, vtrique si cætera
laudabiliù pisciù notæ non abfuerint.
Iisdem quoq; notis consentientibus,
quâto spinis agnatis ac squamis horri-
diores fuerint, tanto præstantiores èt
esse par est Spinarum enim & squama-
rum multitudo substantiæ puritatem
arguit. Præterea optimi sunt ex pela-
gicis, qui viuunt in mari puro ac pro-
fundiore, ventorumq; procellis mag-
nis agitato, & quod fluuios multos &
magnos excipit. Quare in mari Pon-
tico & Balthio nutriti, iis præstant,
qui in mari Mortuo siue Meridionali
capiuntur.

Eorum autem, qui in fluuis gignun-
tur, salubriores sunt, qui in iis gignun-
tur,

tur, in quibus aqua rapidè fluit, ac co-
piofa est. Ex quibus iam dictis liquido
constat, qui piscium probi malive cen-
seri debeant.

Cetacei enim ac bestiales, cuiusmo-
di porcus & canis marinus, delphinus,
& morhua potissimum habentur. cum
laudabilium piscium notis, nimirum
albedine, subtilitate, ac friabilitate ca-
reant, in cibo sunt prorsus iniucundi,
& ad coquendum difficiles, exiguumq;
boni quidem alimenti, excrementi au-
tem plurimum reddunt, & præsertim
recentes. Quare mirum non est, si pra-
uum succû in eorum corporibus, qui
quotidie illis vescuntur, congerant.
Quos tamen si quando, meliorem non
suppetente copia, edere cogamur, ma-
gnopere cauèdû, ne illico a captu inge-
rantur, sed seruandi sunt per dies ali-
quot, dum caro eorû mollescat, adeo-
que citra substantiæ corruptionè tene
rescat. Id quod fieri solet vbi leuiter sa-
le cõpersi fuerint. Quo modo sapidio
res etiã ac multò quam ante præstan-
tiores euadere, libr. 3. de alim. facul. ca.
24. & 40. Galen. autor est. Quicquid e-
nim mucosum, aut virosum gustu re-
ferunt, id totum deponunt.

Ex piscibus marinis raia & gornus
in laudabilium classè censentur, carnè
enim habent consistentia purissimam.

Deinde vero Passer & Solea, quorum tamen caro lentior est, minusque tum alba, tum friabilis, & crasior, sapore etiam atque odore minus commendabilis. Merlengo tamen, siue merlano, quæ ἀρνύι Græci vocant, secundus forte à raia deberetur locus, minore enim participat crassitie ac lentore, quàm Passer & Solea, & substantia utcumq; friabilis est: sed si odorem, saporem, colorē, substantiæ puritatem & mollitiem spectes, bonitate non nihil à Gorno ac Raia deficere videbitur. Idem de harengo iudicium est. Morhua iuuenis bonitate prædictis satis propinquat, sed si diligentius ad præscriptas laudabilium piscium notas exigatur, crasior multò atq; lentior inuenietur. Salmones autē rhombi (vulgo Gallorum turboti) & maquerelli siue macrelli, longè à reliquis bonitate deficiunt: sunt enim multò crasiores, magisque lenti, & concoctu difficiliore, neq; competunt nisi vehementiore exercitio fatigatis, robustis, ac iuuenibus, idque magis etiam si quid falsædinis ipsis cōmiscetur, quò lentor, crasities, & frigiditas eorum remittantur ac corrigantur.

Ex piscibus autem aqueæ dulcis, lucius & perca mediocres laudatissimi sunt, præsertim si præter dictas bonitatis notas pinguedinis non omnino

ex-

expertes fuerint. Secundum post illos locum obtinet Vendosia, carnē tamen habet non perinde albam, subtilem, & friabilem, sæpiusque in stagnis, quam fluuiis reperitur.

Illud porro summam nosse etiam expedit, quòd pisces fluuiatiles, modò cætera consentiant, tum ad bonos humores gignēdos, tum etiam ad gustus ipsius, voluptatem, cæteris multo sunt præstantiores, si in aqua profunda, petrosa aut aspera, ad Boream spectante, ac rapidè fluente degant, præsertim si vrbs alicuius amplissimæ, latinarū, B. Ineorū, culinarumq; loturæ & purgamēta in illam non defluant, neque & vestes & alia eiusdem generis in ea abluantur: Multo verò magis, si præterea & herbarum ac Bonarum radicum copia abundet. Cancri verò tam marini, quàm fluuiatiles, sicuti lib. 3. de alimen. facul. cap. 33. à Galeno traditur, dura in totum carne constant, ideoq; & ad coquendum sunt difficiles, & firmi alimenti, ægrè tamen in ventricula corrumpuntur.

In piscibus quoque id communiter memoria tenere oportet, quòd recentes valde nutriant & humectent, mās lacte repleant, semen prolificum suppeditēt, adeoq; venrem excitent, & biliosis corporibus sunt accommo-

M 7 da-

Merlengus.

Morhua.

Macrellus.

DE CONSERVANDA

datisfimi . Cæterùm abstinendum ab ipſorum eſu poſt quamlibet aſtionem fortem ac vehementem : qui nanq; id temporis ingeruntur, eos & malè concoqui, & dum in iecur ac venas diſtribuuntur, ſuccum generare crudum, qui non facilè in probum ſanguinem mutetur, à ratione alienū non eſt. Præterea verò, cùm hæc ipſorum etiam natura ſit, vt tardius pertranſeant, cura non minima adhibenda eſt, ne in ventriculū incidant debilem, aut prauis ſuccis vitiatum : quippe qui tum neq; bellè concoquantur, & facilius ferè vnà cū aliis in uentriculo exiſtentibus corrumpantur . Neque item vnà cum carnibus: nec lacticiiniis, neq; ſummo poſt alios cibos loco, ſi quid Auicennæ credimus, eſcendi ſunt. —

Poſtremò verò hoc etiam ſciendū, quòd craſtioris ſucci piſces intra mediocritatem ſaliti, recentibus ſint præferendi . Verùm recens ſaliti, Galeno lib. 3. de alim. facul. cap. 24. teſte . iam diu ſalitis ſunt meliores . Piſces etiam laudabiles exiguo ſale conſperſi, atque moderatè ſumpti, appetentiam, ſi quis eis delectetur, reuocant & roborant .

¶ De Anguilla, & nonnihil etiam
de Caseo . Caput
XXXI.

VO-

V ALETVDINE. 128

V Ocibus anguillæ prauæ ſunt, ſi comedantur,

Qui Phyſicem non ignorant, hæc teſtificantur .

Caseus, anguillæ, nimis obſunt, ſi comedantur,

Ni tu sæpe bibas, et rebibendo bibas .

Anguilla

Anguillā vocibus nocere hoc in loco traditur: idq; rationibus tum medicis, tum philoſophicis comprobatur . Limofus enim piſcis eſt, craſſiq; lenti ſucci, obſtructiones facit, longiusq; à memoratis paulò antè probi piſcis indiciiis recedit : quod Galenus etiam in libro de cibus boni & mali ſucci. ca. 15. in hunc modum ſcribès atteſtatur: Anguillæ nuquam boni ſucci ſunt, tametiſi puro in humore verſentur, nedū in eo qui vrbiū ſordes & purgamenta in ſe recipit. Idem fere & in lib. de attenuan. dixit cap 6. cōfirmare videtur. Anguillæ, inquiens, & mollium pars maxima, tametiſi carnem habent mollem, q̄ tamen ſucco lento ac pituitoſo abundat: iis, qui ſalubri victus ratione vti volunt, plurimū eſt noxia. Pari modo de muſtelis quoq; quæ vulgare iā nomine læpretæ dicuntur, ſententiæ dum eſt . Nā & ipſæ nihilo ſecius quā

an-

DE CONSERVANDA

*Lampre-
ta.* anguillæ plurimum crassi succi gi-
gnunt: tamen si paruulæ lampretæ nõ
perinde malæ & periculosa sint. Mi-
nore. n. vt sensus ipse iudex est, cras-
sitie & lentore participant. Quò fit, vt
hi pisces, licet non ingratum ori sapo-
rem offerant (quod salua tamen eorũ
reuerentia dictum velim, qui in eorũ
vsu diu perseverant) admodum sint
periculosi. Siquidem generatio eorũ
in aquis serpentum generationi in ter-
ris respondet, non sine veneni suspi-
cione. Vnde etiam M. Varroni li. 4. de
lingua Latina, nomen habent, & an-
guibus adsimulentur. Atque hac certè
ratione capita & caudæ, ac similiter
interior spina, vt quæ venenũ in se cõ-
tineant, nullo modo edenda sunt. Cõ-
ueniens autem erit ob succi crassitiem
ac lætorem, vt in optimo vino immer-
sæ necentur, atque cum iusculo dein-
de optimarum specierũ, sicuti ab Api-
rianæ scholæ sectatoribus solent, præ-
parentur: ac primò huiusmodi duabus e-
bullitionibus in vino & aqua præbul-
liant, illisq; reiectis tandem ad perfe-
ctionem coquantur. Vel gelu inde in
patina fiat, vel pastillatura, vel asiatu-
ra, idq; cum balsamento competenti:
in hyeme quidè cum viridi, fortibus
speciebus, & uino: in æstate verò cum
debilibus speciebus, omphacio, & acẽ-
to.

*Anguilla
coctio.*

VALETVDINE. 129

to. Cõmodius tamen ab eiusmodi pi-
scium esu abstinetur. Stomacho enim
& renibus sunt inimici, sed præcipuũ
sentiunt nocumentum ex eorum ob-
soniis, qui arenulas mingere consue-
uerunt, quoniam ille anguillari, glutino
in calculos cogi & adstringi videã-
tur. Podagra quoque laboratibus ma-
nifestè officunt, nec vllis morbis me-
dentur, sic vt iniquè natura fecisse vi-
deatur, quæ tam suauem refutandis
expuendisq; piscibus indiderit sapo-
rem. Medici omni ex loco, omniq; tẽ-
pore & præsertim circa solstitium an-
guillas detestantur.

*Anguilla
esus cal-
culosus no-
cium.*

Sequitur deinde, caseum atque an-
guillas plurimum nocere si comedan-
tur: quod sanè de iis, quæ magna mo-
le ingeruntur, intelligendum est. Cau-
sæ quidem de caseo supra capite. 7. De
anguillis verò in præsentĩ capite ha-
bentur.

Postremo loco hoc etiam adseritur
nempe prauitatem eorum vberiore ac
frequentiore vini potu corrigi atque
emendari: quod minimè tamen de vi-
no subtili ac penetrante, neque itè de
eo quod in potus delatini vicem sub-
stituitur, intelligendum est. Tale nan-
que cum cibis mali succi bibendum
non est, quemadmodum. 3. r. doct. 2.
capite. 8. Auicenna sic fermè scribens dili-

DE CONSERVANDA

diligenter admodum monuit: Neq; cū cibis pravi succi, nec anteq̄ illi conficiatur, neq; ab eorundem concoctione vinum protinus bibendum est: quippe quod mali chymi cibos in omnia statim corporis exteriora mēbra, quod fortasse citra vini adminiculum minimē penetrassent, non sine sanitatis dispendio secum trahat. Intelligendum igitur de vino forti non modum penetrāte, quod sæpius atque modicē commoda ciborum permissionis gratia sumitur. Hoc enim prauitatem eorum corrigit, concoctoriam facultatem roborat, frigidōsq̄ & phlegmaticos humores concoquēdo benignos reddit: quo fit, vt ad casēi atque anguillarum quæ ægrē admodum conficiuntur, concoctionem non parum proficiat.

Cæterum neque illud silentio hoc loco inuoluendum, nempe vinum non in anguillarū modo, sed quorumlibet etiam piscium esu exhibēdum: quippe frigidioris humidiorisq; temperamenti sunt omnes, adeoq; difficilior ob id ipsum cōficiūtur, tardiusq; transeūt: vino igitur sæpius ac modicē sumpto facile emendantur, atque *συμμετρίαν* perducentur. Hinc non temerē hactenus hoc vsurpatum est: Ex piscibus viuos quidem aqua foueri, mortuos vero vino condiri oportere.

¶ De

VALETVDINE. 130

¶ De cibi potus quæ in prandio atque cœna permissione, siue alternatione.

Capit. XXXII.

Inter prandendum sit sæpe parumque bibendum.

Si sumas ouum molle sit, atq; nouum

HIC duo traduntur præcepta.

PRIMUM, de cibi potusq; in prandio atque cœna permissione siue alternatione: Inter prandendum nanque cœnandūve in vicem modo edendum, modō bibendum est, ac ne id quidem largē & copiose, sed sæpē potius & parcē. Neq; enim iumenta nobis in hoc imitanda sunt, quæ tum demū bibunt, cū cibo exaturata fuerint: sed potio subinde interponenda est, quoniam cibis permissione potioni mollior redditus, per membra nutritioni deferuentia, facilius peruehitur.

Vbi notandum, triplicem à Medicis constitui potum. Ac primum quidem permixtum vocari, quod vna nimirum cum cibis ingeratur. Alterum de latium, quod concoctione in ventre iam confecta & absoluta, in hepate vero inchoata, vt cibi penetratione adiuuet, exhibeatur. Tertium verō sitis sedatiuum, quo inexplenda siti vitimur. Quæ igitur de potu hoc loco traduntur,

Potus triplex.

DE CONSERVANDA

**Permix-
tius.** tur, ea de permixtuo accipienda sunt. Hic enim interponi sæpius ac permisceri cibis debet, neque ad finem prandii vel cœnæ, siue dum sitis vrgeat (saluo tamen aliorum iudicio) differendus est. Imo verò crebrius etiam ab illis assumi debet, qui cibis actu vel potentia siccioribus vescuntur, quicquid vehementius sese, atque immoderatus exercendo siccum panem vorant: non tamen copiose, ne concoctio impediatur. Simile enim quiddam succederet, quale aquam in lebetem feruentem sæpius largè & copiose infundentibus solet: quippe caloris vis in coquendo hebetaretur.

**Sedati-
uus.** Sitis autem sedatiuus potus circa prandii vel cœnæ finem, naturæ congruere magis videtur: tunc enim ob calidi sicciq; cibi æstuationem uera sitis vrget. Namque verisimile non est eodem ac breui temporis momẽto, in festari naturam esurie sitiq; simul, eo quòd hæc irriteretur à calore, illa stimuletur à frigore interno. Estq; hic potus augendus, vel minuendus: prout ipsa sitis exposulat.

**Delati-
us.** Atqui delatiuus prima cõctione iam peracta, atque etiam paulo ante quam aliquid quidpiam edatur, propinandus est: præsertim cum prius ingestus cibus consistentia fuerit crassior: neq; disse-

VALETVDINE. 131

differendus est, dum sitis oboritur. Ventriculum enim ad reliquum suscipiendum cibum reddit expeditiorem, ac eorum etiam, quæ in ventriculo cõtinètur, distributionem ad hepar plurimum iuuat. Non tamen immoderatus eo abutendù est, ut maturè concoqui possit. Siquidem incoctus ad hepar non transit. Quòd verum utique erit, si in delatiui locum non substituaturs aqua. In illa enim necesse non est, ut concoctio expectetur, priusquam ad hepar transmeet. Rationabiliter verò in potu delatiuo, ceu etiã in permixtuo non aqua, sed vinum propinari debet, aut aliud quidpiam, quod vino sit *δνελλογον*, veluti ceruicia, *μελέκρετον* aut ex cerasis vel malis, aut simili quopiam fructus genere confectæ potiones: quibus tamen omnibus vinum est præferendum. Facile enim efficit alimenti in omnia membra distributionem: vnde non ineptè *ὄχιμα τῆς τροφῆς* ab Hippocrate nũcupatur ut copiose admodum supra cap. 15. & 27. ostendimus.

Sed quia de comoda cibi potusq; permissione satis iam diximus, illud minime omnimittendum, est, quòd nonnullis ut rectum placere video, nempè ut iuxta crassiorẽ, sicciorem, & frigidiorẽ cibum de utroque potu tam de-

DE CONSERVANDA

delatiuo, quàm permixtuo largius assumamus, & vt rursus circa calidiorē, subtiliorem, atque humidiorē, parcius. Et iterum vt vinum subtile valensq; cū cibo natura, crassio, duro, ac frigido bibamus, & è diuerso, vt calidioribus cōcoctioniq; magis parentibus cibus vinum debilius adiugamus. Quæ ratio si stabit, volētiore vino iuxta carnem vtemur bubulā, q̄ pullorū gallinaceorum: itemque iuxta pisces, quam carnes animalium terrestrium.

SECVNDVM præceptū de ouis erat, nempe vt recentia ac mollia ingeramus: cuius ratio reddita est supra capite octauo.

¶ De Pisis. Caput XXXIII.

Pisum laudandum nunc summum ac reprobandum. Est inflatiuum cum pellibus atque nociuum, Pellibus ablatis sunt bona pisa satis.

Inquisitione dignum viderur, quod de ipsis hoc loco traditur: nempe ipsa laudem mereri quandoque, nonnunquam vero & vituperiū. Vbi scire ante omnia conuenit, ipsa duas habere facultates, adstrictoriā nimirū & purgatoriam: quarum hæc certè in ipso-

VALETVDINE. 132

rum velut carne est, illa vero in corticibus. Laudantur igitur quæ adempto cortice manduntur: culpantur quæ non decorticata ingeruntur. Priore enim modo sumpta, vt in diætis vniuersalibus Isaacus id ipsum confirmat ventrem subducunt: altero vero magis cōdesant & adstringūt, plurimūq; flatulenti spiritus pariunt, ita vt pugna quædam ac tormina in intestinis excitentur: purgatoria quidem facultate succum excernere volente, adstrictoria vero retinēte: hincq; intus affligitur natura, ab vtroque horū diuexata. Porro si pisa cortice spoliata mādātur, tunc purgatoriæ actione maximè conferunt. Quod de pisis hic dicitur, idem de omnibus ferme leguminibus puta fabis, létibus, phaseolis, & si quæ sunt similia, præcipuè tamen corticem habentibus crassiorē, vt de fabis & ciceribus nigris, intelligēdum est. Hac nanque ratione legumina omnia, quæ admodum libr. 4. de vict. rat. in morb. acut. apho. 93. Hippocrates attestatur, flatuosa sunt, & cruda, & cocta, & fricta, & macerata, & viridia. Cortex præterea in omnibus peiorem generat succum, quàm quæ ipsorum velut caro est. In pisorum genere reperiuntur quædam alba & rotūda, cortice tenui, leui ac fragili, quæ tamen vna cum corti-

Pisa.

DE CONSERVANDA

corticibus innoxie mandī queāt, præstat tamen vt decorticentur. Legumina viridia adhuc & nondum exacte matura, valde tenuem habent corticē, ac minus ipsis discrimen inest, quod ad corticem saltem & carnem attrinet; faciliusq; concoquuntur: quare ea nō nulli sanis corporibus, quā matura atq; exiccata magis conuenire arbitratī sunt: quod tamen à veritate alienū videtur. Nam ea admodum esse excrementitia, & substantiæ corruptioni magis obnoxia, constat: quo fit, vt à sanis non vsquequaque citra noxam sumi queant. Hoc tamen negari non potest, quod matura & exiccata cum ab extimis corticib. purgata fuerint, ad victus salubris rationem, quā recentia non decorticata, accommodatiora sint, & è diuerso viridia quā exiccata cortice non spoliata. Porro, quum omnium leguminum substantia inflet, concoctioni renitatur, crasque & prauī succi alimentum in corpus diffundat, merito à victus salubris ratione excluditur. Brodium tamen siue iusculum eorum, eò quod statum cum omni & alimenti & concoctionis prauitate deponat, ventrem subducatur, vrinam ciat, venarum atq; viscerum obstructions amolitur, adeoq; ad vaforum etiam, quæ colatoria

Erbsern.

VALETVDINE. 133

ria vulgo vocantur, nempè hepatis, renum & vesicę, emundationem sit efficacissimum, non parum commoditatis in victus salubris ratione habere dinoscitur. Cuius proinde vsū ieiuniorū tēpore, quando crasis atque obstruentibus vtinur cibis, frequentiorē esse cotenit. Multiplex porrò ac varius hominibus leguminū vsus esse solet. Nonnulli enim cum falsis carnis esitant: quem modū Galenus lib. 1. cap. 25. de alim. facul. non probat. Nam hæ quoq; sanguinem crasiorē & melancholicū magis generant. Quapropter nō est his copiosius vtendū, & maxime si cui corpus sit aut melancholicū, aut crasso, aut prauo succo abundet. Peslime autem coci diuitibus legumina sapia adparant: quandoquidem legumina haud quaquā incrassantium missionē postulāt, sed humidorū potius, & quæ ipsorū crasfitiē incidāt. Quibus verò sapa commiscetur, iecoris obstructions solent, gignere viscerisque huius ac lienis inflammations inangent, nisi melle addito, meliora fiant. Perispicuum autem est, quod & scirrosos visceris vtriusque affectus sapa exacerbatur. Vt autem legumina esui, accommodatiora fiant, magis nutriant, & crassum prauumq; succum amittant, in hunc ferè modum cōquenda veniunt.

N Sub

Pisorum
coctio.

Sub noctem in aquam feruentem infundantur, ac primò quidem manibus diutulè confricentur, vt à cortice separentur, deinde per totam noctem in eadem macerando temperentur, sequenti verò die duabus vel tribus ebullitionibus in eodè liquore, dum tertia quartave aquæ portio absumatur, percoquantur. Aquam autè adhibere oportet leuissimã, seu pluuiã. Nam & hac citius coquentur, & molliora euadent, & concoctioni minus facessent negotii. Ius decocti colo tãdem transfundendum, & ad vsus referuandum. De quo vbi & quantum cuique libuerit, accipiendum, cumque cinnamomo denuò & croco temperandum ad lètum ignem. Hoc èt pacto terream naturam magna ex parte deponet. Nonnulli duas partes zingiberis, vnam piperis, aliquantũ enim cymini adiiciunt, quo facilius secedat ad extremum aliquid aceti vinive, & butyri admiscet, atque vnica iterum ebullitione coquant, spumam interea diligenter auferentes. Quod quidem in principio refectionis potissimum sumendum. Illud postremo minimè prætereundum, quòd brodium suè iuscum cicerum & pisorum alborũ multò sit præstantius, & humanæ naturæ accommodatius, quemadmodum & tota eorum substantia.

De

De lacte tabidorum. Caput

X X X I I I I.

LAc τεισμοίς sanum caprinum postque cameli.

Ac nutritium plus omnibus est afininum,

Plus nutritium vaccinum sit, quoque ouinum.

Adsit si febris, caput et doleat, fugiendum est.

Hic præcepta quædam traduntur de *Lactis electio* re lactis genere, quatenus videlicet *φθισμοίς*, hoc est, tabidis, emaciaris, hectica febre laborantibus, & quomodocunque consumptis, sit conducturum. Cibi enim his ipsis, quod calorem natiuum imbecillum obtineant, concoctu faciles conueniunt: boni item ac multi alimenti, vt corpus emaciatũ instaurant: sed liquidi & tenues, vt vias ob siccitatem contractas facilius subeant, & penetrent: ob febrim quoque refrigerent nonnihil, & ob vlceris saniem detergeant, & ob solutionem continui, glutinèt. Quas dotes omnes habet lactis: facile enim coquitur, ac omnium quæ alimenti gratia sumimus, lac, butyro & caseo multũ nutrit: optimum optimi est succi: sero casei & butyri liquidum est, subfrigidum est, vt li. 5. ca. 10. & lib.

N 2 10.

DE CONSERVANDA

10. cap. 7. de simpl. medic. facult. terget sapore dulci butyrosæ substantiæ, & acrimonia feri glutinat caseo, & eodẽ ac butyro est emplasticum. Quapropter nonnulli, Galeno in libro de cibis boni & mali succi, cap. 9. teste, pulmonis vlceribus affectos portione tantum lactis curari putant, antea scilicet quàm ea ipsa vlcera amplientur collofaq; fiant.

Lac caprimum.

AC PRIMVM quidẽ præceptũ est de lacte caprino: quod vtile esse phthisicis, Auicen. 2. Cano. cap. 444. & 1. 4. trac. 3. cap. 6. confirmat. Neq; id sane iniuria: siquidem inter cætera lactis genera moderatè se habet, cum non ad modum pingue crassumq; sit, ob id medium quoque esse cõsetur, quod in corporibus nostris præstat.

SECUNDVM de camelino: quod illo tenuius est, serosiq; humoris magis particeps: quod fit: vt minus tũ nutriat, tum emaciat conferat. Hydropicis tamen, & quibus hepar malè affectum est, non parum commoditatis adfert, præsertim si fuerit cameli nuperrimè enixæ. Eo namque hepar, si quid Avicennæ credimus, reficitur atque instauratur.

Lac asini.

TERTIVM de asinino: Asinæ namque inter cætera brutorum genera lac præbent ad propositos affectus accom-

mo-

VALETVDINE. 135

modatissimũ: quippe cum tenuissimum sit, & minimè coagulatur, & quoquo versus ocysimè in corpus digeritur, quemadmodum elegantissimè libro. 7. metho. meden. capit. 6. à Galeno scribitur. Quod Auicen. quoque. 1. 4. trac. 3. cap. 6. confirmat. Non est, inquit, lac post muliebre, quod hecticis equè conferat, ac asininum, Hecticam enim siquidem curabilis fuerit, ad plenum curat. Sed præ ceteris lac muliebre, tanquàm naturæ eiusdem, & hinc no corpori familiarissimum, ab aliis medicis, præcipueque ab Herodoto & Euriphone ad tabidos affectus celebratur. Quoniã ceteris est subtilius, frigidius, & humidius, citius cõcoquitur, velocius penetrat, & melius nutrit. Sumendum autè quoduis horũ manè ieiunis, horis tribus, aut quatuor ante cibum, vnc. quatuor primũ: quas si rectè confecerit, postridie quinque, sex vncias, & sic diebus consequẽtib; auctũ, si bene concoquat, vsq; ad liberã vnam. Quatenus enim vires augeri cernimus, eatenus nos quoque cibis adiiciemus. Sumat autè patiens ex mammilla, aut minimum diuextra propria conceptacula moratum (illic enim & sanguis & semen promptissimè corrumpitur) per se aut cum pauco mele, vel faccharo, & sale, ne in uentriculo ac-

Lac muliebre.

N 3 cat.

cat. A lacte hausto non dormiat, ne corrumpat: nec corpus exerceat motu aut frictione, ne crudū lac ī corpus trahat.

Cæterum silentio prætereundum hoc loco non est, quod non semper lac muliebre aut aſinum phthiſicis proſit: immò verò lac acidum ſiue ebutyratum ab ipsis in certis quibusdam caſibus conuenientius adſumitur, Et primo quidem, quando cum phthiſi fluxus ventris ſimul infeſtat. Deinde cum merus eſt, ne in ventriculo coaguletur, vel ardor adeſt vehementis febris, aut uentriculus ſuapte natura biſioſus exiſtit, vt in quo lac nullo negotio in bilem tranſeat. Quinetiã quãdo phthiſi febris coniungitur putrida, & multæ in inferioribus partibus ſunt obſtructiones. Lac enim acidum cohibet, & adſtringit aluum, neq; facile in bilẽ conuertitur: quippe cui butyrum, quo promptè accendi poterat, ademptum ſit: eadem ratione: nec in putrida facile putreſcit. Præterea cū immundus ac ſordidus eſt uentriculus: in eiufmodi enī Lac promptiſſimè corrumpitur. Poſtremo verò cum phthiſicus lac integrum & dulce abominatur, ab acido autem ſiue ebutyrato non omnino abhorret. Sed de his omnibus copioſè admodum Hierouymus Cardanus libro ſecundo Contradicentium,

Trac.

Tract. 4. Contradiſt. 1. & Conciliator differētia. 194.

QVARTVM, de lacte vaccino: vt inter cætera lactis genera graſſius ac pinguius inuenitur, ita alere etiam magis putandum eſt. Atque hinc ſane Rhazes libro. 3. capite. 15. ad Almanſo. ſic ferme de eo ſcriptum reliquit: Lac vaccinum quorumlibet aliorum animalium lacte craſſius iudicatur, atque ob id corporis molem & obeſitatẽ adipiſci volentibus accommodatiſſimum habetur. His amplius Auicenna lib. 2. Cano. cap. 444. hoc quoque addendum putauit: Nempe lac cuiſlibet animalis, cuius fœtus eandẽ in vtero moram cum homine ducat. i. per nouem meſes, humano lacti eſſe maximè conforme: illud verò, quod ſit animalis, cuius imprægnatio quã mulieris diuturnior ſit, eſſe deterius: quo ſit, vt, cum vacca nouem meſibus vitulum ferat, lac eius humano maximè conforme, atque ob id optimum quoque habeatur.

QVINTVM de lacte ouino: hoc quod ad conſiſtentiam quidem & nutrimentum attinet, ad vaccinum quodam modo accedit.

SEXTVM de lacte vitando in febris putridis, & dolore capitis: cuius rei cauſæ adſignatæ ſunt ſupra capite. 7.

N 4 De

DE CONSERVANDA

¶ De butyro. Cap. XXXV.

Lenit, et humectat, soluit sine febre butyrum.

*Butyri
ppræta-
es tres.*

Tres butyrī pprietates hīc referuntur. PRIMŌ cum doloris sedatione lenit, & maturat: Siquidē tēperatē calidum est, & natura pingue atque oleosum, facultatisq; concoquentis, paulū habens etiam digerendi potentiæ, in mediis nimirum corporibus, secūdum duritiem & mollitiem. Bubonas igitur & parotidas iuuat, gingiuas extenuat, & præsertim in infantibus dentientibus, item humores in pectore ac pulmone fixos linctu concoquit.

SECUNDO humectat: ex meliore nanque lactis essentia cōstat: quēadmodum ergo lacti, vnde seiunctum est, humectandi vis inest, ita & butyro id esse oportet.

TERTIO vero soluit: Iragius.n. sumptum, cum ob suæ substantiæ lubricitatem, tum ob communem omnium ciborum humorum rationem, qui scilicet citra adstrictionem sunt humididi, facile per ventrem subit. Sed febricitantibus & calidioribus naturis non æque vt aliis conuenit: ipsis enim in fluam bilem conuertitur.

Illud porro nosse hoc loco vtile est, quod butyrum ob superabundantem

&

VALETVDINE. 137

& humiditatē & pinguedinem in alimentis, vsu præsertim immoderatiore expetendū non sit. Ventriculum enim resupinat, ac subuertit, & ad vomitum incitat. Neque vltimo post alios cibos loco ingerere cōuenit, quippe cum humidū sit ac lubricum, facileq; subduci queat, in superficie natans corrūpitur, & ob hoc ipsū ante alios cibos sumendum est. Ita enim citius subducitur, & aliis cibis viam munit. Quocunq; oleo magis tum nutrit, tū cibos cōdit: quo fit, vt obsoniis additum olei atq; adipis vicem meritō penset. Vnice tamen hoc semper cauendum, ne vsus eius sit immoderatus, neve in ventriculo accendatur. Pingua enim inflammata, quēadmodū in maiori praxi Tract. 6. cap. 15. rub. 4. Ioannes Michaël Saunarola scriptum reliquit, in melancholiam adustam transeunt, ex qua lepra deinceps generatur. Quo fit, inquit ille, vt ob nimium Butyrī vsū multi leprosi in Germania reperiantur. Recēs butyrū, vt Auenzoar testatur, contra bestias, quæ virus ei aculatur, venenæque, & foris illitū, & per os assumptum efficax est: ab aspide enim percussis vtilissimè imponitur: & in pestilenti aëris constitutione quotidie cū puri panis tribus aut quatuor bolis mane a ieiuniis deuoratum mirificè ad sanos ab-

N 5 infc-

DE CONSERVANDA
infectione præseruandos confert. Plura
de butyro Dioscorides libro secundo,
capite. 66. Galenus lib. 10. c. 10. de simp.
med. facul. Paulus Aegineta lib. 7. & Si-
meon Sethi in Syntag.

ANNOTATI VNCVLA.

Tametsi *Βουτυρον* primã necessariõ
habeat lógam, eadem tamen correpta,
& media producta, Ioannes Baptista
Fiera quoque hoc versu extulit:

Lac dabit aerij tibi condimenta butyri.

¶ De Sero. Cap. XXXVI.

Inciditq; lauat, penetrat, mun-
dat quoque serum.

HIC agitur de facultatibus Serii,
quod lactis aquosa est substantia. Hoc
(vt libro. 2. distinct. 1. cap. 9. de med.
simpl. purgan. Mesues inquit) excalfacit
atq; siccit ordine primo cõpleto, &
vsque ad secundum. Quinetiam atten-
nuat, abluit, abstergit, & nitrosa, qua
refertum est facultate, aliu absque ali-
qua mordacitate leniter subducit. Bi-
lem tum flauam, tum atram ab exustis
humoribus genitam deicit: quo fit, vt
mirifice conferat maniacis, & melan-
cholicis. Præstat item ad viscerum in-
fractus, & morbis inde prouenientibus
opitulatur: nimirum aqua intercute la-
borantibus, felle suffusis, & licnosif.

Da-

VALETVDINE. 143

Datur vtiliter febrientibus ex bile: &
viscerum, ac vasorum obstructionibus.
Competit etiamnum vitii in cute à
bile, & perustis humoribus emergen-
tibus. Quare lichenibus, vitiliginibus,
alphis, plõris, leprisq; admodum conue-
nit. Hæc ille. Comitibus quoque, at-
que iis, qui ob potentis vini largiorem
potum male habent, auxilium præstat.
Plura Dioscorides lib. 2. cap. 64. Cale-
nus lib. 10. de simp. med. facul. ca. 8. Rha-
zes libro. 3. ad Alman. cap. 15. & Auicena.
na. 2. Cano. cap. 444.

¶ De caseo. Caput XXXVII.

Caseus est gelidus, stipans, cras-
sus, quoque durus.

Caseus et panis sunt optima fer-
cula sanis.

Si non sunt sani, tunc hinc ne iun-
gito pani.

Duo hoc loco peraguntur: **P**RIMO
quatuor referuntur facultates Casei.
Quarum prima est, ipsum esse gelidum,
id est temperatura frigidum, quod in-
telligi debet de recente ac molli, qui
frigidus & humidus: & non de vetere,
qui calidus & siccus est. Atque huius sa-
ne rei grauisimum habemus teste Pau-
lum Aeginetam, qui lib. 7. sic ait: Ca-
seus recens & mollis repellendi vim-

N 6 obti-

DE CONSERVANDA

obtinet, leuiter refrigerans. Quinetiã de eo intelligi potest, qui conficitur ex sola lactis coagulatione, absque vlla alterius rei commistione. Reperitur enim qui ob aromatõn quorundam, ac odoratarum herbarum admisionẽ acrior & calidior euaserit, & ob id linguam vellicet, atque ventriculum excalfaciat. Talis autem colore potissimum viridis existit, qui si maiore paulò mole ingeratur, corpus vehementer exurit. Secunda est, caseum stipare hoc est, adstringere ac cohibere aluum, quod maximè solet prestare vetus, qui multum coaguli admistum est. Tertia est, ipsum esse crassum, quod est, crassos generare humores, idq; nullo excepto. Omnis enim caseus fit ex crasfiore & terrestri magis cuiuslibet lactis substantia, admisto coagulo, & expresso inde sero. Quarta est. Caseum esse durum, id est, ægrè & concoqui, & aluo discedere: nimirum propter succum crasfiorem.

SECVNDO deinde loco hoc etiam adseritur: nempe caseũ parua mole cum pane sumptum, optimũ sanis hominibus esse cibum, quippe qui panis admistione cõcoctu reddatur facilior, cum alioqui per se sumptus admodum ob cõcoctionis tarditatẽ offendat. Aegrotantibus verò, propterea quòd neque

VALETVDINE. 139

neque ad cõcoctionem, vt dictum est, neque ad mouendã urinam, neque ad ciendam aluum, neque ad succi denique probitatem, quicquam boni conferat, omnino fugiendus est. Plura de hoc supra cap. 7. & 9.

¶ *Caseus de se ipso.*

Ignari Medici me dicunt esse nocium,

Et tamen ignorant cur nocumenta feram,

Expertis reor esse ratum, quia commoditate

Languenti stomacho caseus addit opem.

Caseus ante cibum confert, si defluat aluus,

Si conficitur, terminet ille dapes.

Qui physicen non ignorant, haec testificantur.

In prioribus duobus versibus *ποροσωποσις* est, Fingitur enim caseus seipsum aduersus malignos viciuos ac vituperatores defendere. Ignari, inquam, Medici, hoc est, indocti ac medicinæ rudes, dicunt me videlicet caseum in vniuersum nocium esse: quum ipsi

DE CONSERVANDA

ipſi tamen ignorant cauſam, cur humanę nature nocere dicar. Alluſum aut videtur ad illud quod ab Hippocrate in libro de veteri medicina ſcriptum eſt in hunc modũ: Atqui, inquit, mihi neceſſarium eſſe videtur, vt omnis medicus de natura ſciat, & omni ſtudio annitatur, vt cognoſcat, ſi modo aliquid eorũ quę fieri debent rectę præſtare velit. Quid ẽ homo ad ea q̄ comedũtur ac bibũtur, cõparatus, & quid cuiq; ab vno quoq; cõtinget ac accidet? & nõ ſimpli- citer ſic exiſtimare, q̄ malũ edulium eſt caſeus? Dolorẽ. n. affert repleto ex ipſo. Sed quem dolorem, & propter quid, & cui parti intra hominẽ exiſtenti in cõ- modum exiſtit? Nã & alia multa edulia ac pocula natura mala ſunt, & afficiũt hominẽ non eodem modo. Proferatur autem mihi verbi cauſa aliquid, velut vinum meracũ multum potum, hominem aliquo modo debilem reddit, & omnes qui viderint hoc fatentur & cognõſcunt, quodd hęc eſt viſ vini, & q̄ ipſum eſt cauſa, & in quas in homine partes maximẽ poſſit nouimus. Talem itaque veritatẽ etiam de aliis oſtẽdere nolo. Etenim Caſeus, quandoquidem hunc in exemplum ſumpſi, non oēs homines lædit, ſed ſunt qui ex ipſo repleti, ne tantillum quidem offenduntur, imò gracilibus mirabiliter etiam

con-

VALETUDINE. 140

conferre proditur. Sunt autem qui difficulter ſummuouentes ipſum ab eo liberantur. Horum verò nature differunt, differuntque etiam iuxta hoc, q̄ eſt in corpore caſeo contrarium. Nam à caſeo excitatur & commouetur, in his quibus eiufmodi humor multus in corpore exiſtit, & quò magis hic potens eſt, eò magis veriſimile eſt ipſos male affligi. Si vero toti humanę nature malus eſſet, omnes vtique læderet. Hęc autem ſi quis nouiſſet, non incurreret ea, neq; fanẽ pateretur. Hæc tenus Hippocrates.

SECVNDO deinde loco duę recensentur vtilitates ab ingeſto caſeo. Quarum prima quidem eſt, ipſum debilitatem abſcindere ſtomachi: vbi ſciẽdum tamen, quod non quilibet ſtatim caſeus cuius ſubueniat ſtomacho (caſei ſiquidem in certis quibuſdã caſibus omnes ex æquo nocent, ſtomacho nimirum rarę texture, ac illi quoque qui ex lōga ægritudine adhuc debilis ſe colligit) ſed recens, mollis ac paucilentoris particeps, quemadmodũ lib. 3. ad Alman. ca. 15. Rhazes teſtatur, calido atque ſicco ſtomacho apprime conſert: exuſtionẽ enim, caliditatẽ, & ſiccitatem eius frigiditatis ac humiditatis ratione reprimat, & emendat. Contra verò eidem, vetus admodum, & acris,

cu i-

DE CONSERVANDA

cuique multum coaguli injectum est, manifestè officit. Stomacho autem, cuius pelliculis multa infarta sunt phlegmata, plurimum confert caseus, qui inueterauit, & ob id quàm prius acrior atque ardentior euasit phlegmata enim acrimouia sua incidit, abstergit, & infra subducit. Rursus verò recens ac mollis huic maximè nocet.

SECUNDA est, caseū priori loco exhibendum iis, quibus venter maiorem in modum soluitur: posteriori verò quibus idem ob imbecillitatem non respondet. In vniuersum nanque adstringentia si prius ante alium cibum aut edantur, aut bibantur, alium comprimunt. Quibus autem ob imbecillitatē venter non respondet, ii molliendi virtutem prædita, nempe olera, aut pisces, haud id genus aliud p̄sumēt: deinde adstringentia (quorum in numero caseus etiam reponitur) quæ dum ipsū firmant ac roborant, & deorsum in ventriculi fundum, vbi concoctio- nis officina est, propellunt adq; excretionem tandem incitant, Id quod ex veræ medicinæ peritis neminem late- re arbitror. Vide Galenum libro. 2. de alimen. facult. capi. 22. vbi rationem tra- dit, cur rhetori cuidam adstringen- tibus post alios cibos laxantes sump- tis venter fuerit solutus. Huiusce rei

me-

VALETVDINE. 141

meminit etiam Paulus lib. 1. capite. 8r. De acido caseo ita scribit Aëtius lib. 2. capit. 101. Recens caseus, qui ex acido lacte fit, & ob id *δξύγαλακτινος* appel- latur, omnium optimus censendus est. Nam & in cibo iucundissimus est, & stomacho innoxius præ omnibus aliis caseis existit, minus ægrè concoqui- tur, & minus ægrè tranfit, neque verò valde crassi succi est, quo crimine in commune omnes casei sunt infames. His addit Rhazes, acidum caseum exi- gua mole vltimo post alios cibos loco ingestum roborare os ventriculi, atque auferre etiam *ἀνορεξίαν* ac nauseam, quæ ex dulcibus & pinguibus cibis pro- ueniant.

¶ De modo edendi & bibendi.

Caput XXXVIII.

Inter prandendum sit sæpè pa- rumque bibendum.

Vt minus aegrotos, non inter fercula potes.

Præcipitur in primis hoc loco, vt in ter prandendum cenandumve in vi- cem modo edatur, modo bibatur: id est, inter edendum sæpius quidem, sed parum bibatur: neque potus, quemad- modum supra quoque capite. 32. dictū est, eo usque differatur, dum venter ci-

bo

DE CONSERVANDA

bo expletus videatur. Deinde verò vt eo tempore, quod inter prandium ac cœnam intercedit, potus, quoad eius fieri potest, euitetur: & maximè si ingestus cibus in ventriculo nondum concoctus fuerit, nisi magna cogente necessitate. Interrumpitur enim & impeditur primo sumpti cibi concoctio, ita vt eum incoctum è ventriculo descendere contingat, appetentia cibi in cœna sumendi deficitur, corpus grauat, & ad dispositionem, in qua homo neque sanus, neq; æger dici queat, siue qualis ea est, que febrim præcedere solet, adducitur.

Vt uites poenam de potibus incipe cœnam.

Cœnam à potu inchoadam esse hic adferitur. Sunt qui huc in modum exponant: Si vis vitare poenam, id est infirmitatem; in principio cœnæ bibas, prius quam comedas. Sed inepta profrus ac inualida est hæc expositio. Secundum Medicos enim cœnam à cibo quâ à potu auspicari cõducibilis est. Neq; Angli ipsi, quibus præsens liber dicitur est, eiusmodi morem consuetudinemve seruant. Quacunque. n. diei hora bibere voluerint, bolũ ferè siue frustum panis præsumunt. Quare quod dicitur, sic intelligendum potius videtur: Incipe cœnã à potu, id est, a cibo.

liqui-

VALETVDINE. 142

liquido & concoctu facili: Et hoc est; qd ait Hippocrates in aphorismis libr. 2. aph. 11. Facilius est impleri potu, quã cibo. Atque eius idem rei hæc assignari potest ratio: Quia si cibus liquidus & concoctu facilis postremo sumeretur loco, concoctionem eius multo citius, quã crassi ac duri, qui prius ingestus fuerit, perfici contingeret. Somnus enim qui cœnam subsequitur mirum in modum concoctionem adiuuat. Hancque ob causam liquidus cibus, quõ ob crassum illum nondum ex toto concoctũ, ad exitum peruenire nequeat, nimis adureretur, aut certè, si exierit, crassum illũ, sed incoctũ adhuc, secum traheret, periculumque ita ei, qui comederit, non vulgare compararet. De recto ciborum ordine nonnihilo etiam supra c. 6. diximus. Porro de questione hac, Vtrũ à potu cœna inchoanda sit, lege Conciliatorè differant. 118.

Post pisces nux sit, post carnes caseus adsit.

Vnica nux prodest, nocet altera: tertia mors est.

Singula post oua, pocula sument oua.

Tria hoc loco peraguntur: primus nãq; versus duo præcepta cõplectitur.

Quo-

Nuces
post pis-
ces.

DE CONSERVANDA

Quosum PRIMVM, quidem est, vt post esum piscium nuces in casei locū substituantur. Quod tribus fermè modis probari solet. Ac primo quidè propterea, quod nuces collectionem phlegmatis, quod ex frequenti piscium esu generatur, caliditate ac siccitate sua discutiant & dispergant: Atq; hinc sanè est, quod in vere, quando nimirum quadragenario ieiunio corpora macerantur, summo statim post alios cibos loco nuces exhibeantur. Deinde ea etiam re, quòd pisces frigidioris ferè humidiorisque sin temperatura, adeoque difficilius ob id ipsum concoquantur, tardius subducantur & pròptisimè in ventriculo corrumpantur ac putrescant. Nuces vero, cum euidenter excalfaciant atque desiccant, eorum concoctionem adiuuent, prauitatem corrigant, & ad mediocre temperamentum perducant. Tertio verò ob eam quoq; causam, quod pisces interdum veneni nonnihil in se contineant: nuces autem, et copiose admodum ostèdimus supra ca. 13. veniens aduersentur,

SECUNDO VM, vt post carniū esum nō nuces, sed caseus exhibeatur. Caseus enim praestat, vt cibus ad fundum ventriculi, vbi concoctionis opus potissimum viget, promptius descendat. Quod de eo sane caseo maxi-

mè

VALETVDINE. 745

niè intelligendum est, qui medium locum inter recentem ac veterem sortitus sit.

IN SECVNDO deinde versu de triplici agitur nucè: quarum vna quidem prodesse, altera nocere, tertia vero mortem inferre dicitur. Per primam autem eam nonnulli intelligunt, quæ ob odoris praestantiam Moschata vulgo appellatur. hæc siccat & excalfacit, ordine secundo completo. Adstringit, oris suauitatem commendat, & foetentis animæ viros commanfa abolet. Lætigines in facie emendat, visum acuit, ventriculum & iecur roborat, lienem absomit, vrinam ciet, fluentem aluum sistit, flatu discutit, & frigidis vteri affectibus mirificè prodest. Per alteram accipiunt vel nucem auellanam, quæ λεπτοκάρυον, καὶ κάρυον πορτικόν Græcis appellatur, vel eam, quæ in communi est vsu, & κάρυον βασιλικόν Græcè Latinè verò iuglans dicitur. Quarum illam quidem nocere ob id tradiderūt, quòd ægrè concoquatur, cibus in ventriculo supernatet, vomitus excitet, flatu generet, & largius esitata caput tentet. Hanc verò, quod pari modo cōcoctu difficilis, stomacho inutilis, biliosa, & tusfientibus inimica sit capitiq; dolorē inferat. Ob hancq; ipsam sanè causam, nuces etiam dici a nocendo,

do; Grammatici autumant. Græcorum quiddā *καρύδα*, quod *καρυόβαπτεον*, id est, capitis grauedinem faciunt, nominari tradunt. Per tertiam vero iocose nonnulli nucem interpretantur baliste, quod nimirum repentinā inferat mortem. Verum alij nucē intelligunt Methellam: quippe quæ venenum sit *καρυότοξον*. i. tempore inducēs. Quarto enim refrigerat excessu, ita ut drachmarum duarū pōdere esitata statim, interimat, minore vero mensura temulentia faciat. Quos quidē affectus præstat etiā in canibus, quibus necandis aptissima habetur. Lege Rhazen lib. 3. ca. 30. ad Al. Serapionē de sim. medic. ca. 365. & Auicē. 2. Can. ca. 512. Porro ut grati etiā discipuli vicib. fungar, Georgii Sturtiadæ medici eruditione & experientia clarissimi, meiq; olim in re medica præceptoris obseruadissimi, de tribus hisce nucibus opinionē huic quoque loco inferam. Is igitur per nucem hic aliud nihil quā Iuglandē intelligēdū adferebat: per vnica quidē, paucas numero quæ citra denarium consistarent, per alterā quæ paulò largiore copia ingererentur: per tertiam vero, quæ immoderatisimè sumerentur.

SECVNDVM hāc igitur interpretationē vnica nux prodesse dicenda est, vel quæ nucēs letalibus aduerfent venenis:

uenis: vel quæ viridiū ac recētium nuclei depellati, & ante alios cibos sumpti vtrē leniter subducāt: torrefacti vero aliquid tantulū atq; à reliquo cibo cōmanducati, ciborū in corporis distributionē adiuuēt. Altera nocere: quod nimirū cōcoctu sint difficiles, ac caput immoderatiore vsu tentent. Tertia vero mortē inferre, quod præter iā dicta in cōmoda *δυσεντερίαν* etiā ad istum ingesta modum generent: quæ nisi præcipiti & compendiario auxilio cohibeatur, mortem breui inferat.

TERTIO demū uersiculo præcipitur, ut post oui cuiusq; recētis atque mollis esum hauftulus, & præcipuè vini, sumatur. Eiusq; rei duplex fere assignatur ratio. Ac prior quidem, quod ouum recens ac molle succi sit optimi & concoctu facilis, paruaq; mole ut supra capit. 6. ostendimus, plurimo corpus reficiat alimento, idq; uirello suo potissimum: uinum autem, cum natura eo delectetur maximè, præstat ut à membris auidius attrahatur, celeriusque ita permeet. Posterior uero, quod ouum tardius descendat per gulā (quæ Græcis proprio nomine *δισοφάγος*, ab *ἰσ* fero, & *φάγημα*, cibus, quod cibum & potum in ventriculum tranſuehat, Arabibus Meri nūcupatur) uinum autem descensum eius adiuuet.

DE CONSERVANDA

¶ De pyris. Cap. XXXIX.

A De pyro potum, nux est medicina veneno.

Fert pyra nostra pyrus, sine vino sunt pyra uirus.

Si pyra sunt uirus, fit maledicta pyrus.

Dum coquis, antidotum pyra sunt: sed cruda uenenum.

Cruda grauant stomachum, releuant sed cocta grauatum,

Post pyra da potum, post pomum vade cacatum.

Pyra.

Hic docetur in primis, vt super pyrorum esu vinum bibatur, idq; tum uetus, tum odoratum. Atq; eius quidem ratio reddita est supra ca. 7. Pyra enim sanguinem seroso replent succo, inflationesq; ac colicos cruciatus suscitant. Vinum ergo, cum calfaciat, tenuet, flatum discutiatur, & serosam redundantiam consumat, super ipsis conuenientissimè bibitur. Deinde nucem veneno medici nam esse traditur: de quo copiose supra ca. 13. Secundo ac tertio versu dicitur, pyra absque vino comansa esse uirus, hoc est, nocere humanæ naturæ: cuius ratio iam reddita est, ne quis interrim simpliciter, vt de illis, quæ excessu qua-

VALETUDINE. 145

qualitatū elementorū, quarū mixtione constat, aut propria qualitate, siue forma (vt vocāt) occulte uenena esse noscitur, ita de pyris quoq; suspicet: Sic. n. commansa perniciē subinde vel noxā aliquid inferrēt, ac proinde arbor ea ferēs meritō detestabilis esset, adeoq; ob id ipsum excindenda atq; in ignē conicienda. Quarto versu innuitur, pyra recentia & cruda esse uenenum, id est, nocere humanæ naturæ: Nam extra hoc q; sanguinē seroso atq; ebulliente replēt succo, inflationes & colicos cruciatus excitat, phlegmata ēt ac scabiem generant. Cocta uero contra *ἀντιδοτῶν*; id est, remedium præstant, perinde atque illa paulò ante præstare diximus, quæ cum uino manderentur. Atque hæc sane uultimò post alios cibos loco sumenda potissimum sunt: ita nanque excrementorū subductionē adiuuant. Quinto versu docetur, crudorū pyrorum esum graue esse stomacho. Ipsum enim non à concoctionis tantum opère distrahit, sed flatibus etiam distēdit. Cocta uero econtrario grauarum stomachum leuāt, & reficiūt, inq; suum pristinum uigorē restituit. Ultimo tandem versu hoc imprimis præcipitur, vt uinū super pyrorum esu bibatur: cuius quidem ratio iam reddita est. Deinde, vt à pomorum esu alius subducatur.

○ tur:

DE CONSERVANDA

tur:quam rem Auic. 2. Can. ca. 69. sic
ferme scribens confirmat. Poma dul-
cia & acida, vbi in stomacho crassum
inuenerint succum, quandoq; incidit
ipsum, & per egestionem expurgant.
Quę sententia apud Oribasium quoque
reperitur li. 4. Synopsēos ad Eustathium
filium c. 29. Acida, inquit, cū in ventri-
culo succum crassum inueniunt, eun-
dem incidendo aluum subducunt, &
ob eam causam fæces liquefaciūt. Quę
dulci succo sunt prædita, ea sine acri-
monia facilius descendunt. Quinetiā
hęc adsignari potest ratio, nēpe quod
poma statim in ventriculo excitent,
flatus vero per aluum faciliē ducat.

¶ De cerasis. Caput XL.

SI cerasum comedas, tibi con-
fert grandia dona.

Expurgat stomachum, nucleus
lapidem tibi tollit.

Hinc melior toto corpore
sanguis inest.

Tria ex cerasorum esu cōmoda hoc
loco recensentur. Ac PRIMVM qui
dē, quod stomachū expurgent: idq; de
illis potissimū intelligendum, quæ vna
cū nucleis manduntur. Ad eum namq;
modum (vt nonnullis placet) ingesta
absterget & emundat. SECVNDVM
quod

Cerasorū
cōmoda.

VALETVDINE. 146

quod nuclei eorum, cū inde expres-
sus succus siue lac sumitur, peculiari
quadam proprietate lapidem non in
renibus tantum, sed in vesica quoque
frangant & expellant. TERTIVM
verò, quod quæ ipsorum velut caro
est, optimum generet sanguinem, cor-
roboret, & impinguet. Et hoc certē ex
perientia testatur, & demonstrat ra-
tio. Siquidem in passeribus, qui cera-
sis plurimum delectantur, eo ipso tem-
pore quo hæc matura sunt iecuscula
non paulò maiora quam aliās repe-
riuntur. Vnde hepar frequentiore cera-
forū vsu augeri ac roborari certò col-
ligitur. Sed hic notandum, quod du-
plicia sunt cerasa, crassa nimirū & par-
ua: ac crassa rursus duplicia, nēpe dul-
cia & pontica, siue acerba. Dulcia om-
nia & parua insalubriora sunt, faciliē
corrumpuntur, & lumbricos in corpo-
re generant. Crassa pontica quoque
duplicia inueniuntur. Quædam enim
pediculo constant longiore, bacca eti-
amnum cæteris crassiore, gustu acer-
bo, & admodum acido, colore perpe-
tuò rufescente, nec vnquam in atrum
vrgente. Italis Verle dicuntur. Hęc te-
nera adcō & fragilia sunt, vt nisi sub
arbore sua comedantur, faciliē gestatu
collidantur & marcescāt: Quare non ni-
si recētia, atq; in principio tantū mēse

DE CONSERVANDA

sumenda sunt. Abstergendi stomachi & ciendæ appetentiæ vi prædita sunt. Alia denique crassa, nigra, & maxime omnium pontica sunt; quæ in compluribus Italiæ locis *Marasche* vulgo nuncupantur, à sapore sic dicta, quod non iniucundi amatoris, tantillum respiciant. Ea summo post alios cibos locodenda sunt, ita vt os ventriculi ponticitate sua claudant: quo clauso cœcœtio & melius & citius peragitur. Gale nus habita ceraforum omnis generis ratione lib. 7. *sump. medi. ca.* 19. ea hiscè paucis perfrinxit: *Cerasus* arbor fructus fert non paris adstrictionis in omnibus particulatim plantis participè. Nam & in harum, sicuti etiam malorū granatorum, & malorum, quibusdam austera qualitas, in quibusdam verò dulcis, in nonnullis autem acida exuperat. Quinetiam ipsorum dulcia ea, quæ nondum cocta sunt, ac matura, quædam admodum sunt acerba, quædam similiter moris acida. Sed in moris immaturis acida qualitas acerbâ exuperat, in cerasis nõ semper. Ergo quæ dulciora sunt, magis quæ in intestinis sunt, subducunt, sed minus grata stomacho sunt. Contra austera. Quæcunque verò acida sunt, ea pituitosis excrementosis; stomachis sunt apta. Si quidè austemis magis deficcât, & nõ nihil

VALETVDINE. 147

hil etiam incidunt. Porro ipsius arboris gummi cõmunem omnibus viscosis & mordacitatis expertibus medicaminib. facultatè obtinet, quæ & ad arterias exasperatas accõmoda est. Propriè autem, si quidè, quod quidam subscribunt, verù est, calculis vexatos adiuuat. Nam sic illi tenuium partium inesset facultas quædam. Hæc ille. *Plura Dioscorides lib. 1. c. 129. Plinius lib. 15. cap. 25. & Simeon Sethi; in Syntagmate.*

¶ De prunis. Caput XLI.

Rigida sunt, laxant, multum profunt tibi pruna.

Duæ prunorum facultates hic referuntur. Ac prior quidè, quod corpus mediocriter refrigerent. Dulcia enim (quæ admodù li. 2. de medicament. sim. purgã. cap. 19. à *Melue* scribitur) calido frigido temperata, aut paulo frigidiora: humida ordine. 2. *mesa. i.* dulcacida, frigida principio secùdi. Omnia tamen refrigerant. Quare *Lusitani*; qui calidâ incolunt regionè, carniù suarum cocturæ pruna plerunque immiscent, & potissimum *Damascena*. Posterior verò, quod aluum moueant; Et hoc *Galenus* quidem libro. 2. de alim. facult. ca. pite. 3. ita scribens cõfirmat: Corpori,

DE CONSERVANDA

inquit, ex hoc fructu minimū alimentum accedit: vtilis tamen est iis, quibus propositum est, ventrem mediocriter humectare ac refrigerare. Ipsum enim cū humiditatis, tum lentoris sui gratia subducit. Quod certe de maturis intelligendum: cruda enim, quemadmodum Auicenna testatur, nō parum adstrictionis præferunt. Et quanquam posterior hæc prunorum facultas, non secus atque prior etiam, Damascenis ferè attribuitur, Armenis tamè potius adscribenda erat, vt quæ, Auicēna & Me sue testibus, præter cætera magis alterent, largiusq; soluant. Vtui verò maximè sunt matura: immatura minus. Optima autè inter ipsa, & humanæ naturæ cōuenientissima sunt oblōga, carne cū dura tū exigua, siccitate nōnulla participantia, cortice exteriore tenui, sapore nō profus dulcia, sed μέσα, id est, dulcacidia, qualia Damascena cum primis habentur. Hæc enim mediocriter humectant ac refrigerant. Multa porò & varia prunorum genera reperiuntur, non omnium tamen vsus approbatur: Et ex ipsis agrestia quædam parua, dura, acerbaque & cibo iniucunda, Galeno *αγριοκκιμυλα*, vulgo p runeola siue prunula nominantur, Germanicè, *sleen*. Horum fructus, inquit Galenus libro.7. de sump.

me-

VALETVDINE. 148

medic. facult. cap. 35. euidenter adstrictorius est, ventremq; sistit. Quo fit, vt aquam nonnulli ventri sistendo accommodatissimum inde eliciant. Cæterum pruna, quæ ventris subducendo gratia sumuntur, in aqua frigida prius q, ingerantur, aliquandiu præmaceranda sunt. Ita nanque præparata magis tum humectât, tū refrigerant, adeoq; ad appetentiã, quæ collapsa fuerit, excitandam, & ad flauam præterea bilem, quæ in ventre habetur, detergendã ac subducendã a commodatiora fiunt: Quare biliosis etiam non solum febribus, sed aliis quoque morbis salubria redduntur. Pruna recentia atque humida siccis valētius quidem alterant, sed excrementitium magis & peioris succi corpori præbent alimentum, Sicca verò nō solum ad nutritionem accommodatoria sunt, verum magis etiã corroborant. Quod de prunis hoc loco diximus, idè de cerasis quoq; aliquo intelligi potest: sed horum humiditas q̄ illorum subtilior ac minus lenta est: quo fit, vt minus etiã alant. De prunis Dioscorides lib. 1. cap. 137. Galenus & Mesues locis paulò ante citatis, & Auicenna libr. 2. Cano. cap. 541.

¶ De persicis, racemis, & passulis.

Caput. XLII.

○ 4 Per-

DE CONSERVANDA
Perfica cum multo uobis da-
tur ordine iusto

Sumere, sic est mos nucibus
sociando racemos.

Passula non spleni, tussi ualet,
est bona reni.

Duo præcepta cum primis hoc loco
traduntur.

Ac primū quidē, ut mustum cū perfi-
cis bibatur, aut sanè perfica simul cum
musto exhibeatur. Mustū namq; calfa-
cit admodū, ebullitionemq; in corpo-
re efficit sed perfica ebullitionē hanc at-
que calfactionem frigiditate sua cohi-
bent & moderatur. Contrā verò perfi-
cis, cum vehementius refrigerent, meri-
tō adhibetur mustum, quippe quod fri-
giditatem eorum, ne ventriculo noxā
inferant, calore suo facile mitiget ac
temperet. De perficis supra cap. 7.

SECUNDVM verò, ut uatū ra-
cemi cū nucibus edantur: quod de ari-
dis potissimum & antiquis nucibus in-
telligendū est: Virides etenim ac humi-
dæ per se salubres censentur. Antiquæ
verò & aridæ excellenter siccāt, adeo-
que ob oleosam suam qualitatem prom-
ptē in corporibus accenduntur. Iure igitur
uatū racemi cum ipsis manden-
di ueniūt, ut qui exiccationi, atque in-
flam-

VALETVDINE. 149

flammationi humiditæ suæ resistāt. De
nucibus copiose supra cap. 13.

TERTIO deinde uersū traditur.
passulas siue uas passas lieni officere.
Ipsū enim communi ratione dulciū
omnium obstruunt atq; lædunt. Hinc
Galenus in libro de attenuante dixit
ca. 9. in eum modū scriptum reliquit:
Uuæ passæ si non sint adstringentes,
lieni quidem & hepatis tumentibus nō
cōducunt: thoraci tamen ac pulmonis
affectibus cōducunt. Renibus etiā con-
ferunt, eos enim lauant & abstergent,
urinamq; cient. Renes namq; multa ad
ipsos deriuata humiditate mundantur.
Sed de his quoq; supra cap. 9.

¶ De Ficibus. Cap. XLIII.

Scropha, tumor, glandes, ficus
cataplasmate cedunt:

Iunge papauer ei, contracta
foris trahit ossa.

Hic duæ ficuum cataplasmatibus mo-
do impositarum facultates referuntur:
Ac prior quidem, quod cum aqua siue
alio quopiam conuenienti liquore de-
coctæ, humidæque impositæ, scrophu-
las, glandes, atque tumores discurrant.
Per scrophulas verò, quæ admodū do-
ctissime à lano Cornario in ca. 8. lib. 1.
Macri scribitur, Latinis nō recepto a-
deo uocabulo, strumæ intelliguntur. Vi-

Ficium fa-
cultates.

DE CONSERVANDA

dētūr autem ex Græca voce factum esse. Sicut enim Græci χοιρῶδες appellāt, quas nos strumas dicimus, sic visū fuit huic, qui primus scrophas appellauit eos glandularū circa collū ac guttur tumores, Græca vocis etymo exprimere: χοιρῶδες em̄ ἐπὶ τῶν χοιρῶν appellatæ sunt, hoc est, à porcis ac suis: Vel quod, Auicēn. 3. 4. tract. 2. ca. 9. teste, ob edacitatem haud raro circa hoc animal reperiantur, vel quod earum figura porcis plurimum adsimiletur. Per Glandes accipiendus hoc loco abscessus, vt Guidoni Cauliacō placet vtcunq; mollis, vnicus, mobilis, & separatus à partibus circūiacētibus, in emūctoriis plerumq; nascēs. Vulgo Hagedrusen, à glādis forma, quā præferre videtur, nomenclaturā accepit. Lege Io. Tagaultiū lib. 1. instituit chirurg. ca. 13. Porro per tumores quælibet inflationes in quauis corporis parte extortæ intelligi possunt. His enim omnibus curandis ac maturandis ficus in aqua cum momēto acetī, vt penetratiōnē earū adiuuet, decoquendæ sunt, donec mollescant: mox liquore per colū transfuso, ficus ipsæ in mortario contūdendæ, ac cum eodem rursus cataplasma informandū. Cataplasma autē propriē medicamētū vocatur, q̄ è plātis visidib. cōtusis, vel iisūē ad mollitudinē vsque

VALETVDINE. 150.

vsq; in aqua decoctis componitur, id q̄ innuitur etiam vulgato versiculo:

*Tunc cataplasma facis, cum succum ponis
& herbam.*

Posterior verò facultas: quod cum papauere impositæ ficus fracta extrahant ossā. Quæ sanè loco erraticum illud papauer intelligēdum est, quod in aruis pasūm nascitur, flore rufo, & capite pollicaris vnguis magnitudine. Pueri in Scholis ἐγκαυσόν, id est, atramentū librariū ex contritis florū foliis conficere solent. Germanicè, *Klapper ost Koren roosen*. Dioscorides libr. 1. cap. 145. de foliis eius priuatim testimoniū præbet, quod cum ficubus cataplasmatīs modo imposita ad extrahendum ossa fracta conducāt. Sed adscribā ipsius verba Ἀνάγουσι δ' ἐὶ ὄλυνθοι καὶ ὅσα ἄσυν μήλωνος ἀγρίας φύλλοις, id est, grossicum syluestris papaueris foliis ossa extrahunt.

Vermiculos veneremque facit,
sed cuiuslibet obstat.

Duo hic traduntur effectus ficuum. PRIMO, nanque ex largiore ipsarū vsu pedicularū multitudo prouenit: Quod de iis potissimū intelligēdū est, quæ, vt refert Gale. li. 2. de ali. fa. ca. 8. & post hunc Auicēn. 2. can. ca. 183. maturæ prorsus ac siccæ sunt: quādoquidē

DE CONSERVANDA

sanguinem non admodū bonum, sudoremque multum gignunt, deinde verò ad ventrem irritant. Excrementitiæ, n. sunt, & inflationes pariūt, quibus virgæ erigitur, & venereæ roborantur vires. Plura supra ca. 9.

¶ De mespilis. Cap. XLIII.

Multiplicant mictum, ventrem dant mespila frictum. Mespila dura placent, sed mollia sunt meliora.

Mespilorum utilitates dua.

Dux mespilorum utilitates hoc loco recententur: Vna quidem, quod mictum siue urinā multiplicent atque augeāt. Quod certè non primò & per se, ac propria sui ratione efficiunt, sed ex accidētī. Feces enim cōprimendo inducunt, quo fit, vt ventris humor ad vesicā distribuatur. Quinetiā ratio adsignari potest similis illi, quæ est apud Hippocratem aph. li. 4. aph. 83. Mictio noctu plurima facta paruam significat deiectionem. Quoniam, inquit philothæus, multa & magis conferta distributio facta est in iocinore, & aliò diriuata est materia, ideo multæ urinæ fluxerūt, parum autē stercoris: & e conuerso, si multa stercoris deiectio fiat, pauca erit vinarum excretio, eadem de causa, nam parua distributio facta est,

Mictione sturna.

&

VALETVDINE. 151

& ideo etiam parum urinæ, multa autem per stercus deiectio, quoniam in ventriculo maneat humidum. Altera verò, quod ventrem detineant: idque præstant, maximè qualitatis ratione, quæ inest ipsis acerba admodum & styptica. Ex quo inferitur hoc loco, mespila dura placere, quippè quæ ob adstrictionem aluo fluenti in cibo accōmodatissimè exhibeantur: sed mollia esse meliora: vt quæ magis nutriant, & aluum minus sistant. Illud porrò neminem latere debet, omnibus huiuscemodi parcè vescendum esse, non autem afuèter, vt pyris, persicis, ficibus, vuis, & similibus. Nullo enim ipsorum vt alimento, sed vt medicamento potius indigemus. Quod satis quidem colligitur ex saporis acerbitate, & duritie substantiæ, vt quæ extra hoc quòd serò in arbore maturitatem consequantur, minus etiam q̄ vt edi queant, mollescant. Atq; hac sanè de causa, priusquam edantur, reponi solent donec emolliantur. Sic enim quàmplurimū ex acerbitate & stypticitate amittūt, & in cibo suauiora fiunt.

¶ De Musto. Caput XLV.

Prouocat urinam mustum, cito soluit, et inflat.

○ 7 Tres

DE CONSERVANDA

Tres hic enumerantur commoditates multi.

PRIMO enim urinā prouocat. Si quidem fæcibus eius nitrosum quippiam inest, ac tergendī facultas, atque eam ob rem vbi in vesicam descendērit, ipsam mordicans ad urinā profusionem impellit. Qui tamen versus nō de quolibet musto, sed de eo solū intelligendus est, q̄ fæces habet mordicantes. Eiusmodi porrō ex Rhenensibus nō pauca reperias. Mustum enim cui fæces insunt crassę nō mordicantes, quemadmodū supra ca. 26. ostēdimus, meatus obsepit atque obstruit vrinarios, ita vt vrina potius supprimatur.

Deinde ventrē soluit: Viscera enim nitrosa & falsa fæcis suæ qualitate abstergens ad deiectionem incitat.

TERTIO verō inflat, quod quidē propter eam contingit, quam in corpore excitat ebullitionem. Inde enim flatus proueniunt. Sed de his omnibus satis supra cap. 26.

¶ De Cernisia & Aceto. Caput
X L V I.

CRassos humores nutrit cernisia, vires Praestat, et augmenta carnem, generatq; cruorem.

Pro-

VALETVDINE. 152

Prouocat vrinam, ventrem quoque mollit, et inflat.

Frigidat et modicum, Sed plus desiccatur acetum.

Frigidat, emaceratq; melanch. dat, sperma minorat,

Siccus infestat neruos, et pingua ficit.

Duo hoc in loco peraguntur: Primum enim breuiter octo ceruisiæ proprietates percurrunt. Quarum prima quidem est, quod crassos humores in humano corpore generet: idq; maxime si vino comparetur. Porro iuxta materię varietatem, vnde conficitur, aliam in se atq; aliam recipit vel increasandi, vel extenuandi humoris rationē. Si quidem ex crassiore substantia crassiores, ex tenuiore verō tenuiores humores procreari par est. Secunda, quod robur addat. Tertia, quod carnem augeat.

QUARTA, quod bonū gignat sanguinē. Quæ quidem tres proprietates potissimum intelligendæ sunt de ceruisia multæ substantiæ, nō nimis recēti, neq; nimis inueterata, ex optimis granis ritè & perfectè cocta: qualis Erphordiensis cumprimis existit. Ea enim multum habet substantiæ, boni est succi vberimum corporibus exhibet

DE CONSERVANDA

habet alimentum, & vires auget.

QUINTA, quòd urinā prouocet quæ proprietas claris maximè conuenit ceruisiis, quibus plurimum incoctum est lupuli: qualis est Enbecensis. Ea namq; ob lupuli copiam celerrimè penetrat, & urinam prouocat.

SEXTA, quòd ventrem molliat. Eiusmodi inter triticeas Hamburgensis existit. Grati saporis est, multū substantiæ habet, copiosum & boni succi alimentum præbet, sanguinem bonū generat, & in soluēda aluo per se, aut cū butyro Phrysiæ primum locum sibi vèdicat. Minus tamè cōuenit illis, qui bus caput non admodum firmum est: quippe qui ex ea facillè inebrientur.

SEPTIMA, quòd flatibus ventrè distentat: idq; maximè præstat Ceruisia cruda, hoc est, malè & imperfectè cocta, quæ certè, præterquam quòd agrè concoquitur, inflationes etiam & obstructiones gignit, vr inamq; renouatur: impingat tamen admodum. In hanc classē Coyta Hollandiæ referenda est.

OCTAVA, quòd paululū infrigidet: Eiusmodi censentur cumprimis ceruisiæ Hollandiæ, Brabantiæ, Hannoniæ, Flandriæ, & quibus plebei homines vulgo vtuntur. Ex nanque omnes vino collatæ refrigerandi facultatem

VALET VDINE. 153

tem habere videntur. Vbi sciendum, Ceruisia ceruisiam confici posse ex auena, hordeo, & tritico: sed iuxta materiæ rationem diuersa ei inducitur temperatura siue qualitas. Quæ namq; ex hordeo sunt, frigidiores euadunt. Hordeum enim refrigerat, siccaturq; in primo abcessu. Quæ ex hordeo simul atque auena, minus alunt, nec inflant, neque obstruunt admodum. Quæ verò ex tritico, calidiores existunt, magisque tum obstruunt, tum nutriunt. Crassiores ceruisiæ tenuioribus tardius cōcoquantur, atque in corpus vniuersum distribuuntur, magis tamen nutriunt. Tenuiores verò contra citò alterantur, in partes corporis celeriter rapiuntur, mouent urinam, & parum alunt. Mediocres omnia faciunt mediocriter. Pessima habenda est ceruisia, quæ conficitur ex rebus inebriantibus, nimirum ex lolio, vel chamæpeuce. Ea enim adeò efficitur validâ & halituosa, vt parum ablit, quin bibentes paulò immoderatus ad insaniam redigantur, maximum capitis dolorem generat, & nervos lædit. De ceruisia plura supra cap. 17. & 18. Est præterea eruditissimum Ioannis Placotomi de natura & viribus ceruisiarum opusculum in omnium manibus, vnde facillè suppleri queant, quæ hic

DE CONSERVANDA

hic desiderantur .

Aceti proprietates quinque. SECVNDO deinde loco quinque aceti facultates enumerantur . Ac prima quidem quod exiccet . Secunda , quod refrigeret . De temperatura vel maxima est inter autores cōtrouersia , aliis frigidum , aliis contra calidū adstruentibus . In hoc tamen præcipui consentiunt , quod vim habeat refrigerandi magis , quā calfaciendi . Exiccat tertio gradu , estque valde tenuium partium , crassos & glutinosos humores attenuat , atque incidit , humorumque putrefactioni vel maximè resistit . Eamque ob rem medici peste grassante cum in cibo , tum in potu aceti usum mirifice commendant . Hinc sanè . 3 . i . doct . 5 . cap . 1 . Auic . in ter alia sic ferme de eo scribit : Aceto præterea pestis tempore uti in cibo atque potu nocenti ipsius securitatē præstat . Tertia , quod emaciet , hoc est , macrum reddat . Vehementer enim attenuat , incidit , ac deficcet , & excellētius si , ut 3 . I . do . 4 . c . 5 . Auic . tradit , ieiuno usurpetur stomacho . Aspiduus tamen atque immoderatio eius vsus plurima omnino adfert incōmoda . Visum namque debilitat , pectus ac pulmonē offendit , & tussis cōmouet . Hepati quoque inimicum est . Siquidē , ut Trac . 3 . ad Soltanū Babylonix Rabbi Mosēs auctor est ipsum radit , sanguinēque eius dealbat . Stomach-

VALETVDINE. 154

cho præterea , iusturis , & nervosis omnibus mali nonnihil immoderatiores vsu ingenerat , articularesque dolores , tremores , & paralyfin excitat . Proinde qui frigido sunt & sicco temperamento , quique inualidum pectus , pulmonem , hepar , stomachum , & nervos habent , ab aceto abstineant , aut modicè saltem eo utantur .

QVARTA , quod generet melancholiam . Frigiditate enim sua & siccitate ipsum hepar refrigerat & exiccat , atque ad generandam fecem melancholicam opportunum reddit , quæ deinceps facile in veram melancholiam vertitur . Hippocrates li . 3 . de vict . ratio . in mor . acut . apho . 38 .

QVINTA , quod Veneris appetentiā rescindat & semen imminuat . Nimirum . n . attenuat , incidit , exiccat , & refrigerat . Cibariorum tamen appetentiā suscitatur . Harum facultatum libro tertio ad Almanforem cap . 17 . Rhazes etiam meminit . Acetum , inquit , frigidum est & siccum , maciē efficit , virtutē destrui , sperma minuit , bilemque corroborat nigram , flauam vero demolitur , sanguinemque debilitat , & cibos quibus admiscetur , attenuat atque incidit .

VLTIMO tandē versu tria comprehenduntur . Ac primū quidē , quod macris no-

DE CONSERVANDA

noceat. Cum enim acetum excellenter at-
tenuet, incidat, atque deficcet, ex ne-
cessitate etiam maciem auget. Quippe
similibus, vt Galenus lib. 2. cap. 10. de
sanit. tuen. testatur, quamlibet exces-
sum augescere par est, contrariis verò
remitti autem minui.

SECVNDVM, quòd noceat ner-
uis; Exangues enim sunt: & cum te-
nuè sit, valde eos penetrat. Plura de
hoc supra cap. 17. in acida ceruifia.

TERTIVM, quòd immodicè pin-
guia corpora emaciet: atque eius quidè
ratio iam reddita est. De aceto plura
Dioscorides lib. 5. cap. 17. Galenus lib.
1. de simp. medic. facul. cap. 19. & dein-
ceps & lib. 8. eiusdem operis cap. 22. &
Simeon Sethi. in Syntag.

De Rapis. Caput XLVII.

Rapa iuuat stomachum, nouit
producere uentum,

Prouocat urinam, præstatq;
in dente ruinam.

Si mole cocta datur, tibi torsio
sic generatur.

*Laporam
inmoda
r incom-
ode.*

Hic tria cum primis raporum recen-
sentur commoda. Ac primum quidem
quòd stomachum iuuent. Secundum,
quòd flatu signant. Tertium, quòd
urinam prouocent. Quæ sanè omnia
de

VALETVDINE. 155

de iis intelligi debent, quæ bellè, &
præcipuè cum pinguibus carnibus per-
coquantur. Ea enim iucundiora ac gra-
tiora stomacho fiunt, satis tum nu-
triuunt, tum impinguant, sed humen-
tem ac fluxam carnem creant, flatu &
genitale semen generant; Veneremq;
stimulant, urinam prouocant; fauces
leniunt, atque thoracem, ac visum præ-
terea, vt Auenzoar & Auerrhoens te-
stantur, peculiari quapiam proprietate
roborant. Fertur etiam, quòd fibræ
illorum, siue caudæ, aluum fortiter mo-
ueant. Atque hinc sanè vulgati excogi-
tati sunt versiculi.

*Radix rapa bona est, comedenti dat tria
dona,*

Visum clarificat, vëtre mollit, bene bôbit.

SECVNDO deinde loco duo èo-
rundem referuntur incommoda. Nam
& dentes ledunt, & torsiones siue tor-
mina in ventre suscitant. Atq; his qui-
dem malis cruda maximè obnoxia
sunt. Primum enim non agrè modò
dentib. franguntur, verum etiam mi-
nus iusto in ventriculo consiciuntur:
quo fit, vt & ipsa corrumpantur, & fœ-
tidus præterea halitus dentib. sugge-
rant, acciditq; duplici ita nomine den-
tes offendi, commanducatione nimi-
rùm & halitu. Deinde verò ad istum
modum liberalius ingesta, concoctu
sunt

DE CONSERVANDA

sunt difficiliora, ac flatulenta magis, stoma-choq; noxia. Nonnunquam autem & ventrem mordicant. Quorum posterius etiam vulgato nobis indicatur versiculo:

Ventum saepe rapis, si tu vis vivere rapis;
 Crebrior raporum vsus crassum hu-
 morem generat, & obstru-ctiones ieco-
 ris parit. Ventrem nec sistunt, nec mo-
 uent. Inter radices tamen omnes, quæ
 quidem edēdo sunt, rapa corporis nu-
 tritioni vel maximè conueniunt, idq;
 ex saporis iucunditate facilè deprehe-
 ditur. Ea enimeduliorum omnium na-
 tura est, vt amara, & quæ linguam cō-
 trahunt, minus: dulcia verò magis a-
 lant. Rapa autem cum aliis radicibus
 dulciora sint minusq; linguam cōtrā-
 hant, maius etiam aliis præstare alimē-
 tū, magisq; victus salubris rationi con-
 uenire, cōsentaneū est. Sanguinè tamē
 crassiorē & melancholicū generant,
 cū minus iusto in vētriculo, ob conco-
 ctoria facultatis imbecillitatem, confi-
 ciuntur. Coctiōnē aut diuturniorē po-
 stulāt, eaq; sunt laudatissima, quæ, pri-
 mē ebullitionis aqua segregata & abie-
 cta, bis per coquuntur. Cruda, ob præ-
 dictas paulò ante causas, nullo modo
 edenda sunt. Cymæ raporum decoctæ
 māduntur, & vrinam ciēt. Rapum mu-
 ria cōditū, vel cū aceto & sale sumptū,
 mi-

VALETVDINE. 156

minus quidē alimenti sufficit, sed mul-
 to magis appetentiam recreat. Huius
 semē tritum & magna copia haustum,
 Venerem fuscitat. Fertur, quòd si quis
 hoc ipsum semen cum calamintha &
 Lemnia terra commixtum sumat, eo
 die neq; veneno, neque morsu vene-
 nati animalis lædi. Appensum ingui-
 num morbis peculiari quapiā proprie-
 tate medetur. Plura Dioscorides lib. 2.
 cap. 104. Plinius lib. 18. cap. 13. Galen.
 lib. 2. de aliment. facul. cap. 62. & lib. 6.
 de simp. med. facul. cap. 98. & Simeon
 Sethi in Syntagmate.

¶ De animalium visceribus.

Caput XLVIII.

Egeritur tarde cor, concoqui-
 tur quoque dure.

Sic quoque ventriculus, ta-
 men exteriora probantur.

Reddit lingua bonum nutri-
 mentum medicinae.

Concoctu facilis pulmo est, ci-
 to labitur ipse.

Et melius cerebrum gallinae,
 quam reliquorum.

Agitur hoc loco de natura & facul-
 tate viscerum, quæ homines cibi cau-
 sa ex animalibus secant. Recensentur
 autem

DE CONSERVANDA

autè numero quinq; Quorum P R I -
M V M quidem est, Cor tardè tum cõ
coqui, tum per intestina descendere.
Caro enim eius dura est, cui, vt ægrè
concoquatur, & tardissimè descendat,
natura comparatum est: testis Galen.
lib. 3. de aliment. facul. cap. 11. Cor, in-
quiens, substantia quidem caro est fi-
brofa ac dura, ideoque ad coquendum
est difficile, & tardè permeat. Huc iecur
quoque referendum videtur. Nam
vt ibidem testatur Galenus, omnium
animalium iecur crassi est succi, ac ad
coquendum difficile tardeq; permeat.
Renes itidem prauè admodum sunt
succii, & concoctu difficiles. Galenus
ibidem ca. 5. S E C V N D V M est sto-
machum quoque ægrè concoqui & lè-
tè transire. Est enim membrum carti-
laginosum ac nerueum, neque facile
in bonum sanguinem mutari potest.
Cartilaginosa enim dura sunt, neruæ
verò animalium particulæ succum ab
solutè pituitosum gignunt. Oribasio
lib. 4. Synop. ad Eulathium filium ca.
7. teste. Galenus libr. 3. de aliment. fac.
cap. 12. in hunc ferè modum de eo scri-
ptum reliquit: Durior carnibus est sto-
machus, ob id, etiam si ritè conficiatur
succum tamen gignet non plane san-
guineum, neque inculpatum, sed frigi-
diorem, ac crudiozem. Proinde mul-
tum

*Stoma-
chus.*

VALETVDINE. 157

tum tēporis requirit, priusquā satis cõ-
fici & in pbū sanguinè mutari queat.
In extremis tamen partibus, nempe in
fundo & orificio, facilius cõficitur, vt
in quibus pinguior sit, & carniū na-
turæ propinquior. T E R T I V M est,
Lingua boni eff e alimenti, idque ma-
ximè, Auicenna libro secundo Cano.
capit. 145. teste, circa radicem. Illic e-
nim suauissima est, facilè cõcoquitur,
& probum corpori alimentum præ-
stat: quum fungosa alioque laxa fit,
& respectu solidioris carnis, parum ali-
menti habeat. Inter omnes tamen por-
cellinæ potissimæ sunt, vt quæ ablata
circumcingente pellicula à structori-
bus ac prægustatoribus principium car-
ni æquiparentur aprugnæ. Bouillæ ob
exuperantem humiditatem parum in
victus salubris ratione commendan-
tur. Quamobrem ipsis esuri obsona-
tricis artis periti, caryophylla inferere
solent, priusquam assentur: sic enim
illarum humiditas contemperatur, e-
dendoque accommodatiores fiunt.
Q V A R T V M est, pulmonem faci-
lè & concoqui, & per intestina de-
scendere mollis enim admodum est &
rarus. Paulus libro primo, capite. 85.
hæc sic tradit: Pulmo facilius qui-
dem, vt pote fungosus, concoquitur,
sed leuiorem cibum præbet, pituitæ
P gene-

Lingua.

Pulmo.

DE CONSERVANDA

generandæ efficac . Agnus verò pul-
nio , li cet pro alimento minus conue-
niat , medicamēti tamen vim possidet .
Impositu enim , vt auctor est Dioscori-
des libro . 2 . capit . 37 . & Galenus lib . 11 .
de simpl . medi . facult . capite . 8 . attritus
à calcementis contractos ab inflam-
matione tuetur & sanat . Idem tradit
Auicēn . 2 . Cano . capite . 368 . **QVIN-**
TVM est , gallinæ cerebrum omnium
esse præstantissimum . Vbi sciendum
in primis . cerebrum esse pituitolum ,
cras , vitiosiq ; succi . Lentè transit , cõ-
cõctioni aduersatur , stomachum læ-
dit , & nauseam excitat : idèd rectè vul-
go ad corrigendam frigiditatem & hu-
miditatem , cum sale , & puluere zin-
giberis , aut piperis condiri solet . Suil-
lum naturæ inimicum est : Ouillum
verò , vitulinum , leporinum , cuniculi-
numve cum sale ac calidis speciebus
mandi conceditur . Inter omnia tamen
cerebrum gallinæ facillè primam lau-
dem obtinet . Abundè enim nutrit , ge-
nitali semini adiicit , & cerebri substantiam
auget , vnde & his , qui tardiori le-
uioiq ; ingenio ac mente sunt , prodes-
se dicitur Dioscoridi lib . 2 . ca . 43 . san-
guinè à cerebri membrana profluentè
hæsit . Quod Auicēn . li . 2 . Cano . c . 129 .
& 296 . ad fluxum sanguinis nariū trā-
stulit , nempe qui mēbranæ cerebri vi-

Cerebrū

tio

VALETVDINE . 158

tio contractus sit . Cerebrum , inquit ,
gallinæ , prohibet fluxū sanguinis na-
rium , accidentem ex velaminibus cere-
bri . Plura de hoc suprà cap . 9 .

¶ De semine fœniculi . Caput

X L I X .

Semen fœniculi pellit spiracu-
la culi .

Hoc in loco traditur , semen fœnicu-
li , quod *μαρπηθρον* Græcè dicitur , flatu *Fœnicu-*
li . quod *μαρπηθρον* Græcè dicitur , flatu *li . m .*
disipare atq ; expellere , idq ; maximè
ratione caliditatis : Nam , vt libro . 7 . de
simp . med . facult . cap . 97 . Galenus me-
morizæ prodidit , tum valenter excalfa-
cit , vt ex tertio ordine excalfacientiu
censeri promereatur : deficcatur verò non
æquè , sed ipsum quispiam in hoc pri-
mi esse ordinis posuerit : pinde lac pro-
creat : quod , si admodum deficcaret ,
nō sane efficeret . Suffusis etiam ratio-
ne auxiliatur , vrinas mensesq ; ciet . Ex
esu præterea seminis fœniculi manāt
& alia quædam cõmoda . In febribus
enim nauseam , & stomachi feruorem
ex aqua frigida potum sedat , stoma-
chum purgat , oculorum aciem reficit ,
& cum vino decoctum virulentorum
vermium ictus sanat . Contritæ radi-
ces , & cum melle illitæ , moribus ca-
num medentur . Quæ quidem omnia à

P 2 non-

DE CONSERVANDA
nonnullis, memoriae prospiciendae gra-
tia, hisce verbis inclusa sunt.

*Bis duo dat marathrum, febres fugat, at quo
venenum,*

*Et purgat stomachum, lumen quoque reddit
acutum.*

Transcripta autē ea sunt partim ex
Dioscoride lib. 3. c. 67. partim verò ex
Auicē. li. 2. Cano. c. 281. Quo sanè lo-
co inter alia refert Auicēna etiam De
mocrītū existimasse, serpentes, & ver-
mes venenatos, recentis fœniculi semi-
ne paltos senectā exuere, oculorumq;
aciem succo eius reficere, veris initio,
vbi latebris relictis in apricū prodide-
rint. Vnde intellectu est, hominū quo-
que caliginē præcipuè eo releuari. Plu-
ra hac de re Nicāder sub exordiū The-
riacōn, Plin. lib. 8. cap. 27. & lib. 19. ca.
9. & lib. 20. cap. 23. Macer lib. 1. cap. 16.
& Mesues cap. 1. de ægritudinibus ocu-
lorum. Attamen cū concoctioni a-
liquantulum renitatur, & exiguum,
prauique succi alimentum corporibus
exhibeat, non vt alimento, sed vt me-
dicamento potius fœniculo vtendum
est. Proinde aliis interim cibis ipsum
vice condimenti, & vt eorum prauita-
tem corrigat, adhibemus. Quemad-
modum enim petroselinum nonnun-
quam cum lactucis, vt earum humi-
ditas

VALETVDINE. 159

ditas & frigiditas contemperentur, sic
etiam cum cucurbitis interdum, aut ra-
pis, vt prauitas eorum minuat, fœni-
culum decoquere simul & mandere
sueuimus.

¶ De Aniso. Caput L.

¶ Mendat visum, stomachum
confortat Anisum.

Copia dulcoris anisi sit melio-
ris.

Duæ hic referuntur utilitates anisi. *Anisi vi-
litates.*

PRIMO namq; visum emēdat, &
maximè quidem foris impositum. At-
que hinc sanè apud Plinium lib. 20. c.
17. naturalis hist. Epiphoris oculorum
è vino radicem eius tusam ab Iolla im-
poni solitam legimus: Ipsum cum cro-
co pari modo & vino, & per se tritum
cū polenta ad magnas fluxiones, extra-
hendaq; si qua in oculos inciderint,

Secundo deinde loco stomachū robo-
rare dicitur, q̄ profectò de semine eius
potissimū intelligendum est. Illud nā-
que, vt lib. 6. de simpl. med. sac. cap. 44.
Galenus adferit, maximè utile est,
acré & subamarum, vt propè ad vren-
tium accedat caliditatem. Est autē &
in siccando tertii ordinis, sicut & in
calfaciendo. Stomachū igitur calfacit,
& qui in ipso sunt, humores crassos

ac frigidos, lentosq; attenuat, incidit, liquidosque & expulsionem accommodat reddit. Inflationes quoq; , quæ ab iisdem proficiuntur, discutit. Atq; hinc aded fit, vt stomachus tñ repurgetur, tum exiccetur, & onere, quo grauatus fuit, deposito, roboretur. Quinetiã visui eadẽ ratione conferre existimandũ est, quippè cui nihil equè noceat atq; stomachi impuritas. Hinc enim impuri, fœtidi, & turbulenti fumi ad oculos sublatis noxã spiritibus, visui inuehũt. Melius ad hoc semper recens, plenum, non surfursum, dulcedine & odore præstans. Præter has utilitates & aliæ quamplurimæ à Dioscoride lib. 3. ca. 56. Plinio loco paulò antè citato, Serapione cap. 242. & Auicenna lib. 2. Cano. cap. 1. recensentur. Oris enim halitum iucundiores facit, doloris leuamentum præstet, vrinam ciet, discutendi vim habet, aquam quæ subit cutem dissipat, potum sitim ex falsis humoribus contractam extinguit, animalium venenis aduersatur, valet ad inflationes. Aluum & alba fœminarum profluvia costum sistit, lac ad mamas elicit, Venerem stimulat. Dyspneas à pituita profectas costum purgat, cum melle sumptum melius. Vetus & antiquis ex frigore hepaticis affectibus prodest. Iecoris, lienis, renum, vteri ac reliquorum etiam visce-

viscerum obstructions tollit. Vias enim ab humoribus crassis, frigidis, ac lentis præclusas & obsessas aperit. Atque ob id febribus quoq; opitulatur antiquis. Dolores capitis leuat, sufficitur naribus: cum rosaceo tritum instillatumq; fractis auribus medetur.

¶ *De Spodio. Caput LI.*

SI cruor emanat, Spodium sumptum cito sanat.

Spodium sanguinis profluvia hic sistere traditur: quod de Spodio ab Arabibus nobis descriptio potissimum intelligendum venit. Hoc, vt ex Auicenna. 2. Cano. ca. 617. colligitur, nõ est nisi radices cannarum arundinumve adustæ. Quare cum eo, quod Græci *ἀντισποδίο* appellat, conuenire videtur. Officinæ Platearii nixæ testimonio, pro spodio tam Græcorum quàm Arabum, ossibus vstis vtuntur, quæ elephantis esse putant, quum verisimilius sit bonis, vel alterius esse animantis ossa. Quocirca cum verum & Græcorum Spodium, quod Turcæ vocatæ species est, habeatur, ex Officinis prorsus hæc combusta ossa proscribantur, eiusque in Græcorum compositionibus vltus sit, in Arabum verò compositionibus canarum Indiæ spodio, aut si illud ha-

DE CONSERVANDA

beri non possit, radicibus cannarum nostrarum adustis vtendum erit. Græcorum spodium solum admouetur: Arabum verò etiam sumitur & deoratur. Hoc ipsum itaq; sanguinè vnde cunq; etiã manantem hic filtrere traditur, & maximè quidè, quod frigidum sit & siccum, valideque adstringat: aut certè, quod sumptum, siue admotù peculiari quadã proprietate hepar intèperie, vel naturali, vel quoquomodo aduentitia calidius, moreretur ac roborat. Hoc autem viscere (quod principium ac fons sanguificationis est) roborato, sanguis ab eodem melius etiã retinetur. Puluis igitur eius cù stillaticii liquoribus rosarum & plantaginis in nares iniectus αἰμορραγίαν eandem curat, Idem cum succo plantaginis contra αἰμόπτωσιν & dysenteriam efficaciter sumitur. Quin & aliã quàm plurimã ob autoribus spodio attribuitur dotes. Siquidem cor quoque proprietate quadã corroborat, & spiritus claros ac solidos efficit: quapropter exhilarat etiam atq; lætificat Potum, aut appositù calidã cardiacã. & contractã ab effusione flauę bilis ad os ventriculi syncope, calidoq; cordis tremori auxiliatur: adiuuante scilicet talem ipsius actionem facultate adstrictoria, & maximè quidem in tempera-

VALET VDINE. 161

peraturis calidis. In frigidis verò cum croco temperatum eadem præstat. Febrilib. confert acutis, sitim sedat, & immodico cholericò alui profluuiò atq; vomitui subuenit. Pustulis quoq; quę in ore, & lingua erumpunt, prodest. Feruorè furoremq; flauę bilis compefcit, ventriculum roborat, ardori eius atque imbecillitati proficit, flauęque ad ipsum bilis inhihet effusionem. Còtra melancholiam ex sollicitudine, timorem de præteritis, terrorè de futuris, & quaslibet animi perturbationes efficax est. Vtiliter calidis oculorù abscessibus illinitur. Plura Rhazes llbr. 3. ad Alman. cap. 36. Auic. loco citato, & trac. 2. de viribus cordis, ca. 3. Auerrhoës lib. 5. collec. cap. 56. Serapion ca. 132. & Leonhartus Fuchsius lib. 1. ca. 17. de compositione medicam. Porro autem quemadmodum spodium peculiari hepatis roborandi facultate præditum est, ita & alię nonnullæ medicinæ aliis singularibus quibusdam membris roborandis accommodatæ sunt, veluti macis cordi, moschus cerebro, glycyrrhiza pulmòni, capparìs lieni, & galanga stomacho, id quod vulgaris etiam hisce vericulis comprobatur:

Gaudet hepar spodio, mace cor. cerebrum quoq; moscho,

P 5 pulmò

DE CONSERVANDA

*Pulmo liquoritia, splen, capp. Stomachusq;
galanga.*

ANNOTATIVNCVLA.

Hepar priorē syllabā longā habet.
Est enim Græcum ἡ ἄρα, quare cōtra
naturam hic brevis posita est.

¶ *Sale. Caput LII.*

VAs condimenti praeponi de
bet edenti.

Sal virus refugit, recte insipi-
dumq; saporat.

Non sapit esca probe, quae da-
tur absq; sale.

Vrunt res salsae visum, semenq;
minorant.

Et generant scabiem, prurimum,
siue vigorem.

Tria hoc in loco peraguntur In pri-
mis enim generale traditur præceptū,
nemini hætenus, humaniori saltem
atque ciuiliori non obseruatum: nēpe
vt vas condimēti, hoc est salinum pri-
mum in mensa apponatur: idq; aded
vulgarum vbique est, vt hisce etiā ver-
ficulis decantetur.

Sal primò poni debet, primòq; reponi,

Non bene mēsa tibi ponitur absq; sale.

Duo deinde salis recensentur com-
moda: Ac primum quidē, quod vene-
nis

VALETVDINE. 162

nis resistat. Cuius duplex adsignari po-
test ratio: Vel quòd sal vim habeat ve-
hementer siccam & adstringentē, atq;
ob id quicquid in corporibus humidū
est, id omne depascat, reliquum adstri-
ctione leniter contrahat, eiusq; rei tes-
tis est Galen. lib. 11. de simp. med. fac.
ca. 50. sic inquit: Nam sal quicquid
in corporibus humidum inest, id quo-
dammodo absumit: & quod reliquum
est substantiæ solidæ, adstrictione cō-
trahit, ac proinde etiam cōditura sua
carnes seruat, & à putredine tuetur:
Vel quod sal non solum humores è
corpore ducendos liquet, incidat, te-
nuer purget, & exiccet: sed poros etiā,
per quos veneni vis in interiora cor-
poris irruere solet, denset ac constringat,
adeoq; penetrationem eius inter-
cipiat & excludat. Secundum verò,
quòd cibos condiat, id est, sapidiores
reddat: Nulla siquidem cibaria citra
salis commissionem sapere, quotidia-
no discimus experimento. Tertio de-
mum loco salis, siue per salorum edu-
liorum, quatuor enumerantur nocu-
menta. Quorū primum quidem est, qd
visu præsertim immoderatiore vrant,
hoc est, corrumpant, aut hebetem cer-
tè ac debiliorem raddant visum. Cu-
jus itidem duplex adsignari potest ra-
tio: vel quod oculi, vt supra cap. 2. ex

*Salis siue
cibariorū
nimis sal-
forum no-
cumenta.*

DE CONSERVANDA

Aristotele ostendimus, sibi de natura aquæ. Res verò per falsâ humidâ ipsorum substantiam exiccant & consumant, adeoq; hebetudinē ob id vsui adferant. Vel quòd à cibariis per falsis in ventriculo existentibus, mordaces ad modum atq; acres resoluantur fumi, qui ad oculos sublati ipsos acrimonia sua rodant, ac rubefaciunt. Atq; hinc sanè eos, qui salem excoquunt; rubros ferè oculos habere conspiciamus. Secundum, quòd Veneris appetentiam compefcant. Nam cum omnes corporis exiccant & consumant humores, sperma quoq; necessariò exhauriunt ac minuunt. Tertium, qd scabiem generent. Acrem enim ac mordacem procreant succum, sanguinemq; adurunt, atq; hinc profecto scabies incidere consuevit. Quartum, quòd pruritus etiam excitent: mordacia enim ac prurituosa generant excrementa. Horum nocementorum Rhazes etiam meminit li. 3. ad Almā. cap. 17. Sal, inquit, sanguinem eorum, qui multam ex ipso sumunt quantitate, adurit: visum quoq; debilitat, atque sperma minuit: pruritus generat & scabiem. Ad hæc, serpigine nonnunquam, & impetiginem, morpheamque ac lepram progignit iis, quorū corpora ad patiendū sunt parata. Quin vriarios etiam meatus, vsu præsertim in mo-

VALET VDINE. 163

immoderato ac frequentiore excoriat. Modicè tamen salta, profligato fastidio appetentiam reuocant. Fertur præterea, quod si sal cum aceto & succo rutæ permistus, pedum plantis diligenter infricetur, non noxam tantum ex vini crapula contractam curet, sed iis etiam, qui cibos auerfantur Græci ἀποστρες appellant, auiditatem restituant. Plura de Sale Dioscorides. lib. 5. cap. 58. Galenus. lib. 9. cap. 30. & libro 11. cap. 50. de simp. medic. fac. Simeon Sethi in Syntag. Auic. 2. Can. cap. 624. & Mesues lib. 2. sec. 2. cap. 16. de medic. simp. purgantibus.

¶ De Saporibus ac eorum qualitatibus.

Caput LIII.

HI feruore vigent tres, falsus, amarus, acutus. Alget acetosus, sic stipans, ponticus atque Vinctus, et insipidus, dulcis dant temperamentum.

Hic igitur de saporibus, siue qualitatibus gustatoriis: Vbi sciendum imprimis, Saporem accipi pro omni eo, quod gustu diiudicatur. Species autem eius aliter ab aliis numerari solent. Galenus lib. 1. de simp. medic. facul. ca. 38. non facile numero comprehensibiles

Sapores
octo .

DE CONSERVANDA

esse tradit, à Theophrasto libr. 6. de cau-
sis plantarum cap. 1. & 4. eius octo re-
censentur differentiæ, exempli gratia,
dulcis, pinguis, austerus, acerbus a-
cris, falsus, amarus, & acidus. Quibus
nonum quoque nonnulli adicien-
dum putarunt, nempe insipidum, quæ
ἐπίπονον Græci vocant, quod extra om-
nem sit insignem tum caliditate, tum
frigiditatem, mediam quoad fieri que-
at constitutionem obtinens, qualem
præbet sensum aqua plane omnis qua-
litate vacua. Ex quibus tres calfacere
hoc loco traduntur, nimirum falsus, a-
marus, & acris. Sed in his non parua
est maioris minorisq; ratio. Siquidem
Acre, vt Auicenna. 2. Cano. Trac. 1. ca.
3. confirmat, est calidius, hinc amarum,
deinde falsum, quoniam acre maiorem
vim habet resoluendi, incidendi, ab-
stergendi, quàm amarum: Salsum ve-
rò est velut amarum, frigida aliqua hu-
miditate retusum, heberatumq;. Secun-
do deinde loco tres ex saporibus sta-
tuuntur frigidi. Acidus videlicet, auste-
rus & acerbus. Ex quibus acerbus ta-
men frigidior existit, mox austerus,
deinde acidus. Quod sanè perspicuum
euadit in omnibus fructibus, qui dul-
cescunt. Principio enim acerbi sunt ve-
hemētis infrigidationis: processu dein-
de temporis cum per solarem calorem
ali-

VALETVDINE. 164

aliquo modo ad concoctionem ducti
fuerint, austeritas in eis sentitur, qua
sensim deposita, aciditatem acquirunt,
sicut ὀπώρας hinc dulcedinem tan-
dem adsciscunt. Acidum verò quauis
acerbo minus sit frigidum, tamen ob
subtilitatem & penetrationē suam eò
in pluribus maioris est infrigidatio-
nis. Acerbum autem & austerum in sa-
pore sunt propinqua, sed hoc mihi lin-
guæ præter extimam eius superficiem
contrahit: illud verò non modò exti-
mam superficiem, verum etiam interio-
ra eius contrahit atque exasperat. Po-
stremò verò tres dicuntur temperati,
id est, mediæ qualitatis, ita vt corpus
neque refrigeret excellēter, neq; calfa-
ciant: nèpe dulcis, pinguis, & insipidis.
Dulce enim licet calidum sit, in ipso ra-
men non apparet excellentia calidita-
tis, vt lib. 3. ad Almanso. cap. 1. Rhazæ
visum est. Porro suæ cuique ac pro-
priae saporis adsignantur facultates.

Dulcia enim concoquunt, emolliunt, *Dulcia.*
rarefaciunt, laxant, plurimumq; cor-
poribus exhibent alimenti, & impin-
guat. Cum enim naturæ sanguinis no-
stri & carnis proximè congruant, lin-
gua auidè excipit, ac voluptate ac di-
lilatione afficitur, eis fruens non lædi-
tur, non exulceratur ab eis, nec refugit
ea; vt amara seu acra. Ac sanè quic-
quid

DE CONSERVANDA

quid nutrit, ex genere dulcium esse oportet. Nam dulcia vngunt, implent, & restituunt erosas particulas. Sed interdum excellenter dulcia nocēt: quia cum sint valde calida & aërea, citò in igneam naturam transeunt, vt mel & saccharum, celerrimè vertuntur in rubram bilem. Quare auidius vsi saccharo sæpè periculose inflammantur. Ad hæc, dulces cibi intemperantius eduntur, humorisq; copiam generant, quã sequuntur interdum vel putrefactiones, vel obstructions & abscessus hepatis atque lienis: & maximè quidem cum hæc viscera ad patiendum accommodata fuerint. Stomachum quoque relaxant admodum, & aluum cient, Pectori tamen conferunt & pulmone, genitaleque semen augent.

Amara meatus perpurgant, abstergunt, extenuant, humorum crassitiem incidunt, & linguam mordent, suntq; in natura terrestri, crassa, in qua excedunt calor & siccitas, vt in bile Nitro, Marrubeo, Absynthio. immodico vsu sanguinem citò adurunt & corrumpunt, bilemque augent rubram.

Acerba, Græcis *στυφνὰ* appellata recentiores pontica pungendo vocant, quo verbo medici quoque libenter vtuntur, linguam cōtrahunt, & introrsum pellunt, id eoq; constipandi, den-

VALETVDINE. 165

sandi, & adstringēdi vim habēt. Suntque in natura terrestri, crassa, frigida & sicca. Idè enim acerbus sapor dicitur esse tardior, quàm acidus, quia acidus est in natura tenuiore minus terrestri. Acerba sunt, vt fructus glandium, pyra syluestria, & in genere immatura poma, mala cydonia, ac magis immatura. Nam postquam maturuerunt, fit mixtus sapor ex acerbo & dulci, sicut nucum ex acerbo & pingui. Sunt *στυφνὰ* & fructus, qui vulgo Ribes dicuntur, Germanicè, *Aelbeskens*. Item castaneæ, corna, & poma Cinosbati, vulgo *Hainboten*.

Austera, Græcis *δυσήρα* medicis etiã nostri temporis *στυφνὰ* à verbo *Græco σφω*, dicta, contrahunt, constringunt, densant, incrassant, & infrigidant. Sunt enim in natura terrestri, crassa, frigida & sicca, sed plus habent caloris & humiditatis, quàm habēt acerba. Frequentiore in cibus ac immo deraitore vsu humores abundè extenuant, inaniuntque, eoq; sanguinem gignunt melancholicum, & corpus reddunt gracile. Ventriculum tamen, quemadmodum Galenus id ipsum in lib. de cibis boni & mali succi ca. 17. at testatur, corroborant. Omnia, inquit, quæ egregiè austera sunt, laxum stomachum ac ventrem firmant, ac tum

DE CONSERVANDA

præcipuè, cum calida intemperie affecti sunt. Hac enim de causa, atque etiam ad alui fluxiones sistendas, austerris utimur nimis. Iuuant enim ventriculû nativâ siccitate, & aliquantulû adstringût. Pinguia siue oleosa, quæ Græcis *λίπαρά*, & vulgo vinctuosa nominantur, dulcibus vicina sunt, aqueæ & æreæ substantiæ, leniunt, emolliût, lubricant, laxant, cõcoquût, maturant, & humectant, sine manifesta tñ calfactione. Hęc si sint mediocria optimè nutriût: Sed immodicè pinguia supernatât, abominabilia sunt, & nausæabûda, ventriculû resupinât, cõcoctionè impediunt, flatus & obstructions generât. Ad hęc cibi quoq; antequâ edêdo naturæ satis factû sit, sâcietatè adferût. Quod Gale ni testimonio cõfirmatar, qui lib. 3. de ali. fac. ca. 26. ita scriptum reliquit: Pinguia & lenta cibaria, statim ut sumpta fuerint, celeriter implent, & appetentiam euertunt. Præterea, quod maius est, cõpluribus deinceps diebus ipsorum esum non sustinemus. Febricitantibus, ac iis etiâ quibus stomachus atque hepar calidiora sunt, nõ æquè ut aliis cõferût: ipsi em̄ facile accêdûtur & in flauâ bilè transeunt. Reliquis vero phlegmatis generant copiam, sumnolentiâ pariunt, rationalemq; mentis partem reddunt hebetiorem. Carniû tamen

Pinguia.

VALETVDINE. 166

tamen atque olerum cocturæ non mediocriter tribuunt condimentum.

Acrida, Græcis *σπυρα*, & vulgo acrida, nõ solû mordet ac rodunt linguam, sed etiam penetrant, vrunt, vulcerant aperiunt, flatus dissipant, tenuât, incidunt separant, resoluunt, è longinquo otrahunt. Suntq; in natura tenui, in qua excedunt caliditas & siccitas: & superant calore res amaras: Vnde calorem augent & corpus velociter inflammant, ac sanguinè adurunt, ipsum què in bilem prius rubram, deinde in nigram conuertunt, siccant etiam, emaciantq; ac sitim faciunt. Acrida autè sunt vt piper, zingiber, allium, cepa, calx, & granum Gnidium, quod *Kellershalz* Germanicè vocamus.

Acrida.

Salsa, Græcis *ἀλμυρά*, incidunt, tergent, tenuant, liquât, mordent, condido seruant, & à putredine vindicant, conturbant, subuertunt ventriculum, & ad vomitum impellunt, desiccant, citra apertam aut caliditatè aut frigiditatem, sitim exiccant, exasperant, radendo expurgant, & aperiunt. Plura supra cap. 52.

Salsa.

Acida, Græcis *ὄξυρα*, vulgo acetosa, mordèdo cõstringût, & refrigerât, penetrant, incidunt, extenuant, diuidût, tergent, factu liberant, perpurgant citra excalfactionem. Suntq; in natura

Acida.

te-

DE CONSERVANDA

tenui, frigida & sicca, in qua dominatur frigiditas. Nam quæ sunt tantum acida, sunt præcipuè frigida, vt *Ξαλις*, quæ vulgo acetosa, & Germanice *Swer amper* nominatur: quia hæc purè hunc saporem habet. Est & species mali punici verè acida. Alia quædam sunt mixtæ qualitatis, vt acetū, quod est subacre: quia etsi frigidum est, tamen retinet obscurum calorem ex vini corruptione: inde fit subacre, sed tamen dominatur frigiditas. Cùm enim exhalant aëreæ partes, & reliquæ manent terreæ, dilutæ aquosa tenui parte, fit Acetum sua natura frigidum. Acida sanguinis atque rubræ bilis feruorem compescunt, & vt lib. 4. Synops. ad Eustathium filium cap. 29. Oribasius attestatur, cùm in ventriculo succum crassum inueniunt, eundem incidendo aluum subducunt, & ob eam causam facies liquefaciunt. At si purum ventriculum inueniant, eum magis supprimunt. Corpus infrigidant ac deficiant, concoctoriam hepatis facultatem debilitant. Neruis etiam ac neuosis omnibus nocent. Appetentiam tamen cient: quia humores vitiosos in orificio collectos diuidunt & pellunt, & mordicatione non vrente irritant ventriculum. Ex insipidis quædam magis nutriunt, nèpe quæ proprius ad æqua

lita-

VALETVDINE. 167

litatem accedunt, quædam verò medio critere calfaciunt, aut refrigerant: Quæ sanè si multa etiam humiditate prædita fuerint, humectantium: sin verò siccitas in eis exuperet, exiccantium ordini adscribenda veniunt. De is omnibus plura Galen. in libris de sim. medic. facul. præsertim lib. 5. capite. 25. Paulus lib. 7. c. 1. Aëtius lib. 1. capite. 1. Rhazes li. 3. ad Alman. cap. 1. Serapion sermo. 2. de tempe. simp. Auicenna lib. 2. Cano. tract. 1. cap. 3. Mesues libro. 1. Theo remate. 1.

¶ De vippa. Caput LIIII.

BIs duo Vippa fatit, mundat dentes, dat acutum Visum: quod minus est implet, minuit quod abundat.

Hic quatuor recensentur commoda Vippæ: Primò dentes mundat. Pannis enim vino imbutus diutius circa dentes moratur, atque eam ob causam facilius etiam sæculentam materiam ipsis obhærentè absterget ac cõsumit, quàm vinum per se sumptum. Deinde visum acuit. Malos enim fumos, qui è ventriculo cerebrum petunt, suaquæ permissione spiritus visiuos obscurant, reprimunt: adeoq; materias prauas

Vippa.

sto-

stomacho inhæretes cōcoquit, incidit, & deorsū pellit. Tertio cruda concoquit: quia osvetriculi leni quadā adstriptione claudēs cōcoctoriā facultatē roborat, plurimumq; alimēti corporibus exhibet. Quarto verò vitiosorū humo frū multitudinē minuit. Eos. n. concoquit, incidit, exiccat & deorsū expellit: idq; maximē, si panis affatus prius, aut sup prunis exiccatus fuerit. Quin eodē et modo superflue cōcocta ad *συμμετρία*: reuocat. Porro Vipera Germanicē dicitur, *cen VVijnfoppe*, Gallicē, *me Soupe au vin*. De ea Hermolaus Barbarus c. 97. li. 5. corollariū in Dioscoridē ita scribit: Erat veteribus iētaculū, buccia ex vino, qd̄ genus Barbari, à vino & pane vippā vocāt. De quo Athenēus li. 1. Deipnosophist. ὦν sic ait: *πρωτὶ νδυ εἶμ βρωμα, ὃ ἡμῖς ἀκρατισμὸν καλεῖμεν, διὰ τὸ ἐν ἀνάτῃ βρέχεν καὶ προσίσθαι ψωμοῦς*, i. matutinū edulium siue ientaculum, qd̄ nos *ἀκρατισμὸν* vocamus, propterea quod panis buccellæ mero tingatur. Lege de eodē Plutarch. in Symp.

¶ De diæta. Caput LV.

○ Omnibus adfuetam iubeo seruare diætā

Quod sic esse probo, ni sit muta

re

re necesse.

Hippocrates testis, quoniam sequitur mala pestis.

Fortior hæc meta est medicinae, certa diæta,

Quam si non cures fatue regis, et male curas.

Quum primus præcipuusque nō solū morbi cuiusvis curandi, sed sanitatis etiā tuendæ scopus, vt in libro, qui de facile parabilibus inscribitur, cap. 28. & in præfatio experientia confirmato ca. 5. & in lib. de attenuate victus ratione ca. 1. Galenus adserit, in exacta victus ratione consistat: operæ precium fuit de ea etiam hic aliquid præscribi. Præcipitur ergo in primis, vt seruetur consueta diætā. Per quam sane administratio sex rerum non naturalium modò intelligenda venit. Et ratio quidem est, quod transgressio à consuetudine noceat nocemento magno. Consuetudo enim est altera natura: quia, vt libro. 1. cap. 11. rhetoricorum ad Theodecten, & li. 7. ca. 10. Ethicorum, & ca. 2. de memoria & reminiscencia, ab Aristotele scribitur cōsuetudo est eorū, quæ vt sc̄p̄e, siue vt plurimū sunt. natura eorū, quæ vt semper. Sæpe autem & semper sunt sibi inuicē pro-

Diæta.

Consuetudo.

DE CONSERVANDA

propinqua. Quod est ergo diu adfuetum, in naturam ferè transiit: quemadmodum igitur naturam custodire oportet, ita & consuetudinem, si laudabilis fuerit. Et quemadmodum consueta cibi & potus administratio, eadè ratione & aliarum rerum non naturalium obseruanda est. Vnde si quis consuetus multum laborare velit hanc consuetudinem immutare, ocioque indulgere, minusve laborare, vel aliud laboris genus adsumere, idque alio & tempore & modo, ille procul dubio multum ex hoc debilitabitur. Idem intelligendum de cibo ac potu, somno & vigilia, repletione & inanitione, & animæ accidentibus. In quibus omnibus consuetudinem obseruare decet, & maximè quidem si sit laudabilis, vel ab hac non multum declinet, siue medium etiam locum inter bonam ac malam obtineat: respectu nimirum illius ad quod fieri debet permutatio. Porro quanta sit vis consuetudinis, vel inde colligas, quòd debiles & senes consuetos labores facilius ferant, quàm fortes atque iuuenes inconsuetos: q. uod profecto lib. 2. aphorif. 49. Hippocrates etiam hisce verbis confirmat: Qui consueri solitos labores ferre, etsi fuerint imbecilles & senes, non consuetis, fortibus, atque iuuenibus facilius

fe-

VALETVDINE. 169

ferunt. Quod dicit, inquit Philotheus, tale est: Sunt duo, hic quidem senex, ille autem in consistenti ætate, ambo incipiunt fodere, & huic quidem seni cõtingit rectè fodere, illi autem qui est in consistenti ætate, non rectè, seni quidem ob consuetudinem rectè, quamuis sit imbecillus, iuueni autem non rectè, cum non adfuetus sit. In vniuersum enim oportet cognoscere fortiores aliis fieri partes quæ exercentur, & hac de causa solitos labores facilius sustineri. Ex hoc autem particulari exemplo licet nobis & de omnibus ratiocinari. Deinde vero, malam pestem, hoc est, maximum periculum ex repentina consuetæ diætæ permutatione sequi, confirmat autoritate magni Hippocratis: nempe ex. 2. lib. de vict. rat. in morb. acut. aphorif. 21. & 22. vbi sic inquit: Atqui facile est hoc addiscere, q. simplex victus cibi ac potus, ipsè sibi ipsi semper similis, securior omnino est ad sanitatem quàm si quis repentè ad alium meliorem, magnam mutationem faciat. Nam & his, qui bis in die cibum sumunt, & his qui semel, repentinæ mutationes noxas ac ægritudines inducunt. Et eos sanè qui praedare non assueti sunt, si praesens fuerint, statim infirmos facit hoc, & toto corpore graues, & debiles, & pigros,

*Mutatio
subita nocet.*

Q &c.

DE CONSERVANDA

&c. Aelianus quoque ab initio libri, de varia historia, Tachi cuiusdam exemplo, admodum disertè nobis significauit, quàm periculosa sit repentina diætæ permutatio. Tachos Aegyptius, inquit, donec vsus est vernaculo victu, & frugaliter vixit, omnium hominum fuit suauissimus, Postquam vero ad Persas venit, & in illorum luxum delapsus est, cum non posset ferre insolentiam ciborum, vitam in dyfenteria transegit, & luxuriam cum morte commutauit. Quamquam autem non sanis tantum, sed ægris quoque adfue- ta victus ratio diligenter obseruanda præcipiatur, haud tamen rarò incidit eius permutandæ necessitas: quando nimirum illaudabilis existit, ita vt, nisi permutetur, perniciosæ inde consequantur ægri- tudines. Talis autem eorum est, qui prandium aut cœnam prauis terminare solent alimentis. Eiusmodi igitur consuetudinem necessariū est corrigi ac permutari, non quidem subito, sed paulatim & ordinatè. Omnis enim subita permutatio vehementer nocet, maximè si à consueto ad inconsuetū transitus fiat. Hinc est quod in libro de natura hominis, ita scriptum reliquerit Hippocrates: Detrahendi sunt cibi ac potus, quibus vti consue- runt, idq; paulatim facere oportet. Nā

si

VALETVDINE. 176

si quis citò diætam permutet, periculum est etiam à permutacione aliquid in corpore nouatum iri. Quinetiā laudabilem victus ratione interdum mutari necesse est, quo, si quando necessitas inciderit, natura non offendatur insolentia, nouitateque, neque renuat neque recuset. Nā qui omni diætā sese adfuefa cit, minus læditur, cum ad inconsuetā transire cogitur. Eadem in aliis quoque rebus non naturalibus ratio est. Quod Hippocratis etiam testimonio confirmatur, qui lib. 2. aphori. 50. ita scriptum reliquit. Quæ ex lōgo tempore consueta sunt, etiam deteriora sunt, inuictis minus molestare solent. Oportet igitur ad inuicta permutari. In cuius quidem sententiæ explicacione Philotheus inter cætera sic inquit: Cum. n. quodq; ipsorum factū sit peculiarare, minus lædit, quāuis ex sua natura molestū sit, si nōdum in consuetudine venerit. Verbi causa, solitus est aliquis manna comedere, hic si ad bonū cibum sumēdum cōuertitur, læditur, cum adfuetus non sit: adfuetus est aliquis aquæ potioni, si præter consuetudine bibat vinum, offenditur, quoniam cōsuetudo contēnitur. Oportet igitur ad inuicta permutari, vt, si necesse sit, ea, quæ offeruntur, ferre possimus. Vt enim. n. copioso nutrimento,

Q 2 oportet

oportet etiam parum cibi quandoque
 assumere, vt, si contingat, ferat etiam
 illius vsu. Hinc est, quod Cornelius
 Celsus lib. 1. cap. 3. in hunc etiam modū
 scripserit. Nimis ociosa vita utilis non
 est, quia potest incidere laboris neces-
 sitas. Neq; etiam ex nimio labore subit-
 us labor sine graui noxa est. Huc igitur
 respiciens Hippocrates rectissime
 consulit, consuetudinem esse mutan-
 dam. Proinde non temerē à Plutarcho
 in libro de tuenda bona valetudine,
 in hunc modum scribitur, Exacta illa
 & vehementer ad vnguem, vt dici
 solet, obseruata vita ratio, simul &
 corpus formidolosum reddit, ac peri-
 culis obnoxium, & animi frangit vigorē.
 Quocirca cauere quisq; debet, quē ad-
 modum li. 4. ca. 10. ad Alman. Pruden-
 tissime Rhazes monuit, ne alicuius rei
 sibi consuetudinem faciat, quam dein-
 cept ipsum obseruare necesse sit, Exem-
 pli gratia: Si quis vno cibo consuetus
 sit vti, vel aliquo potu, vel omnino ab
 eis abstinere, vel dormire, vel moueri,
 vel egerere, Venerive indulgere con-
 suescat: & ab aliquo istorum impetuose
 irritetur, maximum incurret nocu-
 mentum, si ab eis abstinerit. Quapro-
 pter quisq; corpus suum debet ita præ-
 parare, vt caloris & frigoris patiens
 esse

*consue-
 udo va-
 ianda.*

esse possit, & ad motiones & cibaria
 sibi necessaria aptum reddatur, & vt
 somni & vigiliarum horas, atque man-
 siones & domos sine læsione permuta-
 re queat. Fortassis enim ex necessitate
 id ipsum quandoque facere cogetur:
 Poterit autem commodè, si consuetu-
 dinem non obseruet ad vngem, sed in-
 terdum ad insueta trāseat. Porro quo
 tempore, quoque modo consuetudo
 mutāda sit, copiose admodum docent,
 Galenus libro. 5. cap. 8. & lib. 6. capit. 3.
 de Sanita. tuen. & lib. 8. cap. 9. method.
 meden. Cōciliator different. 98. & Hi-
 ronymus Cardanus lib. 1. tract. 6. Con-
 tradictione. 2. Tertio demum loco tra-
 ditur, fortiorem ac potiorē meden-
 di metam esse, certam dietam: Quam
 sanè si medicus curare noluerit, ac aliā
 quādam, eamq; non satis commodam
 administrauerit, stultè ægrum regere,
 ac malè curare merito dicetur. Scien-
 dum est autem, apud Galenum hæc a-
 limentorum genera inueniri, copio-
 sum, medium, tenue. Copiosum est sa-
 norū cibis, qui nō solum vires cōser-
 uat, sed etiam auget. Medium ad sanos
 etiam spectat. Nam vires quidē cōser-
 uat, nō tamen auget. Tenue. i. quod vi-
 res quidem comminuit, eatenus tamē
 vt non exoluantur. Hoc ab autoribus
 in multas partes diuisum est, nempe in

DE CONSERVANDA

tenuè simpliciter, in tenuè exquisitè, in tenuissimū citra adiectionem, & in tenuissimum in extremo. Tenuè simpliciter per pauca, aut ea quæ parū nutriunt, edulia fit, cuiusmodi est ptisanæ succus, mulsā, & forbitio ex alicā. Tenuè exquisitè, vbi ptisanæ succus exigua sumitur quantitate. Tenuissimū citra adiectionē, per mulsam aquā, siue melicratum fit solūm. Tenuissimum verò in extremo, per solam inediam ad iudicationem vsque progreditur. Copiosum autem vel est, vbi tota ptisana sumitur, vel copiosus, vbi pisces, oua, & ius carniū: vel copiosissimum, vbi caro, Medium autē horū est, vt panis lorus, vel placenta. Sani homines nō solūm conseruandī, sed augendi etiam sunt, propterea alimētum copiosum illis compētīt. Quī verò ægritudine longa laborāt, vires augere nō debent, sed bene conseruare: aliter vsque ad finem nō sūfficerent, propterea hi medio victu cibādi sūnt, qui etiam sanis conuenit, in quibus vires augere nō cupimus, sed illas solūm cōseruare animo est, quas etiā in lōgo morbo totis viribus seruare studemus. Quū verò ægritudo breui terminatura est, si quarto die finire debeat, aliquid dare non est opus, iuxta illud Hipp. libr. 1. apho. 6. Extremis morbis extrema exquisitè

VALETVDINE. 172

tè remedia optima sunt. Imò si vires sūfficerent, & in septimo terminatura esset, nihil penitus dandum esset, nisi post illum terminum. Hac de re plura & cognita non indigna reperies apud Hippocratem libro. 1. apho. 4. 5. & 6. & ibidē apud Galenum & Philotheum in comment.

¶ De administratione diata.

Cap. LVI.

Q Vale, quid, et quando, quantum, quoties, vbi, recta Debent haec medico in victus ratione notari, Ne male conueniens ingrediat̄ur iter.

Sex circumstantias medico in praescribenda victus ratione cōsiderandas esse, hoc in loco traditur. Prima, quale: hoc est: cuius qualitatis cibus exhibendus sit: quia in calida ægritudine cibus frigidus, in frigida calidus, in humida siccus, in sicca verò humidus cōuenit. Corpus tamen quod secundū naturā est, similit̄ semper victum postulat: quemadmodum quod praeter naturam est, contrarium. Si quidē quod naturaliter se habet, custodire: quod praeter naturam est, tollere oportet. Sed de hoc plura Galenus cum alibi

Q 4 tr-

sapè, tum maximè in arte medicinali, c. 86. & lib. 1. ca. 10. de Sanitate tuend. & libr. 3. capit. 9. metho. meden. Secunda, quid id est, cuius substantiæ: Athletis enim ac rusticis, iisque, qui quamlibet actionem fortem ac vehemètem obeunt, cibus exhibendus est crassus ac durus: quia facultatem concoctoriam possint fortem: neque tenuis substantiæ cibus, velut est caro pullorum, caporum, vitulorum, agnorum, hœdorum, & similibum, ipsis competit: quippe quæ in ipsis vel adureretur, vel, quam par est citius conficeretur, ita ut sæpius ob id cibari cogentur. Nō temerè igitur inquit Glossa delectabilis in l. Seruis vrbanis, in principio. ff. de leg. 3. Rustici non debent uti pane albo, vel pullis, aut aliis delicavit cibaribus: sed pane grosso, caseo, cæpis, & fabis. Porro nobiles atq; ocio deditis hominibus tenuis substantiæ cibus magis cōgruit: quippe qui virtutē cōcoctricem habeant debiliore, quæ ut crassos cibos, eiusmodi sunt salsa suū atq; bouū carnes, & pisces sole, aut vento, aut fumo indurati, superare queat. Pari modo & in egritudinibus acutis tenuiore vendum est diæta, quam in chronicis. i. longis, sicuti quartanis. Tertia, quando. i. quo potissimū diei tempore cibus adsumi debeat: in sanis enim con-

consuetudo maximè obseruanda est. Vnde hominibus mane surgētib; & bis tantū in die cibū sumētib; æstate quidē prandendū est hora decima, vel paulo ante, neq; differendū donec propinquet merides, ut qui maximum estū importare soleat: Cœnādum hora sexta, vel paulo post. Hyeme verò iisdem ob somni prolixitatē prandēdum est hora vndecima vel duodecima: Cœnādū hora septima, vel paulo post: sed ita tamen, ne quid præter consuetudinem fiat. Quinetiam in ægris cibādīs tēporis habēda est ratio, præsertim in febricitantib;. Siquidem in ipsis paroxysmis, vel nō multò ante futuram accessionē à cibis abstīnēdum est: quod nimirū naturā, quæ circa morbi materiā tum occupata est cibus oblatus distrahatur atq; adedò humores morbū efficiētes adaugeat. Neq; immediatē post paroxysmum cibus dādum est, quippe quæ facultas à febris intēperie deiectā nondū superare queat. Quapropter tādū ante sequētis accessionis initium exhibendus est, ut priusquā ea appropinquar, decēter in ventriculo coquantur, & ad inferiores partes descendat. Idq; in illis porissimū ita obseruandū, quibus virtus adhuc satis valida existit. Iis vero quibus vires prosternuntur, dādus est cibus quocunq; tēpore,

DE CONSERVANDA

etiam invigore. Cuius rei testis est Galenus, qui lib. 1. aphor. comment. 9. ita scribit. Aliquando in ipso etiam morbi vigore, ubi Symptoma aliquod interuenerit robur naturæ dissoluens, nutrire cogimur. Quod idem copiosius etiã monstrat lib. 10. ca. 3. & 5. metho. meden. Hæc omnia de paroxysmo Stephanus Atheniensis in primũ li. Galeni ad Glauco. cõmen. 39. multo clarius in hũc modũ exponit: Sciendũ sanè est, naturã egere semper alimẽto, quod basim ac sedẽ illius, q̃ digestum est, ipsi repleat. Sed hoc ipsum alimentũ præcipuè dandũ est, quãdo ipsum concoquere, ac conficere potest. Concoquit autẽ quãdo pura ac integra est, nec à febris caliditate vexatur. Quare in interuallo dãdũ id est. Si enim in accessione demus, facultas quæ à febris intemperie deiecta est, ipsum superare nõ potest. Alimentũ autẽ non concoctũ materia fit febris. Et hoc est, quod Hippocrates li. 1. aph. 11. ait. In accessionibus subtrahere oportet: nã addere nocuũ est. Dãdum igitur est alimẽtum interuallis. Sed hæc dici possunt in intermittentibus. In continuis verò quid utiq; quis faceret? neq; enim in his inuenire licet remissum ac quietũ tẽpus, verũ continua est febris. Tamen in his etiã fit *μειωσις* *αυτης*, i. febris diminutio, quæ interual-

VALETVDINE. 174

uallũ imitatur: tuncq; alimentũ dandũ est, nõ quãdo accedunt. Hæc illæ. Plura & ad præsentẽ speculationẽ maximè facientia habẽtur apud Brudũ Lusi. li. 2. ca. 9. de victu febricitantiũ. Quarta, quantum. i. quãtitas sumẽdi cibi. Quæ profectò in æstate, vt supra ca. 9. diximus, minuẽda est: quod tũ ob immodiẽas resolutiones calor innatus debilior existat: Hyeme verò augẽda, propterea q̃ concoctoria facultas id temporis ob frigus ambiẽtis roboretur. Quinta quoties, in die videlicet cibus exhibẽdus sit. Est enim æstate quã hyeme, autũno, aut vere, sæpius exhibendus, sed minori quãtitate. Pari modo facultate cõcoctoria debili existẽte, sæpè sed parua quãtitate dandus est. Eadẽ verò robusta existente, dandus est quidem quãtitate magna, sed rarius. Sexta, ubi, id est, quo in loco: cibus enim neq; in loco frigidiore, neque calidiorẽ sumẽdus est, sed temperato.

¶ De Caulis. Caput. LVII.

I Vs caulis soluit, cuius substantia stringit,
Vtraque quando datur, venter laxare paratur.

Hic agitur de caulibus: per quos nihil iam aliud intelligendũ, quam vul-

DE CONSERVANDA

gareillud olus, q̄ *Blancoolē* appellamus, Gal. d. s. *Chou*, Hisp. *Verça*, *κρῆμα* in Gre- cis. Latinis verò brasiica dicta : atque hoc vel ex Martiale discere licet, qui xeniorum libro, eos caules per nitra- ram aquam virides conseruari ait:

Ne tibi pallentes moneant fastidia caules,
Nitrata viridis brasiica fiat aqua.

Recensentur autem hoc loco tres ipsorum facultates: Quarū prima quid- em est, decoctum eorum, & maximè primæ ebullitionis, ventris soluendū vim obtinere: In foliis nanq; & exte- rioribus partibus nitrosa quedā & ab- sterforia inest qualitas, quā sanè, cum debiliter admodum inhæreat, modica elixatio in aquam facilè deponit, ei- que potentiam adiicit purgatoriam. Atq; hinc adeò fit, vt ius primæ deco- ctionis alium excellentius, quàm secū- dæ deiciat. Nitrosa enim illa & abster- foria qualitas exquisitè per primam segregatur, atq; in aquā deponitur. Se- cunda est, corpus ipsum siue substantiā cōmuni siccantiū ratione ventrē sistere magis: quā ad deiciendū incitare: quia purgatoria potentia per decoctionem aufertur, & relinquitur substantia ter-rena sicca, quę sumpta ventrem ad- stringit, idque multò magis si non bis duntaxat, sed ter aut quater aquam effuderis. Nam quantò exquisitius in aquam

VALETVDINE. 175

aquam succum suum deposuerit, tantò & illi quidem maiorem purgandi vim adiiciet, & reliquam sui substantiam, quæ velut oleris ipsius caro est, restrin- gentem efficiet. Eadem est ratio in be- ta, atque adeò in omnibus fermè qui- bus sapor aut acris, aut nitrosus, aut falsus inest: Quippè & lenticula ipsa, tamen si satis magnam abstringendi po- tentiam gustu refert, tamen eiusmodi quid fortita est. Nam & huius deco- ctum, ventris soluendū vim obtinet. Verum hic succus etiam, si degustes, perspicuam misturam repræsentat, tan- quam si nitroso austerum quid cōmis-ccas. Sed & conchularum maris, cate- rorumq; ferè ostrearum succus planè tum falsus est, tum ventrem soluendū vim obtinet: quamuis eorum caro ven- trem reprimat. Tertia est vtrunq; nè- pè decoctum atque substantiam simul ventris subductionem efficere: cum e- nim vires suas ita retineant, absterge- re etiam, & intestina ad expulsionem irritare, consentaneum est. Lege hac de re plura apud Galenum libro .3. de simpl. mea. facul. cap. 14. & lib. 1. cap. 3. & 25. & lib. 2. capi. 44. de alimen. facul. proditum quoque est, Brasicam na- turali quadam facultate vino aduersa- ri, & curare temulentia: Vnde querit Aristoteles. 1. Sec. proble. 17. Quid est

Cocula
Ostra.

DE CONSERVANDA

*Brasfica
temulen
tiam cu-
rat.*

cur brasfica seder crapulam? Nonnul-
li respondent, hoc euenire solitum, &
ex vſu eius fumi eleuentur admodum
crassi, qui cū vini vapores increſcent,
ad cerebrum aſcendere etiā prohibent.
Aristoteles tamē aliam adſignat
causam, nempe quod quicquid humo-
res vinosos vndiq; & omni ex corpo-
ris parte ad se in aluum trahit, & cor-
pus refrigerat, tollat crapulā. Brasfica
autem est huiusmodi. Ergo brasfica
curat crapulā, Minor probatur, quia
per succum eius humores, qui vini
crudiq; tenentur, è toto corpore detra-
huntur. Ipsa verò substantia frigida;
stiptica, ac terrea, supra in ventriculo
remanens corpus refrigerat, quò fit;
vt tenues humores ad vesicam laban-
tur. Cùm igitur humor vtrinq; educa-
tur, corpusque refrigeretur, rectè per
cõsequens a crapula liberatur. Euenit
adhæc, vt cùm humores deorsum se
trahunt atq; excernunt, statum etiā
secum deducant: qui, si per vinū liceat
in caput se efferens grauitatem creat,
& crapulam: sin autem deorsum se ver-
tit, corpusq; ob causam prædictam re-
frigeratum est, dolor crapulæ omnis
tollitur. Quin & ipsa brasficæ folia,
quemadmodum libro. 2. de compos.
medic. local. ca. 1. Galenus attestatur,
calida macerata, capitiq; circumposita
ac

VALETVDINE: 176

ac obligata, naturaliter ebrietati resi-
stunt. Porro brasfica, quæ edendo est
calfacit & siccat primo abscessu. Pra-
uum & melancholicum succum pro-
creat. Aestiuā tamen peior est quā hy-
berna. Oculorum aciem habet, vn-
de Græcis etiā *καταμυστι* dicta cenſe-
tur, quasi *καταμυστη*, quod pupillas o-
culorum quas illi *κόρας* vocant, obrun-
dat, hebetetque. Somnum per contra-
ria insomnia interturbat. Stomachum
male habet, parumq; nutrit: at si cum
pingui carne coquatur, plurimum no-
xæ atque vitii amittit. Vrinam ac men-
ses ciet, & lumbricos interficit. Succus
eius cum melle sumptus magnificè
defectiones vocis iuuat: & si vulneri-
bus imponatur, ea glutinat, dolosa
malignaque vlcera, & induratas inflā-
mationes sanat. Plura Dioscorides
libro. 2. cap. 146. Plinius libr. 20. cap. 8.
Galenus locis supra citatis. Simeon
Sethi in Syntagmate. Rhazes libro. 3.
cap. 18. ad Alman. & Auicenna. 2. Ca-
no. capite. 142.

¶ De Malua. Caput LVIII.

Dixerunt maluam uetères,
quod molliat aluum.
Huius radices rasee soluunt ti-
bi faeces.

Vnam

DE CONSERVANDA
Vuluam mouerunt, et fluxum
saepe dederunt.

Hic agitur de facultatibus maluæ:
Et primo quidem versu, qui ex libr. 2.
ca. 36. Aemilii Macri huc adscitus est,
veteribus Latinis Maluam ab emolliē
da aluo sic dictā esse, traditur. Cuius
sanē rei testis etiā M. Varro, qui mal-
uam quasi moluam, quòd aluum mol-
liat, dictam esse contendit: quippe que
clysteribus infusa, vel in cibo accepta,
ventrē facilē moueat. Quinetiam Græ-
cis *μαλάχη*, ab emollienda aluo, no-
men traxit. Si quidem ipsis *μαλάττειν*
mollire significat. Antiqui enim ex in-
acetariis cum lactuca ad subducendā
aluam vtebantur. Vnde Martialis lib.
10. Epigrammatōn:

*Exoneratas ventrem mihi villica maluas
Attulit, & varias, quas habet hortus
opes.*

Et alibi:

Vtere lactucis, & mollibus vtere maluis.
Cæterum hoc olus facilē subducit-
tur, non modò propter humiditatem,
verum etiam propter genuinam visco-
sitate, & potissimum quando quis
cū oleo & garo copiosam ipsam sum-
pserit. Atq; ob id inter quatuor etiam
emolliētia, quorum decocto in clyste-
ribus ad induratarum fecumeductio-
nem

VALETVDINE. 177

nem passim vtitur, primum locum si-
bivindicauit. Porrò duplex malua est:
Vna quidem floribus sanguineis, alte-
ra verò candidis, & in hac quàm illa
maior emolliendi vis inest.

SECUNDO deinde versu innui-
tur, radices maluæ raras, facibus edu-
cēdis esse accommodas: & maxime qui-
dem si inde, perinde atque è radicibus
mercurialis, *βάλανος*, id est, glandes, si-
ue suppositoria fiant.

TERTIO demum versu, Maluam
menses ciere dicitur, quod & ipsum sa-
nè ob manifestam humectendi facul-
tatem ac genuinum lentorem præstat.
Infessione namq; vterum emollit, ita
vt venæ eius ab acri sanguine prom-
ptius fundantur. Quinetiam mensēs
prouocare certo se experimento didi-
cisse Platearius adserit. Folia maluæ
trita cum foliis faliicis, omnibus empla-
stris commodiora sunt. Nam & inflam-
mari non sinunt, & sanguinem sistunt
& recens vulnus cicatrice includunt.
Sed & luxatis ac contusis medentur.
Phalangiorum quoque & reptilium
plagas curant folia eiusdem, si cepas
& porrum triueris, eisque miscueris, ac
imposueris. Si quis verò syluestris mal-
uæ succo cum oleo illinatur, à vespis
& apibus non pungetur: sed & qui
punctus iam est, succo opem sentit, &
folia

DE CONSERVANDA

folia maluæ contusa & imposita fimiliter percussum ab illis sanant. Similiter autem curat malua illita, lichenas, & occulta feminarum vitia. Succus verò eius auribus instillatus, dolorem aurium sedat. Cum melle acceptus thoracem pulmonemq; iuuat, & rauicam vocem lenit, hepaticos sanat, & comitiali apprehensos respicere facit. Eodem modo & nephreticis & ischiadicis auxiliatur. At verò decoctum ipsius potatum, difficultatem emittendi urinam emendat, lapides conterit, somnum conciliat, facilemque partum præstat. Prodest etiam erosionibus vesicæ, & intestinorum, vuluæ, sedisque clystere infusum. Malua illita inflammationes lenit, eaque, quæ indurata sunt, emollit. Plura Dioscorides libro 2. capite. 111. Plinius libr. 20. cap. 21. Galenus lib. 7. de simpl. medic. facult. capite. 95. & libro 2. de aliment. facult. capite. 42. Constantinus Cæsar libro. 12. de agricultura cap. 12. & Simeon Sethi in Syntagmate.

¶ De Mentha. Caput LIX.

Mentitur mentha, si sit depellere lenta.

Ventris lumbricos, stomachi vermesque nociuos.

Men-

VALETVDINE. 178

Menthâ eo nomine non esse dignandam, nisi alui etiam lumbricos & stomachi vermes enecandi atque expellendi facultatem obtineat, hoc loco adferitur. Amarum enim quiddam in se habet & acerbum, & amaro quidem, non secus atque absinthium, lumbricos interficit: acerbitate verò si cum oxycrato bibatur, recentes sanguinis reiectioes reprimat. Exhibendum autem decoctum eius, velut absinthii quoque, & non substantia. Est enim, vt si quæ alia herba, tenuium partium, gustu acris, & facultate calida, ex tercio nimirum ordine exalfacientium, & secundo siccantium. Quare medicamento potius, quam alimento ipsa vitimur. Hepar enim frigidum & ventriculum iuuat, corroborat & stomachum, & concoctionem facit, sedat quoque singultum, & vomitum phlegmaticum atque sanguineum. Prodest quoque ad cordis morsus, & appetitionem suscitât. Mediocriter item ad Venerem excitat, id quod omnibus accidit, quæ humiditate semicoctam & flatuosam continent: Aperitque iecinoris ac splenis obstructions. Verum hac vesci ad fatiatarem non oportet quoniam sanguinem extenuat, & serosum facit, & ipsum in flauam bilem permutat: dein efficit vt sanguis, qui maximè est tenuium partium,

DE CONSERVANDA ?

tium, discutiatur, & crassus ac melancholicus relinquatur: atque idcirco oportet biliosos ab ea abstinere. Contra cum sale, & morsui rabiosi canis imposita, medicamentum fit salubre. Arida verò trita, & post cibum sumpta, ad concoctionem facit, & lienosos iuuat. Cum vino pota difficulter parienti succurrit. Ferunt etiam quod mansu lippienti imposita, fiat remediū: quodque eius decoctum absorptum, confestim sanguinem è faucibus euicentes sanat. Coire lac densariq; in caseū non patitur, si folia potionibus lactis immergantur. In summa, stomacho utilis est, & in cōdimentis peculiarem gratiam habet. Huius semen ventrem purgat, & pulmonem lædit. Plura Dio scordides libr. 3. cap. 35. Plinius lib. 20. cap. 14. Galenus libr. 6. de simp. med. facult. cap. 136. Simeon Sethi in Syntag. & Auicenna. 2. Cano. cap. 495.

¶ De Salvia. Cap. LX.

CUr moriatur homo, cui salvia crescit in horto
Contra vim mortis non est medicamen in hortis.
Salvia confortat nervos, manuumque tremorem

Tollit,

VALET VDINE. 179

Tollit, et eius ope febris acuta fugit.

Salvia, castoriumq; lauendula, primula veris.

Nasturt. Athanas. haec sanat paralytica membra.

Salvia saluatrix naturae conciliatrix.

Permagnam esse vtilitatem Salviae hoc loco traditur: Ac prima quidē verū par modū dubii quæritur, qui fiat, vt homo moriatur, qui salvia crescit in horto? ad quod ita respondetur secundo versu. Quamquam medicina in hortis reperiatur, quæ corporis putrefactioni resistat, humiditatemq; custodiat naturalem, ne citius quàm par est dissipetur, nulla tamen inuenitur, quæ moriendi necessitatem è medio tollat. Et hoc est, quod Auicenna. 3. 1. capite singulari ait: Ars quidē sanitatis tuendæ nos à morte securos non facit, neque corpus à foris incidentibus nocuentis munit, neq; vnumquodq; corpus ad vltimam vitæ longitudinem. quæ est secundum hominem absolutè, perducit. Sed de duabus rebus securitatem præbet: Putrefactionem enim penitus excludit, & humiditatem defendit naturalem, ne iusto citius resoluatur.

SE-

DE CONSERVANDA

SECUNDO loco tres referuntur saluæ effectus : ac primo quidè , quòd nervos roborat : Siquidem manifestè calfacit , & leniter adstringit : humorum igitur copiam , qua nervi impediti relaxabantur , exiccat , refrigeratofque recalfacit . Deinde , quòd manum tremorè tollat : Nam quicquid nervo : roborat ac calfacit , tremorem etiã tollit . Tremor enim ex nervorù imbecillitate & frigiditate potissimù accidit . Atq; hãc sanè ob causam senes nonnulli & anus decrepitæ cibus ac potibus suis folia saluæ imponere solent . Tertio , quòd acutam remoueat febrem : cuius hãc adsignaueris causam , nempe quòd humores exiccet , adeoq; putrefactionem , quàm acuta febris magna ex parte comitatur , impediât . Porro saluia temperamento est euidenter excalfaciente & exiccante , atq; eam ob rē per se in victus salubris ratione non temerè vsurpanda . Attamen cum nervos excellenter roborat , dupliciter ea homines in sanitatis tutela vt consueuerunt . Aut enim inde parât *εμβαμματα* id est , intinctus , quemadmodum ostēdimus suprã capite . 22 . appetētiã ita reuocantes ei , cui ventriculus crudis , inconcoctis , ac prauis humoribus refertus fuerit . Aut vinù ex ea etiã consueuerunt . Saluiatù ipsis appellatù , quò in mē

Manuum tremor.

Saluiatù rium.

sc̃

VALET VDINE. 130

sc̃ principia potissimù expetitur . Hoc cum sibi qualitè quandã à saluia calidã simul ac adstringentem , aromaticamq; & exiccantè adsciscat , tremulis , paralyticis , & epilepticis mirè cōferre putandum est : præsertim si post purgationē ex epoto medicamento modicè sumatur . Quin & ventriculù , cerebrù : nervos ac reliquas quoq; corporis partes præ humiditate laxas , exiccac ac roborat , idq; per hyemè maximè . valet contra renù , vesicæ , & laterum dolores , reiectiones sanguinis , tussim , rupta , & vulsa . Difficili vrinæ auxiliã , & suppressos menses proritat , sed immoderatus , quocirca grauidis non nisi cum timore exhibendum est , quippè quòd partus facilè enecet , & abortus faciat . Vaporosum est admodum , facileq; caput ferit , & citò inebriat : quare caput debile habētibus , quibusq; plurimum molestiq; catarrhus exhibet , ab ipso in roborando ventriculo cauendum est : ne , dum vni parti auxiliù querunt , reliquas offendat . Imò verò nec aliàs immoderatus eo vtēdù est , neq; ad depellendã sitim , neq; ad deferendum permiscēdumve cibum : quippe quò vniuersum ita cibum ad extremam promptissimè caliditatem ac siccitatē perduceret . Primum enim per se calidum & succum est vinù , deinde verò

&

DE CONSERVANDA

& salvia sat strenuè exsiccacit, desiccacque, & tenuium est partium: quare quod inde fit vinum, ad immodicam haud dubiè caliditatem ac siccitatem inclinabit, atque ob id sanitatis tutelam minus conuenit: vt quod ingestum cibum præmaturè atque ante perfectam eius concoctionem è ventriculo ac hepate ad cerebrum facilè & nervos deferret, obstructionemque omnis putredinis matrem in humano corpore excitaret. Plura de hoc Magninus capite. 2. i. part. 3. regiminis sanitatis, & Ioan. Michaël Saouanarola, in maiori prac. trac. 2. cap. 4. rubri. 15. Duplex porrò salvia passim in hortis spectatur: Vna magnis, latis, & asperis foliis, quæ Germanis *grootte oft breede Sauije* dicitur: Altera verò foliis minoribus, contractioribus, & leuioribus, quam iidem *Clym. oft edel Sauije* vocant. Græci, quod ipsa herba retorrda semper & exucca appareat, communi vtranq; appellacione nuncuparunt *ἐλελισφακον*, quòd quasi in tabem, vel siccationem redacta videatur.

Salvia.

TERTIO loco sex enumerantur medicamèta simplicia *παραλύσει* curadè accòmodatissima: nempe salvia, Castorium, Lauendula, Primula veris Nasturtium, & Athanasia. Hæc namq; omnia proprietate quadam membra

para-

VALETVDINE. 181

paralytica curant ac sanant. De Salvia quidè ex modò dictis satis còstat: quippe quæ genuina caliditate & siccitate sua pituitosum humorè, quo nervi obstructi resoluebantur, facilè còsumat, adeoq; nervis ipsis robur addat: Castorium calfacit qccatq; cù extenuandi viribus eximiis, quibus præter alias actiões etiam neruorù, qui ex copia humorum malè habent, affectibus, nempe tremori, stupori, conuulsioni, & paralyfi, congruit, & refrigeratos facilè recalcacit, & extrinsecus applicatum, & potui datù, idq; ita, vt nullum aliam offendat particulam, etiam si mediocriter febris affligat, quemadmodum in veternis & cataphoris, sed & mensibus retentis proficit, & secundas expellit. Iuuat etiam, si quis suffitù eius in prunis impositi inspiratione hauriat, maxime affectus in pulmone aut capite consistentes. Frigidæ quoq; surditati, & auribus ob crassos flatulentosq; spiritus dolentibus præclarè opitulatur, ad lentis magnitudinem cum oleo nardino infusum. O eum præterea castorii non minus contra frigidos neruorum & iuncturarum affectus omnes valet, quam castorium ipsum: præsertim si post materiæ euacuationem applicetur: residuum enim consumit, neruos roborat, paralyfi, conuulsioni, ac

Castorij

R tetra-

DE CONSERVANDA

tetano medetur, & accerrimos rigores & frigora februm, si spina dorsi eo liniatur, sedat. Porro Castorium testiculul est animalis ancipitis vitæ, quo d *καρδασμίν* a Græcis, à Latinis Fiber, à Germanis verò *een Beuen*. Gallis, *me Bieuere* appellatur. De quo Dioscorides lib. 2. cap. 23. Plinius libro. 8. capi. 30. & libr. 32. ca. 3. Galenus li. 11. cap. 11. de simp. med. facul. Paulus libr. 7. & Auicē na. 2. Cano. cap. 125. Lauendula exal-

Lauendula.

facit & exicat ordine secundo completo, vel tertio inchoante, viribus à nardo Celtica non longè recedentibus. Confert omnibus cerebri ægritudinibus à frigido prouenientibus, conuulsis, resolutisq; auxiliatur: ventriculū roborat, & iecur ab infractu liberat: quin & obstructos lienes iuuat: v-

Primula veris.

terum calfacit, & menses & secundas educit. Primula veris calida est & sicca neruos roborat, conuulsioni, tremori, apoplexiæ, paralyfi, cæterisque neruorum atq; articularum vitiiis frigidis & humidis auxiliatur: atque inde arthritica etiam à nonnullis, & herba paralyfis appellatur. Primula veris autem dicitur, quòd scilicet verò inchoante mox erūpat, Germanicè *sluetelbloemen* Gallicè *Bouillon*. Hispanicè *Gordolobo*. Per nasturtium Sisymbriū aquaticum hic intelligitur, quod riguis gaudet,

Nasturtium.

det, & in fontium riuus discurrentibus comite Scio nascitur, foliis primo exortu rotundis, cū verò adoleuerint, eruca modo dissectis: odore ac sapore fatiuo nasturtio proximus, atque ob id *καρδασμίν* à nonnullis, idest, nasturtium nominatur, Germanicè *Kersse*. Gallicè *Cresson alenois*. Hispanicè *Mastuerço*. Ea herba cum sicca est, tertii est ordinis exalfacientiu & desiccantium: cum humida & viridis, secūdi: inciscit & pituitosum humores extenuat, incidit & resoluit: qua ratione neruos à phlegmate purgat, paralyfisq; causam aufert. Atq; hinc sanè præcipiunt medicis, vt in quadragenaria illa Ecclesiæ abstinentia, ppter phlegmaticos cibos quī per id tēpus mādi solent, nasturtia quoq; subinde exhibeātur. Athanasia, tanacetum etiā vocatur, & Germanicè *Athanasia*. Gall. *Armoysse*. Hisp. *Artemisia*, *fla*.

VALETVDINE. 182

q̄ filicis ferè effigie in aquarū ripis nascatur, vel alio nomine *Vormcruyt*, q̄ lumbricos è ventre pellat, siue foris imposita siue intrò in corpus assumpta. Ea parthenii species quadam existit, purgandi q; phlegmatis facultate prædita est, neruos caliditate sua exicat, lubricos, & materiā, vnde illi generātur, ex ventre pellit. Plurimū igitur Galli primis sanctū post Pascha diebus athanasia cū ouis frixa ad phlegmatis

R 2 per

DE CONSERVANDA

perieunium quadragenarium ex esu piscium collecti eductionem vtuntur. ne scilicet inde lumbrici in corporibus aptis ac preparatis generentur. Recentiores etiam vtuntur ad ventriculi & alui flatus discutiendos: item ad frangendos renū calculos, & ad ciendam vrinam. Vltimo tandem versu traditur, Saluiam sic dici, quod ad multa sit salutaris, præcipuè ad fœcunditatem.

¶ De Ruta. Caput LXI.

Ma li. 1. Nobilitas rutae haec, quod luma reddat acuta.

cap. 12. Auxilio rutae uir quippe uidebis acute.

Cruda comefta recens oculos caligine purgat.

Ruta uiris minuit Venerem mulieribus addit.

Ruta facit castum, dat lumen, Et ingerit astum.

Cocta Et ruta facit de pulcibus loca tuta.

Quatuor hic recensentur facultates rutæ: Ac prima quidem, quod acutam reddat videndi aciem: commanducata enim vt testis est Dioscorides lib. 3. ca. 45. & post eum Auicenna. 2. Canon.

cap.

VALETVDINE. 183

cap. 578. mirè opitulatur oculis, quæ hebetudinem sensere. Præstat idem & succus eius cum succo fœniculi & melle inunctus. De hoc nonnihil quoque supra cap. 13. & infra ca. 79.

Secunda, quod coeundi desiderium in uiris minuat, augeat verò in mulieribus. Nam cum ex tertio sit ordine exalfacientium & siccantium, flatus strenuè discutit aboletq; & semè virile, quod tenuè admodum & aereu est, reficcat, ac prorsum ne esse quidè permittit. Ex quo sanè Veneris appetitū in uiris cohibet: sed in mulieribus semen aquosum & frigidum calfacit, incidit, & extenuat, quare eas ad coitum magis incitat.

Tertia, quod astutiam siue caliditatem, idest, apprehensionem & mediū alicuius in subtili causa facilem inuentionem, vsurpantibus conciliet. Calfacitione enim ac reficcatione extenuantur, & acuntur spiritus, fouetur & illustratur ingenium.

Quarta, quod decoctum ipsius, si domus eo respergatur, pulices depellat eos enim, vt vno ore medici testatur acrimonia sua necat, & graui odore fugat. Pamphilus apud Constantinum Cæsarem lib. 13. ca. 15. de agricultura, longè plura aduersus pulicū molestias remedia enumerat. Scrobem,

Contra pulices.

R 3 in

inquit, facito, & rhododaphanas cōtufas in ipsum mittito, istiq; omnes cōcurrent. Absinthii, aut cucumeris syluestris radix, aqua marina rigata ac respersa, pulices necat. Disperdit autē ipsos punitus Melanthium aqua maceratum ac respersum. Aut conyzæ coctæ decoctū irroratum. Disperdit eodē similiter semen sinapis & rhododaphnes, ambo feruefacta & in domo respersa. Calcem viam cribraro, & postquam locum vereris inspergito, indeque necabuntur. Idem contingeret ex amurca pauimentis assidue irroraris. Cuminum item syluestre tritum, ac aqua mixtum, & feminis cucumeris syluestris dragmę decem tritæ, & in aquam demissæ, indeque domo respersa, pulices crepare faciunt. Item chamę leæ radix, & populi nigre folia tusa & aqua macerata, tribolis ex aqua cocta pulices etiam muria acris respersa, & aqua marina enecat. Quod si in media domo quis peluim deponat, & circum machæra penitus ferrea circumscribat, & reliquam domum, præterquam locum circumscriptum, cremore staphidis agricę aut lauari foliorum tuorum conspergat, aut etiã muria, aut aqua marina cocta, omnes pulices in peluim congregabit. Fictile quoq; vas defossum, ita vt labra æqua-

*Pulicum
remedia.*

lia

lia pauimēto habeat, & adipe taurino olitum, omnes pulices in se se congregabit, etiam eos, qui adhuc in palliis delitescunt. Sub lecto paruulū scrobem facito, & in ipsum sanguinem caprinū mittito, congregabitq; pulices isthic, & ex aliis vestibus ad se illiciet ac vocabit. Cæterum ex amphimaliis & densissimis tapetibus, in quibus plurimi pulices delitescunt, eximi ac euocari possint, si sic in vrna aut dolio ipse sanguis caprinus deponatur. Hactenus ille. Auicenna. 6. 4. Tract. 3. cap. 11. de effugatione pulicum hoc amplius addit: Quando, inquit, domus colocynthidos infusione aspergitur, saliant pulices & fugiunt: & similiter ex decocto rubi. Referunt quidam, quod si lignū adipe erinacei oblinatur, istic pulices statim omnes concurrent. Fugantur quoq; suffitu sulfuris. Est etiamnum herba quædam vulgaris notitiæ, Arabice dicta Chichuanu, id est, herba pulicum, quæ in ciuitate Chairi puluerizata in lecto circa dormiētes ponitur, & ex odore illius inebriantur, stupidique fiunt pulices, & non ledunt. Porro nihil æque disperdit pulices, ac graueolentia, velut ruta, mentha, mentastrum, & lupulus, præcipuè tamen simus & vrina equi. Enecat pulices feminis rapi decoctum inspersum.

R 4 Quin

DE CONSERVANDA

Quin & taurini cornus suffitu pulices fugari perhibentur. Fama est, inquit Dioscorides libro quarto, capitul. 65. si psyllium virens domum importetur, non sinere in ea pulices gigni. Postremo verò nihil tam accommodum est comprehendendis pulicibus, quam lecto imposita recens & candidissima lanugo xylyna, quam Germanicè *Boß wolle*, est *cottoen*. Callice *Du cotò*, Hispanicè *Algado* vocamus. in ea nancque congregari facillimè capiuntur. Plura Rhazes libro. 8. capite. 8. ad Almanforem.

¶ De Cepis. Caput LXII.

Sunt Ma-
cri lib. 1.
cap. 7.

DE cepis Medici non consentire videntur.

Fellitis non esse bonas, ait ipse Galenus,

Phlegmaticis uero multum putat esse salubreis.

Non modicum fanas Asclepius adferit illas,

Praesertim stomacho, pulchrum que creare colorem.

Contritis cepis loca denudata capillis

Saepe fricans, capitis poteris reparare de corem.

Agi-

VALET VDINE . 185

Agitur hoc in loco de Cepis. Ac primo quidem dicitur, medicis de natura earum nondum satis constare. Nā ipso rum quidam phlegmaticis ex usu esse tradunt, quidam verò minimè. Galenus. lib. 2. de alim. fa. cap. 7. i. cholericis admodum nocere, phlegmaticis verò prodesse iis attestatur verbis: Abstine- dum ab assiduo usu omnium acrium, ceu ceparum, porri, & allii, & potissimum cum is, qui ipsis vescitur, natura fuerit biliosus. Solus enim qui vel succum pituitosum, vel crudū & cras- sum & lentum aceruarint, cibi eiusmo di sunt accommodati. Siquidem cepæ vt 2. Cano. cap. 122. Auicennæ placet, in tertio calfaciunt abscellu, sed Ga- len. lib. 7. de simp. med. fac. ca. 58. quartum exalfacientem ordinem ipsis adsignat. Quo fit vt calidis, quales cholericis cum primis existunt, vehemè ter officiant. Rhaze verò lib. 3. ad Al- manf. cap. 18. superfluos humores, & phlegma in stomacho generat. Quod de illis maximè intelligendum, quæ crudæ manduntur. Earum nāq; essen- tia crassarum est partium, & mali suc- ci. Porro per fellitos, quemadmodum Cornarius noster in ca. 7. lib. 1. Macri disertè admodū monuit, biliosos hoc loco accipere oportet, id est,

λωβες, sicut phlegmaticos pituitosos.

R 5 Dein-

DE CONSERVANDA

Deinde verò cepas phlegmaticis multum prodesse traditur. Corpus enim calfaciunt, humoresq; crassos ac glutinosos in ipso coaceruatos concoquunt, attenuant, incidunt, & detergunt. Quin eadem etiam ratione stomacho frigidis, crassis, ac glutinosis humoribus grauato vtiles sunt, & ad validum colorem, veluti testis est apud Plinium libr. 20. capite quinto Asclepiades, proficiunt. Neque enim fieri potest, vt viuidus ac floridus sit faciei color, vbi ventriculus crudo, pituitoso, ac prauo succo refertus fuerit. Tertio demum loco adferitur, contritarum ceparum succo pilos, siue crines locis glabris ac denudatis restitui, si eo sæpius perfricentur: & maximè quidem si ex densatis infractisq; meatibus, & materiæ sub cute detentæ corruptelæ glabrities euenerit. Cepæ enim caliditate sua meatus aperiunt, materiamq; prauam sub cute detentam non solum digerunt ac resoluunt, sed meliorem etiam in locum eius substitunt. Quapropter alopeciæ succo earum conuenientissimè perfricantur. Celerius enim, vt Dioscorides libr. 2. cap. 145. Galenus loco paulò antè citato, & Alexander Trallianus lib. 1. cap. 2. testantur, quàm Alcyoniù pilos euocat. Vnde infertur tandem capitis decorem, quem

*Cōtracal
uitiem.*

VALETVDINE. 186

quem Q. Serenus capitis honorem vocat, eo reparari. Capitis porrò decor capilli sunt: Cepæ præterea semen genitale gignunt, & Venerem stimulat, vrinam cient, appetentiam ante alios cibos sumptæ excitant, sed largiora cibo capitis dolores faciunt, sitim mouent, fastidium pariunt, ruborem faciei inducunt, saliuam multam generant, & rationē, vt aliqui ferunt, lædūt. Succus illarum cum melle illitus, oculorū hebetudinibus, argemis nubeculis, & incipiētibus suffusionibus auxiliatur. Quinetiam canis morsibus idē cum aceto, ruta, & melle illitus cōfert quare hi quoq; duo versus à quibusdam hic additi sunt:

Appositas perhibent morsus curare caninos,

Si tritæ cum melle prius fuerint & aceto.

Plura de his supra cap. 13. diximus, cum de aliis ageremus.

¶ *De Sinapi. Caput LXIII.*

ESt modicum granum, siccum, calidumq; Sinapi, Dat lachrymas, purgatq; caput, tollitq; venenum.

Duo hoc in loco potissimū agūtur: Primò nanq; perpusillum illud granum quod *σινπια* aut *νάπυ* Græci, Latini

R 6 verò

DE CONSERVANDA

vero sinapi vocant, ad calfaciendum desiccandumque efficax esse traditur. & hoc quidem Galeno lib.8. cap. 5. de simpl.med.facul. teste, in quarto abscessu. Deinde verò tres eidem adsignatur facultates.

PRIMA, quod lachrymas eliciat: excellēti enim caliditati sua humiditates, quæ in cerebro sunt, attenuat, incidit, liquefacit, & dissolvit, illis itaque fluentibus, simul etiam lachrymæ profiliunt.

Caput
purgate.

SECUNDA, quod caput purget: commandacatum. n. pituitas capitis pro os ducit & purgat. Quinertiam tritum, naribusque admotum, sternutamenta ciet, quibus meatuum obstructions tolluntur, & cerebri vitia expelluntur: eaque ratione comitialibus & apoplecticis mirifice succurrit.

TERTIA, quod venenum tollat suffitum namque ac incensum, serpentes fugat, ad eorundem quoque & scorpionum ictus cum aceto tritum magna utilitate illinitur, fungorumque venena discutit. Ad hæc lienis etiam affectibus ex humiditate & flatu procreatis confert. Item quartanis morbis, qui ex adusta pituita contracti sunt, præterea & podagris à pituita factis. Officit verò visui & calido capiti, ac iccori. Cōcoctio nem & distributionem ciborum crassorum

VALETVDINE. 187

rum partium adiuuat. Minuit quæ in ventriculo sunt humiditates. Illitum lepris, eas in melius mutat. Linguas etiam humiditate grauatas siccat. Si cum melle sumatur, tussis resoluit. Cum caricis verò illitum ischiadicis & lienosis vtile est: trahit enim quæ intus sunt ad corporis superficiem. Plura Dioscoridi. li. 2. ca. 148. Plinius lib. 30. c. 22. & Simeon Sethi in Syntagmate.

¶ De viola Purpurea Caput.

LXIII.

CRapula discutitur, capitis dolor, atque grauedo, Purpuream uiolam dicunt curare caducos.

Mac.li.
cap. 29.

Hic tres referuntur effectus nigræ purpureæque violæ: Primus, quod crapulam siue ebrietatem dispellat ac sedet: Cuius sanè rei duæ adferri solent rationes. Vna quidem, quod temperatum, suauem, & cerebrum confortantem spiret odorem: cerebrum verò roboratum ac validum ebrietatem non tam facile, quam imbecillum, tentet. Altera, quod cerebrum refrigeret, & fumis calidis recipiendis ineptum reddat, adeoque vini vaporem infringat, & sic ebrietatem dissoluat. Secundus, quod κεφαλαλγίαν, id est, capitis do-

Ebrietas

R 7 lozem

DE CONSERVANDA

lorem discutiat: & hoc quidem si à cau-
sa calida, nempe à flava bile, ortum ha-
buerit: hanc enim purgat, & ab ea ca-
lorem extinguit. Horum effectuum me-
minit Plinius libro. 21. capit. 19. vbi
de violæ viribus disserit his verbis:
Viola purpureæ crapulam & grauedi-
nes capitis impostis coronis olfactu-
ve discutit. Meminit etiam Simeon
Sethi in Syntag. Violæ, inquit, dolo-
res capitis, qui fiunt à flava bile, so-
piunt potè & odoratè. Tertius, quod cu-
ret caducos. i. comitiali morbo corre-
ptus, à symptomate accidenti ac casu.
Hoc habetur apud Dioscoridem lib. 4.
capite. 122. Cæterum is non simpli-
citer hoc de purpurea viola tradit, sed
de parte ea, quæ in flore purpurea exi-
stet, vel purpurascit. Sic enim scribit:
*φασί δὲ τὸ πορφυρίζον τοῦ ἀνθους μεθ'
ὑδατος ποθεῖν, συναγχοίς βοηθεῖν
καὶ ἐπιηψίαις ταῖς ἐπὶ ἀΐδαν.* Id
est, dicunt id quod in flore purpureo est,
cū aqua potū anginis, & comitialibus
puerorū morbis auxiliari. Videt itaq;
accipiendū esse de altero flore, qui in me-
dio violæ instar capillamentorū inest.
Sunt enim quidem flores, dicit Theo-
phrastus libro. 1. capit. 21. de historia
plantarum, *διανθῆι*, id est, duplicis flo-
ris, qui alterum florem in medio ha-
bent, velut rosā, & lilium, & viola ni-
gra,

Epilepsia

VALET VDINE. 188

gra. Lege doctissimas Iani Cornarii
annotationes in caput vigesimum no-
num, libri primi, Macri. Quinetiā Pli-
nius loco iam citato id ipsum sic tra-
didit: Id quod purpureum est ex iis,
comitialibus medetur, maxime pueris
in aqua potum. Eiusq; rei hæc adsigna-
ri potest ratio, quod cerebrum violæ
fragrantia roboret, ita ut à paruis no-
cumētis minimum lædatur, & sic in e-
pilepsiam non facile incidat. De vio-
lis plura Galenus. lib. 6. capite. 150. de
simp. med. facultat. Rhazes libro. 3. ad
Alman. ca. 21. Auicenna 2. Cano. capi.
726. & Mesues libro. 2. Sect. 1. capit. 11.
de simp. purg.

¶ De Vrtica. Caput L X V.

A Egris dat somnum, vomitum, *Ma. li. 2.*
quoque tollit et usum. *cap. 2.*
Illius semen colicis cum melle
medetur,
Et tusfim veterem curat si sæ-
pe bibatur:
Frigus pulmonis pellit, ventrif-
que tumorem.
Omnibus et morbis ea subue-
nit articulorum.

Hic

DE CONSERVANDA

Hic septem recensentur facultates
Vrticæ.

Somnus. A C P R I M A quidē quod somnū
ægotantibus accerfat: Craffos nanq;
& pituitofos humores, quibus natura
grauata fomno deftituebatur, exte-
nuat, incidit, & priuatim expurgat.

Vomitus S E C V N D A, quod vomitū fimul
que vsum eius tollat: Lentam. n. & frigi-
dam materiã, qua ftomachū imbuen-
te naufea ac vomitus plurimū fubori-
ri folent, incidit, exiccac, & diffoluit.

Colica. T E R T I A, quod colicis medeatur
doloribus: nam extra hoc, quod craff-
fum pituitofumque humorem incidit
& extenuat, craffos quoq; & flatulen-
tos fpiritus, qui exitum non habentes
colicos excitant cruciatus, difcutit &
expellit.

Tuffis. Q V A R T A, quod veterē curet tuf-
fim, Craffos enim vifcofosque humo-
res è pectore pulmoneq; educit: qua ra-
tione orthopnœæ quoq; & lateris do-
loribus prodeft, & maximè quidem fe-
men eius cū melle delinctum, quemad-
modum. 2. Can. ca. 725. in eum propè
modum fcribens Auicenna attecitur.
Quando cū ptifana, fiue aqua hordei,
decocta bibitur, vitia pectoris extra-
hit, & folia eius cū aqua hordei deco-
cta thoracè à lentis crasiffiq; humori-
bus expurgant; sed femē cum melle
de-

VALETVDINE. 189

delinctum ad omnia efficacius eft.

Q V I N T A, quod frigora pulmo-
nis pellat: humores nãq; frigidof ac pi-
tuofos caliditate fua incidens fimul &
extenuans ex pectore pulmoneq; e-
ducit.

S E X T A, quod ventris tumorem
difcutiat atque fedet. Craffos enim ac
flatulentos fpiritus, quibus venter di-
ftentus in tumorem attollebatur, difsi-
pat atque refoluit.

S E P T I M A, qd' omnibus articulo Podagra
rum doloribus, arthriditi nimirum, if-
chiadi, & podagre fubueniat: præcipuè
quidem, fi prouenerint à lenta, craffa,
ac frigida materia: eã enim vrtica cal-
facit, incidit, & extenuat. Ad hæc, vr-
tica flatuofum etiam quiddam obti-
net, quo & Venærem extimulat, &
maximè vbi cum paffo aut mufto femē
eius bibitur. Eodem modo potum &
vuluæ ora patefacit, vtinam ciet, renū
que doloribus medetur. Vêtrè modicè
fubducit, ipfa duntaxat abfterfione, ac
veluti titillatione, nō purgatione cru-
dum ac pituitofum humorè educens.
Ducit fœminis præterea menses folio
rum vrticæ decoctum, addita exigua
myrrha, potum. Cauendum tamen ne
linguam œfophag onq; lædat nimium
enim exurit: quod commodè quidem
fieri poterit, fi poft fumptionem eius
pa-

DE CONSERVANDA

parum olei rosacei absorbeatur. Est autē vrtica cū semine suo calida in principio tertii, sicca verò in secundo licet semē minore paulò, quàm herba ipsa, siccitate participet. Plura Diosco. lib. 4. cap. 94. Plinius lib. 22. cap. 13. Gale. lib. 6. de simp. med. facul. cap. 13. Paulus lib. 7. Rhazes libr. 3. ad Alman. ca. 28. & Auicenna loco citato.

¶ De Hyssopo. Caput LXVI.

Ma. li. 2.
ca. 5.

Hysopus purgans herba est e pectore phlegma,

Ad pulmonis opus cum melle coquenda iugata.

Vultibus eximium fertur præstare colorem.

Hic agitur de hyssopiviribus: Quod quidem deficcat, & excafcacit ordine tertio, sed & tenuium est partium. Pituitam manifesto experimento expurgat, facitq; ad pituitosos tum cerebri, tum neruorum affectus, quod non modo mundet, sed roboret quoq;. Quin & pectus, & pulmonem detergit, præsertim senibus, quorum pectora lenta, crassaq; pituita referta sunt: quo fit, vt decoctum cum ficis, aqua, melle, & ruta, potumq; peripneumonicis, diurnæ tussi, suspiriosis à capite in subiectas partes destillationibus, & ortho

pnoicis

VALETVDINE. 190

pnoicis auxilietur. Ascarides reliquosq; intraneorum vermes pari modo sumptum enecat. Idē facit, si cum melle delingatur, mitri tamen addito momento. Decoctum ex aceto multo epotum, crassum humorem per aluum extrahit. Ad subducendam aluum cum ficis viridibus detritis manditur. vehementiusq; addita iri, nasturtio, aut irione, deiicit. Mefues exhibet cum iure, aut manna mistum, vel cum melle, aut vuis passis purgatis, vel scilla coctum. Cutis in corpore colorem floridum efficit. Lienis, & aquæ intercutem cum fico nitroq; emplastri modo imponitur. Inflammationibus quoque ex vino illinitur. Cum feruente aqua. impositum sugillata discutit. In anginis cum ficorum decocto optimè gargarizatur. Decoctum cum aceto, dentium dolorem in collutione sedat. Hyssopi vsus inflationes, auricularum præsertim, vaporis suffitu discutit. Cibi appetentiam inuitat, visumacuit, mentes & vrinam ciet, & febrium horrores excutit. Vinum decoctionis eius verum à superfluitatibus purgat & abstergit. Plura Dioscorides lib. 3. cap. 30. Auicenna. 2. Cano. cap. 365. & Mefues. lib. 2. sec. 1. cap. 18. de medic. simp. purgantibus.

¶ De-

DE CONSERVANDA

De chærefolio. Caput LXVII.

Mac. li. i
cap. 22.

Appositum cancris tritum cum melle medetur.

Cum uino potum lateris sedare dolorem
saepe solet, tritam si nectis desu per herbam,
saepe solet uomitum, uentrem que tenere solutum.

Cancer. Enumerantur hoc in loco tres facultates chærefolii **P R I M A**, q̄ tritū & cum melle appositum cancrum curat. Est autem Cācer tumor durus, melancholicus, inæqualis rotundus, uenofus, id est, uenas habens in circuitu turgidas, & exaltatas: liuescens, siue fuscus, & colore magis, quàm inflammationes, nigricans: calidus, sed non adeo, ut inflammationes subito accrescens, ægros maximè fatigans, & perpetuo ferè dolore affligens, Græcè *καρκινός* & *καρκινομα* dicitur. Hanc autem appellationem huic morbo indiderunt tam Græci, quàm Latini, à cancro aquatico animali, quoniam circa hunc implentur & intenduntur uenæ, cancrorum pedibus, à glomere illo corporis descendentibus, persimiles. Nonnulli verò inde sic nuncuparunt, quod difficillimè ab his partibus, quas

ob-

VALETVDINE. 197

obfèderit, euellatur, quemadmodum cancer aquaticus animans. Hic enim loco, quem semel apprehenderit, pertinaciter hæret. Adde quod hic tumor cancri animalis colorem repræsentat. nempe subnigrum. Plura de hoc Paulus lib. 4. ca. 26. & Ioannes Tagaultius lib. 1. cap. 15. chirurg. inquit.

S E C V N D A, q̄ cū uino potum, lateris dolorè sedet. **Torminæ** uentris mitigat. Crassas. n. inflationes unde dolores isti proneniunt. discutit. Præterea stomachi atq; aliorū etiā viscerū flatus dissipat, obstructionsque tollit: ad quæ quidè omnia uinū. quoque per se sumptum singulare est.

T E R T I A, quod uomitus aluiq; **Vomitus** profluuia sistat. Calfaciendi enim & exiccandi vi materiam eorum discutit atque consumit, & maximè quidem si à frigido & pituitoso succo oriantur. Urinam & menses ciet, lateris, renum ac vesicæ dolores tollit, cū melicrato exhibitum. Porro chærefoliū, de quo hoc loco agitur, nulla alia herba est, quam quæ vulgo nostrati *Kernel*, corrupta, ut apparet, ex chærefolio uoce, appellatur. Cæterum medicamēta, quæ hic de chærefolio produntur, neque apud Plinium, neque apud ullum aliū auctorem Græcū reperiuntur, sed ex Plinio illo recentiore, & longè post

Ga-

DE CONSERVANDA

Galenum autore omnia transumpta sunt. Nam is hæc verba de ipso tradit, Cherephillon canceratis medetur lateris dolores ex vino mitigat. Quidam illud doleo incoctum ad solvendam frigiditatem in iuriam, miscuerunt. Ex aqua inulsa pituitam resoluit. Ex aceto lumbricos & tenias perimit, vrinam ciet, menstrua pellit. Tritum cum cera & axugia vetere parotidas discutit. Lege doctissimi viri Iani Cornarii annotationes in caput. 22. lib. 1. Marci. Ad hæc succus siue stillatitius chærefolii liquor potus cum carbonibus riliæ, & lapide ex cæcorum capitibus exempto, sanguinem ob casum, percussionem, vel contusionem in grumos concretum, certo experimento dissolvit, & renum calculos frangit.

¶ De Enula campana. Caput

LXVIII.

Ma. l. i. r
cap. 20.

ENula campana reddit præcordia sana.

Cum succo rutæ succus si sumitur eius,

Affirmant ruptis quod proficio talis.

Hic duæ referuntur facultates herbæ, quam Græci vocant, Latini Helenium & Inulam, Barbari Enulam,

VALET VDINE. 192

Iam, Officinæ Enulam campanam, & Germanicè, *Alant wortel*, Calicè, de *L'aulnèe*, Hispanicè, *Ala*.

PRIMA, quod curet ac roboret præcordia: quo nomine iam exta in homine intelligenda veniunt, nempe os ventriculi, membra spiritus, & quæcumque cordi propinquiora sunt. Et hoc sanè radice potissimè efficit. Ea enim calida & sicca atque odorata est cum excrementis humiditate, quapropter eclegmatis cum melle temperata crassos ac lentos humores pectori pulmonique; infractos educit, tussi, orthopnæque prodest. Omnis iræ dolorisque obliuionem inducit, cor exhilarat ac roborat. Ex ea vinum etiam conficitur, quod

Vinum e
mulatum

νεκταριον Græcis dicitur. Hoc contra stomachi & pectoris vitia, & cordis ex humiditate & frigiditate imbecillitatem efficax est, excrementa in venis sanguini permixta, per menses, ac vrinæ expellit. SECUNDA, quod succus eius cum rutæ succo permixtus herniosis, hoc est, ruptis, quibus intestina in scrotum deuoluuntur, admodum opitulatur, & maxime quidem si hernia ex flatuum multitudine enenerit. Eos. n. rutæ atque helenii succus discutit. Radix præterea helenii stomacho prauis succis referto utilis est in passio condita, obstructionsque; iecoris atque licnis tollit.

Tri-

DE CONSERVANDA

Trita, potaq; ad cruetas excreationes singularis est, & serpentium moribus medetur. Ruptis ac conuulsis omnib. confert. Folia eius ex vino cocta vtiliter illinuntur frigidis ac diurnis partium affectibus, eiusmodi sunt nonnullę coxarum passiones *ισχυιδες* vocant, & exigę asiduaq; articulorum quorundam præ humiditate procedentę ac luxationes. Plura Diosco. lib. 1. cap. 27. Gale. lib. 6. ca. 14. de sim. med. fac. & Auicē. 2. Cano. cap. 240.

¶ De Pulegio. Caput. LXIX.

Mac. li. 2
cap. 4.

CVM uino nigram choleram potata repellit, Appositam ueterem dicunt sedare podagram.

Duo in loco Pulegii recēsentur effectus: prior quidem, quod atrā bilē cum uino expurget: eiusq; rei testis etiam est Dioscorides. li. 3. c. 30. Atrā, inquiens, bilem per aluum exigit.

Alter uero, quod peculiari proprietate quadam antiquā curet podagram. Crassos enim viscososq; humores, vnde podagra generari plurimum solet, vehementer calcfacit, decoquit, extenuat, & emolitur. In tertio namque ordine calidum & siccū esse statuitur, qua-

VALETVDINE. 193

quapropter podagricis etiā per se subuenit, impositū vsque dum rubescat locus. Vipollere corroborandi, ex bona fragrantia eius satis liquet. Aperit quoque, attrahit, & cōsumit: ratione tum essentia, tum qualitatum. Potum menstua, secundas, ac partus eiicit. Pulmonis vitia ex melle & aloë porum extrahit, & conuulsis auxiliatur. Capitis dolores impositum leuat. Quin & olfactu capita tueri contra frigorū æstusq; iniuriam, & à siti traditur. Nauseas, stomachiq; erosiones ex posca permulcet. Bibitur in uino utilissimè contra serpentium morsus. Defectos animo recreat, cum aceto naribus obiectum. Siccatum præterea crematumq;, & in puluerem tritum, gingiuas confirmat. Illitum cum polenta inflammationes omnes sedat. Cū cerato varos extinguit. Lienosis cum sale utiliter illinitur. Decoctum eius ablutas pruriginēs mitigat: & eadem utilitate insidentibus scæminis prodest inflationes, durities, & muliebrium locorum cōuersiones corrigens. Plura Dioscor. loco citato, Plinius lib. 20. cap. 14. Gale. libr. 6. cap. 93. de simpl. medic. facult. & Simeon Sethi in Syntagmate.

¶ De nasturtio. Caput LXX.

S Illius

DE CONSERVANDA

Ma. li. I.
cap. 11.

Illius succus crines retinere
fluentes

Illitus adferitur, dentisque leua
re dolorem.

Lichenasuccus purgat cum mel
le peruncrus.

Hic agitur de hortis familiari her-
ba, nasturtio, quod *καρδαμυον* Græci
vocant, Germanicè *Kerffe*, Gallicè, *Cres-
son ainois*, Hispanicè, *Mastuerço*. Et refe-
runtur tres ipsius facultates.

PRIMA, quod succus eius siue stil-
latius liquor, capiti illitus, aut potus
etiam capillorum defluvia sistat. præ-
fertim si ex densatis infarctisq; meati-
bus orta fuerint. Crassos enim & pitui-
tosos humores calfacit, incidit, & exte-
nuat.

SECUNDA, q̄ dentiū curet do-
lorē, præcipuè si à frigida materia pro-
cenerit. Eam. n. nasturtium discutit.

TER TIA, quod succus eius cum
melle illitus lichenas. i. impetiginis, si-
ue squamas cuti adhærètes, abstergat.
Nascitur eꝑ ex phlegmate potissimū
salso, sed nasturtium intus assumptum
omne phlegma pellit & expurgat: nā
& mel quoq; insigniter abstergit. Na-
sturtii semen adurentis, seu causticæ fa-
cultatis parriceps est, sicut sinapi. Pro-
inde coxëdicis, & capitis dolores, atq̄
a. leò

VALETVDINE. 194

adeò quodcunq; aliud rubrificationē
postulat, eo perinde atque sinapi exal-
faciunt. Miscetur quoque remediis.
quæ exhibentur asthmaticis, tanquam
scilicet id, quod crassos succus valen-
ter incidere valeat, velut & sinapi: nam
per omnia ei simile est. Stomacho ad-
uersatur, aluum turbat, ventris lum-
bricos pellit, lienem imminuit, partus
examinat, menses cit, & venerē stimu-
lat. Illitum cum melle lienē extenuat,
fauos expurgat: Serpentium venenis
potum resistit, atque eos suffitu fugat:
& rumpit: Coxëdicibus cum polenta
commodè ex aceto illinitur: tumores
inflammationesq; discutit. Furuncus
cum muria illitum emittit. Vomitus
flauæ bilis citat, eandemque per infer-
ni educit. Tradunt nonnulli, nastur-
tiū vim vigoremq; animi suscitare, ac
proinde eos, qui ipsum esitauerint, in-
genio ac mēte promptiores fieri. Lege
Plinium lib. 19. cap. 8. & Era smi chilia-
des in prouerbio, *ὄν καρδαμυον*. Por-
rò & herba arefacta similem semini
vim possidet. Humida verò adhuc, &
viridis propter aquæ humiditatis ad-
missionem, multo semine inferior
est: adeoque tunc mordacitas eius mo-
derata est, vt cum pane ea vti liceat,
ceu obsonio. Plura Dioscoridis libr. 2.

DE CONSERVANDA.
cap. 149. Plinius lib. 20. cap. 13. Gale-
nūs lib. 7. cap. 8. de simp. medic. facult.
Simeon Sethi in Syntag. & Auicē. 2.
Cano. c. 513.

¶ De chelidonia Caput LXXI.

Ma. li. 2.
cap. 29.

Caecatis pullis hac lumina
mater hirundo
(Plinius vt scripsit) quamuis
sint eruta, reddit.

Notatu dignū est, quod hic ex Plinio de chelidonia refertur; nēpe ipsam pullis hirundinum visum restituere. Locus est lib. 25. cap. 8. vbi sic scriptum reliquit: Animalia quoq; inuenere herbas, in primisq; chelidoniam. Hac enim hirundines oculis pullorū in nido restituant visum, vt quidam volunt, etiā erutis oculis. Meminit eiusdē etiā lib. 8. ca. 27. hisce verbis: Chelidoniam visui saluberrimam hirundines monstrauere, vexatis pullorum oculis illa medentes. Hoc nomen, vt lib. 1. ca. 176. Dioscorides testatur, sibi viderur vendicasse, quod aduentu hirundinū exoritur, & discessu emarefcit. Sunt qui narrant hirundines excecatis pullis, admota herba, visum restituere, inquit idem. Hinc cognitum est, succum eius hominū oculis quoq; mederi, vtiq; in quibus crassum quiddā in pupilla colli-

VALET VDINE. 195

ligitur digestione atque discussione in digens. Hinc igitur edocti medici chelidoniā omnibus ferē oculorū remediis pro visus claritate admiscere solēt. Herba est nota, crocei succi, cuius inuentionē hyrundinibus ob id quoq; attribuit, q̄ pulli earum sēpius, quā vlli aliarū auisū cecitate incidant. Hirūdi nū. n. sterco chelidonię oppositū pręstat: excęcat namq; si calidum in oculos decadat, & præcipuē matrū. Quod etiā sacrę testatur literę, Nā Tgobi. 2. seniore illum hoc stercore excęcatū fuisse legitur. Cor. C. lib. 6. cap. 6. fabulam putat, per patentes oculos herba restitui, qui per se sanescant. Chelidonia tertii est ordinis absoluti iam, idq; tū in calfaciēdo, tū in siccādo. Attrahit igitur, discutit, & cōsumit. Radix trita & in vino decocta caput, columellamq; frigidorum humorum à capite descendentiū multitudine laxatam, ac linguę radici atque faucibus incumbentem, expurgat, si exurgentem inde fumum infundibulo adhibito æger admittat, & vinum deinde gargarizet. Cum aniso, & vino albo pota, medetur regio morbo, & vlcibus quę serpunt, imposta cum vino, aut māducata dentium dolorem sedat. Plura Galenus libro. 8. capite. 172. de simp. med. facult.

§ 3 De

DE CONSERVANDA

¶ De Salice. Caput LXXII.

Mar.li.1.
ca.16. &
li.2.c.35
Idem lib.
4.ca. 11.

A Vribus infusus vermes succus necat eius.

Cortex verrucas in aceto cocta resoluit.

Huius flos sumptus in aqua frigescere cogit

Instinctus Veneris cunctos acres stimulant.

Et sic deficcet, vt nulla creatio fiat.

TRIA hoc loco de Salice traditur.

PRIMVM, quod succus eius auribus instillatus vermes interficiat, & maximè quidem, si is sit ex foliis, & cortice expressus. Amarum enim quidam in se habet & acerbunt. Idem quoque cum rosaceo in calyce punici calfactus, aurium doloribus & sanie medetur.

SECUNDVM, quod cortex eius in aceto decoctus, verrucas pellat. Hanc rem Dioscorides lib. 1. cap. 117. sic tradidit: Corticis cinis admisto aceto maceratus, illitu clauos, & callos tollit. Est enim vis eius admodum deficcatoria, sed ita tamen, vt morsu abstineat, habet verò etià quandam adstrictionem. Auicenna ca. 541. secundi Canon. eundem effectum portulacæ quoque

tri-

VALETVDINE. 196

tribuit. Ex ea, inquit, fricantur verruce, & eradicat eas non qualitate, sed naturali quadam facultate.

TERTIVM, quod flos salicis conceptus prohibeat, & hoc certè ob vim deficcatoriã, & adstrictionem. Hoc ipsum autè ἀσυνουσία ἐργάζεται Dioscorides dixit, hoc est facere vt mulier non concipiat. Nō autem solum mulierum conceptus prohibet salicis semen, siue fructus, siue flos, velut hic appellatur, sed etiam instinctus Veneris omnes cogelat ac resiccet, etiam in viris, vt generare nequeant. Atque hoc ipsum Democritus quoque apud Cōstantinum Cæsarem lib. 11. cap. 14. tradit his verbis: Qui fructus salicis appellatur, pabulo pecorū admixtus, ipsa pinguefacit. Tritus autem & in potu acceptus ab homine steriles facit ex quo & Homerus ὄδον. ait:

Κλήτροις ἀγυροῖτε καὶ ἰτῆα ὠλεσίκαρποι.

Hoc est:

Et populi & salices planta fructum perimentes.

Verum Theophrastus lib. 3. cap. 2. de historia plantarum, & Plinius libro. 16. capite. 26. vocem ὠλεσίκαρποι non sic accipiunt dictam ab Homero, vt significet fructuum ac seminum humanorū perditionem, sed ipsius arboris.

§ 4 Pli-

DE CONSERVANDA

Plinii verba hæc sunt, Ocissimè autem salix amittit semè, antequàm omnino maturitatem sentiat, ob id dicta ab Homero frugiperda: secutaq; ætas sceleris suo interpretata est sententiã, quã do semè salicis mulieri sterilitatis medicamentum esse constat. Hæc ferè Ianus Cornarius in cap. 11. lib. 4. Macri. Didymus antiquissimus Homeri interpretes, ita ex Theophrasto de salice refert: *ὁ καρπὸς τῆς ῥέας πινόμενος ἀφανίζει τὴν γονὴν τῶν ἀνδράπων.* Id est, Fructus salicis potus genituras hominum demolitur. Plura de Salice Galenus li. 6. de simp. med. facult. ca. 55. & Auicenna. 2. Cano. ca. 686.

¶ De Croco. Caput LXXIII.

Confortare crocum dixerunt exhilarando.

Artus defectos reficitq; hepar reparatque.

Hic agitur de proprietatibus quibusdam Croci: Ac primo quidem corpus roborare dicitur, eiq; lætabundam quandam conciliare alacritatem iucunditatemve, præcipuè si quis eo modice utatur. Immoderatus enim sumptus, pondere nimirù trium drachmarum, letalis est.

DE INDE vero membra defecta. 1. de-

VALETVDINE. 197

debilia ac prostrata reficere, inque vigorem suum restituere, traditur. Superat enim in eo calfaciens & qualitas & facultas, vt tota eius essentia secundi sit ordinis exalfacientium, & primi exiccantium: proinde concoquendi, maturandi, emolliendi, aperiendi, & discutiendi vim quandam habet, adiuuante scilicet & paucula quadam adstrictione. Cor non parum exhilarat, ipsumque adeo, ac simul etiam hepar, atq; alias corporis partes, ob insidentem nimirum adstrictionem, ita corroborat, vt non facillè dissolui queant, obstructionsque tollit. Quinetiam stomachum moderato calore suo firmat, eiusque tum concoquendi, tum distribuendi facultatè adiuuat. Immodicè tamen illo vtendum nõ est: quippe qui ita nausèã facillè moueat, & cibi in appetètiã, Græci *αγορεξίαν* vocat, efficiat siquidem aciditatem in ventriculo extinguit, quæ præsertim appetentiam excitat. Siccando mediocriter dispositionibus pectoris pthificis auxiliatur, putredines corrigit, anhelitum facilem reddit, eiusq; instrumenta cor roborat. Nam si vsus ipse mediocris fuerit, facilem respirationem, & amabilem coloris bonitatem facit: sin vero citra mundum, pallorem inducit, cerebrum infestat, capitis dolorem

DE CONSERVANDA

commouet, sensus obtenebrat, & oculos hebetat. Vino impositus vehementer inebriat, adeoque exhilarat, vt insaniam maximè alacrem lætabundam ve pariat. Si quis verò ex passo biberit, crapulam non sentiet. Additur in portiones, quæ interaneorum causa temperantur. Pituitosa vitia & lethargica sanant. Somnum conciliat. Venerem stimulat, menses & vrinam ciet. Mulieribus difficulter pariētibus, in potu duarum drachmarum pondere exhibitus, partum accelerat. Illitus cum humano lacte visum abstergit, & oculorum fluxiones cohibet. Aurium remediis vitiosissimus est. Vergentes ad ignem facrum inflammationes inunctus lenit. Vulvæ sedisque cataplasmatibus vtiliter induitur. Plura Dioscorides libr. 1. capite. 25. Plinius libro. 21. capite. 20. Galenus libro. 7. de simplic. medicamē. faculta. capite. 57. Simeon Sethi in Syntagmate. Serapion capite. 173. simplicium, & Auicenna libro. 2. Can. capite. 129.

¶ De porro. Caput
LXXIIII.

Red-

VALETVDINE. 198

R Eddit foecundas mansum per
sæpe puellas,
Manentemque potes naris retinere cruorem,
Vngas si nares intus medicamine tali,

Ma. li. 1.
cap. 6.

Dux hoc in loco porri referuntur proprietates: Ac priori quidem, quòd imprægnandi facilitatem vrentibus mulieribus pariat: atque ne abortiant grauidæ prohibeat. Quod sanè magni etiam Hippocratis autoritate Plinius libro. 20. capite. 6. in hunc modum scribens confirmat: Hippocrates & sine alia mixtura dari iubet, vuluasque contractas aperiri putat. Foecunditatem etiam foeminarum hoc cibo augeri. Idque non in cibo tantum, siue potu, sed illitum quoque & foris admorum, præstat. Coquitur enim in aceto & marina aqua coma eius, decoctoquo illo infidentium foeminarum præclusi duratiqueloci vtiliter fouentur. Folia quoque porri muliebres locos, qui nimio humore madescētes foetum haud continere valent, egregiè purgant. Item ex abortu profluvia sistit, potu succo cum lacte mulierum.

S 6 AL-

DE CONSERVANDA

ALTERA, quæ sanguinem è naribus erumpentem sistat: & maximè quidem succus eius cum aceto, addito thure, aut manna, vel galla, aut mētha. Idem quoque sanguinem reiciētibus cum gallæ aut thuris farina, vel acacia, auxilio est. Quinetiam potæ feminis drachmæ duæ cum paribus myrti baccis veteres sanguinis ex pectore reiectiones sanant. Acrimoniam enim quandam habet porrum, & adstringendi aliquam vim, sed semen acrius est. Plura supra c. 13.

¶ De pipere. Caput LXXV.

QUOD piper est nigrum, non est dissolvere pigrum.

Phlegmata purgabit, concoctricemq; iuuabit.

Leucopiper stomacho prodest, tusq; dolorique

Vtile, praeueniet motum, febrilique rigorem.

Agitur hoc in loco de triplici genere piperis, lōgo scilicet, albo, & nigro. Et fructus quidem, vt lib. 8. cap. 42. de simpl. med. fac. Galenus memoriæ prodidit, nuper admodum germinantis arboris, longum piper est, quare etiam maturo humidius, humiditatis eius indi-

VALETVDINE. 199

indiciū est, quòd facilè repositum perforetur, ac non protinus mordicet, sed post paulò incipiat, verum plusculum duret. Fructus veluti acerbus immaturusque album est piper, nigro quidem acrius. Nā illud iam quasi super assatū est, & superexiccatum. Longum quidē piper, μακρὸν Græci, album λευκὸν nigrum μέλαν πέρπερι vocant. Sanè prioribus duobus verbis tres nigri comprehenduntur proprietates.

PRIMA, quod in dissoluendo non sit pigrum, hoc est, crassos, glutinosos ac frigidos humores, flatuososq; spiritus egregiè discutiat. Valenter enim tum excalfaciat, tū desiccet, ordine nimirum tertio completo.

SECUNDA, quòd phlegmata ex purget. Viscidam enim pituitam, quæ in interiore corpore, nempe in thorace pulmone, & intestinis residet, concoquendo atque extenuando dissipat expellitq;.

TER TIA, quod plurimum adiuuenti concoctorix adferat facultatis: Hoc ipsum Dioscorides etiā li. 2. ca. 15. iis cōfirmat verbis: Somnū, inquiens, & appetentiam cibi conciliat, concoctionem adiuuat: vtunturq; ob id eo ad inunctus. Porro ad eum vsum melius est longum: quippe quod Galeno lib. 4. cap. 10. de Sanitate tuenda, teste,

DE CONSERVANDA

flatuosi spiritus crassitudinem soluit, & quæ in præcordiis pigra cessant, ad ventrem depellit, & concoquendis quæ sumptis subuenit.

Posteriores duobus versibus quinque albi piperis referuntur utilitates.

PRIMA, quod stomacho conferat: ipsum enim, ut Galenus eodem quo ante loco testatur, supra duo reliqua genera roborat.

SECUNDA, quod linctu potuque tussentibus opituletur: præsertim si ex frigido & crasso humore tussis euenerit: eum namque piper album calcit, incidit, & dissoluit. Pari modo & cunctis aliis frigidis, & à pituita ortis pectoris vitium ucurrit.

TERTIA, quod dolori subueniat: idque intelligendum, vel de dolore pectoris, ut iam dictum est, vel de dolore flatuoso: Potum enim cum melle & recentibus lauri foliis, flatuosos spiritus & termina discutit.

QUARTA, quod præsumptæ februm accessiones, siue exacerbationes, *πυρετικὰ* Græci vocant, auerrat: & hoc quidem in febribus frigidis: Earum namque materiam excalfaciendo quodam modo dissipat & expellit:

QUINTA, quod febrium horribus circuitu reperentibus, siue potu siue illitu subueniat: Nervos enim & musculos

VALETUDINE. 209

culos caliditate sua vehementer roborat, & in eis residentem materiam consumit. Hinc est quod lib. 3. ca. 1. Macer in hunc modum cecinerit:

Quodque mouere solet frigus periodica febris

Cōpescit, febris si sumitur ante tremorem.

Quod. 2. Cano. cap. 556. iis verbis Auicenna innuere etiam voluit, inquiens: Fricando fit iniunctio ex ipso cum vnguento, & confert rigori. Eiusque rei exempla sunt apud eundem. 1. 4. trac. 2. capite. 12. Et hæc certè facultates non albo tantum piperi, sed & reliquis quoque generibus conueniunt. Liberior piperis usus, quemadmodum est apud Aristotelem Sect. 1. problemate, 44. urinas prolicit, parcius autem album deicit: è contrario verò scamoniam. Piper caliginem, quæ oculis obuersatur, absterget. Serpentiū morsibus auxiliatur. Anginæ eo & melle conuenienter perunguntur: Cū uia passā manducatum pituitam a capite elicit. Strumas cum pice discutit. Vitiliginis ex nitro emaculat. Plura Plinius libro duodecimo capite septimo, & Serapion capite. 357. de simplic. medic. facul.

¶ *De grauitate auditus. Caput*

LXXVI.

Et

DE CONSERVANDA
ET mox post escam dormire,
nimisque moueri,
Ista grauari solent auditus, e-
brietasque.

Hic tria recensentur, quibus auditus
prægrauari solet.

PRIMUM, cibus quem somnus sta-
tim excipit, & maximè quidem si ven-
triculus eo distentus fuerit. Hic enim
concoctione impedit, & cruditates gi-
gnit. Ex incoctis verò ac rudis in
vêtriculo cibus viscosi, crassi, & flatuo-
si fuscitantur fumi: qui in caput subla-
ti, cum exitû nō inueniant, auditorios
obstruunt meatus, auditumq; grauant.
De hoc nonnihil etiam supra ca. 3.

SECUNDUM, motus, siue labor
vehementior illico post ingestû cibum
susceptus: Cuius causâ Calenus in cō-
mentario *περὶ εὐχυσίας, καὶ κακοχυ-
μίας* c. 5. hâc esse tradit, Nam sicuti, in-
quit, bonæ valetudini ante cibû exer-
citatio maximum adfert commodum,
sic qualiscunq; sumpto cibo motus no-
xius admodum est. Alimentû enim ex
ventre ante concoctionem in diuersas
corporis partes distribuitur, p̄pterea-
que crudi humoris copia per venas ag-
geritur. Vnde crassi etiam ac flatuosi
spiritus sursum elati, meatus audito-
rios obturât. Idè quoq; li. 6. de sanitate
tuen-

VALETUDINE. 207

tuenda cap. 8. iis testatur verbis. Non
leue incommodum nonnullis accidit,
cum repleti cibo se exercitant. Nonnul-
lis enim & caput impletur vaporibus,
& in iocinore aut ponderis sensus, aut
distentionis, aut vtriusque percipitur.
Et lib. 1. cap. 9. de alimen. facul. Carnes
inquit, inanità rapiunt ex ventre sic
cum non modò semicoctum, sed non-
nunquam etiam omnino crudum atq;
incoctum, cum cibo sumpto operibus
se se reddiderint: ob eamque causam ii
grauissimis morbis posteaprehendun-
tur, & ante senectam intereunt.

Stare tamen post comestionem, vel-
suauiter deâbulare, quo cibus ad fun-
dum descendat ventriculi, multum ex-
pedit & confert, ob bonam ciborum
concoctionem. Idq; vulgato etiam hoc
comprobatur vericulo:

*Post cœnam Stabis, aut passus mille mea-
bis.*

TERTIUM, ebrietas. Nam ex cali-
di vini temperatura multi omnino va-
pores ac fumi ad auditus *ὄργανον* prò-
ptè deferuntur, qui, cum exitum non
inueniant, spiritum eius insitû pertur-
bant, & audiendi difficultatem, Græ-
cis *βαρνολιαν καὶ δυσνολιαν* appella-
tam, pariunt. Neq; verò auditui solum
sed visui quoque ac reliquis sensuum
instrumentis omnibus ebrietas nocet,
quem-

DE CONSERVANDA

quemadmodum. 4. 3. ca. 2. Auicenna iis testatur verbis: Ex eis quidem, quæ nocent auri, & reliquis sensibus, sunt nauosa satietas, & repletio, & proprie somnus super repletionem. In nonnullis exemplaribus hic etiam, versus adscriptus habebatur:

Balnea, sol, vomitus, adfert repletio clamor.

Nec malè quidem, siquidem & hæc iudicium grauari, & aurium sonitus generare. 4. 3. capite. 11. autor est Auicenna. Oportet, inquiens, vt omnes isti vitent solem, balneum, motum laboriosum, vomitum, clamorem, coitum, & repletionem, & vt leniant naturas suas.

¶ *De tinnitu siue sonitu aurium.*

Caput LXXVII.

MOTUS, longa fames, vomitus, percussio, casus, Ebrietas, frigus, tinnitum causat in aure.

Septem hoc in loco enumerantur sonitus, siue tinnitus aurium causæ.

PRIMA, motus, immoderatio scilicet. Humores enim & spiritus vehementiore atque inordinato corporis motu concitati, crassos ventososque generant flatus, quibus sursum vergentibus

VALETUDINE. 202.

bus cum facilis non pateat exitus, tinnitus excitatur. Ac plurimum sanè obventosi flatus in auditorio meatu commotionem nasci solet.

SECUNDA, fames, siue longior ultra consuetam edendi horam abstinentia. Cuius Auicenna. 4. 3. cap. 9. hanc tradit esse causam: Nèpè quòd humores per corporis molem dispersi ac quiescentes longiore fame exagitantur. Natura enim cibo, in quem agat, destituta, ad humores conuertitur, eosque resoluit & commouet.

TER TIA, vomitus violentus & multus. In hoc enim motus accidit vehementior, quo humores exagitari sursum ad caput feruntur, quo fit vt oculi nonnunquam ac facies rubescant, visusque debilitetur, nonnunquam verò vapores ac ventosi flatus ad auditorium pertingant organum, tinnitumque excitent.

QUART A, prægressa plaga, siue percussio sphaerulæ capitis, & maximè qua parte aures sitæ sunt. Innato enim auditus aëri vehementius inde exagitato spiritus accedit. Si quidem membro aliquo læso, quemadmodum in li. de renum affect. dignot. & cura. cap. 12. Galenus testatur, spiritus statim & sanguis, qui sunt naturæ vehicula, eo concurrunt: ex quorum deinde commotione tinnitus accidit.

QUIN-

DE CONSERVANDA

QVINT A, casus: præsertim supra caput. Cuius eadem cum præcedente ratio est. Quinetiam humores in corpore ex quolibet casu vehementer exagitantur.

SEXT A, ebrietas, & maximè quidem ex largo vini potu. Inde enim caput fumis repletur ac vaporibus, qui ad auditorios meatus vergentibus, innatus eorum aër commouetur, & sonitus quidam excitatur.

SEPTIMA, frigus immodicum. Eo enim auditus organū, & naturalis cerebri calor debilitantur, vt flatuosos generēt spiritus, quibus ad aures pene trantib. rinnitus facilè elicitur. Neque ob dictas solum causas, sed ob alias èt non paucas sonitus in auribus fiunt, Nempè ob flatuosum spiritum in capite generatū ac commotum. Ex sonitu saniei, quæ in ipsa fortassis aure genita est: aut ex feruore puris in partibus eius, aut ex motu vermium in auditoriis meatibus sæpenumero eueniente, aut ob humoris in toto corpore ebullientis cōmotionē: sicuti in feribus ferè & paroxysmorū principis contingit: Aut ob superfluam in corpore repletionem, præsertim in capite. Aut ex lenta & crassa materia in ventosos flatus resoluta: Aliquando ob pharmacorum articularium vsu sonitus quidam etiam

VALETVDINE. 203

etiam fiunt. Qui in febribus sonitus fiūt, minimè interturbādi sunt, vt plurimū enim statim sedātur. Plura Galenus lib. 3. de cōpositione Pharmacorū secundum locos ca. 1. de sonitu in auribus. Serapion tract. 2. ca. 12. de surditate, & Auicenna loco iam citato.

¶ De visus nocuentis. Caput

LXXVIII.

BAlnea, vina, Venus, ventus,
piper, alia, fumus,
Porrum cum cepis, faba, lens, fletusque, sinapi,
Sol, coitusque, ignis, labor ictus, acumina, puluis,
Ista nocent oculis, sed vigilare magis.

Vnum & viginti numero hic referuntur, quæ noxam oculis important Ac PRIMVM quidē Balneū, idq; tam humidum, quam siccum, hoc supha Barbaris, Latinis aëreum dicitur: Illud verò Tina vulgo, Latinis Solium appellatur. Duplici porro nomine vtrunque oculis officit. Primum quidem immodicè excalescendo temperaturas eorum destruit. Natura enim, velut supra ostendimus, frigidi sunt & aquei, Deinde vero tenuiores humiditates, qui-

DE CONSERVANDA

quibus visui, si que ignei temperantur, refocillantur que spiritus, resoluit & exiccat. Atque hinc ad eò prope Rhenum, vbi plurimus vtriusque balnei vsus est, non pauci possum occurrunt cæci, quemadmodum in Hollandia ob succordinatam victus rationem multi ileprosi.

SECVNDVM, vinum, & maximè quidè si immodicè bibatur. Cū enim, caput vt sæpius iam dictum est, vaporibus ac fumis repleat, non oculos tantum ac visum, sed reliquos etiam sensus omnes immoderatorie vsu hebetare putandum est.

TERTIVM, Venus, immodica, scilicet hæc enim obtundere occulorū aciem, Medici omnes vno ore prædicant. Cuius causam Petrus Aponensis Sectione. 4. problematum Aristotelis, comment. 3. hanc esse tradit: Nempe quòd coitu auferatur id, quod còmodum est oculis, humidum scilicet aqueum & subtile, quo spiritus fulciuntur visui. Oculis enim, vt lib. 5. cap. 1. degeneratone animalium, & alibi sæpius Aristoteles adseruit, humidus est & de natura aquæ. Iam verò euulsis atq; euacuatis humidis, partes superiores necessàrio exiccantur. Quo fit, vt oculi, qui humiditate vigent, à sua cedant: natura, hebetioresq; fiant. Meritò

VALETVDINE. 204

ritò autem humiditate vigent, nisi enim ea sustentarentur, per igneos facillè spiritus, qui in frequenti sunt motione, exarescerent. Atque hinc sanè constat, superiores partes immoderato concubitu plus iusto exiccari, visusque aciem hebetari: Humores enim deorum trahuntur.

QVARTVM, Vetus, & præcipuè Austrinus: De quo lib. 3. apho. 5. Hippocrates. Νότοι inquit, βαρνηκοί, ἀχλωδέες, καρβαριοί, hoc est, Austri auditum hebetant, caliginè obducunt, capitis grauitatem efficiunt. Auster enim natura calidus & humidus est, ac magna ex parte pluias & tempestates adfert, quare etiam τὰ τῶν αἰσθησέων ὄργανα ἀπροσέγγυσι quæ admodum Philotheus ait, id est sensuum instrumenta implet & obtundit. Cæterum vox ἀχλωδέες bifariam interpretari potest. Primum, vt ad austros ipsos referatur, qui caliginem aëris efficiunt. Iis enim flantibus aër fit turbidus, crassus, caliginosus, & tenebrosus. Secundò, vt ad oculos ipsos potius hæc vox referatur, qui flantibus austris caliginosi redduntur, minusque acutè vident. Vt enim reliqua omnia sensuum instrumenta nõ satis probè suo funguntur munere, sic etià oculi ipsi ab austro cali

DE CONSERVANDA
caliginem quandam contrahunt. Lege
Galenum commentario. 1. in. i. epidem
Statu. 1. apho. 8.

QVINTVM, piper: Hoc enim cū
impenſius exiccet, acres omnino vapo
res frequenti eſu generat, qui vbi ad
caput aſcenderit, oculos mordicant &
exiccant.

SEXTVM, Allium: quod acrimo
nia fanè & vaporibus, quibus caput re
plet, oculos offendit. Suprà cap. 13.

SEPTIMVM, fumus: qui certè q̄
mordaciſſimus, ſit miniumque exiccet,
infeſtiſſimus eſt oculis. Ariſtoteles pro
blem. 22. Sect. 31.

ŌCTAVVM, porrum: hinc enim
crasſi ac melancholici generantur fu
mi, qui ſurſum elati, oculorum aciem
hebetem faciunt, ſi quis eo frequentius
vratur. Suprà cap. 13.

NONVM, cepæ: horum namq; eſu
acres ſimiliter ad caput ſubmittuntur
fumi, qui non viſum tantum, ſed vt qui
dam volunt, rationalem etiam animę
partem lædunt. Simeon Sethi.

DECIMVM, faba: flatuoſum enī
crasſumq; & melancholicū generat fu
mum, qui horrenda & terribilia parit
ſomnia, mentem perturbat, ingeniūq;
aciem obtundit, & ſpiritus viſiuos ob
tenebrat. Galen. lib. 1. de alim. fac. cap.
26. & Simeon Sethi in Synt.

VNDE-

VALET VDINE. 205

VNDECIMVM, lens: Eaviſum
integrum & inculpatū hebetat, ipſum
immoderata exiccans. Galen. lib. 1. de
aliment. facul. ca. 25.

DVODECIMVM, ſletus: præ
fertim immodicus: Hic enim cū re
centricem oculorum facultatem imbe
cilliorè reddat, viſum vehementer ob
lædit & ſanam oculorum acie nimio
plus ſiccando hebetat.

DECIMVM ET TERTIVM,
ſinapi: quod acrimonia ſua viſum effi
cit debiliorem.

DECIMVM ET QVARTVM,
conſpectus Solis: Et hoc quidem ob ex
cellentē eius ſplendorem ac nitorem,
quibus viſum deſtrui, manifeſta con
ſtat experientia & ratione. Sēſibiliū
enim exuperationes, vt li. 2. de anima.
cap. 12. Ariſtoteles adſtruit, ſenſuum
inſtrumenta corrumpunt. Quod qui
dem Galenus etiam li. 10. de vſu part.
cap. 3. in hunc modum ſcribens appro
bat: Solem ipſum, inquit, ſi quis ocu
lis in conuiuentibus velit intueri, ocu
los celeriter p̄det: multiq; in Solis de
ſectibus, cū eū affectū, qui Soli acci
derat planius noſſe cuperent, fixis ocu
lis Solē intuentes, imprudentes pror
ſus fuerunt occęcati. At enim per niuē
iter facere quā oculis ſit pernicioſum,
ſiminus Xenophōti credis, experien
tia

T tia

DE CONSERVANDA.
tia tibi discere id licet: Sin verò natu-
ralius quidpiam audire sustines, vbi
ellyphnium ardés, aut aliam quamuis
flamman in sole luculento constitue-
ris, cernes eam protinus marcescere,
atq; etiam si propè quamlibet flamma
magnam ellyphnium posueris, vel a-
liam quamuis flammam minorem, re-
pente extinguetur: cū quæ minor lux
est à maiore vincatur semper ac dissi-
petur. Lege eūdem etiam lib. 1. de cau-
sis sympto. cap. 6.

DECIMUM ET QUINTVM,
Coitus: & maximè quidem intèpesti-
uus ac immoderatiō. Hunc enim pau-
lò antè capiti, oculis, omnibusq; sen-
suum instrumentis, plurimum nocere
ostendimus.

DECIMUM SEXTVM, Ignis,
Cuius frequens inspectio & splendor
vehementer exiccat oculos, visumque
debilitat. Quo fit, vt fabri ferrarii, &
quicumque artes suas, quibus se suos-
que sustentant ad ignem exercent,
rubros ferè & debiles habeant ocu-
los.

DECIMUM ET SEPTIMVM,
Labor: immodicus scilicet. Is .n. san-
guinem efficit sicciorem, sicut etiam
reliquum corpus. Siccitas autem totā
cutem indurāt, ergo vel eam, qua pu-
pilla integitur. Itaque vis illa conspi-
ciendi

VALETVDINE. 206
ciendi cooperitur, & delitefcit. Aristo-
teles problem. sect. 3 1.

DECIMUM ET OCTAVVM,
Ictus siue percussio capitis, & maximè
quidem qua parte oculi sunt. Cum e-
nim sanguis inde, sicuti præcedente
capite ostēdimus, ad oculos rapiatur,
accidit vt spiritus visui perturbetur,
& adeoque visus ob id debilitetur,
& apostema nonnunquā generetur.

DECIMUM ET NON VM,
nimius acrium rerum vsus: cuiusmodi
salsamenta nonnulla existunt quæ fu-
morum acrimonia aciem oculorum
obtundunt.

VIGESIMUM, puluis, siue am-
bulatio per loca puluerulenta: pulvis
enim ad oculos pertingens visum ma-
ximè obscurat.

VIGESIMUM PRIMVM,
immodicæ vigiliæ, quæ non oculos tã-
tum, sed totum etiam corporis habi-
tum impensus exiccant, & extabefa-
ciunt.

AD HÆC, nocet oculis quælibet
repletio: & quicquid naturam exiccat,
quicquid item sanguinem contrubat,
siue ex rebus sit salis, siue acribus, siue
etiā aliis: & omnis ebrietas. Vomitus
medio quodā modo se habet: confert
enim quatenus ventriculū expurgat,

DE CONSERVANDA

nocet verò quatenus cerebro infidentes materias commouet, adque oculos defluere facit. Quòd si necessarius fuerit, cum facultate a sumpto cibo prouocandus est. Sónus quoq; superfluus, quiq; repletionem mox subsequitur, infestus admodum est oculis. Sic quoque copiosa sanguinis detractio. Potissimum verò, quæ per frequentem cucurbitularum affixionem celebratur. Plura Auicenna. 3. 3. trac. 1. ca. 5. & 3. 3. tract. 4. cap. 4.

¶ De corroborantibus visum.

Caput LXXIX.

Foeniculus, verbena, rosa, Et chelidonia, ruta.

Subueniunt oculis dira caliginè presfis.

Nam existis aqua fit, quæ lumina reddit acuta.

Quinq; hoc loco recensentur herbe quarum succo & stillatitio liquore, siue aqua, visus reficitur ac recreatur.

PRIMA, fœniculus: succus nanq; caule & foliis expressus, siue distillatus, quemadmodum libr. 3. ad Alman. cap. 47. Rhazes testatur, & nos suprâ cap. 49. abundè ostendimus, ad excitandam oculorum aciem præstantissimus habetur.

SE-

VALETVDINE. 207

SECUNDA, Verbena, siue Verbenaca: *ἄρισπετάνα, καὶ ἰπυβόταν* Græci, Germani verò *Ysercruyt* vocât. Huius stillatitius liquor semel aut bis oculis quotidie admotus, ipsorum vitis mederi perhibetur. Qua ratione oculorum remediis plurimum misceri solet. Semè eius, vt in Pandectis Syluaticus refert, cum succo fœniculi impositum, oculis emundat.

TERTIA, rosa: cuius aqua refrigerando, & adstringendo oculorum potissimum fluxiones cohibet, animalem quæ spiritum acvisum corroborat. Succus recentibus foliis expressus Dioscoridi libr. 1. c. 12. ad oculorum circumlitiones reconditur.

QUARTA, chelidonia: Huius succus claritati oculorum vtilissimus est, quemadmodum satis superq; ostendimus suprâ cap. 71.

QUINTA, ruta: herba vulgo cognita, quæ visus aciem exiccat, grauefque oculorum dolore emplastri modo imposita cum polenta mitigat. Plura suprâ capite. 61.

¶ De dolore dentium sedando.

Caput LXXX.

Sic dentes serua, porrorum collige grana.

T 3

Vre

DE CONSERVANDA
Vre cum hyofcyamo simul, vte
re iure decenti.

Per sicchonion et fimum cape
dente remotum.

Remedium hoc in loco traditur ef-
ficacissimum ad sedandum dentis ex-
erosione dolorem. Quod constat se-
minis hyofcyami albi, & porri singu-
lorum partib. iiii. & seminis cepæ parti-
bus ii. S. Primū optimè præmundato
dente, semina simul cōburantur, exur-
gentemq; hinc fimum eger admitrat,
infundibulo adhibito, ad affectū dēre.
Lege de hoc plura apud Aeginetā li. 3.
cap. 26. Aētium lib. 8. ca. 33. Auic. 7. 3.
ca. 19. & Mesuen de ægritudinib. oris,
titulo, de vermibus dentium. Hyofcy-
ami natura est. *αψωδωρος*, quæ doloris
leuamentū adeo præstat, vt vix percipi
quidem amplius possit. Fumus verò se-
minū porri atq; cepæ, Auicē. 2. Can.
cap. 547. teste accommodatissimus est
necādis eiciendisq; vermibus, qui in
erosis nonnūq; dentibus intolerabi-
les cruciatus excitant. Hyofcyamus, &
libro. 4. cap. 64. à Dioscor. describitur,
frutex est caules emittens crassos. fo-
lia lata, oblōga, diuisa, nigra, hirsuta:
flores è latere caulis ordine prodeunt
tanquam puniceorū cytini, scutulis se-
pti feminum plenis, vt papaueris, Ger-
ma-

VALETVDINE. 208

manicè *Bilsencruyt*. Gallice. *Asquiamē*.
His. *Veleño, ήρίζα μετ' οξείε*. *Αιθείσα,*
άδοντα λγίας έςτι διακλυμα;; i. radice
eius in aceto elixa, vtiliter in dolore
dētes colluūtur. Quod Macer etiā lib.
2. cap. 35. hisce verbis confirmat:

Ore diu tepidum si contineatur acetum,

Quo sint decocta radices illius herba,

*Dicitur immodicum dentis pacare dolo-
rem.*

Porro *χώνιον*, quod in emboti locū
substituimus, diminū-
tium est, & significat infundibulum.

¶ De raucedine vocis. Caput

LXXXI.

NVx, oleum, frigus capitisq;
anguillaq; potus,

Ac pomum crudum faciunt ho-
minem fore raucum.

Sex causæ raucedinis hic recēsentur.

PRIMA, Nux: ea enim cum vehe-
menter exiccet, vocem exasperat, grūū
que clangoribus similem efficit.

SECUNDA, Oleum: & maxime
quidē q̄ ex immitaturis oliuis expri-
mitur. Huius. n. glutinosa quādā pars
dum in ore continetur, ad asperā dela-
bitur arteriam, ipsamq; diutulē inhæ-
rendo stringit & exasperat. Omne
præterea oleum in biliosis corporibus

T 4 prom-

DE CONSERVANDA

promptè accenditur, quare vocalem sæpè arteriam ipsis exasperat, raucedini nemq; parit. Quod oleo attribuitur hoc in loco, id ipsum etiã de caryno, quod è nucibus conficitur inglandibus, intelligi potest.

TERTIA, frigus capitis: Ipsum enim caput cõprimit ac stringit: quo fit, vt humores, q sunt in cerebro, deorsum ad asperã arteriam desuuant, eam que immodicè humectando raucedinem excitent.

QUARTA, anguilla: De ea satis supra cap. 31. dictum est.

QUINTA, potus nimius. f. & maxime quidem, si instante nocte, atque hora somni exhibeatur. Asperam. n. arteriam immodicè rigat & humectat: quæ ex medicorum omnium sententia potissima raucitatis causa est.

SEXTA, pomum crudum: quo nomine quilibet fructus crudi intelligèdi hoc in loco veniunt. Quatenus. n. crudi existunt, phlegmatis generant multitudinem. Quod si immaturi prætereã ac styptici fuerint, fauces exasperant, raucedinemq; pariunt. Plures causas raucitatis enumerat Auicenna, 10. 3. Tract. 2. cap. 1.

¶ *Rheumatis remedia. Caput*

LXXXII.

Iei-

VALETVDINE. 209

Ieiuna, vigila, caleas dape, tuque labora,

Inspira calidum, modicum bibe
comprime flatum.

Hæc bene tu serua, si vis depel-
lere rheuma.

Si fluat ad pectus, dicatur rheu-
ma catarrhus:

Si ad fauces, branchos, si ad na-
reis esto coryza.

Hic septem enumerantur rheuma-
tis remedia.

PRIMUM, fames siue ieiuniũ per hoc enim ipsius consumitur materia. Fames enim vt aphor. 59. libr. 7. Hippocrates adferit, corpora exiccat. Et hoc quidem ex accidenti. Nam cum famescimus, si in fame perseueremus, naturalis calor, qui nunquam cessat, pabulo, in quod agat, destitutus, carniũ humiditatem exiccat. Quare rheumatis quoque materiam concoquendo ac difflando consumit.

SECUNDUM, vigilia: que & ipse sanè cum totum corporis habitum, quemadmodum lib. 7. cap. 6. methodi meden. & comment. 28. libr. apho. Galenus testatur, sufficienter exiccent, rheumatis etiam causam, nempe cere-

T § bri

DE CONSERVANDA

bri humiditates, necessario consumit, vaporumq; copiam ad caput tranfmitti prohibent.

TERTIVM, cibi calidi: prefertim si à frigida materia *πευμα* initium duxerit. Eam enim cibi calidi concoquunt ac maturant.

QVARTVM, labor: Hic. n. sicuti li. 2. de dieta Hipp. adferit, suapte natura superflua demit. Cuius deinde hanc adfert causam: nepe qđ corpus siccat. Corpora. n. laborantium calefiunt, quibus calefactis attenuatur & depurgat id quod in ipsis superfluum est: sed reuera hoc est, quia calor ille exiccat.

QVINTVM, calidi aeris inspiratio. Et maximè quidè si ex frigida materia sit rheuma. Ea nanque per calidum aeris attractionem incalescit ac maturatur.

SEXTVM, moderatio potus. Nam hæc corpora, perinde ac fames, exiccat: adeoq; rheumatis materiam maturando dissipat atq; consumit.

SEPTIMVM, cohibitio, siue reŕetio spiritus. Ea frigido potissimùm auxiliatur catarrho: frigeŕactas nanq; pectoris particulas, Aetio lib. 8. cap. 54. test, calscit, materiamq; catarrhi peritiosam ac frigidam concoquit, dispergit atq; consumit. Gal. li. 3. c. 3. de sanitate tuen. τὸ πνευματος κατὰ χυ

κκ

VALETVDINE. 210

καὶ κατὰ χυμῶν dicitur. His amplius oportet ut is qui catarrhū patitur, caput suum moderato calore continenter foueat, & à frigore, Boreali praefertim, tueatur: & maximè quidem post diutinos Austri flatus. Siquidem caput, ut comment. 12. lib. 3. apho. Galeus scriptum reliquit, repletum est in calida atq; humida Austrina constitutione. Frigidis autem Septentrionis su perueniens, ceu manus quædam extrinseca capiens ac premens cerebrū, veluti spongiam quandam exprimit illam quæ in ipso cōtinetur, humiditatem. Hæc verò delata alias ad alium locū, ex iis qui faciles sunt ad patiendum, multos generat morbos. Minimè tamen sub dio solaribus radiis nudū exponendum est, neq; ad luculentū ignē diutius commorādo excalfaciendum. Eo nanq; modo rheumata augentur. Multam quoq; ciborum ingestionem, praefertim vaporosorū, ac vini potum fugiat: imò verò quoad fieri potest, fames ac sitis toleret. Caueat èt à potu hquæ glacialis ac niualis. Præterea supinum cubitum vitet, ne peccans humor in posteriorem partem & dorsalem medullam deferatur. Ea .n. pars quum manifesto careat meatu, quo materia excernatur, periculū est, ne ad nervos penetrans convulsionē aut pa-

DE CONSERVANDA

ralyin generet. Somnum item fugiat diurnum. quantumque potest vigilet: quoniam est radix curæ. Hęc ferè Rhazes libr. 9. cap. 14. ad Almanfo. & Auicenna. 5. 3. trac. 1. cap. 13.

Vltimi duo versus differentiam inter catarrhum, branchon, & coryzam continent. Rheuma autem nomen est generale ad quemlibet materiæ defluxu $\alpha\lambda\iota\sigma\tau\epsilon\sigma$, quod est fluo. Eius species, siue membra sunt catarrhus, brachus, & coryza, de quibus supra ca. 3.

Porro rheumatis generatio imbrui generationi similis est, quemadmodum libr. 2. de partibus animalium cap. 7. Aristoteles docet. Cum enim ex terra vapor exhalat, efferturque in sublime à calore, vbi supernum aërem subierit frigidum, consistit: denuò in aquam propter refrigerationem conuertitur, atq; in terrâ defluit. Fluxiones etiam sic ex capite oriuntur in iis corporibus, quibus cerebrum frigidius est, quam temperamentum modicum possulet. Cum enim alimētum per venas sursum respirat, vbi excrementum ob eius loci vim refrigeratum est, fluxiones pituitæ, sanieque mouet. Hactenus Aristoteles.

¶ De curatione fistule. Caput
LXXXIII.

Auri-

VALETVDINE. 211

Auripigmentum, sulphur miscere memento.

His decet apponi calcem, coniunge saponi,

Quatuor haec misce, commixtis quatuor istis

Fistula curatur, quater ex his si repleatur.

Medicamentum hoc in loco pro fistule curatione describitur longè optimum quod, vt præter quotidianam experientiam recentiorum ferè omnium scripta testantur, neminem vnquam fellit. Nèpè vt fistulis infundenda collyria, siue penicilla, ex auripigmento, hoc est, arsenico, sulphure, calce, & saponi commisceantur. His enim omnibus insignis quædam inest erodendi, excicandi, discutiendi, abstergendi, & emundandi facultas: quæ ad fistulæ curationem cum primis necessaria est.

Auripigmentum, siue arsenicum, facultatis est causticæ, siue vrentis, idq; tam cõustum, quam vstionis experts. Discutit, attrahit, erodit, consumit & emundat. Cruistas cum vehementi vrendine & violento morfu excitat. Reprimunt quæ excrefcunt. & capillos euellit. Quod verò sublimatum est, cancrum, lupum, esthiomenon, noli me-

T 7 tan-

DE CONSERVANDA

rangere, fistulam, & omnes tales pessimos morbos, primâ die occidit, & extirpat.

Sulphur. Sulphur substantia te nue est, calcificiendi & ipsum vim obtinet, celeriter concoquit, attrahit, detergit, & discutit.

Calx. Calx omnis communiter habet feruidam vim, erodit, vrit, & ignium modo crustas inducit. Calx verò in aqua elota absque morfu desiccatur: ac si bis terque, aut amplius abluta fuerit, plane mordacitatis expers constituitur ac fit renuè absq; mordacitate exiccat.

Sapo. Sapo, qui Græcis etiam *σμύμα* dicitur, est pingue illud album, siue nigrum, quo vestes mulierculæ lauant, abstergunt, & emundant. Calcificat quidem & desiccatur, sed reliquis paulò remissius, aptis simus est ad emollièdos tumores in *σκήλην* induratos. Q. Serenus Sammonicus prima longa extulit cap. I I.

Attrito saponè genas purgare memento.

Fistula. Porro fistula (quæ Græcis *σπίρυξ* nominatur) artus oblongusq; & callosus est sinus, aliquatenus indolens, assiduè & periodicè, id est, secundum diuersa tempora, siue lunationes, ut vocant, fluens. Qui magna parte ex abscessibus parû dextrè curatis oritur, sed & ex aliis nonnunquâ vlcèribus

VALETVDINE. 212

ribus, ac sinibus perperâ curatis, nascitur. Hæc aut nomen accepit ab arundinearum fistularum tralatione. Quandoquidem in eis cavititas quedâ deprehenditur, arundinû cavitatibus similis. Plura Corne. Celsus lib. 5. cap. 8. Paulus Aegineta libro. 6. capite. 77. Auicenna. 4. 4. tract. 4. capite. 11. & Ioannes Tagaultius libro. 3. chirurg. instit. capite. 18.

¶ De doloribus capitis. Caput

LXXXIIII.

SI capitis dolor est ex potu, lymphâ bibatur,

Ex potu nimio nam febris acuta creatur.

Si vertex capitis, vel frons aestu tribulentur,

Tempora, fronsque simul moderate sæpe fricentur,

Morella cocta necnon calidaque lauentur,

Istud enim credunt capitis prodesse dolori.

Duo hic tradunt remedia doloris capitis. P. R. I M V M, si cuipiam ex vini, vel alterius cuiuslibet liquoris inebriantis potu, dolor accidat capitis, ut is in potu aqua vtatur frigida.

DE CONSERVANDA

Ea nanque frigiditate ac crassitudine sua impedit, ne fumi ex eiusmodi potu sursum euecti cerebrum petant ac ledant.

SECVNDVM, si cuiusda vertex capitis, siue frons nimio calore aestuet, vt ei tempora & frons moderatè primum fricentur, ac calida deinde acqua decoctionis morellæ lauentur.

PORRO morella, siue Maurella, vt disertè admodum Ianus Cornarius in cap. 34. lib. 2. Macri exponit, dicitur solatru Officinis appellatum, ab atrum acinorum colorem Mauros referentè: Græci σπύγγου κηπάριον, Latiniverò Solanum vocant hortensè, Germanicè, *Nachtschaye*, Gal. *Moyelle de iardin*. Notum est omnibus, vtunturque ad omnia ea, quæ refrigerari adstringique postulant. Potest enim hæc duo ordine secundo, Galeno lib. 8. cap. 144. de sim. med. facul. teste. Folia per se trita & imposita capitis dolores sanant. Dioscorides lib. 4. cap. 66.

¶ De quatuor anni temporibus.

Caput LXXXV.

Temporis aestiui ieiunia corpora siccant,
Quolibet in mense et confert vomitus, quoque purgat
Hu-

VALETVDINE. 213

Humores nocuos, stomachus quos continet intus.

Ver, Autumnus, Hyems, aestas dominantur in anno.

Tempore vernali calidusque aer malidusque.

Et nullum tempus melius est phlebotomiae.

Vsus tunc homini Veneris confert moderatus,

Corporis et motus, ventrisque solutio, sudor,

Balnea, purgentur tunc corpora per medicinas.

Aestas more calet sicca, et nocetur in illa

Tunc quoque praecipue choleram rubram dominari,

Humida, frigida fercula dentur, sit Venus extra,

Balnea non profunt, sint raræ phlebotomiae,

Vtilis est requies, sit cum modamine potus.

Plurima hisce versibus comprehenduntur. Ac PRIMVM quidem, quod ieiunia

DE CONSERVANDA

ieiunia corpus p̄ æstatē validissimè exiccet. Aestas enim cū calida sit & sicca, necessariò talem èt vim, nèpe calidam ac siccam, in corpore exercet. Cūtem igitur efficit rariorè, poros aperit, sudoremq; elicit: Quo fit vt humoribus largè discussis a cōsumptis corpus vehementer exicctetur. Superueniente aut̄ insuper & ieiunio, magis omninò exaresieri necesse est. Naturalis siquidè calor, vt capite. 82. ostēdimus, humidò destitutus cibali, in propriā agit carniū humiditatem, ipsamq; exhaurit & exiccat. Fames enim corpora siccat;

SECVNDVM, quod vomitus singulis mensibus semel aut bis prouocatus, plurimum tuendæ sanitati adferat emolumentī. Venterculum enim à bile & pituita, cæterisq; prauis ac vitiosis humoribus, quibus grauatus fuit, exonerat. Atque hoc quidem de Hippocratis consilio constat. Nam in lib. de salubrī diætā ita scriptū reliquit. Melius est, vt is qui singulis mensibus vomere cōsuevit, continuo biduo hoc agat, q̄ interpositis quindecim diebus: ita enim secundus dies prioris reliquias extrudit. Quæ quidem sententia in libro etiā de insomniis repetitur. Galenus quoq; li. 5. de vsu partīcū ca. 4. hanc Hippocratis sententiam iis confirmat verbis: Rectè igitur veteres medici vomitus

VALETVDINE. 214

tus à cibis in singulos menses repeti præcipiebant, alii quidem semel, aliiverrò bis. Oēs autem hi qualitates ipsas eo casu comedendorum acres, atq; absterforias deligere consulant, vt pituita omnis è ventriculo purgetur, neque prauo succo corpus adficiatur. De hoc nonnihil etiam supra cap. 15. Cur verrò arte vomitū interdū moliri oporteat. Auicē. 4. r. ca. 13. hanc potissimū adsignat causam: Nempe quod ventriculo à natura nihil ordinatum sit quo irritante sua sponte expurgari queat; sicuti intestinis flaua bilis, quæ descendens ipsā facile & abstergit & emundit. Idem eodem in loco quā plurima etiam vomitus recenset commoda, siquidem rectè fiat, & vomens suapte natura facile ferat.

AC PRIMVM quidem, quod capitis grauitatem tollat: idq; maximè si ex humorum ac vaporum multitudine è ventriculo ac membris inferioribus fursū vergente contracta sit: siuerrò a proprio ipsius cerebri fuerit nocumento, ab eo cauendum, vt qui grauitatem augeri magis soleat.

SECVNDVM, quod visus aciem subtiliorem reddat: præsertim si visus ob vaporum copiam è ventriculo fursū ascendentem obscuratus fuerit: alias enim offēdit potius.

T E R -

DE CONSERVANDA

TERTIVM, quòd nauseosam auferata satietatem: humorem enim in ventriculi spacio innatantem, ac nauseam excitantem, euacuat.

QVARTVM, quòd illi etiam, ad cuius ventriculum flava bilis confluens cibum corrumpit, egregiè opituletur: eam enim per superiora extrubat.

QVINTVM, quòd stomachi subuersionem atque abominationem expinguium ac dulcium alimètorum esu contractum submoueat.

SEXTVM, quòd appetentiæ amissionem, & corrupturam ipsius ventriculi desiderium, quo nimirum acria solum, aut acida, aut pontica appetuntur, curet. Vomitus namque eiusmodi affectionem causas omnes remouet: remotis verò causis, effectus quoque tolli necesse est.

SEPTIMVM, quòd corporis ex humorum redundantia lassitudini conueniat: euacuata enim materia vires corporis omnes alleuantur & recreantur.

OCTAVVM, quòd renum ac vesicæ vlceribus succurrat, materiã namque eò corruentem ad oppositam adducit partem.

NONVM, quòd lepræ auxilietur: & maximè quidem si cum vehementi vomitio, quale veratrum cumprimis

exi-

VALETVDINE. 215

existit, eliciatur. Hoc enim lepræ materiam eradicatu difficilem è remotis locis subducit. Quinetiam primæ concoctionis errata corrigit, quo fit, vt & reliquæ concoctiones absolutiores fiant. Lepræ enim origo est ex concoctionis facultatis corruptione.

DECIMVM, quòd corporis colorem ex vitioso aliquo humore deprauatum emendet: ipsum enim a cute alio deriuat.

VNDECIMVM, quòd epilepsiã ex ventriculi cum cerebro sympathia obortam curet: humorem enim, cuius euaporatione epilepsiã accidebat, è ventriculo expellit.

DVODECIMVM, quòd ictero, illi præsertim, qui ab obstructionibus initium ducit, medeatur: vehementiore siquidem vomendi conamine obstructionum materiã à locis, quos obsidebant, auertuntur. Ad hæc materia etiam pituitosa, quæ eiusmodi ferè parit obstructiones, vomitu educitur.

DECIMVM TERTIVM, quòd asthma subueniat: causam enim eius antecedentem tollit. Quin thoracem etiam ac pulmonem calcifiendo superfluitates absumit, vnde asthma gignebatur.

DECIMVM QVARTVM, quòd tremorem atque paralyfin curet: harum enim

enim

DE CONSERVANDA
enim passionum materiam aufert.

DECIMVM QVINTVM.
magna & nigra vlcera in extremis par-
tibus, & impetiginem, materiam diuer-
tendo curet.

QVANQVAM verò vomitus
ritè prouocatus dictorū cōmodorum
omnium sit autor, cauendum tamen
vnicè erit, ne is qui valere & senescere
volet, vt vomat quotidianum habeat,
Nam eius frequentia asiduusq; vsus,
stomachum sentinam & lacunam fa-
cit omnium superfluitatum. Præterea
surditatem etiam inducit, visui obest,
thoracis pulmonisque venas disrum-
pit, nocet dentibus & doloribus capi-
tis, maximè si non ex ventriculi vi-
tio orti sint. Cæterum in eliciendo
vomitu summa diligentia consideran-
dum medico, qui ad vomendum faci-
les, quiq; difficiles futuri sint. Dif-
ficulter enim vomentes, ad vomitio-
nes non sunt cogendi, sed per inferio-
ra potius purgandi. Difficulter enim
vomentibus, vbi eos ad vomendum
vrseris, venarum quæ in chorace sunt
ruptionis periculum imminet. Diffici-
les autem & inepti ad vomendum sunt
mediocriter carnosī, & angusto tho-
race præditi. Contra, verò faciles, & i-
donei, qui tenues gracilesq; natura
sunt, & amplum obtinent thoracem.

Quæ

VALETVDINE. 216

Quæ singula Hippocrates libro. 4.
aphorismo. 6. & 7. ita scribens confir-
mat; Graciles, & ad vomendum faci-
les, per superiora purgare conuenit.
Qui verò ad vomendum difficiles sunt
& mediocriter carnosī, hos per infe-
riora purgare oportet. Tempus vomiti-
oni aptissimum est ætas, vtpote in
qua biliosi potissimum humores ge-
nerantur, qui facillè sursum ferun-
tur, & per vomitum sine negocio eii-
ciuntur. Quod Hippocrates etiam li-
bro. 4. aphorismo. 4. ita scribens confir-
mat. Aestate quidem superiores ma-
gis ventres, hyeme autem inferiores
medicamentis purgare conuenit. Ne-
que obstat quod Hippocrates in libro
de diæta salubri aphorismo. 15. contra-
rium adstruere videatur: sex hybernis
mensibus vomere vtile esse tradens: &
Celsus libro. 1. ca. 3. vomitum vtiliorè
hyeme quàm ætate esse scribat: quòd
vterq; in iis locis de pituitæ vacuatio-
ne, quæ citra purgantia medicamenta
sit, loquatur. Quando enim hyeme in
ventriculo pituita generatur, necessè
est vt illam vomitibus expurgemus.
Verum vniuersum corpus si purgare
instituiamus; ætate per superiorem
ventrem, hyeme per inferiorem, vt est
in aphorismis relatum, purgabimus.
Quid multa? vniuersum corpus ætate
per

Auicēna
4. I. cap.
14.

DE CONSERVANDA

per supertora & vomitum magis purgandum, hyeme verò per inferiora. Percuità verò in ventriculo tantum coarceuatam hyeme, vomitu eiicere nihil prohibet, imò plurimum confert. Porò quid ex eis quæ per vomitum quouis tempore eiiciuntur prædicere liceat, Hippocrates libro secundo prognostic. aphorismo. 18. & sequentibus, & post eum in suis commentariis Galenus, abundè docuerunt. Lege plura apud Leonhartum Fuchsum ca. 30. methodi perueniendi ad medecinam.

TER T I V M ex iis, quæ in præscriptis notantur versibus, est, quòd quatuor sint anni tēpora, Ver scilicet, Aestas, Autumnus, & Hyems. Et inter hæc ver, licet per se sit omnis excessus plane in medio, quemadmodum libro. 1. de temperamentis capite septimo, Galenus testatur, respectu tamen habito ad reliqua tempora, calidum dicitur ac humidum. Hoc tēpus sanguini mittendo accommodatissimum est: siquidem equale est, atque adeo neque nimis calidum, neque supra modum frigidum: vt rectissimè ab Hippocrate libro septimo aphorism. 54. dictum sit: Quibus sanguinem è venis detrudere confert, iis Vere sanguinè mittere prodest. Hoc item tempore sanguis in corporibus augetur. Couenit aut vt in ver-

re,

VALETVDINE. 217

re, ad imminuendam repletionem, Venus, motus, ventris solutio, sudor, & balnea sint moderata. Hoc etiam tempus, vt libro sexto aphorism. 47. Hippocrates testatur, aptum est corporis purgationi, quæ fit per medicamenta.

Q V A R T V M, quòd aestas calfaciat atque exiccet, ac proinde flaua bilis, quæ calida & sicca est, per ipsam in corporibus augeatur. Ad moderandam igitur *δυσπρασιαν*, quæ corporibus ratione temporis accedit, alimentis vtendum est frigidis ac humidis: abstinendum à Venere, & crebris balneis. Nam & hæc exiccant. Et nisi necessitas cogat, rara sit phlebotomia. Sit quies & paruus motus: quies enim humectat, motus exiccet. Potu vtendum moderato, præsertim frigido: superfluam namque frididi potus sumptionem, ob pororū apertionem, subita nonnunquam corporis in frigidatio, vel paralytis, siue laxitas membrorum, aut repentina mors cōsequitur. De anni temporibus plura diximus supra cap. 19. & 56.

¶ De numero ossium, dentium, & venarum in humano corpore. Caput

LXXXVI.

Ossibus ex denis, bis centenisque nouenis,

V Con-

DE CONSERVANDA
Constat homo, denis bis denti-
bus et duodenis,

Ex. tercentenis decies sex quin-
queque venis.

Offa.

Traditur hoc in loco, quod in vni-
uersum sint ossa, dentes ac venæ huma-
ni corporis. Ossa quidem fiunt à semi-
ne, cum id quod est crassissimum, à ca-
lido vrente induratur, sicut lapides co-
quantur à calido vrente. Sunt autem
ossa veluti truncos sustinens reliquum
corpus. De quorum numero haud par-
ua inter ipsos artis Medicæ scriptores
dissensio est. Hic enim ducenta ea esse
& nouendecim asseritur. Ioannes Ta-
gaultius excellentissimus nostri æui
Medicus, ducenta & quadraginta sex
hoc disticho complexus est:

*Adde quater denis, bis centum, senaque
habebis.*

*Quam sis multiplici conditus esse semel
Nonnulli. 304. constituerunt. Scilicet
Rhazes lib. 1. cap. 2. ad Alman. ducenta
& quadraginta octo ea esse, Galeni
auctoritate probat. Cū omnia, inquit,
corporis ossa numerata fuerint, prout
Galenus numerauit, ducenta & qua-
draginta octo erunt. Cui subscribit e-
tiam vulgatissimus hic versiculus:*

*Ossa ducentena, atque quater sunt &
duodena.*

S E-

VALETVDINE. 218

SECUNDO deinde loco dicitur, *Dentes.*

homini inesse. 32. dentes: & hoc quidē
in corpore bene constituto, vt quæli-
bet maxilla, tam superior, quàm infe-
rior, sexdecim dētū sit capax. Quater
ni primores, siue aduersi, *τομείς & το-
μιμοί* Græc. nominātur, itē *γελαστοι*,
quod inter ridendum retegantur, La-
tini incisores, siue incisorii, quia cibū
in os primò, allatarum confringāt & in-
cidant: singulis tantū radicibus ni-
tuntur. Horum verò lateribus adiacēt
in qualibet maxilla duo acuti, canum
dentibus similes (vnde *κυνόδοντες* vo-
cati) cinguntq; tomicos ex omni par-
te, quorum munus est, morsu diuidere
escas, atq; eas discriminare. Simplici
radice cōst at, quemadmodum incisori-
um. Sed caninorū, qui superiores sunt,
longissimas habent radices, vt ad oculo-
rum orbem ferè pertingant, neruif-
que qui labri superioris motores, ab
oculorū regione per superius foramē
emergūt admodū vicini sint. Vnde fit,
vt altero ex his dētibus a uulso, pericu-
lū nōnunquam immineat, ne parte ali-
qua offendātur oculi, quapropter vul-
go dentes ocularii dicti. Magnum, dū
nascuntur, dolorē infantulis infligūt,
& si quādo defluxio à cerebro in eam
gingiuæ partem infederit, in quam im-
plantantur (vel natu grandioribus)

V 2 to-

Dentes
molares.

DE CONSERVANDA
totius genæ & oculi dolorem pulsa-
torium non sine febre suscitant . In-
timis porro dentibus atteritur cibus ;
iis maxillaribus , siue molaribus no-
men est inditum , Græci *γομφίος &*
μύλας , siue *μύλας* vocant , quod ci-
bos iam incisos & contractos à priori-
bus dentibus , molant & comminuant :
asperī enim sunt , duri , & ampli , vt in-
cisa à tomicis , & contracta à caninis ,
in læuorem exactum terant . Sunt au-
tem viginti : superius quidem decē , in
vtrōq; latere caninorū siti , totidemq;
inferius . Qui superiori maxillæ affixi
sunt , triplici radice , interdum etiā qua-
druplici nituntur : alii verò duplici , &
nonnunquam triplici : præsertim qui
duo ex iis aduersi & anteriores magis
sunt : tertius enim perraro huiusmodi
esse reperitur . Postremi dentes , qui
sunt omnium reconditissimi , ac pro-
pmodum gingiua operiti , Græcis *σφραγισ-
στρονίπες* , quod scilicet eo tempore
producantur , quo sapere solemus , &
σφραγιστρονίπες , id est , serotini , & *κρῆνιπες* ,
quod ætatem perficiant & compleant ,
nuncupantur . Latini simpliciter Ge-
nuinos nominant , nonnulli dentes
sensus , siue sapientiæ . Interdum ad se-
ptimum & vicissimum annum latent ,
vnde Hippocrates in lib. de carnibus ,
sic scriptū reliquit : *Quin & in quarto*
se-

VALETVDINE. 219

septenario dentes enascuntur , pleris-
que hominibus duo , qui sapientiæ den-
tes appellantur . Interdum etiam ad o-
ctogesium annum , teste Plinio libr.
11. cap. 37 . Plura Galenus in lib. de osfi-
bus , cap. 5 . & lib. 11. cap. 8 . de vsu part.
Auicenna prima . 1. doct. 5 . sum. 1 . ca. 5 .
Andreas Vesalius lib. 1 . ca. 11 . de huma-
ni corp. fabric. Carolus Stephanus . li.
1 . cap. 11 . de dissectione , & Leonhartus
Fuchsius parte . 1 . epitomes de humani
corp. fabrica lib. 1 . cap. 14 .

Tertio demum loco traditur , huma-
num corpus constare ex trecentis & se-
xaginta quinque venis . Cuius rei cer-
titudō ex anatomia petenda est .

¶ De quatuor humoribus humani corpo-
ris . Caput LXXXVII .

Q Vatuor humores in huma-
no corpore constant ,
Sanguis cum cholera , phlegma ,
melancholia .
Terra melancholicis , Aqua con-
fertur pituitae ,
Aer Sanguinis , ignea vis Cho-
lerae .

Hic de humoribus , qui ad humani
corporis constitutionē necessariō con-
currunt , cum primis agitur . Sunt au-

DE CONSERVANDA

tē ii numero quatuor: sanguis scilicet, pituita siue phlegma, flaua bilis siue cholera, & atra bilis, siue melancholia.

Deinde ostenditur, quodnā eorum sit temperamentum, & quo modo singulis elementis respondeant. Melancholia frigida ac sicca est, & terræ respondet. Pituita frigida & humida existit, & aquæ comparatur. Sanguis calidus est atque humidus, & confertur aëri. Flaua bilis calida ac sicca existit, & igni respondet. Quod sanè vulgatis hęc versiculis maiores nostri inuenerunt etiam voluerunt :

Humidus est sanguis, & vis aeris illi.

Alget phlegma, & lametq; illi sic copia aquosa est.

Sicca calet cholera, & sic igni sit similita.

Frigens sicca melancholia est, terra ad similita.

Sanguis omnium humorum facillè præstantissimus est: vel quod materia sit spirituum, in quibus consistit vita, & omnis actio, naturalis scilicet, vitalis, & animalis: vel quod vitæ principis conformis existat. Est enim temperatè calidus ac humidus: vel certè quòd præcipuus ipsius vsus sit, vt nutriat. Ex eo enim omnes particula

cor

VALETVDINE. 220

corporis, vt multis in locis testatur Galenus, nutriuntur. Et vt verbo dicam. Sanguis naturæ thesaurus & vitæ fomes est: vt quo affatum est, mors subinde sequatur. Hinc sanè est, quod Moses. 17. Leuitici ita scriptum reliquerit. Anima omnis carnis in sanguine est. Significat autem Anima Hebræis vitam. Hanc cum dicit in sanguine esse, vult sanguinem vehiculum esse vitæ.

Phlegma secundum probitatis locū sibi vendicat. Hic humor, vt testis est comment. 30. libri de natura hum. Galenus, in prima ciborū mutatione generatur. Colore autè albus existit, & concoctione in sanguinem mutatur. Quapropter quū sit veluti ex dimidio coctum nutrimentum, nullum quod pituitam expurget proprium instrumentum natura machinata est. Quippe in ventriculo generata pituita, quia fertur simul cū iis, quæ ex cibi portusq; humoribus in iecur distribuuntur, concocta iā sanguis euadit. Quod autè pituita in venas fertur, animalietia ex vsu est. Desiderat itaq; talis humor non vtique euacuari, sed in corpore manens alterari. Quod verò in intestinis relinquitur, à bile ex iocinore in ea defluente absterfum, cōmodifsimè ac celerrimè per sedem eiicitur.

V 4 vt

DE CONSERVANDA

vt lib. 5. de vsurpat. corpo. huma. cap. 4. fufius Galenus ostendit. Porrò excrementum, quod à cerebro defillat, veluti Galenus lib. 2. de natural. facul. cap. vltimo attestatur, propriè non rectè appellatur pituita, sed Græcè *βλήν* *ἢ κίρρα*, Latinè Muccus.

Flaua pallidave bilis, sic à calore, q. est flauus pallidusve, appellationem accepit, simplicitetque Græcis, Galeno in libello de tumoribus præter naturam capite. 10. teste, *χολή* dicitur. Reliquas vero omnes biles, cum coloris adiectione nominant. Generatur autem bilis in hepate, ibidemq; cum sanguine miscetur. Necessarium autem fuit, vt ab ea sanguis purgaretur, ne scilicet totius corporis color ab ea, haud secus quàm in ictero, inficeretur. Hinc natura huic propriam sedem machinata est, vesicam nimirum qua iecori subest, & bilem ex eo ad se per conuenientem meatum trahit. Vius autem bilis flauæ est, vt intestina à pituitosis excrementis repurget, & abstergat. atque eorundem excretionem adiuuet. Ad intestina autem deferretur bilis per meatum duodeno insertum.

Atra bilis naturalis veluti fax ad sedimentum sanguinis est, ideò colore, quod nomen satis indicat, nigra. Hæc autè, si volumus exquisitè loqui

Ga-

VALETVDINE. 221

Galeno sect. 6. aphorismor. comment. 53. attestante, nondum arta bilis nominari debet, sed melancholicus humor. Necesse verò est ab hoc humore expurgari iecur, ideoque instrumentum, quo ille expurgeretur, natura lienem condidit. Qui si minus quam oporteat, melancholicum humorem ad se trahit vt inde sanguis impurior, ita totum corpus redditur magis decolor. Vt hinc etiam perspicuum omnibus sit, eum humorem in iecore generari, à quo tandem in lienem trãfertur. Vfus autem atræ bilis naturalis est, Galenus libro. 5. de vsu part. huma. corpo. capite. 4. attestante, vt ventriculi actiones iuuet. Ipsa enim cum acerbæ & acidæ sit, ventriculum intendit, & in seipsum contrahit, & exquisitè comprehendere cibos cogit ac retinere, quousque plene concoquantur.

Verùm enimvero cum exacta humorum cognitio vtilissima cumprimis sit, & oppidò quæ necessaria, de ipsis latinis non nihil dicemus.

Sanguis igitur vt comprehensum est, humor est calidus & humidus ex temperatiore parte ipsius chyli progenitus. Et hic quidè duplex est, iuxta neotericorum diuisionem, naturalis, & nõ naturalis.

V 5 Na-

DE CONSERVANDA

Naturalis, est humor calidus & humidus, substantia quidem mediocris, colore verò multum rubens, odore autem & sapore dulcis, mitis, ac benignus.

Verum non naturalis ille dicitur, qui ab isto nuper descripto deflexit, degeneravitq; intra tamen suæ latitudinis terminos: quos si transgreditur, non iam sanguis, sed alius humor venit appellandus. Hoc autem (sanguinem in quâ d. generare à propria sua natura) contingit dupliciter. Vno modo (vt a. iunt) in se, hoc est, ratione sui, permixta propria eius substantia, citra alterius admisionē. Altero modo, per alium, seu ratione alterius. Et per se quidem adhuc bifariam, nempe, vel quia eius substantia crassior est, aut tenuior quâ debeat: vel quia aduritur, & quod ex eo tenuius est, in flavam bilem mutatur: quòd verò crassius, in atram, idq; absq; separatione. Alterius verò ratione sanguis fit non naturalis, quando alius humor illi permiscetur. Quod multifariâ cōtingere potest prout scilicet variæ species bilis, pituitæ, aut melancholiæ, cum ipso sanguine misceri possunt: qui ob id multifariâ à naturali etiâ differt. Ac primò quidē substantia: crassior enim est, & turbidior, cum ipsi miscetur melancholia,

re-

VALETVDINE. 223

tenuior cum flava bilis, aut aquositas. Secundò, colore: pituitæ nanq; ratione declinat ad albedinem: flava bilis ad pallorem: melancholiæ verò ad nigredinem. Tertiò, odore: foetet enim cui humores admisti sunt putridi: omnino verò expers odoris est, cui crudidi. Quartò, sapore: flava bilis nanque admitione ad amaritudinem: melancholiæ ad aciditatem, pituitæ verò ad insipiditatem vergit. Avicen. i. r. doct. 4. cap. 1. & Ioannes Tagaultius libr. 1. instit. chirurg. cap. 6.

Phlegma quod Latini pituitam vocant, in generatione humorū sanguinem consequitur, maiorque eius portio est in corpore secundum sanguinem, quàm aliorum humorum. Est autem pituita duplex, naturalis, & non naturalis. Et naturalis quidē, est humor frigidus & humidus, substantia crudus, colore vergens ad quandā albedinem: sapore verò, & (si fas sit dicere) odore ad dulcedinē. Hæc certè cōcoctio ne in sanguinē mutatur: est enim potestate iam sanguis, sed nondum exquisitè concoctus. Est quoq; modus quidā pituitæ dulcis, quæ non existit valde frigida: imò si cum corpore conferatur, paucæ admodū frigiditatis videbitur esse particeps: sinverò cum sanguine ac flava bile, non modo frigida, sed natu-

V 6 rali-

raliter etiam alba erit. Dicitur autem dulcis, extenso nimirum hoc nomine ad omnes sapores, qui delectationem gustui pariunt: Alias enim naturalis pituita ἀποτος καὶ ὑδατώδης, id est, qualitatis expers, insipida, & aquosa, hoc est, aque saporivalde alsimilis est. Huic natura, ut dictum est proprium instrumentum, veluti flauæ bili, & melancholicæ, machinata non est, sed simul cum sanguine fertur, ut in ipsum opportuno tempore facile commutari queat: similitudinem enim ipsi finitimam iam atque propinquam habet. Huius quidem pituitæ duplex est necessitas, & vna utilitas. Ac prior quidem necessitas est, ut in hoc iuxta membra sit, quo facultates eorū caliditate sua naturali in ipsa concoquenda ac distribuenda operentur, ex eaque tempore indigentia nutriantur, cū proprio videlicet alimento, quod est sanguis mitis ac benignus, ob retentionem aliquam massæ sanguinæ, destituta fuerint: eam enim à ventriculo nonnunquam atque hepate ex accidenti quoque retineri contingit. Altera necessitas est, ut sanguini miscetur, ipsumque adeo membris phlegmaticæ constitutionis, siue temperaturæ, quale cerebrum cum primis existit, atque spina medulla, à Caleno ἡ ὑδατώδης μύελος, ab

Ara-

Arabibus vero Nucha, appellata nutritiendis accommodet. Horum namque sanguini pituita actu admisceri oportet iuxta mensuram, quam materię necessitas exigit. Utilitas porro eius est, ut articulos ac membra, quæ in continua sunt atque iugi motione, humectet: ut scilicet melius inuerti possint: quia ubi non sint partes humectatæ, sed siccæ, difficiles sunt ad motum & ne per calorē, qui ex motu & collisione proficiscitur, penitus exsiccentur. Non naturalis pituita, est ea, quæ a modo descripta degenerat, intratū suæ latitudines terminos, quos si forsan pertranseat, non iam amplius phlegma, pituitaue, sed alius humor dici debet. Contingit autem bifariā pituita ipsam a propria sua natura degenerare. Vno quidem modo in se, quando scilicet in propria sui ipsius substantia, citra alterius admixtionem permutatur. Quod sanè multifariam contingit. Alia enim iuxta sensus iudicium in substantia, hoc est crassitie ac tenuitate partium suarum diuersa apparet: eaq; à similitudine mucilaginis, quæ è seminibus quibusdam extrahitur, mucilaginosaficitur. Alia in substantia secundum sensus iudicium æqualis apparet, cū reuera tamen in partibus suis sit diuersa: eaq; pituita est cruda: quæ in ventriculo

V 7 lo

DE CONSERVANDA

lo potissimum atque intestinis colligitur. Ac illam quidem, quæ in ventriculo refidet, Hippocrates in lib. de salubri diæta, singulis mēsis bis vomitu expellere præcipit. Ad alterius verò excretionē, quæ in intestinis cōgeritur, à natura constitutum est, vt flaua bilis è vesicula fellis, quæ *χοληδ'όχος* Græcis dicitur, ad ieiunium, reliquaquē inferiora intestina deferatur, eaq; à pituitosis excrementis repurget, & abstergat, ipsorumquē; expulsionē iuuet. Hæc eadem interim in venis quoque, senū præsertim, ob concoctoriæ facultatis imbecillitatem, coaceruatur, ibidemquē; diutius hærendo augetur ac crassescit: Cuius molestiam cum vterius natura non ferat, ipsamque per ordinarios meatus expellere nequeat, facit è possibilibus quod melius est, repellitquē; à corde ac reliquis internis membris nobilioribus ad exteriora, eaque ignobilia, & præcipuè ad tibias: quo naturaliter alioquin ob grauitatem suam tendit. Eaq; causa tibię senum instantur nonnunquam, adeoquē; in tumorem attolluntur; vt pressæ digitis fossulam representent: & maximè quidem appropinquante nocte. Idè euenire nonnunquam pinguibus est atque obesis solet, quiquē; humidioribus oblectatur alimentis. Alia pituita tenuis valdè est, & aquosa,

VALETVDINE. 224

quosa, aquæ nimirum paululum admodum densatæ similitudinem quandam præferens. Qualis quidem in salinis haud rarò ac spūtis illorum visitur, qui cibos minus bellè conficiunt, quique largius bibunt. Consuevit etiam in coryzæ principio à cerebro in nares destillare. Hæc cadè per decoctionē indurata, pituita euadit crassa aut mucilaginosà. Pituita alia crassa admodum est & alba: cuius quidem quod tenuerat ob diurniorem in iuncturis moram, euauit: crassum verò inspissatum ac conglutinatum mansit, ceu lapis quispiam. Hinc nodosa generatur podagra, morbus, vt Ouidius testatur, ferè incurabilis. Sic enim lib. 1. de Ponto elegia. 4. de illa cecinit:

Tollere nodosam nefcit medicina podagram.

Alia verò pituita densa & crassa est, colore, & lentore, ponderequē; fuso ac liquefacto vitro similis: quæ ob id passim etiam apud rei medicæ scriptores vitrea appellatur. De qua copiosè admodum Galenus libro. 2. capite. 7. de sanita. tuenda, & libro. 1. capite. 8. de Sympto. causis. & libro. 2. capite. 6. de different. febr. & libro. 2. cap. 5. de locis affect. & libro. 12. capite. 8. methodi med. Altero modo pituita efficitur non naturalis, per admissionem. Quando scilicet

DE CONSERVANDA

scilicet alius quispiam humor illi extrinsecus accedit, verbi gratia, vel sanguis vel bilis flaua, aut atra. Si sanguis pituitæ permisceatur, hæc dulcis efficitur, fiuntq; ex ea, sicuti in libro de multitudine ca. 17. Galenus testatur, somnolenti. Si crudi humores, insipida & aquosa: quæ propter infirmam concoctionem in corporibus redundans cibi fastidium parit, perindeq; ac dulcis pituita aperte somniculosos facit. Si flaua bilis, salsa: hæc mordacior certe, sicciorq; ac leuior ceteris pituitæ generibus inuenitur: nam flaua quoque bilis mordax, sicca, & leuis est. Quæ quidem ex sapore sputi facile iudicari potest, & in corporibus intemperantium, qui fortia vina bibunt, & salis vescuntur cibis, nascitur copiosus: ac inde perniciosi oriuntur catharri: Longiori tempore in ventriculo residens intolerabilem nonnunquam excitat sitim. Diutius verò huc illuc per intestina discurrens, ipsa exulcerat, dysenteriamq; generat & tenesmon. Si melancholia pituitæ permisceatur, ea acida efficitur, sæpiusq; in imbecillo ventriculo, quam in aliis corporis partibus reperitur: melancholia enim naturalis deferretur ad vos ventriculi, vt concoctionem eius adiuuet, famemq; ac naturalem appetentiã inuitet. Ea igitur sub-

VALETVDINE. 225

subsidendo nonnunquam pituitæ miscetur ipsamq; reddit acidã. Quæ ex acido certè ructu iudicari facile potest: fiuntq; ex ea in corporibus redundante famelici. Quinetiam pituita per se nonnunquam in ventriculo ex chylo acida efficitur, citra alterius humoris admixtionem: nempe à debili calore per modum ebullitionis. Ea pituitosis accidit frequentius, non secus ac dulcibus fractum quorundam succis solet. Primum enim illi feruent atque ebulliunt, deinde acefcunt. Postremò verò pituita quædam melancholiæ ponticæ admixtione, pontica etiam efficitur, minus sæpe tamen ob eius melancholiæ raritatem inuenitur. Talis autem melancholia oritur quandoq; ex vehementi in frigidatione, qua nimium humiditas eius (cùm nullus accedat calor, neq; debilis, quo ebulliens in acorem vertatur: neque fortis, qui coquendo in sanguinem mutet) congelascit, & ad terream nonnihil essentiam inalteratur.

Bilis, quæ *χολή* Græcis dicitur, vulgo autem Cholera, est humor calidus & siccus, ex tenuiori & calidiori parte chyli, vel ex sanguine tenui & feruente procreatus. Hęc quoque duplex est, naturalis scilicet, & non naturalis. Naturalis, est humor calidus & siccus po-

Bilis.

testa-

DE CONSERVANDA

testate: substantia quidem tenuis, colore verò flauus, aut ruber, declinans ad quandam citrinitatem, seu flauitiem: sapore verò exactè amarus, non autem acutus, siue acris, vt quidam malè affirmarunt. Hæc quidem in hepate generata, in duas statim distribuitur partes. Vna cum sanguine ad venas defertur: altera ad *uoluy*, id est, vesiculam fellis transmittitur. Quæ quidem cum sanguine defertur, necessitatis & iuuamenti causa cum eo transit. Necessitatis quidem, vt sanguini permisceatur pro nutritione membri, in cuius temperatura conuenientem flauæ bilis partè esse oportet iuxta mensuram, quam materię necessitas requirit. Halenus libro quinto de vsu part. human. corp. capite. 6. de pulmone. Iuuamenti verò vt sanguinem, quo commodius per angustos venarum meatus ad nutriendum penetret, subtiliorem reddat. Quæ vero de ea collata ad cystin fellis transit, obnecessitatem itidem ac vtilitatem eò transmittitur: Necessitas autem, vel est ratione totius corporis, nepe vt ipsum a pituitosis ac biliosis excrementis repurget & abstergat: vel vnus cuiusdam membri vt nimirum vasa fellis nutriat. Vtilitatis verò duo sunt iuuamenta, vnum, vt intestina ab inherrentibus fecibus &

vis-

VALETVDINE. 226

viscoso phlegmate abluat & expurget: alterum, vt intestina & animusculos pungat atque irriter ad excernendum, quod ipsis noxium inest. Propterea, quando porus, qui a vesica fellis ad intestina protenditur, obstructus est, malè habent intestina in expulsionem excrementorum, & colica sæpè accidit passio.

Nò naturalis verò bilis dicitur, quæ à predicto humore verè bilioso degenerauit, intra terminos tamen suæ latitudinis continetur, quos si egreditur, nò iam bilis, sed alius humor reputabitur. Hoc autem (bilem inquæ egredi limites suæ latitudinis) contingit bifariam: vnò modo (vt sic dicatur) per se, & in se. Altero modo per admistionem. Per admistionem quidem bilis efficitur non naturalis, seu præter naturam, cum alius humor illi extrinsecus accedit. Et hoc quidem fit multifariam. Alia enim est, cui pituita admiscetur: quæ, quod frequentius generari soleat, nota & famosa, siue maioris famæ vulgo appellatur: hinc sæpè tertiana notha oritur. Alia verò est, cui melancholia admiscetur, & dicitur minoris famæ. Bilis autem, siue cholera maioris famæ duplex est, citrina & vitellina. Quædo enim bilis naturalis cum pituita tenui & aqua miscetur, appel-

DE CONSERVANDA

appellatur bilis citrina : quando verò cum grassâ pitu ita miscetur, vitellina bilis appellari solet, quod ouorum vitellis, tum colore, tum crassitudine fit similis. Et hæc quidem vitellina rursus duplex est, sicuti vitellorum ouorum duplex est color. Quidam enim magis aliis albicant, alii rufiores videntur. Bilis autem que rufioribus est similis, per affationem fit. Minoris quoque fame bilis duplex. Aut enim cholera naturalis miscetur atrabili ex bilis naturalis affatione facta, & hæc est peior: aut miscetur bilis naturalis cum humore melancholico naturali, qui in hepate cum aliis humoribus generatur, & hæc est melior: color eius ruber est, sed non clarus, neque floridus, imò sanguini, qui in venis est, similior. Bilis verò non naturalis per se, & in se, id est, secundum propriam suam substantiam alia quidem in hepate sæpius generatur per adustionem eius: quod tenuius inest in sanguine. Crassum enim in melancholiam vertitur. Alia verò in ventriculo ex prauis alimentis non concoctis, sed corruptis: vel ex aliis humoribus in venis generatur. Et hæc quidem duplex est. Vna porracea, prasinam etiam vocant, que porri virorem præfert: generatur ex vitellina, quando aduritur. Adustio enim in cholera vitelli

VALETUDINE. 227

tellina efficit nigredinem, qua cum trinitate mixta, generatur viriditas. Altera est eruginosa, qua eruginis colorem incipitur, & gignitur ex porracea, quando eousque aduritur, donec humiditas eius exiccetur, & ob siccitatem albescat. Et hæc duæ extremæ quidem malæ sunt, sed æruginosa peior. Auicenna loco supra citato, & Ioanes Tagault. lib. 1. ca. 8. Instituit. chirurg. Melancholia, si in vniuersum definitur humor est frigidus, & siccus, ex crassiore ipsius chyli portione progeneratus, Hæc quoque duplex est, naturalis scilicet, & non naturalis.

*Melan-
cholia.*

Naturalis, est boni sanguinis sex, ac veluti limosa quædam superfluitas, hoc est, crassior quidem sanguis, cuius color niger est, sapor verò acerbus vel acidus, vt vomentibus eum non raro innotescit: hæc in hepate quidem & in massa sanguinaria (in qua humores vniuersi continentur) generata in duas statim deducitur partes. Vna enim cum sanguine ad venas defertur, altera ad lienem trahitur. Quæ quidem cum sanguine defertur, necessitatis & iuuamenti causa cum ipso transit. Necessestatis quidem, vt sanguini permisceatur pro nutritione membrorum, in quorum temperatura conuenientem melancholiam partem esse c-

por-

DE CONSERVANDA

portet iuxta mensuram, quā materiæ necessitas exigit, sicuti sunt, lien, ossa, & omnia membra terrestria. Utilitatis verò, siue iuuamenti, ut nimis fluidam illam sanguinis tenuitatem eousque restringat, firmet, ac condenset, dum inde nutriendorum membrorum pars solida fiat. Requirit enim sanguinis in hisce animalis particulis nutriendus crassitudinem quandam.

Alteram partem, nempe crassior, magisque terrea, quæ non satis commodè à naturali calore alterari potuit, ob necessitatem pari modo, ac utilitatem ad lienem se iungitur. Necessitas autem, vel est ratione totius corporis nempe ut ipsum à melancholica superfluitate expurgetur, vel unius cuiusdam membri, nimirum ut lienem nutriat. Utilitas verò eius est, quod ad os ventriculi profluens, inuentas ibidem humiditates exprimat, non aliter quàm mulierculæ lac mulgendo è vaccarum uerberibus solent. Et huius quidem utilitatis duo sunt iuuamenta: Vnum, quod contrahat ventriculum ac constringat: & cum acerba sit atque acida, non modo non lædat actiones eius, sed multo magis etiam promoueat. Nam ventriculum intendit ac contrahit in seipsum, cogitque cibos ad vnguem circumplecti, ac retinere quousque fuerint concocti.

VALETVDINE. 228

Est. Alterum, quod acredine sua commotionem ac corrugationem in ventriculo faciat, quibus ventriculus ad cibi appetitionem excitatur. Talis autem virtus excitata fames appellatur. Fit enim fames propter succum melancholicum tendentem ad os ventriculi, qui corrugando partem illam facit famem ob id igitur succus melancholicus utilis in natura fuit. Melancholia non naturalis est, quæ à modo descripta naturali degenerat, intra tamen limites sue latitudinis permanens: quos si prætergreditur, non iam amplius melancholia, sed alius humor dicitur. Eius quatuor differentiæ notæ communiter statuantur, licet plures sint obscuræ.

Prima est, quando humor ipse melancholicus, qui naturalis dicitur est, & quotidie gignitur in corpore, dum animal sanitate fruitur, in propria sua essentia torretur, aduriturve, & putrescit, fitque bilis atra exquisitè. Talis enim ut lib. 14. cap. 9. Therap. metho. & libro de atra bile cap. 3. & comment. 21. lib. 4. apho. Galenus ait, ex humore atro supra modum adusto cõstat, habetque splendidum aliquid, veluti bitumen, & pix. Hæc autem (verè inquam atque exquisitè atra bilis nominata) acida est, & in terram effusa velut acetum feruet, & ipsam fermenti ritu ele-

DE CONSERVANDA

elevat, cum omni animanti iniucunda, adeo, ut ne mures quidem ipsi, aut muscæ eam gustaverint, non magis quidem, quam copiosum salem in quo nullum animans vitam peragit, ut mare quod mortuum appellatur, indicat. Porro tum gignitur huiusmodi nigra bilis, cum ille veluti sanguinis limus (quam melancholiam naturalem diximus) diutius moratur in corpore, & neque per aliquem sensibilem effluxum neque occultum excernitur: verum transformatur, corrumpitur, & putrescit. Si quidem hic humor, ubi amplius incaluerit, aut propter putredinem, aut febrem inflammantem, nigram efficit bilem, inquit Galenus libro. 14. cap. 9. metho. meden. Quæ quidem frigida est, quia terrestris, sed tamen caloris non expers, quemadmodum & cinis, & acetum, apparetque dum per alium (ut contingit aliquando dysentericis) excernitur, splendidior, ac nigrior, ipso sanguine crassiore, & nigriore, quem humorem melancholicum appellamus. Splendet enim veluti mortui maris bitumen, quod Iudaicum vocant.

Secunda species seu differentia bilis atræ non naturalis est, quæ ex adustione aliorum humorum nascitur, ut illa quæ fit ex flava bile vehementer vsta.

Quæ

VALETUDINE. 229

Quæ etiamnum tantæ est malitiæ, ut & terram radat, & eam, more bilis exquisitè atræ, in altum attollat. Sed & muscæ ipsam, non secus, quam verè nigram bilem, refugiunt. Si sanguis quoque, aut pituita in corpore vehementer incaluerint, & exurantur, efficitur etiam melancholicus humor non naturalis per adustionem dictam, ut voluit Avicenna. Verum duæ istæ postremæ species (quæ scilicet per sanguinis, aut pituitæ adustionem fiunt) Avicennæ mitiores sunt. Scribit autem Galenus comm. 29. libro. 3. prædict. Hipp. illam bilis atræ speciem, quæ ex flava bile vehementer adusta generatur, deteriorè esse quam ea, quæ ex crassiore sanguine generatione habet: qui subfidenti in dolio vini fæculæ, aut amurcæ hoc est, fæci olei proportionè respondet. Hæc enim mitior est, sed potissimum, quoties traxit nondum in animali moram, cum aliquo colore abundanti præter naturam. Verum priusquam in exactam atram bilem transformetur, primò in vitellinam, secundò in porraceam, tertio in æruginosam transit.

Tertia species melancholiæ non naturalis est, quæ originem sortitur à lapidosa quadam concretione, ut cum ab imperitis medicis vel chirurgis crys-

X pelara,

DE CONSERVANDA

pelata, & inflammationes (quas Græci φλεγμονες vocāt) aut quiuis alii tumores ex naturalibus humorib. procreati, admotis extrinsecus præfidiis, nimis vehementer refrigerantur, adstringunturq; vel cum iisdē tumoribus ea quæ valenter nimis trahunt, digeruntq; medicamenta, applicātur. Tūc enim toto, quod in eis subtilissimū erat, dissipato, id quod reliquū est (nēpe crassius) plus iusto desiccatur, lapidis duritiem consequetur, atq; in melancholicum humorem vertetur.

Quarta melancholiæ non naturalis differentia exurgit, quando alius humor ipsi melancholiæ naturali permiscetur. Quod dū, fit, dulcoratur, ac mitescit magis, nisi dum alterutra bilis adusta, huic commiscetur. Siquidē tūc vel acefcit, vel amarefcit, & erosionis non modicæ particeps efficitur. Auicēna loco ante citato, & Ioann. Tagault. li. i. c. 14. insti. chirur. Plusa Ioānes baptista Mōtanus in. 1. 1. doct. 4. capit. 1. Auicennæ, & Leonhartus Fuchsius ca. 11. meth. perueniendi ad Medicinam.

¶ De temperatura, siue complexionē Sanguinea. Caput LXXXVIII.

Natura pingues isti sunt atq; iocantes.

Rumoresq; novos cupiunt audire

VALETVDINE. 230

dire frequenter.

Hos Venus et Bacchus, delectant, fercula, risus.

Et facit hos hilares, et dulcia verba loquentes.

Omnibus hifudiis habiles sunt, et magis apti.

Qualibet ex causa non hos facile excitat ira.

Largus, amans, hilaris, ridens, rubeiq; coloris.

Cantans, carnosus, satis audax, atq; benignus.

Signa, quibus sanguinei tēperatura facile dignosci queat, hic recēsentur.

AC PRIMVM quidē, q̄ sanguinei sint pingues: qđ de pinguitudine propriē dicta minimē in hoc loco accipiē dū est. Ea. n. sicuti Gal. li. 2. c. 9. de tēp. & post eū Auicēna. 2. i. doct. 3. c. 3. attestatur, ex habitus frigiditate gignitur: sed de pinguitudine ad mediocrē corpulentiam, siue carnis abundantia extensa, quam ευσπλαγίαν Græci vocāt. Si quidem rubræ carnis cum decenti firmitate abundantia calidæ ac humidæ, hoc est, sanguineę tēperature nota est. Quibus enim plus est carnis rubræ,

DE CONSERVANDA

ii virtutem assimilatiuam habent potentem, & sanguine abundant. quippe quæ, Galeno loco iam citato teste, vigeant inualescantq; calido atq; humido: Corpulentia, inquit, siue abundantia carnis & sanguinis copia nascitur. Cum enim calori intra debitos fines manenti boni sanguinis accedit copia, necessè est, vt corpulètia sequatur. Idè innuere etiam his verbis Auicenna voluit. Corpus carnosum absq; multo adipè & pinguedine, est calidum & humidum, id est, sanguineum.

SECVNDVM, q̄ sanguinei sint vel iocantes, vt qui multa iucunditate, magnoq; iocandi lepore amicis ac familiaribus suis risù subinde moueât; vel læti, hoc est, alacri & erecto animo idq; maximè ob spirituum, qui ex sanguinei humoris benignitate procreantur, subtilitatem & perfectionem.

TERTIVM, q̄ facetiarum, iocofarumq; fabularum, & nouarum rerum auditione, eandem ob causam, mirificè capiuntur.

QVARTVM, q̄ proni admodù sint in Venerè: Nimia enim Venus ac intempestiuum eius desiderium sit ob multitudinem genituræ, quæ ex sanguinis copia potissimum nascitur.

QVINTVM ET SEXTVM, quòd conuiuia appetât, vino suauiter in-

VALETVDINE. 231

indulgeant, & cibis gaudeant optimis atq; exquisitisimis: scilicet similibus, & quibus seruari possint: seruantur enim similia similibus.

SEPTIMVM, quòd ridibundi sint, hoc est, facillè rideant quod Hippocratis etiã testimonio confirmatur, qui in libro de preparatione hominis, ita scriptum reliquit: Quibus concessum est puriore sanguine frui, frequenter ii ridet, & florida facie apparent, omnes colore venusto.

OCTAVVM, quòd hilares sint ac læto vultu: idq; ob viuidum maximè ad floridum colorem & venustatè corporis: hæc enim omnia sanguinem qui temperatus est, consequuntur.

NONVM, quòd blanda plerunq; & auditu iucunda verba ab ipsorum ore profluant: quod & ipsum utiq; ob sanguinis benignitatem euenire putandum est. *Οἱ αἰ γὰρ δι τῶν ἀνθρώπων κρέσει, τοιοῦτος καὶ ἀντὶν ὁ λόγος.*

DECIMVM, q̄ ingeniosi, hoc est, artibus quibuslibet addiscèdis idonei sint: nimirum ob vigorem & instam ingenii ex sanguine vim, siue docilitatem. Hinc etiã Hippocrates in libro de flatibus, ita scripsisse videtur: Opinor inter omnia quæ in corpore sunt, nihil magis ad prudentiam conferre, quàm sanguinem.

DE CONSERVANDA

VNDECIMVM, quod non facile excandescant, precipitesque in iram ferantur: reprimunt enim sanguinis humiditas bilis feruorem, qui *δξυθυμια* efficit. Vnde eleganter sane flauæ bilis frenum ab Auicenna. 4. 1. capite. 20. dicitur.

Postremis duobus versibus non solum ex iam dictis repetitur quedam, sed adduntur etiam alia nonnulla.

QVORVM PRIMVM quidem est, quod sanguinei sint largi, hoc est, liberales, benefici, & ab omni auaritia alieni.

SECVNDVM, quod amoribus sint dediti.

TERTIVM, quod hilares sint & iucundo ac læto vultu.

QVARTVM, quod ridibundi. Quæ omnia sanguinis benignitate eueniunt.

QVINTVM, quod rubei sint coloris: Humor enim cuti colorem adfert, quemadmodum lib. i. apho. comment. 2. Galenus adserit. Et Auic. 2. i. doc. 3. cap. 3. Color, inquit, rubeus sanguinis multitudinem significat. Quod intelligendum maxime, de colore, qui ex rubeo & albo cum iucundo quodam nitore commistus sit: & non qualis in facie eorum visitur, quod fortia portant vina, & in cibo salis atque acris visitur speciebus; nempe rubeus fuscetudine quadam permixtus:

VALETVDINE. 232

stus: hic enim lepram portendit.

SEXTVM, quod cantionibus & musicis delectentur harmoniis: quippe quæ & ipsæ, autore Theophilo Citharædo apud Athenæum lib. i. 4. *δειπνο*. perinde atque sanguis temperator, *ευνθυμια*, id est, bonos ac cædidos mores pariat. Μεγας γάρ θησαυρος εστι και βεβαιωση μουσικη απασι τοις μαθηται παιδευθεισιν, και γαρ ηδη παιδειναι, και τους θυμοειδεις και τας γυμνας διαφορους καταπραυνει.

SEPTIMVM, quod sint corpulenti.

OCTAVVM, quod sint audaces: idque ob sanguinis caliditatem.

NONVM, quod sint benigni, clementes, liberales, & benefici: ratione nimirum humoris sanguinei, qui est dulcis, mitis, & benignus.

¶ De temperatura Cholericæ, siue biliosa. Caput LXXXIX.

Est humor cholerae, qui com petit impetuosis, Hoc genus est hominum cupiens præcellere cunctis. Hi leuiter discunt, multum comedunt, cito crescunt. Inde et magnanimi sunt, largi, summa petentes.

DE CONSERVANDA
Hirfutus, fallax irascens, prodigius, audax.

Astutus, gracilis, ficcus, croceique coloris.

Biliofa temperaturę notæ hoc in loco traduntur.

A C PRIM A quidem, quæ biliofa, siue cholericæ, quos *χολωδεις* Græci vocant, prompti admodum sint ad operationes: sed impetu animi potius quàm cogitatione faciunt omnia. Igneum enim habent calorem, qui impetum & agilitatem ad motiones præstat. Hinc 2. 1. doc. 3. c. 3. ita ferè ab Auicenna scribitur: Cùm operationes plenè ac perfectè naturali cursu procedunt, temperaturæ æqualitatem indicant: cum verò ad superfluos mutantur motus, caliditatis exuperantia significatur.

S E C V N D A, quæ ambitiosi sint & honorum cupidi, primasque in conciliis ac confesibus expetunt cathedras, adeoque præferri omnibus velint: Perinde atque ignis ipse, qui sine pondere semper euolat, excelsaque locum sibi quaerit in arce. Exuperans enim ille calor animos ad insolentiam plerumque & arrogantiam excitat atque inflammat.

T E R T I A, quod celeris sint mentis ingeniique, & facile discant: ob calidam nimirum & subtilem cerebri substantiam,

VALETVDINE. 233

tiam, quæ formas citò ac facillè suscipit. Hinc non temerè mentis acumen & prudentiam a bilioso humore proficisci, comment. 40. de natu. humana Galenus tradidit. Lege plura de hoc apud eundem cap. 12. artis medicinalis, & Auicennam loco aliquoties iam citato.

Q V A R T A, quæ edaces sint, & multuori: primum enim fortem habent calorem concoquentem, tum ipsis etiam plus per omnem cutem digeritur, & in ambiètem aërem euacuatur, quam aliis corporibus.

Q V I N T A, quæ citò afolescant, & corporis incrementum consequantur: validissimum enim habent calorem Innatum: hic verò omnes actiones naturales adauget, ergo vel eam, qua corpus ad summum incrementum (*επιπλεω* Græci vocant) perducitur. Galen. comment. 14. aphor. lib. 1. & lib. 5. ca. 8. de simpl. medicamen. facul.

S E X T A, quæ magnanimi sint, illatasque iniurias iniquo animo ferentes à se propulsare statim conentur, idque maxime ob caliditatis exuperantiam. Parum enim ab vnaquaque re pati posse, caliditatem significat, inquit Auicenna.

S E P T I M A, quod largi, benefici, ac liberales sint præfertim in eos, vnde honores se consecuturos spernat.

X § OCTA-

DE CONSERVANDA

OCTAVA, quòd summa petant, id est, ad summos semper dignitatum ac bonorum gradus affectent viam.

NONA, quòd sint hirsuti: Calida enim & sicca intemperies, sicut Galenus lib. 2. cap. 10. de tempera. testatur. hirsuta est: verù ea in summo. Quippe per omnē cutem diffatur semper aliquid à calido, quod secum etiam interim humoris nonnihil ad cutē aufert, vnde pili generentur. Quomodo autē hæc generatio fiat, copiosè admodum ibidem docet.

DECIMA, quòd versuti, fallaces, & deceptores sint.

VNDECIMA, quòd præcipites sint in irā, acerbè nonnunquam vehementerq; excalescant, & irascantur: ob animosæ nimirum facultatis vehementiam, magnū caliditatis excessum facilem bilis commotionem, & calor in corde feruorem. Lege Galenum ca. 29. & 33. artis medicinalis lib. 2. c. 16. de sanita. tuen. & in lib. de causis morbo. cap. 2.

DVODECIMA, quòd sint pro digi, in eos potissimū, à quibus se ad summos dignitatum gradus promouendos sperant.

DECIMATERTIA, quòd audaces, fortes, ac animosi sint: Plurimū enim in corde calor habent, Galeno lib.

VALETVDINE. 234

lib. 2. cap. 12. de temperament. teste. **DECIMAQUARTA**, quòd sint astuti, & hoc sanè ob fluxū bilis tū caliditatem tum mobilitatem.

DECIMAQUINTA, quod graciles, id est, macilenti ac raræ sint corporis lentia: ob exuperantem nimirum & immodicè diffantem caliditatem. Hinc magna ex parte graciles sunt biliosi. Galen. comm. 6. lib. 4. apho.

DECIMASEXTA, quòd sicci sint, id est, macri ratione.

DECIMASEPTIMA, quòd crocei sint coloris, id est, pallidi aut flauī. Certissima enim succi animalis cognitio ex colore datur. Tanquam igitur corpus sicubi albius solito est affectum, pituitosum abundare succum indicat sicubi pallidius aut flauius, biliosum: ita sicubi ad rubicūdius quam pro natura est mutatum, sanguinis abundantia subesse significat, sicubi adnigrius, nigram superesse bilem ostendit. Ita Galen. lib. 4. cap. 7. de sanita. tuen. Lege eundem commen. 2. lib. 1. apho.

¶ De temperatura Phlegmatica, siue pituitosa. Caput XC.

Phlegma dabit vires modicas, latosque, breuesque
Phlegma facit pinguis, sanguis reddit mediocres.

DE CONSERVANDA
Ocia non studio tradunt, sed
corpora somno .

Sensus habes, tardus motus pi-
gritia somnus.

Hic somnolentus, piger, et spu-
tamine plenus.

Est huic sensus hebes, pinguis,
facie color albus.

Hic recensentur notæ temperaturæ
phlegmaticæ. P R I M A, quod phleg-
matici viribus sint infirmis ac inuali-
dis: cum enim phlegma frigidissimum
ac humidissimum sit omnium, quæ in ani-
mali habentur, mobilitatē caloris in-
nati, & quæ inde oriuntur facultates
omnes, magna ex parte obtundit ac de-
bilitat, & occasione quidem frigidita-
tis torpidū pigrumq; corpus de natu-
ræ actiones omnes reddit. Humidita-
tis verò ratione nervos omnes relaxat,
languidosq; facit: quo fit, vt phlegma-
tici, in quibus hic humor præualet, in
omnibus motibus voluntariis pigriti-
am sentiant.

S E C V N D A, quod sint lati, sed
breuioris staturæ: ob debilitatē. n. calo-
ris innati corpus in longum extendi
non potest, porrigitur ergo & in lati-
tudinem protenditur.

T E R T I A, quæ pingues sint & obesi,
nimi-

VALETUDINE. 235

nimirum ob frigiditatem & humidi-
tatē. Adeps enim vel pinguedo super-
flua frigiditatis & humiditatis exce-
ssum significat, & temperaturam cor-
poris phlegmaticam, Quicquid enim
in sanguine pingue, leue, & tenue est,
id in calidioribus corporibus alimen-
tum quoddam calido fit: in frigidiorib.
seruatur. Cumq; id venæ extra se trāf-
miserint, vbi in frigidas particulas in-
cidit, quod genus membranæ sunt, in
iis concrevit, & in adipem siue pingue
dinem conuertitur: Galen. libro. 2. ca-
pite. 6. de répera. Sequitur deinde, san-
guineos esse staturæ mediocris. Quicū-
que enim corporum habitus & tempe-
rati natura sunt, & mediocri exercita-
tione vtuntur, hos necesse est
esse, id verò est, mediocri omnino cor-
poris habitu.

Q V A R T A, quod ad ocia, quàm
studia propensiores sint: instrumentis
nimirum veluti torpentibus ob frigi-
ditatem. Galenus lib. 3. de sympto. cau-
sis. cap. 7.

Q V I N T A, quod sint somnolenti,
idque ob multam cerebri humiditatē
& frigiditatem. Frigiditas tamen mino-
rem vim ad procreandum somnum
quàm humiditas obtinet. Galen. cap.
21. artis medicinal.

S E X T A, quod tardi ac hebetis sine

DE CONSERVANDA

in genii: quemadmodum enim mentis celeritas, *ἄσχυρία* Græcis dicta, & discendi facilitas, quam *εὐμαθεύς* iidem vocant, à caliditate & siccitate, ita eorundem hebetudo ac tarditas à contrariis, nempe à frigiditate & humiditate, exordium suscipiunt. Galenus cap. 12. 16. 18. & 22. carris medicinal.

SEPTIMA, quòd tardi sint motus & hoc frigiditatis ac humiditatis ratione, frigidi enim proprium est non mouere: humidi verò relaxare.

OCTAVA, quòd sint pigri.

NONA, quòd sint somnulosiores: quorum omnium causæ ex iam dictis satis constant.

Postremis duobus versibus repetuntur notæ prædictæ cum quibusdam aliis.

PRIMA, quòd sint somnolenti.

SECUNDA, quòd pigri ac tardi sint ad quamlibet operationem.

TERCIA, quod multi sputi: frigiditas enim improbè concoquit ac digerit. proinde multa in corpora excrementa relinquit.

QUARTA, quod sensibus minimè vigeant: Galenus cap. 22. artis medic.

QUINTA, quod sint pingues.

SEXTA, quòd album habeant faciei colorem, de quo satis in præcedenti capite, nempe. 89.

VALETVDINE. 236

¶ De temperatura Melancholica. C.X.CI.

R Estat adhuc tristis cholerae substantia nigrae,

Quae reddit prauos, pertristes, pauca loquentes.

Hi vigilant studiis, nec mens est dedita somno,

Seruant propositum, sibi nil reputant fore tutum.

Inuidus, et tristis, cupidus, detraeque tenacis,

Non expers fraudis, timidus, luteique coloris.

Signa melancholicæ téperaturæ hoc in loco referuntur. Ac PRIMVM quidem, quod melancholici sint parui, hoc est, malis, feris, ac perditis moribus, ut qui eò mœstitiæ faciliè inducantur, ut mortem desiderent, iugularique se operent, & odio prosequantur oēs quotquot viderint. Gale. lib. 3. de loc. affect. ca. 7.

SECUNDVM, quod tristes admodum sint, insidiasque sibi tendi in omni vita suspicentur. Ob turbidos nimirum & tenebricosos, qui ex melancholico humore procreantur, spiritus. Quèadmodum enim puri ac tenues spiritus legitimitiam, ita è contrario turbulenti ac crassi tristitiam contrahunt.

¶ De

TER-

DE CONSERVANDA

TERTIVM, quod taciturni sint, & paucorum verborum : vt enim caliditas garrulitatem, sic frigiditas taciturnitatem & silentium generat.

QVARTVM, quod ad bonarum artium studia apti, habiles, atque accommodati sint, propter solitudines nimirum, & secreta quę ferè petūt loca. Nā vt lib. 2. epistola vltima Horatius ait.

Scriptorum chorus omnis amat nemus, & fugit vrbes.

Eandem sententiam sic extulit Ouidius lib. 1. eleg. 1. Tristium:

Carmina secessū scribētis & ocia querunt.

Hinc est, quod Hippocrates de Democrito Abderita ad Philopœmenem ita scriptum reliquerit. Non insaniam, sed quandam excellentem mentis sanitatem vir ille declarat, dum neq; librorum, neq; vxoris, neque cognatorū, neq; rei familiaris, neque omnino aliquius cura gerit, sed & diu & nocte apud seipsum cōsistit, & priuatam vitā degit, plerunque in antris & solitudinibus, aut sub arborū vmbriis, aut in mollibus herbis, aut apud frequētia aquarū fluētia. Cōtingunt igitur talia plerunque atra bile perditis. Taciturni enim aliquando sunt, & solitarii, ac deserti amātes, & rerum familiarium conspectum auerfantur, alienū putantes.

VALETVDINE. 237

tes. Nec verò dissimile verò est, etiam his, qui circa disciplinas versantur, ab vna erga sapientiam adfectione, alias curas exclusas esse. Lege Aristotelem problemate. 1. sect. 30. Cicronem lib. 1. Tuscul. quæstio. & Quintilianum li. 10. cap. 3.

QVINTVM, quod breuibus admodum minime quę profundis pertententur somnis. Nam ad somnum creandū calidum adesse humorem opus est: hic enim concoqui expedite potest, inde quę ad caput vapores surriguntur, à quibus subinde somnus inducitur. Quod si deest, exiguusq; humor, aut concoctu difficilis inest, somnus non oritur. Qua de causa post cibum somnolentissimi fieri ob calorem solemus. Melancholicos vero & vehementer estuantes in sōnia tenet. Alteros, quia refrigeratus humor penitus est. Alteros, quia nullus est, aut certè minimus. Horribilia etiam visa melancholicis per quietē obiciuntur, quibus maturius è somno excitantur. Galenus libro. 1. cap. 8. de sympto. causis. Et Cælius Rhodiginus libr. 16. cap. 36. & 37. lect. antiq.

SEXTVM, quod constantes ac stabiles admodū sint in rebus gerendis, ægerrime quę dimoueantur ab eo quod menti semel hæserit adeoque difficulter etiā, si quādo offendatur, in veterē gra-

gratiam restitui possint : Et hoc certe siccitatis occasione: quæ non sinit propositum facile immutari.

lib. 6.
apho.
apho. 23

SEPTIMUM, quod nihil sibi tu tū fore putēt eoq; semper timeāt: Hinc est quod Galenus lib. 2. ca. 7. de sumpt. causis ita scriptum reliquerit . Illud q; ab Hippocrate prohibetur, omnibus melancholiæ speciebus commune esse videtur . Si timor & mœsticia multò tempore edurant, melancholicum eius modi symptoma est . Sunt enim omnes sine causâ mœsti . Nec si roges quamob rē mereāt, reddere causam possint . Timor autem eorum nōnulli, tum mortē, tum alia quę minimè sunt timēda . Non desunt & qui mori vehementer expetant . Ceterum quod ex atra bile, cum principium rationalis animę occupavit, timor, mœrorq; ac mortis expectatio accidant, nihil mirum . Si quidem etiam eorum quæ extra corpus sunt, nihil videmus quod nos perinde terreat ac tenebrę . Ergo cum tenebræ rationalis animę parti sunt circumfusæ, necesse est hominem timere: vt qui semper vnâ cum corpore suo timoris causam circumferat . Quod enim nobis extrinsecus fit, altissimis tenebris circumdatum: nobis aërem ad tempus aliquod occupantibus, id melancholię vitio laborantibus, ab in-

ter-

terno, & ipso corpore contingit : scilicet vel ipsa nigra bile cerebrum occupante, vel aliqua melancholici halitus exhalatione, veluti in morbo quę flatusosum & hypo chondriecon vocant . Idem libro tertio, capite septimo, de locis affect. iam citatam sententiam iis ferè repetit verbis . Differunt autem inter se melancholici . Nam omnes timent, mœrent, vitam damnant, odio habent homines, sed non oēs mori cupiunt . Etenim hoc ipsum nōnullis melancholiæ caput est, quod mortem pertimescunt . Quosdam etiam alieno admodū, atq; extraneo videbis animo: vt pote qui simul & mortem mutant, & tamē mortem sibi conciscant . Proinde recte videtur Hippocrates omnia ipsorum accidētia in duo hæc coëgisse, metum & mœsticiam . Mœsticia nimirū eos inducit, vt odio prosequantur omnes, quotquot viderint: nunquā non tristitiam præferentes: ac terrentur, vt in tenebris pueri, atq; ex adultis indocti . Sanè quemadmodū externæ tenebræ omnibus ferè hominibus pauorem inducunt, nisi vel audaces admodū vel edocti fuerint: sic atrę bilis color, mētis sedē tenebris similē reddēs, timorē efficit . Etenim summis tū medicis, tū philosophis in cōfesso est, & humores, & omnino corporis

tem-

DE CONSERVANDA
temperantiam animę actiones varia-
re posse. Postremis duobus versibus re-
petuntur quędam ex iam dictis, & ad-
duntur nonnulla alia.

PRIMVM, quod sint inuidi: Est
enim inuidia tristitię species.

SECVDVM, quod tristes.

TERTIVM, quod auari.

QVARTVM, quod tenaces.

QVINTVM, quod fraudulentı.

SEXTVM, quod valde timidi,

SEPTIMVM, quod lutei, id est,
terreı, siue fusci coloris sint: Color e-
nim pure fuscus, qui viriditati propin-
quus est, melancholię dominum o-
stendit, teste Rhaze libr. 2. capite. 1. ad
Almanforem.

¶ De coloribus. Caput

X C I I.

HI sunt humores, qui prae-
stant cuique colores.

Omnibus in rebus ex phlegma-
te fit color albus.

Sanguine fit rubeus, cholera ru-
bea quoque rufus.

INDICIA REDVN-
dantia sanguinis

Si peccet sanguis, facies rubet,
extat ocellus,

In-

VALETVDINE. 239

Inflantur genae, corpus nimi-
rumque grauatur,

Est pulsusque frequens, plenus,
mollis, dolor ingens,

In primis frontis, sit constipa-
tio ventris,

Siccaque lingua fitis, sunt sum-
nia plena rubore,

Dulcor adest sputi, sunt acria
dulcia quaeque.

Hic cuiusq; temperaturę ex colori-
bus indicia praescribuntur. Phlegma-
rici enim coloris sunt albi: biliosi, pal-
lidi siue flauı: sanguinei, rubri: Melan-
cholici verò fusci: qui proprię, Galen.
libro. 14. capite. 9. Therapeu. method.
teste, color est inter rubrū & nigrum
medius. Sed de his omnibus in praee-
dentibus satis iam dictum est.

SECVNDO loco tredecim tradun-
tur notę redundantis sanguinis.

PRIMA, rubor faciei: ob ascensum
enim sanguinis, omnia quę circa ca-
put sunt, rubicundiora apparent.

SECVNDATA, oculorum prominen-
tia: calor namque exuberantis sangui-
nis ipsos dilatat ac flatu distendit.

TERTIA, genarum inflatio: cuius
eadem est ratio.

Quarta,

DE CONSERVANDA

QVART A, vniuersi corporis cū distentione grauitas: Natura enim, cū contentum humorem moderari nequeat, corpusque multitudine grauatū sustinere minus valeat, supplantatur ac deiicitur.

QVINT A, pulsus creber: propter caliditatem, quæ sanguinis multitudinem sequitur.

SEXT A, pulsus plenus, ob calidorum & humidorum vaporum copiam

SEPTIMA, pulsus mollis: nimia enim sanguinis exuberantia arteriæ emolliuntur.

OCTA V A, dolor capitis, & maximè quidem circa frõtem: ob sanguinis in plexu reticulari, vt quibusdam placet augmentum.

NONA, vètrris cõstipatio: nimia. n. caliditate fæces exiccantur & induratur:

DECIMA, siccitas linguæ: ob eandem causam.

VNDECIMA, vehementia sitis: orificium enim stomachi præ nimia caliditate exiccatur.

DVODECIMA, somnia plena rubore: Nam quæ in somnis visuntur, agiq; putantur, magna ex parte corporis affectionem, humorūque naturam, plenitudinem, defectū, ac qualitatem testantur. Nam qui egrè se moueri putat, aut graui onera portare, aut in ea

re

VALETVDINE. 249

re impediri, quã se efficere somniant, animalè facultatè ex plenitudine, aut crassitie, aut viscositate humorum, deprauatè habere cõiiciendū est. Contra qui se vel volare, vel currere ocisimè credunt, humores paucos eosq; leues minimeq; excrementosos habere verisimile est. Et qui nocturnas Veneris imagines patiuntur, genitali semine abudare. Ad eundem modum qui in locis fætentibus, sordidis, ac immundis se volutari putant, illos in corpore materiã putrem, corruptamq; ac grauius olentè habere suspicio est: quemadmodum contra qui in locis odoris se esse autumat, materiã probam, suauiterque olentem, & qui accensus ignis apparet, hūc à flaua bili intestari. Cui vero fumus, aut caligo, aut profundæ tenebræ, ab atra bili: Imbres autem frigidum humorem abundare testantur. nix verò & glacies, & grando, frigidam pituitam. Gallorum gallinaceorū cristas habere, aut rufa quædã, sanguinem exuperare. Luctatorè qui sibi visus fuit in sanguinis folio stare, & vix super eminere, multo sanguine abundare Galenus coniectauit, & euacuatione opus habere. Hæc ferè Galenus comment. 3. in lib. 1. epidemio. apho. 1. & in libello de dinotione ex insomniis. Lege & Razen. libr. 2. capite. 24.

ad

DE CONSERVANDA
ad Almanfo. & Auicennam. 2. 1. doct.
3. capite. 7.

DECIMA TERTIA, dulcedo spu
ti: propter sanguinis dulcedinem. Rhaz
zes lib. 2. capite. 20. ad Almanforem.

INDICIA EXVBERANTIS
Choleræ siue flauæ bilis.

Accusat cholera dextrae do-
lor, aspera lingua,
Tinnitus, vomitusque frequens,
vigilantia multa.

Multa sitis, pinguisque egestio,
tormina ventris.

Nausea fit, morsus cordis, lan-
guescit oræxis.

Pulsus adest gracilis, durus, ve-
loxque, calefcens.

Aret, amarescitq; incendia som-
nia fingit.

Lege de his omnibus Rhaz en li. 2. c.
1. ad Alman. & Auicen. 2. 1. doct. 3. c. 7.

INDICIA REDVNDAN-
tis Phlegmatis.

Phlegma supergrediens propri-
as in corpore leges,

Os facit inspidum, fastidia cre-
bra, saluas.

Costa-

VALETVDINE. 241

Costarum, stomachi, simul occi-
pitisq; dolores.

Pulsus adest rarus, tardus, mol-
lis quoque inanis,

Praecedit fallax phantasmata
somnia aquosa.

Rhazes lib. 2. c. 23. ad Almanforem,
& Auicenna. 2. 1. doct. 3. cap. 7.

INDICIA ABVNDANTIS
Melancholia.

Humorum pleno dum faex in
corpore regnat,

Nigra cutis, durus pulsus tenuis
que vrina.

Sollicitudo, timor, tristitia, som-
nia terra.

Coalescunt ructus, sapör et spu-
taminis aequae,

Leuaque praecipue tinnit vel si-
bilat auris.

Rhazes lib. 2. ca. 22. ad Almanforem
& Auicenna. 2. 1. doct. 3. cap. 7.

¶ De Phlebotomia, ac primo quidem de
estate phlebotomia.

Caput XCIII.

DEmus septenus vix phlebo-
tomon petit annus.

Y . . Spi-

DE CONSERVANDA

Spiritusvberiorq; exit per phlebotomiam,

Spiritus ex potu vini mox multiplicatur,

Humorumq; cibo damnum lente reparatur.

Lumina clarificat, syncerat phlebotomia

Mentes et cerebrum, calidas facit esse medullas.

Viscera purgabit, stomachum, ventremq; coercet.

Puros dat sensus, dat somnum, taedia tollit,

Auditus vocem, vires producit et auget.

De venæ sectione, quâ *ελεβοτομία* Græci vocāt, iā agitur: Ac primò quidē huic rei accommodata ostenditur ætas, annus nimirū decimus septimus, vel, ut aliis placet, decimusquartus: Pueris namq; vsq; ad quartumdecimū ætatis annū sanguis mittendus nō est. Carnē. n. habent tenerā & facile perspirabilem. Quod Galenus lib. 9. c. 17. metho. med. iis testat verbis: Puerorū, inquit, substantia omnīū facillimē digeritur, ac dissipatur, propterea qđ est

om-

VALETVDINE. 242

omnium humidissima. Nullius verò quæ frigidissima existit. Quo minus vacuatis præsidii eget, quum habeat ex seipsa vnde naturaliter vacuetur. Idē etiā lib. 11. ca. 14. eiusdem operis de synochō loquens confirmat. Si in puerum incidat, qui quartumdecimū annum hactenus nō attigit, mitti illi sanguis non debet, propterea quod tantillis, cum præsertim calidi ac humidi sint, plurimū corporis substantię quotidie defluat, ac digeratur. Ita quōd ex incidenda vena moliendum nobis fuerat, id vltro nobis ex curati corporis natura præstatur. Quamquam Auenzoarus memoriæ dederit, se filiolo trimo venam dissecuisse, atq; hunc à morte tali remedio liberasse. Quōd si corpus decimumquartū annū excesserit, æstimandum est qualisnā eius natura sit, nū gracilis, & spissa, & dura, & copiosi sanguinis, an contra. Atq; ita in priori missionē sanguinis adhibebis: in secunda nequaquā. Senibus quōq; post septuagesimum annū, si multi sanguinis fuerint, viresq; robustas habuerint, ac morbus ita iubeat, venam secabis. Quod si in hac ætate constitutis, vires parum validæ sint, & sanguine non admodum abūdēt, in totum ab huiusmodi euacuatione arcēdi sūt. In his enim cum, Galeno lib. 4. ca. 10.

Y 2 de

DE CONSERVANDA

de sanitate. teste, sanguis bonus exiguus fit, crudi verò humores plurimi, incisa vena bonum sanguinem emittit: malam qui in primis maxime venis circa iecur, & quod mesenterium vocant, colligitur, in totum attrahit corpus.

Secundo loco vnicum innuitur ex phlebotomia incommodum: nempe & vberior per ipsam exhaletur spiritus. Quod certè Galenus in libello de sacificatione iis ostendit verbis: Venam incidere sæpè in anno, minimè commodum puto. Nam vnà cū multo sanguine vitalis spiritus excernitur. Hoc autè frequentius cōsumpto, & tota corporis moles perfrigeratur, & omnia animalia opera peius fiunt. Frequentior igitur venæ sectio maturam senectam, & hanc morbis grauioribus obnoxiam reddit. Cuiusmodi sunt cachexia, hydrops, arthritis, tremor, paralysis, & apoplexia. Impensus. n. refrigerato nativo calore, humidoq; primogenio imminuto, viscera languescunt, cruditas dominatur, quæ totum malorum causa fit atque origo.

Tertio versu traditur remedium reparandorū spirituum, potus nimirum vini. Hoc enim ex omnibus celeriter ac subito nutrientibus velut supra ca. 8. & I I. ostēdimus, principè obtinet locum.

VALETVDINE. 243

eum. Quin ex cibo quoque, vt quarto docetur versu, spiritus recuperantur, sed lentè, hoc est, tardius. Vbi sciēdum cū primis, quòd exhibendus sit à venæ sectione cibus concoctus facilis, optimi succi, ac plurimi nutrimenti, velut oua sorbilia, & eiusmodi. Eo modè ratiustamen, vt li. 7. ca. 2 r. ad Almasorem Rhazes præcipit, primo ac secundo die vtendum est, quippe concoctoria facultas sanguinis eductione debilis, multū superare cibū nequit. Hinc Isaacus in diatris ita fermè scriptum reliquit: Cibus ipsis minuendus, sed potus augendus, respectu nimirum cibi, & non consuetudinis: imò verò quàm ante phlebotomiam minus bibendum est, quod virtus cōcoctrix debilior ad huc sit, quàm vt copiam eius ferat.

Quarto demum loco vndecim moderatæ atq; tempestiue phlebotomiæ enumerantur commoda.

PRIMVM, quod visus aciem roboraret, clarioremq; reddat. imminutis enim & detractis per phlebotomiā humoribus, quorum effumatione oculorum claritas obscurabatur, visus necessariò roboratur ac reficitur.

SECUNDVM, quod cerebrū expurget, integritatem menti restituat, & ingenii excitet aciem: idq; confirmalem omnino ob causam.

DE CONSERVANDA

TERTIVM, quod medullas ex-
calfaciat: superfluas nanque humida-
tes, quarum confluxu infrigidabatur,
absumit.

QVARTVM, quod viscera, id
est, interiora expurget: leuata nanque
quæ corpus nostrum regit natura, exo-
nerataque sanguine, quo velut sarcina
premebatur, haud ægrè crudos in in-
terioribus detentos humores conco-
quit & euincit.

QVINTVM, quod vomitus & alui
profluua cohibeat: humores enim ab
interioribus ad externas reuellit par-
tes. Hinc ab Auicenna. 4. r. cap. 20. ita
scriptum est: Phlebotomia propterea
quod ad diuersum trahit, naturam se-
cundum plurimum retinet. Vbi tamè
silentio prætereundum non est, quod
in alui profluuo cubiti vena inciden-
da veniat: vt quæ citissime conspicua
nonnūquam adferat vtilitatem: quod
si contra feces, nēpe in pede, nihil om-
nino profuerit. Accidit tamen aliquan-
do, vt alius venæ sectione fluida ma-
gis fiat, idque duobus maximè modis.
Vno quidem, quod naturæ onere per
phlebotomiam sublato, virtus robore-
tur, adeoque; alias haud rarò inciter eua-
cnationes. Altero vero, quando alui
profluuium oritur ex retréctricis facul-
tatis imbecillitate. Ea enim venæ sectio

ne

VALETVDINE 144

ne augetur: quo fit, vt venter magis
proritetur.

SEXTVM, quod sensus efficiat
puriores; euaporationem enim ad ca-
put vnde sensus turbantur imminuit.

SEPTIMVM, quod immodicis con-
ferat vigiliis: siquidem humorum exun-
dantiam, vnde acres subinde atque di-
uersi sursum feruntur fumi, somnum
que impediunt, euacuat.

OCTAVVM, quod tædia, id est, ni-
miam corporis grauitatē, segnitient-
que, siue lassitudinē tollat, leuat namque;
quæ corpus nostrum regit naturam, exo-
neratque humorum multitudine, quibus
velut onere quodam grauissimo preme-
bantur. Melancholia quoque, quæ præ-
cipua quedam tædiorum ac grauita-
tem causa existit atque origo, vna cum
sanguine educit, quippe fæx eius est
& sedimentum.

NONVM, quod audiendi difficul-
tatem corrigat: imminuit enim redun-
dantiam humorum, vnde, crassi ac fla-
tiosi sursum euecti spiritus audito-
rios obturant meatus.

DECIMVM, quod voci conferat:
subtrahit nanque superfluas humidi-
tates, quibus vocalis arteria immodi-
ce irrigata raucas edebat voces.

VNDECIMVM, quod vires reficiat
augeatque, siquidem corpore humorum

Y 4 exo-

DE CONSERVANDA
exonerato multitudine, vires recrean-
tur & augentur .

¶ Quibus mensibus conueniat, quibus
sue noceat phlebotomia.

Caput XCIIII.

Tres insunt istis, Maius, Se-
ptember, Aprilis,
Et sunt Lunares, sunt velut Hy-
dra dies .

Prima dies primi, postremaque
posteriorum,

Nec sanguis minui, nec carni-
bus anferis vti.

Sit senium atque iuuenta licet, si
sanguis abundat,

Omni mense probe confert in-
cisto venae.

Hi sunt tres menses, Maius, Se-
ptember, Aprilis,

In quibus eminuas, vt longo
tempore viuas.

Tria hoc in loco traduntur.

ACPRIMVM quidē, quod tres
menses sunt lunares, nempe Maius, A-
prilis, & September, ipsisque dies qui-
dam insunt, quibus venam incidere
ne.

VALETVDINE. 245

nefas habeatur . Maii scilicet primus,
& reliquorum trigessimus . Idque vulgo
quidem ita creditur, cum reuera fictū,
atque à veritate alienum sit. Siquidem
& his ipsis diebus, modò constellatio
non deterreat, venam secare nihil im-
pedit . Vanum item ac errore plenum
&, quod de anserum esu subiungi-
tur, magisque fortilegio tribuendum,
vel tractum forte à Iudæorum consue-
tudine.

SECVNDVM, quod senibus, æ-
quē atque iuuenibus singulo quoque
mense, modò in venis sanguis abūdet,
ac morbus ita iubeat, sanguinē subtra-
here fas sit: vt in quibus non facile di-
geratur dispereturque substantia, & bo-
ni sanguinis adsit copia,

TERTIVM, quod phlebotomia
pro conseruanda sanitate administrā-
da sit in aliquo horum trium mensū :
in Aprili scilicet, aut Maio, aut Septē-
bri differenter tamen . In Aprili enim
ac Maio, iecoraria incidenda venit, ob
exundantem nimirum sanguinis co-
piam: est enim tempus vernum. In Se-
ptembri vero Irenaris: siquidem per id
tempus, cum sit autumnale, atra bilis
nonnullis plus cæteris colligitur.

¶ De impedimentis phlebotomia.

Caput XCV.

Y 5 Fri-

FRigida natura, et frigens regio, dolor ingens,

Balnea post coitum, minor aetas, atq; senilis.

Morbus prolixius, repletio potus et escae.

Si fragilis, vel subtilis sensus stomachi sit.

Et fastidit tibi non sunt phlebotomandi.

Duodecim hic recensentur impedimenta phlebotomiae.

PRIMUM, frigida hoīs natura: quae quae venae sectione augetur. Fundamentum enim caloris innati sanguis est: hoc igitur per phlebotomiam imminuto, & calore innatum imminui, totumque corpus grauius refrigerari, necesse est. Galen. ca. 6. de curant. rat. per san. misio.

SECUNDUM, regio impense frigida. Haec enim largam vacationem, qualis phlebotomia est haud sustinet: quae corpus, detracto cum sanguine nativo calore, satis antea refrigeratum, magis subinde refrigeret. Praeterea nec calida nimis regio venae sectionem tolerat: quae sua caliditate vires dissoluat, ac humores discutiatur. Tempus etiam anni in matre quo sanguine expendendum, non scilicet

cali-

calidum sit, aut frigidum. In frigido enim tempore corpus refrigeratur, ideoque sanguinis missionem impedit. Quid enim attinet corpus antea abunde satis refrigeratum, sanguinis detractio- ne magis refrigerare? In calido tempore improbe vacuati lyncope & resolutione intereunt. Quippe calor ambientis est corpore foras euocatum spiritum digerit, resiccaturque corporis habitum, & imbecilliorē reddit. Quocirca tum omnino a sanguinis missione abstinendum erit. Quod Galenus lib. 11. cap. 14. metho. meden. iis verbis confirmat. Et omnino quidem non mittes in tempore aestatis, & regione aestuosa, & caeli statu calido ac sicco. Proinde eadem est temporis, quae regionis conditio.

TERTIUM, dolor ingens: sub quo & nimia corporis inflammatio comprehenditur. In his enim selecta vena multam seditionem, & agitationem in humoribus excitat: phlebotomia nimirum attrahente ac vacuante humores, dolore vero atque inflammatione contra nitentibus, atque rapientibus. Si quidem dolor omnis & calor attrahunt, influxumque humorum efficiunt, quo fit: ut inflammatio augetur, & natura magis debilitetur. Et hoc quidem ubi temperatior & artificialis fuerit phlebotomia. Si vero acerrimum, vel ad-

Y 6 ani-

DE CONSERVANDA

animi deliquium vsque fiat, in prædictis casibus plurimū adfert emolumentū. Quippe hoc præsidio feruentis sanguinis copia in maximis inflammationibus educitur, & laborans phlegmone pars refrigeratur. In vehementissimis aut doloribus ideo sanguinis missio confert, quod sanguinis confluxū, dolorem rescindendo, inhibet. Accedit, quod excretoria facultas causam dolorem excitantem eiicere properas, phlegmonem interdum excitet. Quā enim primis suis conatibus nihil profecit, vehementius aggressa quod infestat expellere, sanguinis aliquid ex superpositis partibus in afflicta simul exprimit, vt copiose libro. 13. methodi mend. capite. 3. Galenus ostendit. Quapropter ne id accidat, sanguinem mittere expedit. Et hæc fuit intentio Galeni comment. 23. libro. 1. aphorif. vbi sic scriptum reliquit: In ardentissimis febribus si vsq; ad animi defectionē sanguis mittatur, statim totius corporis habitus refrigeratur, & febris extinguitur. In maximis verò doloribus nullū maius noui remediū, quā vsque ad animi defectionem euacuare. Lege plura apud eundem libro. 9. metho. med. cap. 4. & in libr. de curan. rat. per sang. missionem. c. 11. & Leonhartum Fuchium capite. 28. methodi

per-

VALETVDINE. 247

perueniendi ad medicinam.

QUARTVM, balneum: & maximè quidem *Diacopntindr*, id est, resolutivum. Hoc enim, cum Galeno in libro de vtilitate respirationis cap. 7. teste, spiritus ex toto corpore euacuet, adeoque vires debilitet, phlebotomia impedit. Nam plurimum & repente euacuare periculosum est, inquit Hippocrates libro. 2. aphor. § 1.

QVINTVM, coitus post quem prohibetur incisio venæ, quod is corpus iam dudum plus æquo exalfeccerit, vires deiecerit, ac debilitarit. Porro quoniam modo Venere vires dissoluantur, diserte admodum Galenus lib. 1. de semine. capite. 2 §. iis demonstrat verbis: Circa tēpus, inquit: concubitus, testes ex venis seminarium humorē, quantū eius in ipsis cōtinetur, trahunt. Est autem modicus hic, & rois similitudinem sanguini ammixtus: huiusmodi autem ille opus habeat. Violenter igitur eo, per testiculos vt pote potentiori facultate præditos quā venę sunt, detracto, venę ipsę rursus à superpositis reuellūt, hæc vero rursus ab his quę deinceps sitę sunt, deinde hæc rursus à vicinis: atque hoc fieri non cessat, donec ad omnem corporis particulam transumptio perueniat, adeo vt omnes totius animalis partes pro-

Y 7

prio

DE CONSERVANDA

prio alimento euacuentur. Reuellit enim semper id quod perfectè est euacuatum, ab eo quod plus habet, velut violenter eripiens. Hoc igitur quum semp fiat, & omnia velut in choro inter se mutuo participant, in tantu sanè omnia vasa ac partes totius animalis euacuari necesse est, donec fortissima ex omnibus pars expleatur. Neq; verò solà feminariam humiditatè ab omnibus animalis partibus auferri continget hoc tēpore, sed etiam spiritum vitalem. Nā & hic ex arteriis vnā cum seminariā humiditate euacuatur. Quare vrētes imbecilliores reddi, à toto corpore vtroq; syncerissimo ablato, accedente insuper voluptate, quæ ipsa per se sufficiens est vitalem firmitatem dissoluere, adeò vt iam quosdā ex nimia voluptate ac iucunditate mortuos esse constet. Quæ omnia Marsilius Ficinus lib. 1. de sanitate tuen. cap. 7. iis etiam confirmat verbis. Venereus, inquit, coitus, si vel paululum vires excesserit subito exhaurit: spiritus præsertim subtiliores, cerebrumq; debilitat: labefactat stomachum atq; præcordia, quomalo nihil ingenio aduersus esse potest. Cur nam Hippocrates coitum comitiali morbo similem iudicauit? nisi quia mentem, quæ sacra est, percellit,

tan

VALETUDINE. 248

tantumq; ob est, vt Auicenna in libro de animalibus dixerit: Si quid spermatis supra quàm natura toleret, coitus profuat, obeeſe magis, quàm si quadragies tantundem sanguinis emanarit, vt non iniuria præsci Musas atque Mineruam virgines esse voluerint. Plura de hoc lege apud Galenum capite. 86. artis medicinalis. Paulum Aeginet. libro. 1. capite. 35. & Aërium lib. 3. cap. 8.

S E X T V M, ætas vel maior vel minor quàm phlebotomia requirit: qualis est infantia, & senit. Horum omnium meminit Auicenna. 4. 1. ca. 20. in eum ferme modum scribens: Cauere debes a venæ sectione in complexionem vehementis frigiditatis, & in regionibus fortis frigiditatis, & in hora fortis doloris, & post balneum resolutiuum, & post coitum, & in ætate, quæ est minor. 14. annis quanto plus poteris, & in ætate senum quanto magis poteris: nisi in figura confusus fueris, & in soliditate musculorum, & venarum amplitudine, & earum repletionem, & colorum rubedine: hos namque ex adolescentibus & senibus phlebotomare audebis. Adolescentes tamen secundum ordinem ad phlebotomandum paulatim prouehere debes cum paucam inuentione.

SE-

DE CONSERVANDA

SEPTIMVM, morbus prolixus: virtus enim temporis tractu exoluta non tolerat venæ sectionem, vt quæ à morbo plus satis iā debilitata phlebotomia facile exhauriretur. Galenus de curan. rat. per sang. miss. cap. 20. Idem Auicennā etiam loco citato cōfirmat. In corporibus, inquiens, quæ prolixas perpessā sunt ægrotudines, abstinendum à venæ sectione, nisi sanguinis affuerit corruptio, quæ ad hoc te perducatur, quoniam tunc sanguinis subtractione vteris.

OCTAVVM, nimia potus repletio.

NONVM, largior cibi ingestio: sub qua inconcoctio siue cruditas etiam comprehenditur: causa horum omnium est, vt ex Auicēna. 1. 1. doct. 6. ca. 3. colligitur, quod tria sint materiam attrahentia, loca scilicet innanita, membrorum caliditas, ac totius corporis habitus. Sanguis igitur si sic affectis mittetur, venæ proprio & commodo destituta nutrimento, quod nondū in ventriculo ac hepate concoctum est, attrahent. Hoc Itaq; in membra raptū nō corrigeretur. Siquidem tertia concoctio, vt Galenus autor est, nō emendat erratū secundæ, nec secunda primæ. At que inter im excrementorum copiam in corpore, ac inde tandem ægrotudines prouenire necesse est. Tanto igitur

VALETVDINE. 249

in tempore differenda est phlebotomia, quantum satisfacere tum ad eorū concoctionem, tum vt excrementa descendant, videbitur.

Præterit tñ in intemperantibus, vniuersisq; , ac ventri gulæq; deditis, vt cap. 6. lib. de curan. rat. per sang. miss. Galeno visum est, venæ sectione in totum abstinere: vt quos neque purgatione, neq; sanguinis missione magno perē adiuueris. Nam per vitæ intemperantiam, crudorum humorum copiam ocisimè colligunt: verum his ne manum quidem admouere tentandum est. Quorsum enim attinet, apud vulgum infamare prædicia, quæ multis tuere salutē Galenus libro. 11. capite. 9. metho. meden.

DECIMVM, fragilitas, id est, debilitas virtutis: quippe sanguine misso virtus semper iis extremè cōcidit, nec postea reuocari, colligiq; potest. Galen. cap. 6. de curan. rat. per sang. miss. & lib. 2. 1. cap. 14. meth. meden.

VNDECIMVM, os ventriculi supra modum sensile: sub quo imbecillū etiam comprehenditur, & quod amara bili redundat: ob hæc enim multi in venæ sectione ante iustam vacationē per initia statim animo destituuntur.

Porrò os ventriculi magno sensu præditum esse, ex eo maxime cōiicitur

in-

DE CONSERVANDA

inquit Auicenna, quòd acria mòrda-
ciaq; citra offensionem non facile trās-
gluriat. Imbecillitatem arguit deiecta
cibi potusq; appetentia: Amara verò.
bilis redundantiā, oris amaritudo,
nauseaq; perseveranter, & bilis frequē-
tiores vomitus ostendunt. Hæ itaq; in-
dicationes à sanguinis subtractione
dehortantur. Siquidem humores ve-
næ sectione exagitati, sic affectis ad os
ventriculi haud rarò, ceu ad consue-
tum locum consuunt: sed cùm id mē-
brum debilius iam sit, quàm vt tali
humorum cōfluxui resistat, multa om-
nino sanguinis missione contrahunt
mala. Et hæc vna causa est, cur multi
ex ipsis animo linqūantur. Bilis namq;
in stomachum refusa, morfu suo cor
nōnunquā ac cerebrum *ἐν συμπτωσι
θειαι* id est, consensum, trahit, synco-
penq; parit, quandoque verò subitam
etiam adfert mortem. Galenus libro
9. cap. 5. metho. meden. & Auicenna lo-
co citato.

DE VODECIMVM, nausea: in
hac enim si sanguis mitteretur, venæ
exhaustæ prauam illam ac nauseosam
ad se facile attraherent materiam. Ne-
que ob dictas solū causas, sed ob a-
lias etiam non paucas à phlebotomia
interdum abstinemus.

Ac primò quidem ob

men-

VALETVDINE. 256

menſumq; fluxum. Quod certè Gale-
nus lib. 9. ca. 5. metho. meden. iis inue-
re verbis voluit: Si tempore, inquit,
mittendi sanguinis menses moueri
contigerit, siue etiam hæmorrhoids sic
reclusa, si inspecto fluētis impetu, ipse
satis fore videbitur qui solus, quod re-
quiris, vacuet, naturæ rem omnē per-
mittes: sin minus, tantum ipse detra-
hes, quò ex coniunctis ambobus per-
ficatur q̄ postulas. Nonnunquam ta-
men reuulsionis etiam causa in imo-
dicis sanguinis è naribus, vtero, sede,
aut thorace, eruptionibus, venæ sectio-
ne citissimè conspicuā adfert utilitatē.
Deinde ob corporeæ constitutionis ra-
ritatem, hoc est, humidam calidamque
temperaturam. Eius enim substantia
celerrimè in ambientem dissipatur, a-
lias in halitum sensibilem, alias in per-
spirationes quæ visum fugiant, sed ra-
tione deprehendantur. Itaq; etiam hu-
ius causa aut proflus venam non seca-
bimus, aut parum detrahemus. Gale-
nus lib. 9. cap. 17. metho. meden.

Tertiò, ob lentorem ac cruditatem
humorū: Hæc enim venæ sectione au-
gentur. Vnde in diutinis morbis san-
guinis missione vtendum non est: ne
cruditas. s. augeatur, virtus debilitet-
tur, & morbus eousq; producat, vt ne-
qua iuā postea curari queas. Hinc præ-
cipi-

DE CONSERVANDA

cipit Auicenna, vt in morbis chroni-
cis pharmacia venæ sectioni præmitta-
tur, & non contra, licet vtraque opus
habeant ægrotantes.

Crudititas porro humorum duabus
potissimum de causis accidere solet.
Primum quidem ob aggrauantem hu-
morum copiam: quæ innatum calorē
velut suffocando in tantum debilitat,
vt ipsos euincere postea nequeat. Et in
hac phlebotomia vti licet, quemadmo-
dum id ipsum Alexander Trallianus
libr. 9. cap. 2. in curatione Anasarcæ iis
cōfirmat verbis. Omnium curatione à va-
cuatione incipienda est, sed Ascitis qui-
dem dicti, aut Tympaniæ à sola purga-
tione. Cui autem Anasarca nomen est,
ea venę sectionem interdum requirit
vt quæ ex sanguine frigido nascatur.
Ac frigiditatis quidem ratione illa nō
indiget, sed quoniā copiæ detractio na-
turam leuat, vt hæc minorem illā esse-
ctam faciliē superet, non alienum, sed
rationi consentaneum est hic quoq; ve-
næ sectione vti. Videmus enim quod
etiam ignis externus, cum à lignis viri-
dibus propemodum extinguitur, re-
focillatur rursus, si illa, quę ipsum suf-
focabant, auferantur. Deinde verò ob
caloris innati debilitatē vt in homini-
bus frigidæ naturæ, quales à diutino
morbo cōualescentes cum primis sunt

&

VALETVDINE. 251

& senes: his phlebotomia ex vñu non
est. Subtracto enim sanguine, qui fo-
mesnatiui caloris acvitę thesaurus est,
necesse est, vt corpus vehemētius refri-
geretur, humorumq; crudititas augea-
tur. Sanguis igitur ipsis, vt humores
cōcoquat & euincat, relinquendus est.
Quinetiam post *χολέραν* diutinos vo-
mitus, *διάρροιαν* mediam, vigiliis la-
bores vehementiores, & vno verbo,
post omnia quæ corpus impensius cal-
faciunt, exiccantq; ac vires dissoluūt,
à venę sectione abstinendum, vt copio-
se admodum docet Rhazes lib. 7. cap.
21. ad Almanf.

¶ *Quæ circa venæ sectionem obseruanda.*
caput XCVI.

HAec faciendā tibi, quando
vis phlebotomari,

Vel quando minuis, fueris vel
quando minutus.

Vnctio, siue lauacrum, et potus
fascia, motus,

Debent non fragili tibi singula
mente teneri.

Quinque in sanguinis missione ob-
seruanda esse hoc loco traditur: & ex
ipsis alia quidem prius, quam venā tū-
datur, quędā interea dū sanguis emit-
titur,

DE CONSERVANDA

ritur, nonnulla verò eo iam subtrahò.

P R I M V M, vnctio: alias enim mèbrum incidendæ venæ oleo irrigatum fricamus, vt tēpore eius sanguis reddatur fluxilis: Interdum ipsi etiam *oxybordea*, siue scalpello olei nonnihil allinimus, vt inflictū dolorem mitiget. Quandoq; verò & vulneri olei cuiuspiā parū illinimus, quo nimirū cicatrice tardius o bducatur, humoresq; in venis relictī liberius expirent, & mali fumi discutiantur.

SECVDVM, potus: & præcipuè quidem vini. Hoc enim cū in ipsa sectione, si syncope obuenerit, tum post eam etiam ad boni sanguinis generationem, spirituumq; recuperationem conuenientissimè exhibetur. Suprà cap. 8. & 10.

T E R T I V M, lauacrum, id est, balneum, quo certe per biduum aut triduum ante & post sanguinis missionē vti conceditur, nequaquam verò eodē die. Ante quidem in illis, quos crassorum humorum copia aggravari suspicio est: hos enim balneum incidit, mobilesq; facit, ob eandem etiam causam paululū dimoueri ante phlebotomiā conuenit, & assumere nonnihil syrupi acetosi. Eodem quoque tempore membrum incidendæ venæ fricandum est, vt humores è propinquis venis ad

lo-

VALETVDINE. 252

locum sectioni destinatū alliciātur, & ad exitū properent. Post verò emissio nem sanguinis valet ad humorū vaporumq; reliquias discutendas. Verūm eo superfedere in ipso die oportet: cūtem enim nimis reddit mollem quo fit vt plage facillimè cedat, quòd non est citra periculum.

Q V A R T V M, faciè, hoc est, ligatura, ex pānis scilicet lineis. easq; tam ante, quam post venæ sectionem administrari oportet. Ante quidem & vt in de venæ incrassescāt, conspicuèq; magis flant, & vt humores ad constitutum incisioni locum facilius proleſtentur. Post verò, ad sistendum reprimendumque fluxum.

Q V I N T V M, motio siue inambulatione, moderata nimirum ac tràquilla: eaq; & ante, & post venæ incisionem, vti cōuenit: ante quidem, vt humores dissoluātur, extenuenturq;: post verò ad dissipandas humorum reliquias.

Ea hodie apud vulgum inualuit consuetudo, vt venæ ieiuno ferè ac vacuo incidantur stomacho: sed hoc ipsum doctorib. quibusdam minus probatur, vt quibus conducibilis esse videatur, vt ouum molliculum siue sorbibile, cum haustulo vini prius exhibeatur, idque circiter horā nonam, vel decimā ante meridie, ac cōfestim deinde venæ inci-

da-

DE CONSERVANDA

datur: Natura enim stomacho existente vacuo, ne alimento destituatur, sanguinem pertinacissimè retinet. Contra vero, pauculo, eoq; exigua mole plurimum nutriente, cuiusmodi vinum & oua forbilia cum primis habentur, ingesto cibo, eundem facillimè exire patitur.

Porro quod ad diei, in quo fit venæ sectio, tempus attinet, sciendum sanguini mittendo conuenire maximè tempus matutinum, sic tamen vt nō protinus excitis è somno, sed horam vnam antea vigilantibus vna secetur. Quibusdam etiam posteaquam rerum solitum quidpiā obierūt, siue in ludo literario, siue in officinis, siue in foro, siue in ædibus, sanguinè auferre expedit. Aegris autem nullum est venæ sectionis præscriptum tempus, quamobrem nec per noctem sanguinè mittere iis, si morbus sic exspectat verearis. Sic Galenus in lib. de curan. rat. per sang. miss. cap. 11. & 20. & in præfatio experientia comprobato cap. 4.

ANNOTATIUNCULA.

Vt vocem phlebotomiam versus sectio, geminato vbique bb. phlebotomiam in hoc opere legere oportet.

¶ De quibusdam phlebotomia effectibus. Caput XCVII.

Exhi-

VALETVDINE. 253

EXhilarat tristes iratos placat amantes

Ne sint amantes, phlebotomia facit.

Hic tres phlebotomiæ referuntur effectus.

PRIMVS, quod contristatos exhilaret, ac lætos reddat.

SECUNDVS, quod animos iratorum placet, reconcilietq;. Ac vtriusq; quidem causa est, quod hæc maximè fiat, cum sanguini admiscetur multū flauæ bilis, illa verò cum multum melancholiæ: sed horum humorum vterque vna cum sanguine per phlebotomiam educitur: ergo &c.

TERTIVS, quod præcaueat, ne amantes ob rabidos quosdam appetitus ad insaniam adigantur: humores enim à capite ad partes subiectas reuellens expellit.

Ob quinque porò causas venæ sectio adhiberi solet. Quarum vna tantum directa est, reliquæ verò omnes indirectæ.

Directa sanè adhibetur sanguinis vacuandi causa: sed cum is utilis sit naturæ, probè hanc administrari conuenit, sic vt q̄ inutile naturæ sit emittat. Fit autem sanguis naturæ inutilis bifariam, vel cum propriam qualitatè ad

Z vn-

DE CONSERVANDA

vinguem non seruat, nec amplius nutrire sicut prius, cum utilis esset, potest vel ita multitudine creuit, ut aut vires premat, aut tum venas, tum arterias, vel distendat, vel findat, vel obstruat. Ac in his quidem misio sanguinis utilis est, seu vacuantium praesidio rûm vna. Differenter tamen adhibenda est: siquidem in sanguinis multitudine copiose detrahere, in reliquis verò pauca uacuatione uti oportet. Hinc est quod libro. 9. capite. 10. metho. meden. Galenus in eum propè modum scriptum reliquerit: Si sanguis vitiosus in corpore fuerit, paulatim quod vitiosum est uacuare oportet, & paulatim inuicem quod salubre est, pro eo repone. Vocant medici eiusmodi vitiosi succi curationem Græcè *ἐπιπύασις*. Cui subscribit Alexander etiam Tralhanus lib. 9. ca. 2. iis verbis: At hoc nõ vna vice faciendum est, ne vires deiciantur. Etenim quamuis id quod vacuatur, recrementitium est, tamen vniuersa ac subita mutatione magis offendit. Sarius igitur est paulatim & tutò euacuare, quàm festinando perturbandum; vna cum morbo etiã agrû è medio tollere. Atque hinc certè liquet, quò paruerse phlebotomia abutantur, qui vitiosam sanguinem studiose auferunt: eam diu dum bonus effluere cœperit:

cum

VALETVDINE. 254.

cum vniuersus forè sanguis citius erupturus sit, quàm bonus appareat: Paucam igitur esse decet, &, ut Galenus præcipit, in eiusmodi casibus ante venæ incisionem *ἐπιπύασις* vitendum est, hoc est, cibus exhibendus est probum generans sanguinem: quo nimirum in vitiosi locum bonus succedat: ac paulò post sanguis extrahendus est modicus. Et quidem directâ dicitur phlebotomia: quòd per se fiat, ad euacuationem illius, quod per se venæ sectione euacuari debet, nempe ad multitudinis humorum, siue sanguinis euacuationem: principaliter tamen, secundum quod cum eo sunt alij humores.

Reliquæ. 4. dicuntur indirectæ: & administrantur ut humorum vehementiorem impetum ad diuersam reuocent partem, vel ad latera deriuent.

PRIMA adhibetur ob magnitudinem morbi, siue vehementiorem apostematis cuiuspiam inflammationem. Nam in apostemate vehementis inflammationis, in febribus, & doloribus maximis, non inuenitur excellentius remedium, quàm sectio venæ, teste Galeno lib. 1. apho. comment. 23.

SECUNDA, ut materia allicia ad locum, per què euacuanda est: vnde in mensium atque hæmorrhoidæ

Z 2 sup-

DE CONSERVANDA

suppressione saphena aperienda est, quemadmodum in libro de curan. rat. per sang. missio. cap. 9. in hunc scribēs modum Galenus attestatur: Plenitudines à suppressis mensibus ortas, omnino per crura euacuabis, siue venam fecare oporteat, siue sacrificare. Sectæ enim in cubito venæ mulierum reuelere purgationem assolent.

TERTIA, vt humores derinētur ad partem oppositam loco, ad quem sua sponte rapiuntur: & hoc quidem vt materia à mēbro, in quod cōfertim ingruit, auocetur reuellaturq; & ppte rea in immoderatiore mensū fluxu secamus basilicam, id est, interiorem cubiti venam, quæ hepatitis etiam vocatur, vt reuulsa materia ad locum oppositum a fluxu suo diuertatur.

QUARTA, vt portiuncula materix quapiam per venæ incisionem euacuata, natura residuū euincere valeat. Atq; ita tandē venā incidere cōuenit, vbi repletio in corpore fuerit, ne generetur apostema, virtus scilicet imbecilliore existente, quàm vt vnuerisam illam humorum redundantiam simul moderetur ac regat. Ideo portiunculā eius emittimus, ne ob naturæ impotentia imbecillitatemq; in debiliores partes ingruens, inibi abscessus, aut tumores præter naturam excitet.

De

VALETVDINE. 259

¶ De Scissuræ quantitate.

Caput XCVIII.

FAc plagam largam mediocriter, vt cito fumus

Exeat vberius liberiusq; cruor.

Hic vnicum habetur præceptum de fissuræ quantitate in venæ sectione: nēpè vt ea mediocriter sit ampla: quo nimirum crassior sanguis ac fumi liberius exeant. Fissura enim stricta existēte tenuior sanguis dūtaxat effluit, crasso intus remanente. Vbi hoc quoque sciēdum, q̄ in venæ sectione aliquādo amplū, nonnunq̄ verò arctū infligere vulnus oporteat. Et amplū quidem tribus maximè de causis. Primò cum humores sunt crassi, & crassior sanguis educendus est: vt facilius exire queat. Hinc melā cholice etiā amplū infligēdū est. Secundo, ob tēporis ac regionis frigiditatem: per eam. n. humores crassescunt: quare per hyemē, sic necessitate iubente, amplo potius vtendum est vulnere. Tertiò, ob redundantiam humorum: qui melius certè amplo quam arcto euacuātur vulnere. Contra verò arctum vulnus magis conuenit, cum virtus imbecilla est: ne scilicet immodicè spiritus excernātur, & calor innatus extra modum debilitetur. Eadem habenda est ratio in calido tempore,

Z 3 &

DE CONSERVANDA
& cum sanguis subtilis ac tenuis eua-
cuatur.

¶ *Qua in vena sectione consideranda.*
Caput XCIX.

Sanguine substracto, sex horis
est vigilandum,
Ne somni fumus laedat sensibi-
le corpus.

Ne nervum laedas, non sit tibi
plaga profunda.

Sanguine purgatus nec carpas
protinus escas.

Tria in vena sectione consideranda
esse, hoc in loco traditur.

Somni.

PRIMUM, ut is, cui vena secta est,
non dormiat illico post phlebotomiã
nisi sex minus horæ præterierint:
ne fumi scilicet, quos somnos efficit,
sursum ad caput euecti, cerebrũ offen-
dant. Possunt tamen & aliæ adsignari
causæ. Ac prima quidem, ne æger ver-
tendo sese inter dormiendũ supra mē-
brum voluatur, in quo vena secta est,
itaq; lationem percipiat. Secunda, ne
inter dormiendũ humores trãsfluant
in partem ex scalpelli ictu dolentẽ, ini-
biq; apostema generent. Siquidem par-
tes dolentes, vt capite. 95. artis medi-
cinalis, & in libro de curan. ratio. per
sang.

VALETUDINE. 256

sang. miss. cap. 7. Galen. asserit, natura
solent fluxionẽ suscipere: & præcipuẽ
quidem in somno. Auicenna verò hãc
adfert causam, nempe quòd ex dormi-
tione phlebotomiæ propinqua, ple-
runq; accidat in membris contractio.
Dũ enim huc & illuc inordinato atq;
inopinato voluntur, reuoluntur-
que motu, fasciæ dissoluntur, quo fit,
vt resectæ, & adhuc à recenti sectione
hiantes plagæ immodicam nonnunq;
sanguinis vim inscientibus effandant:
quòd, quàm sit vitæ discrimini cõiun-
ctum, nemo est qui ignorat. Adhæc fu-
mida quoq; excrementa per somnum
intrò rursum ad principalia reuocant
membra, Quinetiam spiritus, sanguis,
& calor venæ sectione ad exteriora p-
lectati, somno ad centrum retrahun-
tur: atq; ita certè haud raro, cũ ob ve-
næ sectione excitatam commotione,
tum somni quoq; retractionem, ebullitio
in humorib. contingit, ac inde fe-
bris tandem accenditur. Satis igitur læ-
quet, cõsestim à venæ sectione non esse
dormiendũ: præsertim si inter ea nihil
dũ cibi ingestũ fuerit: q; si verò à cibi
sumptione in vnã atq; alteram horã,
imo & in plusculas (si ita paritur ani-
mus) somno indulgeatur, nihil, aut pa-
rum admodũ offendit. Siquidẽ exagi-
tatio humorum tâto temporis spacio

Z 4 ad

DE CONSERVANDA

ad plenum contrahi sedarique potest. Satius tamen fuerit à somno abstinere aut certè, si qua necessitas dormire omnino cogat, quàm breuissimo vti somno, adhibita semper cautione quadã, ne distincte fasciã agrotantes in vitã discrimen adducãt. Nonnulli hanc quoque adsignant causam, nempe q̄ materia per somnum crassescat, contractioq̄, in membris eueniat, perinde atque in quartanã typo ob materia crassitiem frigiditatemq̄ solet. Tum nerui pretereã atq; lacerti frigidi sunt: sumus igitur ad ipsos perlatus in somno, in quo calor naturalis totus in profundũ corporis retrahitur, crassescit simul & refrigeratur, qui sic refrigeratus & crassior effectus, frigiditatem quoque & crassitiem, siue contractionem cum membris comunicat. Simile nanque à simili facile afficitur. Et hæc quidem de somno phlebotomiã propinquo, & non de remotiore intelligenda veniunt.

SECVNDVM, ne venę sector profundam nimis incutiat plagam, ita vt scalpello neruũ, aut arteriã venę iunctã attingat. Nerui enim punctura obfentiendi præstantiam, ob idq; quod cum principio pars hæc continuitatẽ habet, promptè dolorem accersit, quẽ necessario comitatur humorum deflu-

xio,

VALETVDINE. 257

xio, hanc excipit phlegmone, quam ex necessitate deinde, non solius quidem puncti nerui, sed totius instrumenti consequitur conuulsio, & inde acerbissima tandem mors, vel ad minus membri, vtpote brachii, aut digiti &c. amissio. Quod Cornelius Celsus libr. 2. ca. 10. iis etiã verbis significare voluit. Iuncta est, inquit, vena arteriis his nerui. Ita si neruum scalpellus attingit, sequitur neruorũ distentio, ea que hominẽ crudeliter cõsumit. Lege Galenum cap. 92. artis medic. & lib. 1. ca. 2. de motu musculorum, & lib. 6. ca. 2. metho. medendi. Porro ex arteriẽ punctura fluxus sequitur sanguinis arterialis difficillimã curationis.

TERTIVM, ne is, cui vena secta est protinus à missione sanguinis cibum sumat, sed expectet dum humorũ exagitatio sederit, ne cibus nondum cõcoctus ad subueniendum mēbro læsõ cū sanguine simul attrahatur. De hoc Galen. lib. 4. ca. 20. de sanit. tuenda.

¶ Que post Phlebotomiam vitanda. Caput. C.

OMnia de lacte vitabis rite minutus.

Et vitet potum phlebotomatus homo.

Z 5 Fri-

DE CONSERVANDA
Frigida vitabit, quia sunt inimi-
ca minutis,

Interdictus eritq; minutis nu-
bilus aer.

Spiritus exultatq; minutis luce
per auras,

Omnibus apta quies, et motus
saepe nociuus.

Hic quinq; ab incisa modò vena ca-
uenda esse præcipitur.

*Lactici-
nia.* PRIMVM, Lac & lacticia omnia.
Siquidem ex humoribus venæ sectio-
ne agitatis ac cōmotis sæpè in ventri-
culum nonnihil transiit. Lac igitur
quod per se aliqui corruptioni obno-
xium est, sumptum, dictisq; humori-
bus admistum, facillimè omnino &
corrumpitur, & dulcedinis ratione in
concoctum ac crudum ab inanitis ve-
nis attrahitur, Suprà cap. 7.

Potus. SECVNDVM, Potus quippe qui
& ipse pari modo incoctus facile ab
iisdem abripiatur. Suprà ca. 95.

Frigida. TERTIVM, frigida omnia, tam in-
trò sumenda, quam foris admouenda.
Eiusmodi autem cūprimis sunt, ali-
menta frigidiora, potus frigidus, bal-
nea frigida, ambiētis nos aëris frigidi-
tas, vestium exilitas, super petram nu-
da sessio, capitis ac pedum frigiditas.
Hinc

VALETVDINE. 258

Hinc. n. corpus, calore nimirum inna-
to, plus satis iam venæ sectione immi-
nuto, præter modum refrigeraretur.

QVARTVM, ne is, cui vena secta
est, verferetur siue ambulet in aëre turbi-
do ac nepuloso. Hic enim est qui, vt sit
prà cap. 14. ostēdimus, sanguinem me-
lancholicum efficiens, animam contri-
stat. Sed verferetur potius incedatq; in
aëre lucido, claro, atq; sereno. Inde e-
nim spiritus recreantur omnes, & iu-
cundissima quadam voluptate distra-
cti ad similem protenduntur.

QVINTVM, vt idem temperatā
amplectatur quietem, motionemq; ue-
nit. Hæc enim humores venæ sectio-
ne agitados, magis adhuc commo-
uet, & vires vsquequaque debilitat:
illa verò commotionem contrahit ac
sedat.

Sunt qui tradent, cauendum etiam
esse à salitorum piscium vsu postquam
vena alicui incisa est: ἀλφίς τε γάρ
πολλάκις καὶ ψώρας ἀπογεννάσιν, id
est, vitiligines enim & scabiē sæpè nu-
merò gignunt. Simeon Sethi in Synt.
de piscibus.

¶ Quibus morbis & aetatibus phlebotomia
conueniat, & quantum sanguinis
quoque tempore detrahen-
dum. Cap. C i.

Nebula.

Quies.

DE CONSERVANDA
P Rincipio minuas in acutis,
perper acutis,

Aetatis mediae multum de san-
guine tolle.

Sit puer atq; senex tollet vter-
que parum,

Ver tollat duplum, reliquum
tempus tibi simplum.

Quatuor phlebotomiae praecpta
hoc loco traduntur.

PRIMUM, vt in principio acutorum
& peracutorum membrorum vena in-
cidatur: p cuius pleniore intelligētia,
sciendum initio, per acutum morbum
esse duplicem. Exquisitē peracutum,
qui vltra quartū non producitur diē.
Hunc recentiores Medici, barbaram
sectantes medicinam, perperacutum
vocare solent. Non exquisitē peracu-
tū, cuius vigor in septimo futurus est.
Hi itaq; morbi cum breues sint, ac sta-
tim summos. i. maximos obtineant la-
bores, neq; inducias concedant, illico
per initia curandi sunt. Idem porro,
quod à calidis magna ex parte humo-
ribus sanguine nimirum & flaua bile
nascantur, venae sectionem potissimū
exposcunt. Hinc non temerē Hippo-
crates libro. 4. de vict. ratio. in morb.
acut. apho. 19. ita scriptum reliquit: In

acu-

VALETVDINE. 259

acutis morbis sanguinē detrahes, si ve-
hemēs morbus videatur, florueritq; a-
grotanti aetas, & viriū adfuerit robur.

SECUNDVM, quod in aetate me-
dia, siue florēti, ab anno nimirum. 30.
ad. 45. vel. 50. copiosius, quàm in aliis,
sanguis detrahendus sit. Etenim hic cor-
pus solidū esse incipit, quod nequaquā
tantum sanguinis, quantū solebat, in
se traducit, sed plus solito in venis re-
linquit. Quo fit, vt eius subtractio in-
crementum non impediāt, neq; virum
robur dissoluāt. Corpus nanque in ea
aetate neque augeri sensibilibiter, nec im-
minui, sed veluti stare viderur.

TERTIVM, quod lenibus ac pue-
ris parum sanguinis detrahendum sit,
vt per pueros intelligamus etiam eos,
qui pubertatis, hoc est. 14. aetatis annū
excesserunt. Nam vsque ad pubertatis
initium, totta illa aetas pueritiae mollis
est, & tenerior, quā quae phlebotomiā
toleret: quoniam licet concoctio & nu-
tricio in iis liberalis, tamen spiritus
& sanguis modicus, vtpote, qui conti-
nuē, atq; astatim in corpus transumi-
tur, neque natura citra inopiam illius
vacuationem sustinere potest. Nam e-
sto, quod natura nostra in solidis habi-
tet, tamen ad immodicam oēm euacua-
tionē labefactatur, aut interit. Puber-
tas ergo primum sanguinis missionem

Z 7 to-

DE CONSERVANDA

tolerat. Hic igitur pro mutatione naturæ sanguinem mittere licebit, neque tamen id facere decet assatim, sed admodum breuiter.

Porro per senes eos inaudire oportet, qui adhuc in prima atque secunda senectute consistunt. In his enim audacia mittendi sanguinis paulatim descreuit, adeo ut in decrepitis, hoc est, post 79. annum ob virtutis imbecillitatem vix liceat. Plura Galen. in. 4. lib. Hippocra. de vict. rat. in morbis acu. commenta. 19. & ibidem etiam Hieremias Thriuerus Brachelius.

QVARTVM, quod dupla sanguinis portio, respectu nimirum reliquorum, temporum vere detrahenda sit. Tunc enim sanguinem maximè crescere in corporibus nostris, apud omnes medicæ scriptores in confesso est. Ceterum quod ad primum præceptum attinet, regulæ nonnullæ circa sanguinis missionem obseruandæ sunt.

Ac prima quidem, ut ab initio morbi non fiat phlebotomia. Medicus enim ut ca. 87. artis medic. & comment. 22. li. 4. aphoril. Galenus adserit, naturæ minister est. Sed natura ipsa nunquam in morbi principio, dum crudi adhuc sunt humores, vllam vacationem instituit. Ergo nec medicus ipse in principio morbi dum adhuc omnia cruda sunt,

VALETVDINE. 260

sunt, vacationem vllam molire debet. Cruda enim cum vacationi non obediunt, grauius ea de causâ symptomata excitant. Galenus comment. 22. lib. 1. aphoril.

Fallit tamen hæc regula in tribus casibus: Primo, quando noxii humores turgent, hoc est, sua sponte concitati ad excretionem nos adducunt: tum enim in principio etiam morbi nodum coctis humoribus vacuare, licet, ne scilicet humores parum stabiles, & ab vna parte ad aliam sine ordine moti, ad principem aliquam partem decumbant: Raro autem accidit, ut humores mobiles ab vna parte ad aliam trasfluant, sed plerumque sunt in parte aliqua firmi ac fixi: ideoque non est in principiis morborum vacuandum, nisi rarissimè, hoc est, quando humores turgent. Hinc non temerè. 4. 1. c. 20. & 22. 3. tract. 2. ca. 7. ab Auicena præcipitur, ut in principiis morborum venæ incisio penitus demittatur, ut quæ superfluitates extenuet, ut per corpus fluant, ac sano sanguini permisceantur, non extrahat tamen quod extrahi necesse erat: quo fit, ut post temporis interuallum phlebotomiâ repetere oporteat, interim eodem die interim postridiæ. Atque hinc profecto vires nimium debilitantur.

Secundò, in materiæ multitudine:
Hic

DE CONSERVANDA

Hic enim circa principia quandoque, quemadmodū cōmen. 29. li. 2. aph. Galenus testatur, venæ sectionem, nonnunquā verò & purgationem adhibere oportet, quo minorem iam factā materiam natura possit concoquere.

Tertiò, in motu magnitudine ac vehementia, vt in magno vehementissimoque doloris apostemate licet nō sit multa in corpore materia, scilicet antecedens. Nā repellendus humor est ne apostema citius, quā par est, crepet, aut aperiat. Venæ igitur sectio, vt magna hæc & praua symptomata eueretur, circa initia statim adhibēda est. Quod Galenus lib. 13. cap. 20. metho. meden. iis innuere verbis voluit, inquit. Itaq; incidenda in talibus affectibus vena statim ab initio, si modò tam valens virtus sit, vt sine noxa missionē sanguinis toleret, ac nihil prohibeat eorū, quæ defecanda vena retulimus, sicuti vel crudi humores copia vel puerilis ætas, vel anni tēpus, vel regio, in qua sit extremus calor, aut frigus. Non solum aut in morbis acutis, atq; adeò inflammationibus, verum etiam in vulneribus & contusionibus particularum, præsertim nobilium, sanguis ex opposita parte mittendus est, vt inflammatio prohibeatur, etiam si sanguis modicus fuerit.

SE-

VALETVDINE. 261

SECVNDA, ne fiat phlebotomia in die motus egritudinis, velut in crisi: vt in qua neq; venæ sectio, neque alia qua alia vacuatio tentanda sit: ne materia scilicet diuertatur à loco, ad quem naturā ipsam, vt excernatur, pellit. Pari modo nec in ipso paroxysmo tale quippiā tentandū est: recteq; commen. 29. lib. 2. aph. Galen. præcipit, vt morbo iā cōsistente, neque vane sectio, neque purgatio adhibeatur, quod coctio nes morborū tunc maximè fiant, quæ melius in quiete, q̄ motu perficiuntur. Caterum sicut se habet status ad integrum morbum, ita & paroxysmus respectu dierum *ἀστυξία*, id est, intermissionis: quemadmodum igitur in statu non est vacuandum, ita nec in paroxysmo.

TERTIA, ne phlebotomia circa initia statim morborū fiat, quādo crisis adhuc remota est. Sanguis enim in siti caloris fundamentum est, ipsum nimirū sustinēs, licet cor generet & spiritus deferat, sed sanguis est fundamentum eius ex ipso enim vt materia natiuus calor gignitur, per sanguinis igitur subtractionem calor, qui coquere materiam morbi debebat, vacuatur: quo fit, vt morbus in longum protrahatur, viriumque robur deiciatur, vt timendum sit, ne ob morbi diuturnitatem,

DE CONSERVANDA
tem, ac virium imbecillitatem natura succumbat.

QVARTA, ne in corpore, cui sterus multum inter intestina cohibetur, phlebotomia adhibeatur. Tria enim sunt, velut supra cap. 95. ostēdimus, attrahētia: loca scilicet inanita, mēbrorū caliditas, ac totius corporis habitus. Venę igitur sanguinis missione exhaustę ē membris rursum propinquis artrahunt, quemadmodū & Meseraicę ē ventriculo: quo fit, vt alius magis cohibeatur, & materia in venis contenta corrumpatur. Meseraicę enim humiditatem ē stercore penitus exugentes ipsū exiccant. Proinde molli clystere, aut subiecta glande, æger prius vacuandus est, ne venę putridam quāpiam superfluitatum essentiam ab intestinis venentur attrahantq̄. Galen. in præfatio experientia confirmato capite. 5.

QVINTA, ne frequens ac multa phlebotomia fiat: Hinc enim circa senium multi ac mali generātur morbi, sicut est epilepsia, apoplexia, & paralyfis: siquidē ob sanguinis & caloris imminutionem multę generantur phlegmaticę superfluitates, quę dictas tandem ægritudines excitant. Hinc non temerē vulgo dici solet: Qui in iuuentute phlebotomiam exercēt, hoc est,

VALETVDINE. 262

est, sanguinis missione citra necessitatem sæpius vtuntur, senectutem deflebunt.

SEXTA, ne venę sectio adhibeatur mulieri, cui menses fluunt, aut vturum gerenti. Vterum gerenti quidē ne abortiat: Calor enim cibum cōcoquens venę sectionē dimittit, & alimentū fœtui subtrahitur, & maximē quidem si is auctior fuerit. Nam fœtus ex mensibus nutritur, cū autem non inueniat vnde nutriatur, fame conficitur, & mouetur, & dissoluitur, exciditque ex naturalibus vinculis: magis autem hoc contingit, si maior sit fœtus, nam maiori indiget alimento. Non inuenit aut ipso sanguine misso. Plura de hoc Leonhartus Fuchsius cōmen. 3 r. lib. 5. apho. Hippocra. Cui verō menses fluūt, naturaliter scilicet, & secundum reuolutionem mensis vena scāda non est, nisi in immoderatōre fluxu, nempē ad reuellandam materiam. Sed quando naturaliter & secundum debitum naturę cursū erumpunt, naturę res omnis permittenda est. Suprà capite. 95.

SEPTIMA, ne phlebotomia fiat post immodicam ventriculi perturbationem infra & suprā factam, quam *χολέπεν* Gręci, Latini choleram e-tiam appellant, barbaram sectantes me-

DE CONSERVANDA
medicinam, Cholericam & cholericam
passionem nominant. Cum enim ve-
næ sectione humores commoueantur,
timendum ne per hoc biliosus humor
in ventriculum trasfluens, ipsum in-
flammet. Plura supra circa finem ca-
pit. 95.

Postremò videndum etiam est, qui-
bus hominibus phlebotomia conue-
niat: Cui sanè rei regulæ etiam non-
nullæ ponendæ sunt.

A C P R I M A quidè, quòd homi-
nibus delicatis, ociosis, desidiosam vi-
tam agentibus, valdè corpulentis, &
multum nutriente cibo vtentibus, po-
tissimum conueniat.

S E C V N D A, quòd illis etiã, qui
sanguine abundât. Quod quidem per
vrinæ crassitiem cognoscitur: abundan-
tia enim sanguinis eam efficit cras-
sam, flauè verò bilis tenuem.

T E R T I A, quod iis quoq; ex vsu
fit, qui melancholico abundant succo:
vnde multa melancholia naturali cum
sanguine per corpus discurrere, quòd
ab ea sanguis in hepate ad amissum
non depuretur, purgationè antecedere
debet phlebotomia, sequi verò purga-
tio. Duplex porro melancholia est na-
turalis scilicet, & non naturalis. Quan-
do naturalis abûdat, cum sanguine si-
mul discurrit, quare ad eius euacuatio-
nem,

VALETVDINE. 263

nem primum quidem venæ sectio ad-
hibenda est: ab eodem enim calore, tē-
perata nimirum, sanguis & melancho-
lia generantur: deinde vero post tem-
poris aliquod interuallum, nempe post
concoctionem, purgatio phlebotomiæ
succedet.

Q V A R T A, quod illis cum primis
etiam conferat, in quibus periculum
est, ne ob humoris redundantiam in
corpore accidat calfactio, ebullitio, &
conturbatio. Nonnulli tamen per hanc
regulam sepe numero falluntur. Quan-
do enim calfactionem aliquam perci-
piunt, humorum ebullitionem adesse
suspicati, venæ sectione statim vtun-
tur, cū ex flauæ bilis feruore & incen-
sione hoc interim accidere etiã possit.
In qua sane tantū abest, vt calfactio &
ebullitio per venæ incisionem cohibea-
tur, vt magis etiam incitentur & auge-
scant. Phlebotomia enim humores cō-
mouet, vt maiore deinceps impetu per
corpus discurrant. In tali igitur casu
phlebotomia vtendum non est, nisi sic
ex humorum redundantia: quod qui-
dem ex sudoris multitudine dignosci-
tur, & præcipuè cū is matutino tēpore
oboritur. Aliqui enim non sudant, nisi
cū euacuatione opus habent.

Q V I N T A, quòd venæ sectio illis po-
tissimū adhibenda sit quibus vires ad-
huc

DE CONSERVANDA

huc firmæ sunt, quiq; sanguinæ & non frigidæ ac siccæ sunt tēperaturæ. Hinc Rhazes libro. 7. ad Almanso capit. 21. Corpora, inquit, quæ venas habet amplas & conspicuas, quæq; hirsuta sunt, & colore inter rubrum fuscumq; medio adolescentium nimirum, iuuenum, & senum nondū decrepitorum, phlebotomiæ præsidia magis tollerare possunt. Pueris verò & infirmis vena secanda non est, nisi maxima incumbente necessitate.

¶ *Quæ membra, quoque tempore venæ sectione vacuanda.*

Caput. CII.

Ver Aestas dextras Autumnus Hyemsque sinistras.

Quatuor hæc membra, hepar, pes, cepha, cor, euacuanda. Aestas hepar habet, ver, cor, sicque ordo sequetur.

Hic ostēditur, quæ mēbra, quoq; tēpora per phlebotomiā sint vacuanda.

A C P R I M O quidē dicitur, vere & æstate venas dextrę partis esse secandas: dextræ scilicet manus, brachii, vel pedis. Sed autumnus ac hyeme sinistras: sinistræ nimirum manus, brachii vel pedis. Vere enim crescit atque augeatur in corpore sanguis, æstate vero fla-

ua

VALETVDINE. 264

ua bilis: quo fit vt in vere ac æstate vacuandæ sint venæ quę sanguine & flaua bile magis abūdant tales autē cum primis sunt venę dextre. Siquidem in dextra corporis parte situm est membrum sanguificationis, nempe hepar, & *χολοδίκος*, id est, folliculus flauę bilis. In Autumnus verò humor generatur melancholicus, qui acruatur etiam, nec dissoluitur per hyemē: ynde autumnus & hyeme illæ venæ potissimū secandę sunt, in quibus melancholia magis dominatur, suntq; venę sinistræ. Nā in sinistra corporis parte situs est lien, receptaculum melancholiæ.

S E C V N D O deinde loco traditur quatuor hæc mēbra, nempe *κεφαλη*. i. caput, cor, pedem, & hepar, vacuanda esse iuxta quatuor anni tempora. Cor quidem vere, hepar æstate, caput hyeme, & pedes autumnus.

¶ *De commodis ex sectione saluatelle.* Caput CIII.

E X saluatella tibi plurima dona minuta,

Splenem, hepar, pectus, vocem, præcordia purgat.

Innaturalem tollit de corde dolorem.

Sex commoda hoc loco recensentur se

DE CONSERVANDA

fectionis venæ, quam saluatellam vulgo vocant. Ea inter digitum medicum & medium frequenter admodum & sæpius simè inciditur. Alius incisionis eius locus est, vt vulgus atumat, inter medicum, & auricularem.

AC PRIMVM quidem eius modum, quod lienem expurget.

SECUNDVM, quod iecur emundet,

TERTIVM, quod pectus purificet,

QUARTVM, quod vocis auferat incommoda.

QVINTVM, quod à nocumèto tueatur, ac conseruet præcordiat quo nomine os ventriculi, membra spiritus, & quæcunque cordi vicina, hic intelligenda sunt.

SEXTVM, quod non naturalè cordis dolorem tollat: ac ratio quidè omnium est, quod huius venæ sectio, vt latius paulò post declarabitur, ab omnibus illis locis sanguinem educat.

Pro pleniore autem huius rei intelligentia, primò quidem sciendù est, aperiri nonnunquam venas, nonnunquam verò arterias. Verùm propter difficilem fluxus arteriæ compressionem, arterias medici incidere metuunt, quippe cum si quis in secunda fortè venam arteriam vulnerarit, ægrè statim sanguinis eruptionem cõpescat, ac vbi res optimè cadat, ad cicatricè perducta di-

ui-

VALETVDINE. 267

misione, tamen *ἀνεπισημα*, hoc est, arteriæ incisionis dilatatio existat, teste Galeno in lib. de curat. per sang. missio. ca. 21. & 22. Difficilis porrò est fluxus arteriæ compressio, partim quidem ab arterialis sanguinis feruorem. Hic enim præoptissimè mouetur, arteriamq; dilatando aperit: quare sanguinis eiaculationem in arteriæ incisione admodum iuuat. Partim verò, quod motus arteriarum, vt lib. 2. cap. 20. de sanit. tuen. Galenus attestatur, nunquam intermittatur, quo fit vt ipsarum vulnera tardius etiam curentur. cum vtiq; quietè requirant ea, quæ sananda sunt. Gale. lib. 5. ca. 8. meth. med. & cõm. 6. lib. 6. aph. Prodest autem arteriæ incisio, quando corpus redundat sanguine tenuiore, aut flatuoso, aut feruidissimo. Sedes enim sanguinis subtilis ac tenuis, vnde calor naturalis & spiritus procreatur, & item flatuosi, in arteriis est. Quin feruidissimus etiam sanguis qui à calidissimo membro, corde scilicet, perficitur, inque singula corporis membra digeritur, in arteriis cõtinetur. Crasioris verò, quo membra nutriuntur, receptaculum in venis est. Sanè verò quæ Galeno occasio extiterit secundæ arteriæ, ipsæ cap. 22. de curandi rat. per sang. miss. edisserit. Monitus, inquit, per quædam insomnia,

À a quo-

DE CONSERVANDA

quorum duo perspicue mihi visa sunt. accessi ad dexteram manus arteriam inter indicem & pollicem sitam, cuique fluere donec sponte sanguis resisteret; nam ita somnium præceperat. Effluxit autem non tota libra. Subito itaque diuturnus extinctus dolor est, in illa maxime parte fixus, qua iecur septo transverso committitur. Mihi quidem hoc ætate iuuenili euenit. Ad ministerem Pergami, diutino lateris cruciatu laborans, liberatus est arteria in summa manu incisa, aggressus & ipse illud in somni monitu.

Secundo vero loco sciendum, quod venæ sectio multis admodum membris adhiberi solet. Aliquando quidem brachio, siue manus magnæ, nonnunquam parvæ, quandoque pedi, interdum naso, aliquando fronti, nonnunquam labiis, quandoque linguæ siue palato, nonnunquam angulis oculorum fronte versus. Quinque venæ secundæ veniunt in manu magna, per quam intelligitur apud Medicos totum brachium cum summa manu, ut per pedem totum crus, hoc est, quicquid ab ischio usque ad plantas pedum est, quemadmodum docuit Rhazes lib. 7. ad Alman. cap. 21. & Auienna. 4. l. cap. 20.

Vna vocatur humeraria siue humeralis, Græcè *ἀμυρτια* quod per humerum

in

VALETUDINE. 266

in manum feratur: vel exterior, quoniam cubiti exterius latus perreptat: Vel *κεφαλική* idest, vena capitis.

Altera interior cubiti vena, quæ *ἡ σπαστική* Græcis dicitur, Latini iecorariam & lienarem: hodie faciētes medicinam Basilicam vocant.

Tertia Media, quam nonnulli & alio nomine non ineptè communè, vel cardiacam, vel nigram, vel matrem, nuncupant. Barbari verò Medianam appellant.

Quarta axillaris, quæ est ramus basilicæ.

Quinta funis brachii, quæ est ramus cephalicæ descendētis. In minori siue summa manu est Sceila, siue Salus tella. Et ita in manu sex venæ secundæ veniunt.

Cephalica incidenda est, vbi superiores pectore partes, facies nimirum, aut caput male afficiuntur: quare confert passionibus capitis, ut hemicranie, manæ & similibus. Galenus capite decimo sexto, de curan. ratio. per sangu. misio.

Basilica à partibus statim euacuat, quæ infra ceruicem sunt, verbi gratia, à lateribus, pulmone, corde, iecore, liene, aut ventriculo.

Communis situ & compositione inter duas iam dictas media est. Nā ea ex

A 2 fil-

Cephalica.

Basilica.

Mediana

DE CONSERVANDA

fissione vtriusque oritur . Est etiam in vacuando media: vndiq; enim vacuat, ab inferioribus nimirum partibus infra ceruicē, à collo, & supra collū. Vnde exquisitissima omnium humorum & vniuersalis toti corpori per huius venæ sectionē fit euacutio . Vniuersalis quidem, nō, vt quibusdā placet, quod à corde oriatur, sed quod fit ramus cephalicæ & basilicæ. Sanguinem igitur è cephalica detracturus, ea non apparet, mediam potius quàm basilicam secabis. Quod si nec Basilica se ostenderit, ad mediam potius, quàm ad cephalicam confugies.

Saluatella.

Saluatella siue salubris, Sceilen Aui cen. 1. 1. doc. 5. sum. 5. c. 4. appellatur, & est vena sub annulari & medio digito exposita. Verum alias subinde apud Arabes & Barbaros illam Sceilen vocari obseruatur, quæ iuxta brachia le ab humerariæ ramo axillaris venæ propagine constituitur, cui eadem quæ axillari medicorum vulgus nomina imponit, hanc quoque saluatellam & salubrem vocans. Hæc obstructo hepate in dextra manu, liene verò in sinistra incidi solet. Quare hoc fiat, ratione ostendere non est, sed experientia licet. Porro manus illius cui hæc vena secatur, in calidam aquam ponenda est, donec locus infletur, & leuiter ex-

tu-

VALETVDINE. 267

tumeat, conspicuusq; fiat: secta autem iam vena; iterum in aquam ponenda est, ideo vt sanguis cito eiaculetur, si eius eruptio debilis fuerit, sicuti solet in pluribus eorum, quibus per hæc venam sanguis extrahitur, & ne sanguis in ore venæ coagulatus illico restringatur. Cum autem ex ea, quantum volueris, emanarit, parū olei ac salis imponendum est, ne iusto citius vulnus cicatrice obducatur. Rhazes libro . 7. capite. 21. ad Almanfo. & Auicenna. 4. 1. cap. 20.

Axillaris

Axillaris ramus est basilicæ, & apparet in curuatura brachii versus inferiora: de hac idem quod de basilica iudicium est.

Funis brachii similis est cephalicæ: est enim ramus eius. Quancquā autem venæ sectione, quemadmodū id ipsum à Galeno & Auicenna adferitur, vniuersalis è toto corpore fiat euacuatio, non tamen ex omnibus venis æqualiter, sed tantum ex communibus, vt visum est. Licet etiam venæ è toto corpore vacuent, non tamen æqualis in omnibus est timor. Imo cephalica Rhazæ est securior, basilica verò & cardiaca magis timendæ, quanquam hæc quàm illa minus.

Cephalica omnium minus est noxia, quæ nullus neruus, nulla arteria, nullus

DE CONSERVANDA

etiam tendo sub ea vena procurrens sectionem impediatur.

Cardiacæ siue medianæ incisio admodum difficilis ac periculosa est, propter subiacentem neruum, ac tendinē: maximè si in ipso brachii sinu profundius incidatur. Periculum id, *dytupio-
na*, vt paulò ante dictum est, Græci vocant. Nam is est præcipuè locus difficilis, qui tamen quotidie administratur.

Basilica inter ceteras eius loci periculosissimam habet sectionē: tum propter arteriam, quæ subiacet, tum etiam propter incertum & varium neruorum in ea parte procursum, quæ te dubium & anxium reddunt: præsertim in interiore brachii plexu, qui minus carnosus est.

Secilen, siue Saphatella, non est periculosa, sed tamen subtilis, vnde conuenit, vt in sectione eius manus in aqua calida detineatur, quo expeditius erumpat sanguis.

In pede tres venæ sunt, ischiatica scilicet, saphena, & vena poplitis, quas incidere consueuimus sanguinem deorsum reuulsuri, vt in mentium prouocatione.

Sed in hoc vena poplitis iuxta Auicennæ sententiam, efficacior est saphena, aut ischiatica: propinquior enim est

VALETVDINE. 268

est vtero, vnde melius ab ipso deorsum trahit.

Saphenæ sectio à renibus, ab vtero, testiculis, & virga sanguinem educit.

Ischiatica ab ancha, id est, ischio, siue à coxa renibus, & membris versus exteriorem partem sitis melius trahit. Tuuamentum sectionis eius magnum est in ischiade, podagra, varice, & elephantiasi.

Saphena ab vtero trahit, & mēbris versus interiorem partem sitis, licet eiusdem venæ sint rami: mensēs prouocat, & hæmorrhoidum orificia aperit.

In media fronte inter duo supercilia sita est vena, cuius incisio confert grauitati capitis, & præcipuè illi, quæ est à parte posteriori, & antiquis faciei vitiiis, nēpe morpheæ, impetigini, scabiei, & oculorum affectibus, incisa tamen prius cephalica.

Est in naso quoque vena, in cuius incisione collum sudariolo stringere oportet, donec capitis partes intumescant, & vena conspicua fiat. Idē etiam in sectione venæ frontis faciendum.

Inter labra item & gingiuas venę sunt, quæ propter oris, aut gingiuarū abscessus scindi solent, cephalica tamen prius incisa.

In palato venæ sunt quatuor, quarū incisio confert fluxioni rheumatis ad dē

*Fronta.
vena.*

Nasi.

Labiorū.

*Pedi
na.*

DE CONSERVANDA

tes, ac in eis dolorem excitantes. Sunt quæ omnes conspicuæ, & incidendę potissimum post concoctam materiã.

Oculorũ. Sunt quoq; venæ quædã in angulis oculorũ lachrymalibus frontẽ versus, quę inciduntur in passionibus oculorũ, doloribus capitis, ophthalmia antiqua, & lachrymis, secta prius cephalica.

Lingua. Præterea venæ quæ sub lingua conspiciuntur, possunt in multis affectibus incidi, præsertim in angina, secta tamen prius cephalica.

Temporũ. Quinetiam, in temporibus iuxta aures venæ sunt, quæ inciduntur propter vertiginem, hemicraniam, vehementem capitis dolorem, & ægritudinem diuturnam, sed hæc incisio, ut in li. de genitu. & in li. de aëre, aquis, & locis Hippocrates autor est, hominem reddit sterilem. Quibuscuq; inquit, iuxta aures venæ sectæ sunt, hicoeunt quidẽ, & genituram emittunt, verum modicam, & debilem, ac infœcundam. Nam plurima genituræ pars à capite iuxta aures in spinalẽ medullam procedit. Iplẽ autẽ genituræ meatus, cicatrice sectioni inducta, obstruitur. Et proceres Scytharum, incisis iuxta aures venis, sterilefcere affirmat. Auicenna eas iuueniles vocat.

In collo etiam venę sunt quas Gregi

VALETVDINE. 269

ci *οφαιτιδας*, Latini iugulares, id est, venas fauciu & gutturis, Arabes Guidez, Barbari Subeticas, Apoplecticas, & somni venas appellant, quod præfata ligata, & complicata, afferant *καπορ*, id est somnum veternosum, & torpore quendam apoplecticum. Vulgo, *den Is dengrieff* vocare solent. Hæ inciduntur, cum anhelitus in principio lepræ maximẽ constringitur coarctaturque, & in principio fortis angina, in asthma acuto, in rauedine vocis, in abscessu pulmonis, in dyspnœa, quæ est ex multo sanguine calido, & in ægritudinibus splenis a laterum. Plura in libro anatomia viuorum Galeno adscripto, capite. 28. & apud Rhazen & Auicennam locis citatis.

Aa 4 De

DE RATIONE

VICTVS SALVTARIS

post incisam venam, & emissam
Sanguinem, ad Ar-
matum Epigram-
ma Anastaſij.

Venam Armate tibi medici incidere, timea-
ti

Nescio venturi qualia damna mali.

Nunc quo vita modo sese peragenda cruo-
re,

Sitq; diata tibi qualis habenda, rogas.

Illi merborum dicant Armate periti,

Hæc non est nostra falce metenda seges.

Non missum facis, & cupio ex te audire di-
ferti

Atque aliquid tua quod Pieris ornet, ais.

Accipi quando quidem nugas ad seria du-
cis,

Que facias, octo versibus, cælo dies.

Prima cæna die sit misso sanguine parca,

Lux abeat letis aucta secunda modis.

Tertia sed placida debetur tota quieti:

Quarta & quinta sibi mollius esse vo-
lunt.

Balnea sexta petit; mox septima colligit au-
ras,

Fertq; vagos circum rura nemusq; pe-
des.

Octava amplexus dilecta coniugis, & qua

Ante fuit, vitam restituisse solet.

Victus

VICTVS ET

CVLTVS RATIO, EX.

posita quatuor in singulos
menses versibus, Per Ioa-

chimum Camera-
rium. *Aut. Synax. opp. in p. m. l. l. l.*

IANVARIVS.

Mensis amat tepido Iani decurrere victa.

Et refici grato saepe liquore iubet.

Vena tibi nullos exudet secta cruores,

Sed calida fas est mergere corpus aqua,

FEBRVARIVS.

Februa olus, volucresq; cibis odere palu-
stres,

Esseq; inertifica febre timenda solent.

Pharmaca tunc hauri, tunc scinde in polli-
ce venam,

Et calido multum flumine membra foue-

MARTIVS.

Martius humores & terra & corporis an-
get,

Tunc ratio est puri magna tenenda cibi.

Dulcia tum prosunt acri condita sapore,

Pharmaca non prosunt, venam aperire no-
cet.

APRIEIS.

Frigore vim lente renocat telluri; Aprilis.

Tunc etiam est tenuis perq; forata cutis.

Tunc intus sunt aucta magis, suntq; omnia
plena:

Soluere se ventet, vena aperire iubet.

Δ α 6 Qm-

M A I V S.

Omnia iam florent, iam formosissimus an-
nus,

Iamque sibi cuncti mollius esse vo-
lunt.

Balnea nunc cole, nunc sit pharmaca sume-
re cura,

Et tibi nunc misso sanguine vena fluat.

I V N I V S.

Iunius & gaudet gelidis, & pascitur her-
bis

Viuisco humovi tunc inimica fuge.

Letitia & recreet tunc mentem blandam
luptas,

Affligat corpus nec medicina tuum.

I V L I V S.

Aeris ignifluos intendit Iulius astus,

Hoc breuior somno tempore danda
quies.

Balnea vitentur, nec venam tangere fer-
ro,

Nec domina petulans accubuisse velis.

A V G V S T V S.

Ipsa etiam Augustus somnum restringit &
escas,

Et Veneris cupidos gaudia ferre vetat.

Pharmaca nemo bibat, laceret neque corpo-
ra ferro,

Nec gelidas intra delicietur aquas.

S E P T E M B E R.

Roma dat & gratos September ab arbo-
re fructus.

Tunc etiam presso pascere lacte capra.

Phar-

Pharmaca nil prohibet tunc sumere, scin-
dere venam,

Nec tuus externum vitet aroma cibus.

O C T O B E R.

Octobri offertur venatio, vina, volucres.

Vtere, nec dubites non tenuisse modum.

Sic tamen ut ne oneres nimio precordia
victu,

Cumq; modo studeas non tenuisse mo-
dum.

N O V E M B E R.

Esse salutaris perhibetur mulsa Nouembri,

Gingiber & dulci fistile melle natans.

Tum neque saepe laues, Veneris neque sacra
frequentes,

Ante senex tempus ne videare suum.

D E C E M B E R.

Iuxta mense focum calidis ut are Decembri,

Tunc iaceant missis gramina nulla tuis,

Incidas capitis defensi a frigore venenam,

Cinnamemq; tuus fragret odore calix.

L O C I A L I Q V O T D E M O -

deratione cibi & potus, item
somnia & vigiliarum.

I. Modus organorum hortatur ad
temperantiam. Cum enim immodicè
onerantur, non potest coctio perfici.
Et vitia primæ coctionis deinde non
possunt corrigi in aliis coctionibus.
Quare cibo immodico ingesto, cum

fit malus chylus, etiã postea fit insuaue nutrimentum, & corpus vitiosis humoribus impletur.

2. Traditur vtilissima regula: Vitiũ prioris coctionis nõ potest corrigi in posteriore. Quare, cũ vētriculus nõ facit suũ officium, nunquam fiet ex crudo chylo sanguis bonus. Ideo intēperãtes, qui nõ concedunt otii primę coctioni, replēt corpus vitiosis humoribus, fiunt pallidi, & prosternũtur vires ventriculi ac deinde hepatis.

abores, 3. Sæpe citatur dictũ Hippocratis, in *bi, po-* quo cõplexus & est res vtilis corpori, *is som-* & carũ modũ & ordinem: *μόνοι, σιτία,* *ι, omnia* *ποτά, ὕπνοι, πανταμέτρια.* Primũ lo- *it, mode* cum tribuit labori, qui pp multas cau- *ta.* sas præcedere cibos debet. Excitatur enim calor, superfluitates consummuntur & expelluntur, q̄ vtile est antequam ingerantur alii cibi. Ut enim, si ad focum calfacias aquam, & iam fermenti infuneas frigidam, rursus extinguitur calor ita turbatur coctio, cum rursus cibi ac potus ingeruntur crudi:

ι ρυνα Id cauere iubet Aphorismus, *τάμη* *ροτα,* *καθάρσιν σώματα, ὅσω ἀντρέφεις,* *ἀπὸ μάλλον βλάψεις.* Sũt autem vtiliora *is nu-* exercitia, in qbus agitãtur brachia, & *es, τὰ* thorax panditur, vt discutiantur superfluitas in pectore & pulmone, & *is le-* motus, calorq; diaphragmatis ventriculo

culo profunt. Post cibum cauendi sunt oēs vehementiores motus corporis & animi, cauēda & vocis intētio. Tribuēda est em̄ quies vētriculo amplexo iam cibũ, qui cũ agitatur, non pot̄ intēgrè concoqui. Motus enim aperit orificiũ, vbi exhalant calor & spiritus: aperit & pylorũ, vbi crudus chylus antequam effunditur. Ac interdũ subitũ exitum afferunt illi vehementiores motus post cibum. Nec quisquam est, qui nõ experiatur, sibi tales contentiones nocere. Itaq; videmus natura etiam pedibus hunc sensum inditũ esse, quietē vt amet postquam pastę sunt. Qualis est aut̄ immanitas, homines profus cõtemnere ordinem à natura institutum, vtilem vitę & conseruandis non solum ventris, sed etiam ingenii viribus? Est etiam quedam diligentia, quę eruditos decet, cibi & potus discrimina considerare, qui iuuent aut offendant corpus, vt calidis & ficcis minimè profunt calida aromata, & pleniora vina. Ad somnum conciliandum profunt lactucę & cibi ex amygdalis facti. Obseruet igitur quisq; qualibus cibis opus habeat. ¶ De Somno.

4. Cõducit quis ad recreandas tres virtutes: Ad rigationē cerebri, ad generandos spūs, & ad perficiendũ officiũ vētriculi & hepatis. Verè igit̄ Quidẽus:

Is quoque qui gracili cibus est in corpore so-
mnus. Et Vergilius.

— fessos sopor irrigat artus.

Nam cū coctio rectè perfecta est, om-
nib. mēbris distribuitur nutrimentum,
& membra irrigat, gignitur spiritus,
qui novas vires addunt, & tamē æstus
corporis ipsa quiete mitigatur: perfun-
ditur etiā corpus quadā vitili & suavi
rigatione ex cerebro. Recipit & cere-
brum vires, unde fiūt nerui viuaciores.

¶ De ordine cibi & somni.

5. Nec inanes suauiter dormiūt, nec
inmodico cibo onerati: Balneq̄ ante-
cedant cœnas, à cœna exiguum sit in-
teruallum ad somnum. Molli ambula-
tione cibus ex orificio ventriculi def-
cendit, & orificium clauditur. Deinde
quies gratissima est ventriculo, ac pri-
mum in dextro latere cubandum est,
ne hiet os ventriculi. Fit igitur col-
lecto calore in somno coctio, prohi-
betur cruditas, conseruatur calor na-
turalis, gignitur sanguis suauior, se-
quitur & virium & coloris bonitas.
Nec dubium est, certissimam esse per-
niciem virium corporis & ingenis, ex-
tendere vigilias post cœnam in multā
noctem. Quia non tantum cruditas se-
quitur, sed dissipatur calor naturalis,
languescit virtus ventriculi, gignitur san-

sanguis impurus, corpus vitiosis hu-
moribus repletur, sequitur aut *κακο-
χυμία*, aut inacies, accedunt pallor, cō-
turbatio spirituum, debilitas cerebri.
Quare assuefacienda est iuuentus, nō
modò ne conuiuia producat in multā
noctem, sed etiam, vt lucubrationes o-
mittat principio noctis, nec tempus ad
quietem diuinitus constitutum omni-
bus animantibus, transferat ad exitio-
sos labores.

6. Est etiam opus animi tranquillita-
te. Nam dolor cordis, item sanguinis
ac spiritum æstus in metu, mœstitia,
ira, nimis intenta cogitatione, impe-
diunt cerebri quietem, nec sinunt cor
vacare huic actioni naturali.

POLYBUS DE

SALVBRIVICTVS

RATIONE PRIVATIO-

rum, Ioanne Giunterio

Andernaco inter-

prete.

Riuatos hanc viuē *Hyeme.*
di rōnem seq̄ oportet. Hyeme plus es-
se, minus bibere cō-
uenit. Sed potioni.
vinum q̄ meracissi-
mū esui panis exhi-
bendus

bēdus est. Carne potius assā modicē o-
leribus vtendū. Hmōi nanq; alimētis
corpus & siccum & calidum euadet.

Vere. At Vere portioni adiciendum, sed
paulatim tamē & dilutius bibendum
est. Cibo demendum, eoq; molli, pulve
videlicet magis quam pane, magis ole-
ribus vtendum est. Eadē lege transeun-
dum paulatim ab assis ad elixa.

Aestate. Aestate verò cibo minus duro, & e-
lixis, & oleribus tum crudis, tum co-
ctis, portione multa corpus eget, cauen-
dum tamen, ne magna subito dictorū
fiat mutatio. Eo tēpore aptissima sunt
pulticula mollis, cago elixa, portio quā
dilutissima. Atq; hæc ita obseruanda
sunt vt corpus molle sit, & frigidum.
Nā in calido anni tempore, & sicco,
exurif, squalidūq; redditur. Itaq; his
rationib. tueri oportet. Pari autē modo
ex Vere in Aestatem, sicut ex Hyeme
in Ver cōstituere, cibus demendo, adii-
ciendūq; portioni. Rursus ex Aestate
in Hyemem traducere, dum annus ab-
soluatur, expedit.

Autum-
o. Per autumnū cibo paulò pleniore,
& sicciorē vti licet, minus, sed mera-
cius bibere. Quemadmodū, vbi Hyēs
bona contigerit, meraca etiā magis &
exigua portione, cibo pleniore & vehe-
menter sicco vti. Ita enim hoc frigidum
admodū & humido tēpore optima va-
letu-

letudine fueris, minusq; frigus series.

Quod ad habitus & grates attinet,
plenis mollibus, rubicundulis ob tem-
peraturā humiditatē ficior vltus ex
vltus est. Gracilibus, duris, rufis, & ni-
gris humidior. Nā hmōi corpora sicca
sunt. Iuuenibus autē rarior & humi-
dior, quorum ætas sicca est, & corpora
magis induruerunt. Senibus magna
ex parte ficior aptus est. Siquidem hu-
midi molles & frigidi sunt. Proinde
habita & grates, & temporis anni ra-
tione, vitæ modū instituere oportet,
qui præsentibus & calori, & frigori cō-
trarius existat. Sic enim potius sani de-
genus. Per hyemē celeriter ambulandū,
æstate conuiescendum est, aut nō
in solē ambulandū. Obesitas cita ambu-
latio, gracilibus lenta conuenit. Per æ-
statem frequenti balneo, hyeme raro
vtendū est, idq; magis tenuibus, quam
plenis. Eo quoque tempore corpus ve-
ste purā, per æstium vilī lacerna velan-
dum est.

Obesi qui graciles fieri cupiunt, la-
bores vniuersos ieiuni subibunt, & su-
dantes adhuc, nec dū refrigerati cibum
assument, vinum temperatum, & non
perfrigidū prius bibent: epulæ, tesamū
atq; id genus alimenta dulcia sunt,
eaq; copiosa. Sic em̄ vel paucissimis bel-
lariis saturatur. Semel die cibus assuni-
tus,

ptus, rarum balneum, lectus per æstatem terra, hyeme durum cubile, sine vestibus obambulatio, quanta maximè fieri potest, conducit.

Qui tenues se implere volunt, præter alia, quæ plenis contraria facient, modicè ieiuni exerceri debent.

Vomitu verò, & ventris defectione à medicamento petita sic utendū est: Sex hybernis mensibus vomere vtile est. Nam & pituitæ plus, & capitis grauitas subest. Adhæc dolor precordia exercet. Defectionis æstate vsus est. Tū enim æstus biliosum corpus reddit, grauitates lumbos fatigant, & genua calore infestantur, ventris oriuntur tormina, & distorſiones. Iam verò superiores corporis partes per inferiores purgandæ sũt. Defectio autem plenioribus & humidioribus à medicamento magis salso: siccoribus autem, & tenuioribus, & imbecillis à pinguiore, crassioreq; petatur. Pingue igitur & crassum est lac, aqua & cicere cocta, atq; hoc genus alia: tenue & falsū olus, aqua marina, reliquaque huiusmodi.

Vomitus prouocadi hoc pacto sunt Crassiores ieiuni, & cursu, citaq; ambulatione exercitati medio die vomere debet. Potui sumant, hysſopi sesqui cyathum, aquæ congio intriti, eumq; totum bibat, aceto saleq; adiecto, quò

edul-

edulcescat. Primum lentè, mox citius potandum est. Tenuiores, magisq; imbecilli à cibo vomitum ita mouebunt. Loti calida, meri cyathos tres bibent, dein epulas varias asument, verū sine potione: neque post has bibendū est, nisi tanto interuallo, quāto stadia quatuordecim expeditas, post vinis tribus commistis utendum est, austero, dulci, & acri. Primum meracius & modicè paulatimq; bibere, postea dilutius liberalius, & citius conuenit. Qui vomere bis in mense vult, melius consulet, si biduo cōtinuari, quā si post quintumdecimum diē vomuerit. Alii secus faciunt. Qui post epulas vomere volunt, Vel quibus aluus asfricta est, his omnibus die sæpius variosque cibos esse, tum vina bina, aut terna bibere expedit. Quibus vomitus non est vtilis, venter autem sanus est, his contraria superioribus conueniunt.

Pueris calida leuatio longo tempore apta est, vinum dilutius, neq; omnino frigidum. Hoc autem exhibendum est, quod ventrem minimè attollit per turbatq; & inflationes parit. Quæ omnia conducunt ne conflētur, sed maiores coloratioresque fiant.

Mulieribus siccor victus ex vsu est. Etenim cibus siccor, potio meracior, carne mollibus idonea est, ad hoc se-

cun-

candis, & foetui nutriendo potior est.

Qui corpus exercent, per Hyemem currere & colluctari debet. Aestate luctandum modicè, currèdum nihil est. In frigore multa ambulatio conuenit. Qui cursu fatigantur, luctari debent. Qui ex luctu fatigationem sentiunt, his currendum est. Quibus exercitatis ventris profluua oboriuntur, & cruda incoctaq; deiciuntur iis exercitiorum pars tertia, ciborù dimidia prorsus demenda est. Quippe venter eorù copiam continendo non est. Ad hoc panem quàm maximè assum ex vino esse oportet, bibere verò nimis quam modicè, sed meracius. Semper autem post cibum cõquiescere, qui semel die tunc assumendus est. Hac n. ratione venter sibi commissã maximè confouet, mutatq;. Accidunt huiusmodi profluua petissimum iis, qui ex victus consuetudine carnem densam acquirunt, Nam venæ densiores alimenta nõ recipiunt. Atqui tales in eodem habitu subsistere diu non possunt, sed in alterutram partem declinant.

Qui rariore cute sunt, & hirsuti magis, carnis esum ex facili admittunt, labores magis sustinent diuque bono corporis statu fruuntur. Qui cibos postero die eructant, & præcordiis dolent, iis veluti crudis adhuc cibus, diutius

tius dormiendum est. nouum geuus laboris subeundum est. Vinum meracius, largiusq; bibere oportet, cibus vti paucissimis. Quippe constat ventriculum imbecillitatis frigidisq; vitio ciborum copiam concoquenda non esse. Qui siti premuntur, parcius edent, minusque laborabunt, vinum dilutum, simul & frigidissimum bibent. Quos dolores viscerum infestant, vel ex labore vel alia quadam ambulatione sine cibus recreandi sunt, modica portio conuenit, maximeq; ea quæ moueat vrinam, quæ venæ ex visceribus prodeuntes, repletæ non distendantur. Nam hinc inflationes febresque oriuntur.

F I N I S.

SANITATIS

TVENDAE METHODVS,
In gratiam omnium, qui minus exercentur, tam ex optimis autoribus, quã ratione ac fideli experientia, carmine elegiaco per D. Georgium Pictorium VVillinganum, doctorem Medicum, & apud Cæsaream curiam Enfishemii superioris Alfatiae archuatrum, diligentissime in vnum conscripta.

DE AERE PRIMARE
non naturali.

Caput I.

Is ternas numerat genuit quem
BCor duba princeps

Res sine quis sanus viuere nemo potest.

Harum prima datur circundans corporis artus

Aer q̄ reliquas vincere quippe solet.

Canon.

Affectans igitur multos numerare De cembres.

Aëris attentet cum ratione situm.

Aer frigidus vitandus.

Atq; nimis gelidum fugiat, dum torpida membra

Hic facit, obledēs pectoris ima quoq;

Et calidus.

Et

METHODVS. 277

Et calidum Veneris, seu Martis sydere tactum,

Debilitas talis, nanque diaphoresi.

Temperatus eligendus.

Eligat aut medium, nullis fœtoribus autum

Stagna, lacusq; putres, stercora quique cauet.

Aer malus corrigendus.

Excessum poterit, si non vitare, solerter
Corrigat hunc artis conlimitata manus.

Qua arte corrigendus.

Et gelidus quum sit, tepeat prunis sine fumo.

Si caleat, mutent hunc rosa, mirtha, salix.

Qua arte quoque fatidus.

Sicq; paludoso fimo, seu stercore fœtens,

Ardens Vulcanus noxia damna leuat.

Aer bonus & malus.

Exin quisq; notat, poterit quod noxius aër

Damna dare, & saluus cōmoda multa quoque.

DE CIBO ET POTV SECVN-

da re non naturali: in primis tamen de canonibus cibando notandis decem.

Caput.

II.

Canon primus.

Non est mandendum sano, nisi siue-

B b rit

SANIT. TVEN.

rit antè

Ingestos ventrem deuacuasse cibos.
Nam damnum credat, quo vix præsen-
tius angit,

Quando indigestis additur esca ci-
bis.

Fames cauenda.

Neque cibum tardet, dum vult curasse
salutem,

Nam vacuus venter phlegmata cras-
sa trahit.

Cibus bene masticandus.

Si bene comminuunt dentes modò fer-
cula fani,

Dixerit immensum concebrasse bo-
num.

Qui cibi præmittendi.

Elcas perfaciles coctu præmittere cau-
tus.

debet, sed dura vltima mēsa habeat.

Cibi delectus habendus.

Non comedat quicquid cupidi vis im-
proba suadet

Ventris, sed debet prælimitare cibos.

Non dix ad mensam sedendum.

Duplicem diuinam præstat, semperq; ca-
uendum,

In mensa longam continuasse mo-
ram.

Quando parcè sumenda cæna.

Cænam continuat paruam, cum Sy-
rius ardet.

Nox

METHODVS. 278

Nox istud signat nam breuitate sua.

Quando largè sumenda.

Maiorem sunt sole ingrediente Sagit-
tas,

Quum nox sublustris longior esse so-
let.

Quid ante & post cibum faciet.

Ante cibum anisum, confecta cydonia
profunt

Sacca ro, post mensam, caseus atque
recens.

Dentium habenda ratio.

Si cupias dentes saluos, tu collue lym-
pha

Sæpe etiam gelida, maximè post epu-
las.

DE PANE. CAP. III.

Non minus Cereris calidum permit-
tat ad escas

Sanus, fermento sed bene congenitū.

De pane opiro.

Est quidem opirus facilis laborantibus,
atque

Proritat is aluum, nec bene membra
fouet.

Panis de simila.

Furfure sed mundus sanos hic pascit &
ægros.

Ac faciles aditus membra ad alenda
trahit.

DE CARNIBVS QVADRV-
pedum. Cap. IIII.

Bb 2 Quæ

SANIT. TVEN.

Quæ caro eligenda.

Nutritiva caro est, lateris sed portio dextri

Plus cõfert mēse, gratior estq; cibus.

De pingui & tosta.

Exitus est facilis pingui, sed nutrit edē tem

Parum, tosta quidem vix bene digeritur.

De bubula & caprina.

Bos reddit duram, cunctis quos cocta polenta

Nurrit proficuā, sed ca per inutilem.

De carne suilla.

Sus calidam & vdam, multum ventri- que rebellem,

Ni iuuenis fuerit, quæ solet esse bona.

De hœdina & agnina.

Hœdus fert primas, agni magis humida semper

Est caro, sed stomacho fit leuis ista bo- no.

De veruecina.

Veruex qui paucos viduatus testibus annos

Enumerat, mensæ cõuenit ecce satis.

De vitulina.

Exornet vitulus magnatum prædia for- tis

Vuida, cui sapido iuncta tẽpore caro est.

De aprina.

Dat

METHODVS. 279

Dat aper in hyemem catulis modò ca- ptus edacem

Carnem, quam condit nigrior ecce piper.

De capreolina.

Succi est optati iuuenis capreolus, at- que.

Fomentum optatum dat maculosa fera.

De damulina.

Damula iam primùm matris ab vberè rapta,

Est lautis sèper gloria magna cibus.

De bubulina.

Bubulus est minax inter pulmenta Lu- culli.

Non teneat laudem, sed iuga dira fe- rat.

De cernina.

Si timieas nigram bilem, vitasse me- mento

Alpidem cernum, maximè si vetulus.

De leporina.

Impiger atque lepus sanguen subinde comestus,

Furva equidem bili commaculare so- let,

De vrsina.

MellinoraX vrsus capræ instar semper olentis

Producit carnem, perniciofa fera

De cuniculina.

Bb 3 Gaudet

SANIT. TVEN.

Gaudet in effossis habitare cuniculus
antris.

Fercula qui præbet fermè imitata glu-
ten.

De carne herinacei.

Est stomachum pascès herinaceus, ilia
mollit:

Conuenit ictericis, laxa que membra
iuuat.

De gliris carne.

Glis hyemem totam dormit, sed capta
nigella,

Interdicta gulæ est, noxia nanque vo-
rat.

Lupi caro.

Atque lupos Zephyri populus trāsmi-
tit in orbem,

Mensa qui truces commoda nulla fe-
runt.

Castoris caro.

Amphibus cāstor gulōsos cōdecet om-
nes,

Nanque nihil sanos corroborasse po-
test.

Lyncis caro.

Lyncas mammofas Nilotica terra tue-
tur,

Ex illis nullus prandia certè parat.

DE ANIMALIVM QVADRVP-
pedum partibus. Cap. V.

Quadrupedū effodias oculos, cerebel-
la volucrum,

Vda

METHODVS. 230

Vda nimis, calidum ni piper addis, e-
runt.

De collo & icore.

Colla iecurq; calét, collum sed fortius
humet

Gallina, anser, anas, mollius hepar ha-
bent.

De pedibus & alis.

Pes placet anterior, sed non minus ala
probatu:

Inest nanq; illis maxima temperies.

De renibus, pulmone, ventre & corde.

Nos volucrum aëreos rens laudare co-
namur,

Pulmonem, ventres, siccaq; corda ni-
hil.

Et de alijs volatilium partibus.

Pectore anas, teneris alis gallina pro-
batur:

Anseris his tumidum, si sapias, adde iecur.

DE CARNIBVS VOLATI-
LIVM Cap. VI.

De galli carne.

Gallus qui Veneris furtiua incēdia tra-
ctat,

Ingratam carnem continet ac ari-
dam.

De carne caponis.

Asi Cybeles gallus, viduatus testibus,
iste

En pariet turpi fercula prima gulæ,
Bb 4 De

SANIT. TVEN.

De carne gallina.

Inter cristatas ouorum certè parentes
Nigra tenet primas, humiditate bo-
na.

De carne anseris.

Et calidam & siccam reddit fluuiatilis
anser
Carnem, quam ventri credimus esse
malam.

Anatis caro.

Anseribus magis ardet anas, præstan-
tior alis
Narratur, stomachū sed grauatur ipsa
bonam.

De eadem

Tota quidem ponatur anas, sed pecto-
re tantum
Et ceruice sapit, cætera redde coco.

De carne columbi.

Et stomacho ignito multum nocet ec-
ce columba.
Boplitibusque ægris, ni iuuenis fue-
rit.

Turturis caro.

Horreat & menfas turtur cythareius
ales.
Nam medicas artes condecorasse so-
let.

Palumbi torquati caro.

Inguina torquati tardant, hebetantq;
palumbi.
Non edat hanc volucrem, qui cupit
esse

METHODVS. 281

esse salax.

Perdicis caro.

Et regum lautis ornat Sodomitica per-
dix
Cœnas, quæ didicit prima fouere ie-
cur.

Phasiani caro.

Atque phasim cunctas volucres supe-
rare putamus.
Nam leuis est stomacho, gratior est-
que cibus.

Ciconia caro.

Est in Germanos concepta ciconia lu-
xus.

Ipsa licet pascat, qui nocuere cibos.

De ibidis carne.

Sufficit & meriti, sat est quod mantica
mollis.

Ibidis inuentum est, prandia fugat
auis.

De pauone.

Antonius laudat cerebrum, Vitellius
atque

Aulus. pauonis, sed Cleopatra quoque
Gruis caro.

Grus cum Pygmeis certe, deseratque
culinas,

In se nanque tenet fercula nulla gu-
læ.

De carne alaude.

Et galeata quidem est bona, si præpina
guis alauda,

Bb 5 Dat.

SANIT. TVEN.
Datque salutiferas ad tua pocla da-
pes.

De turli carne.

Igneus ardor inest, languentibus egris
Ingratus, gratum quem verò bacca
facit.

Meruli caro.

Est pinguis merulo maior, mihi gloria
credas
Quam turdo, carnem nam tenet ipse
leuem.

Cothurnicis caro.

Cothurnix quamuis sit in regalibus in-
gens
Delicium, tamen est sensibus ipsa ma-
la.

De ficedula.

Ficedula sine & vescantur dulcibus v-
uis,
Aut raptæ cantent stridula voce me-
los.

De passere.

Ardet in sicco passer, durissimus ales
Si cupis esse salax, is cerebella da-
bit:

De luscinia.

Artis contextum cantat luscinia per-
nox:
Sit igitur cantrix regibus ipsa suis.

De hyrundine.

Vernalis volucris nidos suspendit hy-
rundo

Ad

METHODVS. 282

Ad nos, sed fugiat prandia nostra pro-
cul.

De psitaco.

Psitacus ille plagæ viridis regnator
Eoæ,
Condidicit per se dicere Cæsar aue.

Caro sturni.

Auditas didicit sturnus modò reddere
voces
Igniti & nocui, sed mihi credere cibi
est.

De carne corni.

Et coruus nescit magnatum viscere ce-
nas,
In cruce quærit prandia lauta sibi.

De cornicis carne.

Quæque refert viuax iterata vocabula
cornix,
Nec fatiat raucam carnibus ecce gu-
lam.

De vulture.

Est volucris, vultur dicunt, quam nosse
cadauer
Tres lucas, præbet fercula nulla ti-
bi.

De bubone.

Ignauus bubo dirum mortalibus o-
men,
Mandat in vmbrosis fetida quæque
locis.

De carne mergi.

Mergus anas dictus, quod se mergen-
do

B b 6 do

SANIT. TVEND.

do cibare
Confuevit, carnes anferis inftar ha-
bet.

*De conficiendo sapore ad
carnes ex herbis.*

Sume apium, porrum, coriandrum, fe-
men aneti

Cum toftis nucis, adde felina, thi-
mum.

QVIBVS AROMATIBVS

Pro fanitate conseruanda vtendum.

Caput. VII.

De cinanomo.

Cinama iactat Arabs multum redo-
lantia, nanque

Et iecur & renes, putreque peftus a-
lunt,

Tadia matricis tollunt, tremulosque
lacetos

Confortant, ventrem & corroborare
queunt.

De pipere.

Est calidum in quarto ficcum piper at-
que fecundo,

Quod neruos fccat, phlegmata quod
que trahit.

Quodq; acuit ftomachum algentem,
quod tormina ventris

Tollit fed caueas, fi tibi bilis ineft.

De croco.

Si mala funt capiti legnes turbantia
fomnos,

Dant

METHODVS 283

Dant rubei flores phar maca magna
croci:

Atque croco gaudet venter, feu triftia
corda,

Hocque ede, fi rifus expetis affduos.
De zinzibere.

Ignitum ftomacho algenti fit zinziber
ingens

Antidotum, fccat phlegmata crassa
fimul:

Hoc odiffe Venus potuit, fed foluere
ventrem

Vfque folet, condit zinziber atque da-
pes.

De nuce mufcata.

Glandes mufcatas fert India certè ru-
bentes,

Vefica his patula eft, has fluida aluus
amat:

Et ftomacho, iecori, viciato fpleni, &
ocellis

Subueniunt, glandes & caput ecce in-
uant.

Gariophilum.

Deiectum ftomachum reparant gario-
phila multum,

Acthiopes donant que tibi larga ma-
nu:

Hæc bene calfaciunt præcordia, tormi-
na ventris,

Excludunt flatus, quum malè vulua-
tumet.

DE

SANITTVEN.
DE SEMINIBVS ET BAC-

cis que ars culinaria pro sani-
tate obseruat.

Cap. VIIII.

Cuminum

Obseruat sanus campestris granâ cu-
mini,

Nam stomachum & lumbos fortifica
requeunt:

Atque remollitum subducere certè pa-
pillum

Vring vorunt, trita sed exhibita.

Feniculum

Et maratri semen foetæ cum lacte ca-
pellæ.

Absumptum, ventris turgida quæ-
que leuat.

Cum stantisque moras dissoluere proti-
nus alui

Fertur & elumbis comminuit lapi-
dem.

Anisum.

Et facit anisi semen, si caumate lan-
guet

Cor sanum, mansum pellit & iliacam,
Cum vino tepido compefcit tormina
ventris

Hoc guttur raucum comprobat at-
que nimis.

Coriandrum.

Frigida vis multum coriandri dicitur
esse,

A cœna

METHODVS. 284

A cœna sumptum hoc conuenit ecce
fatis:

Xenocrates scripsit toridem cessare die
bus

Menstrua quot mulier antea grana-
vorat.

Papauer.

Sperma cum vino bibitumque papau-
ris albi

Dicitur hoc fluxus stringere posse
malos:

Somnum dat facilem semen, compe-
fcit iniquam

Tussim, sed lædit turgidos oculos.

Sinapis.

Exacuit sensus, purgat quoque phleg-
ma sinapis,

Sternutamentis si modo iuncta fuit,
Semina, Pythagoras inter quæ maxi-
ma dixit,

Extulit hæc multum, dummodo par-
cè lumas.

De iuniperi baccis.

Iuniperus baccas profert, tutissima
cunctis

Pharmaca, gustarunt toxica quive
virus.

De baccis lauri.

Menstrua subducunt, lapidemque epo-
ta resoluunt

Frictus laurini, pectora mundifi-
cant.

DE

SANITIVEN.
DE HERBIS PROSA-

nitare usualibus.

Cap. IX.

De mentha.

Vim calidam siccamque gradu fert
mentha secundo,

Quam stomachus languens maximè
adesse cupit:

Et quam concretum lac soluere dici-
mus omne

In mammis duris si superimposita
est.

De ruta.

Ruta quidem occultum fertur reseca-
re venenum.

Quod Mithridates ponticus esset do-
cet.

Hoc nervos, schiasimque; iuuat, febribus
que medetur.

Et confert lucis maximè lumini-
bus.

De lactuca.

Vtilis est stomacho lactuca, remollit &
aluum:

Candidulum ac semen somnia vana
lenit:

Tempore quum vernat, vel quum bene
Syrus ardet

Gratior est eadem, sed Venus ipsa pe-
rit.

De spinachia.

Spinachiam comeda si mollem, proii-
ce

METHODVS. 287

ce primum

Ius, stomachus poterit sic minus esse
mala.

Hæc lenit in primis multum præcordia
dura,

Et fert clamoris commoda pleuretici-
cis.

De caule.

Caulis Romana, Græcorum brassica li-
gua

Dicitur, hæc ventris posse lenire mo-
ram:

Atque omnes narrant caligine lumina
tergi

Eius qui caulis comedit ecce comas.

De caparis.

Caparis & folio, flore, & lactare pala-
tum

Dicitur, & splenem posse iuuare sa-
tis:

Atque iccur clausum valeat reserare
potenter,

Vesicæ & patulas reddere posse vias.

De boragine.

Herbula quam Græci dixerunt mellí-
sophilon

Borragini nostri, dentibus antido-
tum est.

Lumina purgari caligini Plinius in-
quit,

Illius succo perlita si fuerint.

De salua.

Saliua

SANIT. TVEND.

Salvia miscetur vino, pota quære-
lis

Prodest sic iecoris, menstrua sicque
lenit.

Trita venenatos iuuat & superaddita
morsus,

Estque salus tremulis salvia popliti-
bus.

De san suco.

Exornat quoque sanfucus perfectè cu-
linas.

Herba quidem mollis, sed bene grata
cibis.

Quæ tumidis referat multum spiracu-
la ventis.

Hanc cui sit matrix ægra puella co-
lat.

De serpillio.

Serpillum miscere cibis languentibus
est mos,

Compescit ventris tormina nanque
mala,

Ægroti capitis solet & sedare dolo-
res,

vrinas ducit, menstrua purgat item.

De bethonica.

Bethonica immodicum ventres sedare
dolorem

Dicitur à cœna si modo sumpta fiet:
Plinius hanc inquit, qui secum gesse-
rit herbam,

illi nec poterunt vlla venena dari.

De

METHODVS 286

De arthemisia.

Ad mensas reuocant arthemim certe
secundas

Æmineas, etenim menstrua cocta du-
cit:

Vrinam potata ciet, lapidesque, repel-
lit,

Pellit abortiuum subdita fœmori-
bus.

De marrubio.

Marubii varios compescit potio mor-
bos

Pectoris, hoc tussim sanat & asmati-
cos:

Accelerat partus duos, pellitque se-
cundas,

Et iuuat ictericos, vulnera mundifi-
cat.

De portulaca.

Pœonias artes si vis negligere spernas
Andrachnen, stomacho quæ solet esse
mala:

Feruorem solis tamen hæc comesta no-
cere

Non sinit estiuum, Plinius vt do-
cuit.

De absinthio.

Constat terribiles absinthia posse do-
lores

Pellere citrinos ecce potata iuuant:
Atq; iuuant stomachum mira virtute
solutum,

SANIT. TVEN.

folutum,
Anginam pellunt, fastidiumque le-
uant.

De anete

Assiduè bibitum visum nocet, & geni-
tale

Claudit iter, ventri nec bene conue-
niet:

Vlcera sed fertur membri curare viri-
lis,

Et dare quòd nutritrix munera lactis ha-
bet.

De eruca.

Si condituris cocus hanc admisceat
herbam

Erucam, multum præstat aroma ci-
bis.

In venerem lentos roborat, quæ certè
priapos,

Que tussim pellit, cum bene mansa
fuit.

DE RADICIBVS ET TV-
beribus *me nse adhibendis.*

Caput. X.

De raphano.

Raphanus in dentes, caput, & bona lu-
mina leuit.

Atque hinc ventriculus nauseat assi-
duè

Hic facit, ac olidos ventris quoq; ma-
ximè bombos,

Estque potens virus pellere lactiferū.
De

METHODVS. 287

De rapa.

Rapa quidem calida est, & corpus red-
dere potest

Obelum, felix humiditate sua:

Ast ventris bombos, nisi vitare: labo-
ras,

Adponas rapis pingua iura tuis.

De cepis.

(nus)

Fellitis non esse bonas (ait ipse Gale-

Cepas, phlegmaticis sed bene profi-
cuas,

Affirmant omnes mansas inferre sapo-
rem,

Et tremulis membris reddere posse
robur.

De allio.

Allia qui manè ieiuno sumpserit ore,
Hunc infecta nequit ledere lymphā

quidem

Pulmonis varias coctum cum lacte
querelas

Proscribit tumidos, & iuuat hydropi-
cos,

Radicem betæ comedas super igne pe-
rustam,

Non auinam reddent allia sumpta
grauem.

De tuberibus.

Insint conuiuuis madentia tubera rore
Mixa sint in nostris, vt Venus ipsa io-
cis:

Sunt faciles stomacho, sunt adducen-
tia

SANIT. TVEN.

tia chymos

Vsq̄ue bonos addas si piper in copia.

De fungo.

Lep̄ra quidem terræ est, credas mihi,
fungus, & iste

Vrinæ velox impedit ecce nias,

Et facit vt sanguis corruptus corpora
tangat

Vdus qui nimium febricitare docet.

DE LEGVMINIBVS AD

cultum popinarium conferentibus

Caput. X I.

CANON.

Omnia (crede mihi) flatuosa legumina
semper

Cortice deposito sunt magis apta tñ.

De faba.

Humorem crassum fabas progignere
constat:

Hanc fuge si placidè somnia coctis a-
mas.

De cicere.

Cortice postposito cicer in iecur at-
que lienem,

Vesicam & referat, sed facit hoc ve-
nerem.

Lens.

Datque melancholicos tibi lens, mihi
cæde liquores,

Et nervos duros reddere quippe po-
test.

De lupino.

Lumbri-

METHODVS. 288

Lumbricis mors, est pleno iecori atque
lupinus.

Et præsentis opis renibus esse potest.

De oriza.

Candida si iungas studiose & amygda
la lacti,

Ad mentam lautam tunc & oriza
facit.

De milys.

Atque melancholicos faciunt in cor-
pore rores,

Vendicat hæc vilis, sed sibi rusticitas.

De auena.

Scribit Oribazius Iuliani Cæsaris al-
tus

Autor, vt auenas qui malè viuunt e-
dat.

DE LACTE, BUTYRO, CA-
seo, sale, oleo oliuarum,

melle & ouis,

Caput. XII.

Lacnocuum capiti est, putridis & fe-
bribus, istud

Sed præstat capræ, post ouis, inde bo-
uis.

De butyro.

Lac dabit aërei tibi condimenta buty-
ri,

Quod facit vt sapiant fercula cuncta
tibi.

De caseo.

Caseus ante cibum confert, si defluat
aluis,

SANIT. TVE N.

alius,

Si constringatur, terminet ille dapes.

De eodem.

Cafeus ad fundum stomachi bene fer-
cula trudit,

Vim digestiuam nec minus ille iuuat.

De eodem.

Si nouus impinguat, siccat vetus, atta-
men ambo

Et capiti & stomacho, pectoribusque
nocent

De eodem.

Si stomachus languet, vel si minus apa-
petit ille,

Fit gratus stomacho, conciliatque ci-
bos.

De sale.

Exornat regum mensas sal, cætera via-
cit

Condimenta cibos sal facit esse bo-
nos.

De oleo oliuarum.

Absque oleo lactuca quidem condita,
saporem

Inspidum præbet, mollit & hoc sto-
machum.

De melle.

Pectoribus, stomacho frigentis, aptissi-
ma mella

Flaua quidem, vt narrant, sunt magis
apta gulæ.

De ouis quæ optima.

Regula

METHODVS. 289

Regula presbyteri iubet hoc pro lege
teneri,

Quod bona sunt oua, paruula, longa
noua.

Oua tremula

Mollia pectus alunt, tussim sedantia
raucam,

At durata time, nec diuturna pla-
cent.

D E S E C V N D A R V M
mensarum apparatus.

Cap. XIII.

De malis.

Corde iuuant flammis agitata, at no-
xia ventri

Mala quidem neruis hæc nocuisse pa-
tet.

De pyris.

Et vacuum ventrem astringunt modè
pyra, repletum

Soluunt, iliacam sed peperisse va-
lent.

De persicis.

Persica sicca tenent ventrem quæ mol-
lia soluunt,

Ardenti stomacho sunt bene fida ea-
dem.

De prunis Damascenis.

Prunaque conueniunt, quæ mittit cla-
ra Damascus,

Nanque solent duri soluere ventris
onus

C c De

SANIT. TVEN.

De prunis.

Astrictam foluunt aluum, sed pruna re-
poscunt,
Prandia prima quidem, dum calor ef-
se solet.

Cerasa. (perusta.

Acria confortant stomachum si sole
Cerasa, Lucullus quæ intulit Italiæ.

De ficu.

Si nona sit ficus, nocua est: nam fluxi-
bus apra.

Narratur, sicca ni fociata nuci est.

Cydonia.

Ad finem mensæ confecta cydonia pro-
sunt,

Nam stomachi claudunt claustra be-
nigna tui.

Cydonia.

Cum tibi Cecropio confecta cydonia
melle

Ponuntur, ventrem claudere certè
queunt.

De auellana.

Pontica nux capiti nocet, & tardis-
sima ventri est,

Maximè quæ umbrosis nascitur in co-
rilis.

Arbita sorba, mespila.

Arbuta, sorba tenent fluidos, & mespi-
la ventres,

Si vacuus stomachus sumpserit illa
simul.

Amygdala.

Feruet

METHODVS. 290

Feruet & emollit, si dulcis, amygdala
amare est

Asperior, mensas nesciat illa tuas.

Pinea.

Intestina fouet, neruis, rubeoq; lapillo
Subuenit, & Veneri pinea grata dea
est.

De nuce communi.

Nux caput obrundit, linguam conuul-
nerat, & nux

Pulmonem lædit, sed virus omne ne-
cat.

De castanea.

In caput ventres castanea fertur echi-
no

Tecta superbire hæc, nam calet igne
nimis.

De malis punicis.

Dulcia sunt madidi roris, sicci acria
poma

Punica, pulmoni hæc sunt mala, at il-
la bona.

De malis punicis.

Acribus est gelidus, feruescens dulci-
bus humor,

Dulcia gustantem peruoluissè vo-
lunt.

De uuis.

Quam nigram gustes, quæ sit tibi gra-
tior uua,

Nè ve inflet soles sit remorata duos.

De uua passa.

C c 2 Passa

SANIT. TVEN.

Passa iecur roborat, facit & quod foeti
da ventris
Merda tibi nimium non graue pondus
erit.

De prunis syluestribus.

Frigida sunt, vomitumque tenent sylue
stria pruna.

Multū condēfant vbera longa quoq;

Poma nerantia.

Omnibus ecce nerantia sunt gratissi-
ma odore,

Dulcia confortant, pectoribusque fa-
uent.

QV ALITER ET QVA-

*le vinum pro sanitate custo-
dienda bibendum. Cap.*

XIIII.

De modo bibendi.

Sæpe bibas, temperque parum, si viue-
re sanus

Ipse cupis, pocla fraxima sunt be-
zoar.

Qua virtus sit vino.

Corda iuuant vini calices, subitamque
reportant

Letitiam, vinum si moderare bibas.

Vinum quod optimum.

Si tibi delectum vini præscribere tētas,
Subrubeos primas crede tenere ca-
dos.

De vino albo.

Hinc albo palmam tribuunt, sed ma-
ximè

METHODVS. 291

ximè claro

Ætatis mediæ, nam noua musta nõ-
cent.

De forti vino.

Fortia disturbant, nimiumque fruentia
vina

Sensus, corrumpunt ventriculumque
bonum.

De musto.

Impedit vrinam mustum, cit stercora
ventris,

Hepatis emphraxim destruit atque
bonam.

De aqua.

Potus aquæ lædit ventrem, facit atque
cruores

Crudos, sic princeps Corduba quem
genuit.

De dulci vino.

Sunt nutritiua plus dulcia candida vi-
na,

Sed iecur obturant, non benè tuta
gulæ

De vino roris marini.

Pbtificis antidotum est vinum de ro-
re marino

Confortat vsum, cuncta venena fu-
gat.

De vino boraginato.

Dat tibi borago vinum quod curat a-
mentes,

Cardiacam tollit, lætitiãque facit.

SANIT. TVEN.

De vino enulato.

Si bibitur, mouet vrinas ex enula, Bacchus,

Tuffim compescit pectoribusque valet.

De vino ex hyssopo

Ex hyssopo latices patientibus ecce caritum.

Proferibunt, pectus mundificare queunt.

De vino saluiato.

Salua cum vine iecoris potata quarellis

Prodest, & purgat menstrua sola nimis.

Canon de vinis.

Ex herbis vinum caput ad, post fercule gustes,

Ad iecur & renes, venter inanis amat.

DE RE TERTIA NON

Naturali, quæ est motus & quies.

Cap. XV.

Latonidis ni fortè cupit gustasse liquores

Sanus, phyllirides pocula quæque tenet:

Sedulus accingat corpus pro temporis vsu,

Hæc exercitium postposuisse velit.

Exercitij utilitas.

Augens innatum recreat, quod certè calorem

METHODVS. 292

calorem,

Et gratam nostris viribus ad ipse.

Ante cibum ambulandum, post quiescendum.

Ante cibos igitur moderatis gressibus uti

Conuenit, à mensa sed iuuat ipsa quies.

Tempore æstiuo & hyemali quid.

Ambulet à cæna sole ingrediente leonem,

Eligat & focum, dum bene capra nitet:

Quod motus valeat Peligni carminavatis,

His verbis pandunt, quodve quies ualeat.

Cernis, ut ignauum corrumpant ocia *Libro primo de Pi*

corpus, *10.*

Vt capiant vitium, ni moueantur aquæ. *Epist. 4.*

Quod caret alterna requie, durable non est,

Hæc reparat vires, fessaque membra iuuat.

DE QVARTA RENON *Libro primo de Pi*

naturali, somno & vigilia.

Cap. XVI.

Excessus somni nocet.

Excessum somni fugiat, qui corpore saluus

Cc 4 Esse

SANIT. TVEN.

Effc cupit, morbos seu pepuliffe gra-
ues.

Somnus fit septem horarum.

Et septem horarum somnum fufficere
credat,

Qui mentem & corpus corroborate
queat:

Longior humectat cerebrum, torpe-
dine corpus

Infcit, & frequens rheumata multi-
plicat.

Quando longior effe poffit.

Aff pralibatas fi quis cognouerit efcas
Duras, tunc fomnus longior effe po-
teft.

Pronus & fupinus lœdunt.

Vt pronus lœdit fomnus, fic atque fupi-
nus,

In dextram facilis, fed bene profici-
tur.

Neque vacuo, neque repleto

Stomacho dormiendum.

Et dormire fuper vacuum mirificè ven-
trem

Lœdit, repletum nec petit atque fo-
por.

Primum virtutes nam deftruit ecce be-
nignas,

Sed fubeth aut phrenefim congenere-
rat aliud.

Qui longo fomno perfrui queant.

Hos inuat immenfum fomnus, quos
arida

METHODVS. 293

arida cras

Nutrit, fed pingues plus vigilaffe iu-
uat.

A menfa non dormiendum.

A menfa fomnus caput aggrauat, & fa-
cit illud

Rheumatæ farciri conuitiente iecur.
Somnus pomeridianus nocet.

Cumque pari fpacio collucent vefper
& ortus,

Abftineat fomno, qui valuiffe cupit.
Crebra vigilia damno funt.

Et velut excessus fomni mala damna
miniftrat,

Sic vigilem nimium damna tulliffè
patet:

In medio eft igit virtus, tenuere beati
Nam medium, medium penfitat ipfe
Deus.

DE REPLETIONE ET
inanitione, quinta re non naturali.

Cap. XVII.

Lampade Phœbea iam prætereunte
leonem,

Cumque pares horas enthea libra te-
net.

Aut quando in tignis nidum fufpendit
hyrundo,

Is marium & pellex Attica plorat
Itin.

Tempore veris minuendus fan-

guis.

Cc 5 Incidere

SANIT. TVEN.

Incidere venas, & ventrem soluere prodest.

Congeni tus superet ne malè corpus humor.

At bene notandus situs est membri atque figura,

Gaudent nam antidoto singula mēbra suo.

Cor Stomachi per vomitum.

Cor Stomachi vomitu purgandum est, pectore ano,

Tempore non gelido, sole nitente canem.

Hepar per intestina purgatur.

Intestina volent proscribere, mittit hepar quod

Asinis, mictum sed bene gibbus amat.

Cerebrum per nasum.

Per nasum cerebrum purgatur, siue palatum,

Pectus per tussim, per leue pulmo spiritum.

Intercutanea per sacificationem.

Atque diaphoresi ferroq; vel igno latet.

Chymum pingamus, quem tenet ipsa cutis

Bombi ventris non retinendi.

Ac oidos ventris bombos exire iubemus

Inclusi morbos, qui generare solent
De

METHODVS. 294

DE COITVS MODERATI

utilitate. Cap. XVIII.

Coitus moderati commoda.

Spumigenæ Veneris quandoque incendia profunt,

Si non excessus damna tulisse velit.
Nam tumidos renes curant, calor intimus inde

Firmatur, multum sydereumq; caput
Expellit curas, irā contundit, amantem
Reddens audacem mox satiata Venus

DE BALNEIS ET BALNEANDI METHODO.

Cap. XIX.

Thermæ malè affectus bona.

Balnea morbosum recreant sulphurea corpus,

Ast eadem sanum pertimuisse velit.

Quando pingues & obæsi balneandi.

Corporis obæsi, vacuo si vêtre saburra,
Sed tenues pleno rectè lauare solent.

Balneum gelidum & tepidum.

Si gelida ingrederis roboras (michi crede) calorem

Balnea, sed tepida sunt fugienda tibi.

DE FRICATIONE CVM

membra non mouentur.

Cap. XX.

Fricatio motum supplet.

In cunctis natura potens sapit, ægra

Cc 6 moueri

SANIT. TVEN.

moueri

Corpora cum nequeunt, frictio prom-
pta subest.

Frictionis utilitas.

Sensus quæ nutrit, calor ex qua crescit
amicus,

Et firmat melius languida membra
simul.

DE ACIDENTIBVS A-
nimi, *Sexta re non naturali.*

Cap. XXI.

Qui cupit Eboicæ uatis complerier
annos,

Delicias tractet, gaudia, mille iocas,
Lætittas, risus, ludos, dulcesque cachin-
nos

*Spiritus
tristis ex
siccata of-
sa. Pro-
uer.*

Nam sanum exanimant ira, metus-
que graues.

Nodosas rerum causas ac alta relin-
quat,

Necque velit mentem sollicitasse ni-
mis.

FINIS.

INDEX VER.

SVVM SIVE PRINCIPIO-
rum cuiusque Capituli.

Prior numerus Caput, posterior
folium designat.

¶ A.

Accusat choleram dextræ dolor,
aspera lingua fol. 240

Adde pyro potum nux est medicina
veneno cap. 39. fol. 144

Aegris dat somnum, vomitum quoque
tollit & vsu cap. 65. fol. 188

Alia, ruta, pyra & raphanus com the-
riaca nux cap. 13. fol. 75

Anglorum Regi scribit schola tota Sa-
lerni cap. 1. fol. 1

Appositum canceris tritum cum melle
medetur cap. 67. fol. 190

Auribus infusus vermes succus necat
eius cap. 72. fol. 195

Auripimentum, sulphur, miscere me-
mento cap. 83. 211. ¶ B.

Balnea, vina, venus, venter, piper, al-
lia, fumus cap. 78. fol. 203

Bis duo vippa facit, mundat dentes, dat
acutum cap. 54. fol. 167

¶ C.

(do ca. 7. fo. 194

Cæcatis pullis haclumina mater hirū

Caleus est gelidus, stipans, crassus quo-
que durus cap. 37. fol. 138

Confortare crocum dixerunt exhila-
rando cap. 37. fol. 196

Cc 7

Cor-

INDEX.

Corpora plus augent tibi dulcia candida vina cap. 11. fol. 72.
 Crapula dſcutitur capitis dolor atque grauedo. ca. 64. fol. 187.
 Craſſos humores nutrit ceruiſia, vires cap. 46. fol. 151.
 Cum vino nigrā choleraꝝ potata repellit cap. 69. fol. 192.
 Cur moriatur homo cui ſaluia creſcit in horto cap. 60. fol. 178.

¶ D.

DE cœpis medici non conſentire videntur cap. 62. fol. 184.
 Denus ſeptenus, vix pblebotom non petit annus ca. 93. folio. 247.
 De qua potetur ſtomachus non inde grauetur cap. 18. fol. 93.
 Dixerunt maluum veteres, quod molliat aluum ca. 58. fol. 176.

¶ E.

EGeritur tardè cor, concoquitur quoq; durè cap. 48. fol. 156.
 Eſt modicum graꝝum ſiccum, calidiſſique ſinapi cap. 63. fol. 186.
 Eſt humor choleraꝝ qui competit impetuofis ca. 89. fol. 232.
 Eſt porcina caro ſine vino peior ouina cap. 25. fol. 106.
 Ex magna cœna ſtomacho ſit maxima pœna cap. 5. fol. 24.
 Ex ſaluarella tibi plurima dona minima cap. 103. fol. 264.

Exhi-

INDEX

Exhilarat triftes iratos reddit amantes cap. 97. fol. 230.
 Emendat viſum, ſtomachū confortat anifum cap. 50. fol. 159.
 Enula campana reddit præcordia ſana cap. 68. fol. 191.
 Et mox poſt eſcam dormire, nimisq; moueri cap. 76. fol. 200.

¶ F.

FAc plagam largam medoicriter vtcito fumus fol. 90. cap. 232.
 Fœniculus, verbena, roſa & chelidonia ruta cap. 79. fol. 206.
 Fons, ſpeculum, gramen, hæc dant oculis releuamen. 12.
 Frigida ſunt laxant, multū profunt tibi pruna cap. 41. fol. 147.

¶ G.

GIgnit & humores melius vinū meliores cap. 16. fol. 89.

¶ H.

HAcc facienda tibi quando vis phlebotomari cap. 96. fol. 257.
 Hi ſunt humores qui præſtant cuiq; colores cap. 92. fol. 238.
 Hi feruore vigent tres, ſalfus, amarus, acutus, cap. 53. fol. 163.
 Humorū pleno dum ſax in corpore regnat fol. 241.
 Hyſtopus purgans herba eſt è peſtore phlegma cap. 66. fol. 189.

¶ I.

Iciſ-

INDEX.

Ieiuna, vigila, calcas dape, tuq; labora
cap. 82. fol. 209
Ignari medici me dicunt esse nocuum
fol. 139
Illius succus crines retinere fluentes
cap. 70. fol. 143.
Impedit vrinam mustum, soluit cito
ventrem cap. 26. fol. 197
Inciditq; lauatur, penetrat, mundat quo
que serum cap. 36. fol. 137
Inter prandendum fit saepe, raroque bi-
bedum ca. 32. fol. 130. & c. 38. fo. 141
Ius caulis soluit cuius substantia strin-
git cap. 57. fol. 174

¶ L.

Lac phthificis sanum caprinum, post-
que cameli cap. 34. fol. 134
Lenit & humectat soluit sine febre bu-
tyrum cap. 35. fol. 136
Lotio post mentam tibi confert mune-
ra bina cap. 23. fol. 102
Lucidus ac mundus fit rite habitabi-
lis aer cap. 14. fol. 83
Lumina mane, manus surgens gelida
lauet, vnda cap. 2. fol. 7

¶ M.

Mentitur menta, si sit depellere len-
ta cap. 59. fol. 177
Motus longa fames, vomitus, percuf-
sa, casus cap. 77. fol. 201
Multiplicant mictum, ventrem dat me-
spila strictum cap. 44. fol. 150

Natu-

INDEX

¶ N.

Natura pingues isti sunt atq; iocan-
tes cap. 88. fol. 229.
Nausea non poterit hanc quem vexare,
marinam cap. 21. fol. 98
Nobilitas rutæ hanc quod lumina red-
dat acuta cap. 61. fol. 182.
Non acidum sapiat ceruisia, sit bene cla-
ra cap. 17. fol. 92.
Nutrit triticum & impinguat, lac, ca-
seus infans cap. 9. fol. 59
Nux, oleum, frigus, capitisque anguil-
laque potus cap. 31. fol. 208.

¶ O.

Omnia de lacte vitabis rite minu-
tus cap. 100. fol. 257.
Omnibus assuetam suadeo seruare die-
tam cap. 55. fol. 168
Ossibus ex dentis, bis centenisque noue-
nis cap. 86. fol. 217
Oua recentia, vina rubentia, pingua
iura cap. 8. fol. 52

¶ P.

Panis non calidus nec fit nimis in-
ueteratus cap. 24. fol. 102
Persica cum musto vobis datur ordine
iusto ca. 42. fol. 148
Persica, poma, pyra, & lac, caseus & ca-
ro salsa cap. 7. fol. 38
Phlegma supergrediens proprias in cor-
pore leges fol. 240
Phlegma dabit vires modicas, latosq;
bre-

INDEX.

breuesq; cap.90.fol.234
 Pisum laudandum nunc sumptimus
 ac reprobandum ca.33.fol.131
 Post pisces nux sit, post carnes caseus
 adfit fol.142
 Potus aquæ sumptus comedenti in-
 commoda præstat cap.27.fol.108.
 Principio minus in acutis perper acutis
 cap.101.fol.238
 Prouocat vrinam mustum, cito soluit
 & inflat cap.45.fol.151.

¶ Q.

Q Vale, quid, & quando, quantum,
 quoties vbi recta ca.56.fol.172
 Quatuor humores in humano corpo-
 re constant ca.87.fol.219.
 Quatuor ex ventero veniunt in ventre
 retento cap.4.fol.21
 Quod piper est nigrum non est dissol-
 uere pigrum cap.75.fol.198

¶ R.

Rapa iuuat stomachum, nouit pro-
 ducere ventum cap.47.fol.154
 Reddit fecundas manus per sepe
 puellas cap.74.fol.198
 Restat adhuc tristis cholere substantia
 nigre cap.91.fol.236

¶ S.

SAluia cum ruta faciunt tibi pocula
 tuta cap.20.fol.98
 Saluia sal vinum, piper, allia, petroseli-
 num cap.22.fol.100

San-

INDEX.

Sanguine substracto sex horis est vigi-
 landum cap.99.fol.232
 Semen feniculi pellit spiracula culi
 ca.49.fol.158
 Scrophatumor, glandes, ficus cataplaf-
 mate cedunt cap.43.fol.149
 Si capitis dolor est ex potu lymphabi-
 batur cap.484.fol.212
 Si nocturna tibi noceat potatio vini
 cap.15.fol.86
 Si pisces molles sunt magno corpore
 tolles ca.30.fol.121
 Si vinum rubrum nimium quandoque
 bibatus cap.12.fol.74
 Si cruor emanet, spodium sumptum ci-
 to sanat cap.51.fol.160
 Si cerasum comedas tibi confert gran-
 dia dona cap.40.fol.145
 Si tibi deficient medici, medici tibi fi-
 ant.5.

Sic diætes serua porrorum collige gra-
 na cap.80.fol.207
 Sic breuis aut nullus tibi somnus meri-
 dianus. cap.3.fol.15
 Sunt nutritiue multum carnes vituli-
 nae cap.28.fol.112
 Sunt bona gallina, & capo, turtur, stur-
 na, columba cap.29.fol.112

¶ T.

Temporibus veris modicum prande-
 re iubens cap.19.fol.94
 Temporis æstiuæ ieiunia corpora sic-
 cant

INDEX.

cant. cap. 85. fol. 212
Tres insunt istis, Maius, September, A-
prilis, cap. 94. fol. 244
Tu nunquam comedas, stomachum ni
si noueris esse cap. 6. fol. 31

¶ V.

VAs condimenti præponi debet edē-
ti cap. 52. fol. 161
Ver, æstas dextras, autumnus, hyemsq;
sinistras cap. 102. fol. 240
Vina probantur odore, sapore, nitore,
colore cap. 10. fol. 69
Vocibus anguillæ prauæ sunt si come-
dantur cap. 31. fol. 128

FINIS.

REGISTRVM.

ABCDEFGHIJKLMNO P Q
RSTVXYZ Aa Bb Cc.

Omnes sunt Sexterniores.

VENETIIS, MDLXVII.

Apud Bartholomæum Rubinum.